SALÂH BİRSEL

Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi

Nisan

SALÂH BİRSEL

SERGÜZEŞT-İ NONO BEY VE ELMAS BOĞAZİÇİ

Salâh Bey Tarihi

1 Kahveler Kitabı
2 Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu
3 Boğaziçi Şıngır Mıngır
4 Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi
5 İstanbul-Paris

ESMER VE SARIŞIN

İkinci Meşrutiyet denilen kuyrukluyıldız -İstanbul göklerinde ne kadar kaldığı belli değildir- 24 Temmuz 1908 Cuma günü Ercüment Ekrem Talu'yu Boğaz vapurunda yakalamıştır.

Hazret, o vakitler, babası Recaizade Mahmut Ekrem'le Büyükdere'de oturuyor, cumaları dur durak tanımayan bir kurumda çalıştığı için de, işine iniyordur. Bu yüzden alasabah Büyükdere'den vapura binmiş ve Yeniköy'e vardığında o harlı ve korlu haberle burun buruna gelmiştir.

O yıllarda İstanbul'da topu topu iki gazete çıkıyordur.* İkdam ve Sabah. Ercüment Ekrem on parayı uzatmış, iskelede vapura atlayan gazeteciden bir Sabah almıştır.

- O ne!

Evliya Çelebi sağ olup bütün ömrünü Talu'nun ağzından çıkan bu çığlığı yazmaya verseydi, bin harmandan başak, türlü nimetlerden azık toplardı da yine onu yazıp söyleyemezdi. Teşekkür ona ki, Saint-Germain Prensi gibi kaç yüzyıl yaşadığı bilinmeyen, ama 1839'da, Sultan Mecit'in melik olduğu yılda Bebek'teki bir yalıda görünen, 1919'dan sonra da İzmir, İstanbul, Ankara sokaklarında fotografisini gezdiren Salâh Birsel'in sesalma makineleri çığlığı o anda, islim üzerine posta etmiştir.

Genç yazara çığlık attıran o gazete haberi öyle imdat işaretleri kaldırmaktadır ki onu okuyan herkes gazeteyi yavaşça yere bırak-

* Abdurrahman Şeref bu gazetelere Tercüman-ı Hakikat'i da ekler.

makta ve kalkıp vapurun başka bir yanına gitmektedir. Hiç kimse bu tehlikeli ve civelek duyuruyu yanındakine göstermeyi göze alamıyordur. Biz şimdi o haberi okurlarımıza banttan dinletelim ki hayırlı bir haberin insanları nasıl ürküttüğü bir kez daha anlaşılmış olsun. Şu var ki, bu haber -doğruluğu ve tehlikesizliği anlaşıldığı anda- İstanbullulara pek şıngırlı dakikalar yaşatmış ama Padişah-ı Alempenah'ın bendeler ve paşalar güruhunu karga ve kuzgun gibi sinerek ve topal köpek gibi sekerek gelip gider eylemiştir.

Doğrusu, bu haberi izleyen günlerde ya da yıllarda toplumda büyük değişiklikler olmuş, tek kişinin elinde toplanan erk çok kişilerin eline geçmiştir. Nedir, o çokları yöneten de yine tek kişi -Talat Paşa- ya da iki kişi -Talat ve Enver Paşa- ya da üç kişi -Talat, Enver ve Cemal Paşa- olmuştur.

Şimdi dönelim yine Ercüment Ekrem'in okuduğu gazeteden doğru kalkan fırtınaya. Gerçi okurlarımız sözünü ettiğimiz olayın ne olduğunu çoktan çakmışlardır ama, olayın o günkü gazetede nasıl limanlandığına merakları kalkmıştır. İlkin şuna dikkati çekelim ki, 1876 yılında, ilk Meşrutiyet'te düzenlenen, sonra Abdülhamit'in nurlu elleriyle tarihin tozlu raflarına kaldırılan Anayasa Mithat Paşa ve arkadaşlarının bir yapıtı ise de gazete onun bütün musluk ve tesisatını Sultan Hamit'in kurduğunu ilan ediyor ve bunu şu sözlerle Türk halkına iletiyordur:

- Cümle-i tesisatı Hazreti Padişahiden olan kanuniesasi...

Bundan sonra ise Anayasa'nın yeniden yürürlüğe sokulacağı belirtilip bütün iller ve özerk ülkelerde milletvekili seçimine geçileceği açıklanıyordur, Sultan Hamit seçim hazırlıklarının başlatılmasını da buyurmuştur ki bu da gazetede -eyvah haber de burada son bulmuştur- şu sözlerle sunulur.

- Hazırlıkların yapılmasına irade-i şehinşahi şerefsunuh ve sudur buyrulmuştur.

Şu, tarihe geçmiştir ki Ercüment Ekrem İstanbul'da vapurdan

çıkar çıkmaz doğru İkdam gazetesine koşar. Orada gazetenin sahibi ve Ahmet Mithat'ın amcaoğlu bir söylentiye de kardeşi Ahinet Cevdet, Hüseyin Cahit Yalçın, Necip Asım ve daha kimi kodamanlar toplanmışlar, olayı sevinç içinde havaya fırlatıp fırlatıp tutuyorlardır. Ercüment Ekrem haberin doğruluğuna iyisinden inan getirir. Otuz üç yıl ulusu ters yumrukla kroke durumunda tutan Abdülhamit Rumeli'nin baskısı önünde gerilemiş, Meşrutiyet'e ikinci kez boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Geldik şimdi bu yana, Recaizade Mahmut Ekrem Beyin evi Büyükdere sırtlarındadır. 1906'da bin bir ateşle kavrulan yürekceğizine Boğaz'ın tuzlu ve buzlu suyunu basmak için -İstinye'deki yalı daha önce satılmıştır- buraya, Vakit gazetesi sahibi Filip'ten aldığı köşke konmuştur. İki yıldır Devlet Şurasındaki görevine de gitmiyordur. Hele cumalciliği herkesçe bilinen bir tızmantırıl it oraya kapılandırılınca bu kendisini bütün bütüne oradan soğutmuştur. Sadrazam Ferit Paşa.ya yazdığı bir dilekçe ile emekliliğini ister. Oğlu, o günleri şöyle anlatacaktır:

- Emeklilikle artık emeline erişecekti. Kitaplarını bastıracak, pek sevdiği Osmanlı gençliği için çalışacak, Talim-i Edebiyat'ı düzeltecek ve bütünleyecek, Darülfünunda, Mülkiyede edebiyata yetenekli gençleri çevresinde toplayarak, çevresine çekerek çalışmasını onların ilerlemesine verecekti. Sanırım bu düşüncelerini bir iki tanıdığına da açtı. Sultan Hamit'in kulağına gitti. Yöntemine uygun olarak işlem gören dilekçe kendisine sunulduğu vakit onu tuttu. Babam buna çok kızdı. Mabeyne başvurdu. Abdülhamit, bunun üzerine, yakınlarından birisiyle şu sözleri iletti: «Ben kendilerini pek önemli görevlerde kullanacağım. Daha görgü ve bilgilerinden yararlanılacağı bir zamanda devlet görevinden çekilmeye kalkışmalarına pek üzüldüm. İstemiyorlarsa Şûra'ya gidip gelmesinler ama emeklilikten vazgeçsinler.» Babam da çaresiz, Padişah buyruğuna uydu.

Meşrutiyet ele geçirilince Büyükdere halkı, İstibdat'ta Mülkiye ve Galatasaray Sultanisindeki öğretmenliğinden uzaklaştırılan

Üstadın oturduğu tepeye tırmanmaya üşenmemiştir. Üç gün, akın akın Ekrem Beyi alkışlamaya, ellerini öpmeye koşmuştur. Ona gösterilen bu saygının temelinde Abdülhamit'in suratına indirilen bir şamarın tadı da yatmaktadır. O da, yaşaran gözleri, titreyen sesiyle bu özgürlük tutkunlarına teşekkür ediyor, onlardan bağışlanmasını diliyordur. Yalnız Üstad'ın yüzünde hiç değişmeyen, ortalık yere bir lam elif gibi gelip çöken bir anlatım vardır ki her dakika: «Nijad, sağ olup da bu özgürlük bayrağını görmeliydi!» diye yayın yapmaktadır.

Üstadın körpe yaşlarda ölen oğlunu düşünmediği gün yok gibidir. Aşiyanından -o yıllar aşiyan sözü pek eller üstündedir- her gün Nijad'ın gömülü olduğu Küçüksu'ya doğru tıpın-tıpır bakışlar fırlatıyor, geçmişte, onun varlığı ile dolu mutlu geçmişinde, bir köşeye sıkışıp kalan anıları ortaya çıkarmaya çabalıyordur. Bir yandan da Nijad için yazdığı kitabın ikinci cildini oluşturuyordur. Yorgun günün akşamında ise, elinde baston, bir saat; iki saat Boğaz'ı tepeden görüntülemeye çıkar. Halit Ziya: «Dolaşmak onun belli başlı işidir» diyecektir. Eski yazlarda Büyükada'da Karanfil Sokağında otururken de günün büyük bir bölüğünü, Ada'nın tenha yollarında, tepelerde, çamların arasında saatlerce dolaşarak geçirmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Kışın Şişli'de konak tuttuğu yıllarda da Tünel'den Şişli'ye değin taban teptiği çok olmuştur. İstinye'de ise, sık sık sandal gezileri yapmış, Kalender, Göksu ve Kanlıca'ya sarkmıştır. Ne ki, Büyükdere tepelerindeki bu gezi onun usundan Nijad'ı çekip çıkaramıyordur. İçin için gözyaşları döküyordur hep. Ercüment Ekrem Meşrutiyet'in üçüncü gecesinde babasının Nijad'ı düşünerek hüngür hüngür ağladığını da söyleyecektir.

Nijad'ın yine gündeme gelmesinin nedeni Üstadın, o gün yeni kurulacak kabinetoda nazırlık önerisi almış olmasıdır.

Her sevinç Nijad'dan doğru esen bir rüzgârdır.

Ne ki, yazarımız nazırlığa kollarını açmayacaktır. Sadrazam da ona şöyle bir tel çekecektir:

- Ulus sizi istiyor. Onun dileğine karşı çıkmayınız.

Ulus sözü Ekrem Beyin bütün bentlerini yıkar.

Dürüst, yiğit devlet adamlarını oluşturan o yılmaz ama zulüm görmüş topluluğun, ulusun isteği karşısına nasıl dikilebilir! Onu gücendirebilir mi? Ulus, kendisine güvendiğini dile getirdiğine, onu Babıâli koridorlarında, gazete sütunlarında, okul odalarında açığa vurduğuna göre -bu sözler Ercüment Ekrem'indir- o da yorgun ve argın varlığını ulusun yoluna dökerek, elinden geldiğince onun yükselmesine çalışacaktır.

Sonunda eveti bastırır.

30 Temmuz 1908 Perşembe gecesi gelen ikinci bir tel Evkaf Nezaretine atandığını, ertesi cuma günü selamlık törenine katılması gerektiğini bildirir.

Üstadın bu selamlık işine aklı pek yatmamıştır. Bir an görevden çekilmeyi düşünürse de bunun belki bir kabineto bunalımına yol açabileceğini hesaplıyarak üstünde durmaz. Abdülhamit'i yıllar yılı görmemiş, bayramlaşma törenlerine de gitmemiştir. Dahası, onun ayak tozuna hiç yüz sürmemiştir. O cuma, ister istemez, selamlık törenine katılır. Sultan Hamit, camide, bu yeni Evkaf Nazırı ile karşı karşıya geldiği vakit şunları paralayacaktır:

- Gördünüz mü Ekrem Bey, emekliliğinizi yeğlemediğim ne kadar yerinde olmuş! Sizi bu makama getirdim.

Üstad, Padişahın bu sarakasına da bozulur. Evkaf Nezareti böyle cuma günleri Padişahın yanında bulunmak yükümlülüğünü yarattığına göre oradan alınıp Maarif Nezaretine verilmeşini rica eder. Bu yerde sonradan sadrazama ve paşalığa çengel atacak Darülfünun müderrislerinden Hakkı Bey vardır.

Bu, Üstadı 22 Eylülde Maarif Nazırı olarak görmemize engel değildir. Aman be, iki ay daha geçince Üstad Maarif Nazırlığından da ayrılır. Bu kez ayan koltuğuna kayrılmıştır. Hakkı Bey de yeniden eski nazırlığına döner.

Geldik bu kez 1914 olaylarına.

İsterseniz, adı anılan ve sayılan ayrıntıları bir yana itip bütün topumuzu, tüfeğimizi zamanın durdurulmasına yöneltelim. Yoksa 31 Ocak 1914 gününe yuvarlanacak olursak Recaizade'yi kalabalıklar dünyasından yalnızlıklar dünyasına uğurlamak zorunda kalırız.

İmparatorluğun Trablusgarp ve Balkan savaşları yazarımızı iyisinden çökertmiştir. Dağılıp ufalanma evreleri her gün gönül pıtpıtlarıyla izlenmiş, üzüntü ve sıkıntı değirmen deresi gibi akmıştır. Yıllar öncesinde tanıdığı, önü gül pınarı, başı bülbül yuvası İstanbul'un zigoto bir görünüme bürünmeye yüz tutması da *Araba Sevdası* yazarının kendi kendini kemirmesine neden oluyordur. Ercüment Ekrem, onun ölümünden sonraki aylarda şöyle diyecektir:

- Babam Çerkesköy bırakışmasının imzalandığı günden ölmeye başladı.

Hey, benim ciğerköşem, biz akıp giden zamanı yallah yallah 1914 Ocağının on altısında çömelimize getirebiliriz. Çünkü o gün çok lakırdı ve çok görüntü döktürülmüş, bunlar da zarpadak, nasılsa açık kalmış kameralarımızdan içeri dalıvermiştir.

16 Ocak, Perşembeye düşer.

O gün, sabahın köründe, Ercüment Ekrem'in yattığı odanın kapısı gümbür gümbürlenir. Ortalık hizmetçisi. İlk sözü şöyle keser:

- Beyefendi rahatsız oldu, sizi istiyor.

Oğul, babayı pek bitkin bulur.

Hastanın kollarına ağrı gelmiş, soluğu daralmıştır.

- Evladım bu illet beni götürecek, biliyorum.

Kesik kesik konuşuyordur. Yüzünde de acının doğurduğu titreşimler, gerilimler. Gün boyu, durumu daha da ağırlaşır. Gece gelen doktor umudunu yitirmiştir. Evdekileri kaçamaklı sözlerle avutmaya çalışır. Ne var, ertesi sabah hastada iyilik belirtileri başgösterir. Soluklar biraz düzene girmiş, ağrı da azalmıştır. Bu, ev-

dekilerde umut uyandırır. Öğleye doğru, Recaizade oğluna yüksek sesle Peyam gazetesinin edebiyat tefrikasını okutur. O hafta Ali Kemal'in «Ömrüm» adıyla yayınladığı anıları vardır. Mülkiye'den, Recaizade'nin öğretmenliğinden, Muallim Naci ile sürtüşmesinden açıyordur. Oğul okurken, baba da gözlerini kapamış, geçmişte kalan olayları düşünden izliyordur. Okuma işi sona erince bu kez anılara Recaizade yapışır. Bir süre Mülkiye'den, o zamanki öğrencilerinden açar. Sonra gramofonda Tanburi Cemil'in iki taksimini dinler.

Recaizade hasta yatağına düştüğünden beri -Aralık ortalarıdır bu- torunu Muvakkar'ı yanına bırakmıyorlardır. Oysa son yıllarda Üstad'a neşesini bulduran tek varlık dört yaşındaki yavrudur. Ona:

- Mon ami!

diye sesleniyordur. Nijad'a olan sevgisini bir parça olsun torununa ayırmıştır. Çocuk da büyükbabasını çok seviyor, onu görmeye can atıyordur. O gün de odanın önüne gelmiş, kapıyı karıştırmaya başlamıştır. Recaizade yavrunun içeri alınmasını ister. Muvakkar girer. Büyükbaba-torun iyiden iyiye oynaşırlar. Evdekiler büyükbabanın hastalığı atlattığına inanmışlar mıdır?

Akşamüstü Doktor Rifat Bey yine gelir. Hastanın durumu oldukça düzelmiştir. Ne var, soluk alırken hançeresinden bir hırıltı çıkıyordur ki hiç de gidiciye benzemiyordur. Rifat Bey buna kulak asmaz. Eğer biraz terler ve uyursa sabaha daha iyi olacağını söyleyerek gider. Ercüment Ekrem'in, Hikmet Hamdi Bey adında bir halaoğlu da vardır. Doktor olan bu yeğeni Recaizade, oğlundan ayırmadan sever. Ne olur, ne olmaz diye Hikmet o gece bitişik odada yatacaktır. Ev halkı on bire değin hastanın yanında kalır. On birde Recaizade onları: «Beni bırakın uyuyacağım, siz de gidin dinlenin» diyerek savar. Ordakiler de birer, ikişer odalarına çekilirler.

Dikkat, dikkat, Ercüment Ekrem ertesi-gün eşinin çığlığı ile uya-

nır. Alasabah babasının hizmetine koşan eşi onu ölü olarak bulmuştur. *Meshedi Aslan Pesinde* yazarı daha sonraki günlerde o sabahki duygusunu şu sözlerle anlatır:

- Keşke hiç uyanmasaydım.

Söylenmiştir, Ercüment Ekrem'in babacığı, arkadaşı, dostu, akıl hocası, sığınağı artık dünyada palamar ve demir tutmuyordur. Gelgelelim ki, güneş yine de dağların ardından yüzünü göstermeye ve sümbül, karanfil, mandilya, dam koruğu, taşkıran, boğa dikeni, çakırotu, beşparmak, hanımeli, saparna, kayın, çam, ardıç, mürver ve kartoplarını ışıkla yuğmaya başlamıştır bile. Bulutlar ise dağ keçisi gibi ordan oraya sıçrıyor, keklikler, bıldırcınlar, tilkiler, kunduzlar, kertenkeleler, tosbağalar karınlarını gökyüzüne açıyorlardır. Az biraz sonra, sokaktan bir laterna da geçer. Ercüment Ekrem pencereye yaklaşır, gözlerini evlerinin karşısındaki okulun bahçesine diker. Öğrenciler şen ve kıpır kıpır çığlıklarla zıplayıp duruyorlardır. Genç yazarımız içinden şunu geçirir:

- Doğa, dış dünya benim yasıma gülücüklerle karşılık veriyor.

Şimdi de gelip dayandık sözün ağırına.

Doğada olsun, toplumda olsun acı ve sevinç yanyana durur. Ya da acının bittiği yerde sevinç başlar. Aklı uykuya yatıran olayların ardından çokluk Sivas şalları, Semerkant seccadesi ya da Pendibuhara halıları döşenmiş bahçelerden havalanan ebabil kuşları gönlümüzün yalımını parlatırlar. Recaizade'nin yapıtlarına, özellikle de *Araba Sevdası*'na bakacak olursanız orada her şeyin hoptereleyli rengine boyandığını görürsünüz. Üstadın yaşamını dolduran acılar, romanda göz aydınlığına, şataraban peşreve, ya da yaşama sevincine -bütün büyük yazarlar böyledir- dönüşüvermiştir.

Buraya Recaizade'nin bir şiirini de oturtmak yerinde olacaktır. Çünkü onun dizeleri de pık-pık havaya fırlamaktadır. Üstelik biz de şiirsiz sözümüzü şiire bulaştırmış oluruz ki, ömrümüzün so-

nunda başımız eğik düşmemiş olur.

Unutmadan söyleyelim ki Recaizade bu şiiri yaşlılığında, içinin acılarına beden acılarının da eklendiği bir sırada yazmıştır. Şiirin adına da Fransızca esmer ile sarışın anlamına gelen *brune et blonde* sözcüklerini kondurmuştur.

Şairimiz şiirinin kapılarını Fransızca *ronde, vagabonde, seconde, onde* ve *monde* sözcüklerine de açmış ve *ond* sesiyle bir dalga etkisi uyandırmak istemiştir. İşin tuhafı bu Frenkçe sözcükler şahtane, işveger, saffet, dilşikâr, vefaperver, şad, verd, asfer, serbaz, çüst gibi koyu Osmanlıca sözcüklerin yanına uzatılmıştır. Denilebilir ki, pirimiz, üstadımız bununla da Osmanlıca ile Fransızca arasında bir adım aralık olduğuna işaret kaldırmak istemiştir.

Şimdi yeniden dikkat edilsin.

«Esmer ve Sarışın» şiirini yayına alıyoruz.

Ama durun, durun biraz.

Bu ne biçim iştir ki, şiir, az önce masanın üstündeyken, birden ortadan yitmiştir. O mu gitmiştir, biri mi onu yürütmüştür. Her yer tıklım tıklım şair olduğu için pek kestirilememiştir. Gerçi, derdi günü, gözleri başkalarının yazdıklarında olan kimi büyük ozanlar karakola çağrılarak, bilgilerine başvurulmuşsa da, göğüs yumuşatıcı bir karşılık alınamamıştır.

Bu konuda iki söylenti dalgalanmıştır. İstanbul Radyosu kapıcısının anlattığına göre, öğle paydosunda, kürdan bacaklı, muşmula suratlı bir adam yayının yapılacağı odaya girmiş, bir dakika kalmış, kalmamış, ok gibi fırlayıp gitmiştir. Yaygın olan söylenti budur. Kahveci çırağından fırlayan söylentiye göre ise, gelenler bir değil, iki kişidir. Muşmula suratlının yanında bir de Sançe Pansa vardır. Yayın odasına da bu Sançe girmiş, öteki dışarda beklemiştir. Bu iki söylentiyi karşılaştıran Yayıncı ise kapıcının sözlerini yeğ tutmuştur. Ama o da, kendi deneylerine dayanarak, adamın muşmula suratlı değil, şamama suratlı olabileceğini ileri sürmüştür.

Uzun lafın kısası, durumun işe yararlığını yumuşatmak için ne yapılmışsa sonuç alınamamıştır. Teşekkür yine ona ki, Salâh Birsel -yani Aslan Yürekli Rişar- dört kadırga, beş çektiri, üç karavella ve iki mavuna ile Bostancı'dan çıkıp Köprü'ye varmış, şiirin başka bir kopyasını, son dakikada yayına yetiştirmiştir.

Gerçi bu kez de, edebiyat işleri yüzünden kendilerini ömür boyunca aylık gelire bağlatan kimi kişiler bu kopyanın Recaizade ile bir alış-verişi olmadığında direnmişlerdir ama biz, bu savın doğruluk derecesini araştırmaya vakit bulamadığımızdan Salâh Birsel'in aport ettiği şiiri olduğu gibi okurlarımıza sunuyoruz. Hem bir şiirin kendisi yok da kopyası varsa daha ne istemeli? Ya şiirin kopyası da olmasaydı, o zaman ne yapardık! Şu da gözden uzak tutulmamalıdır ki topumuz, zaman zaman, kimi şiirler karşısında şöyle sızlanmışızdır:

- Ah, bu şiirin kendisi yerine, kopyası olmalıydı.

Işık yandı.

Hadi iş başına.

O şiir ki, neşeli mangır şanında yazılmıştır, söylesinler ve bilsinler, şudur:

Birbirinin eşi iki kızkardeş
İki kızoğlankız ki vefaperver
Sarı gül biri ince ve üzünçlü
Öbürü bir zanbak ter ve taze
Biri armut yüz öbürüyse ronde
Görkemli ve nazlı brune ve blonde

Biri anadan doğma şair
Buruk şiirler yazar
Hepten burcu burcu bir çolpan
Amanın gelgeç sevdasıyla tozar
Öbürü tıpkı küçük bir vagabonde
Sevecen ateşli brune ve blonde

Biri şuh ve oynak sözde bir Carmen
Biri saflıkta Marguerite sanki
Biri atak çevik kıkırdak şen
Biri duygulu düşlerle yaşayan
Hoş çelişki sunar bununla seconde
Kırıtkan çıtıpıtı brune ve blonde

Sarı pırlantadır biri lekesiz
Öbürü bir inci parlak ve beyaz
Anlatmaya kalksam onları bir bir
Kalemim her ne yazsa ışık yazar
Güzellik ve işve saçan iki onde
Değer ve paha biçilmez brune ve blonde

Biri aşk yolunda bir savaşkan
Kâh kâh güleç ya da somurtkan
Öbürü şenlikli şarkılar söyler
Her vakit şad her vakit mutlu
Bilmemiş bilmesin bu kızları monde
*Birbirinden güzel brune ve blonde**

Bu şiirden sonra fakir de derim ki: «Bu bölüm de Büyükdere'deki dört yıldızlı esmerler ve sarışınlar konusu olduğu için yazıldı.»

---

* Yabancı Sözcükler
Ronde: Değirmi
Brune: Esmer
Blonde: Sarışın
Vagabonde: Delişmen
Seconde: İkinci
Onde: Dalga
Monde: İnsanlar

Mehmet Rauf Ada'da piyanola çalarsa, Tarabya'da hem piyanola, hem de piyano çalar.

Piyano, Recaizade Mahmut Ekrem'in de yabancısı değildir.

O çağın edebiyatçıları arasında musikiye yanık olanlardan biri de Halit Ziya'dır. Pek küçük yaşlarda çengel atmıştır musikiye. Ama 1893 yılında Tütün Rejisinde başkâtipliğe konup da Edebiyatıcedide içindeki yerini ısıtmaya kalkıştığı vakit onunla alışverişini kısacaktır.

Recaizade, Halit Ziya ile tanıştığı gün -İstinye'deki yalının küçük bir odasında olmuştur bu iş- piyanoda ilkin bir taksim tıngırdatmış, sonra hicaz kararı vererek, o zamanlar pek dillerde olan, Halit Ziya'nın da birinci iklim gözüyle baktığı «Çeşm-i mahmurun sebeptir nale vü feryadım» şarkısını pek ustaca, öyle tapası atmış üzünç köpükleri fışkırtarak çalışmıştır ki *Mavi ve Siyah* yazarının gözleri gıcığa boğulmuştur. Bıraksa yaşlar boğaz suları gibi akacaktır. Üstad bellediği Recaizade'nin önünde böyle bir şeyin saygısızlık olacağını düşünerek kendini tutar. Ne var, daha sonraları, doğu bestelerine pek açık olmayan piyanoyu onun kadar başarıyla kullanan, piyanonun bütün inceliklerini boyunduruğu altına alan başka bir kimseye raslamadığını söyleyecektir.

Siz dikkat etmeseniz de, burada Ali Ekrem Bolayır da kademeye girmiştir. O da öyle bir flavta hoplatır ki Ada İngiltere'sinin lafdoğradıbaşısı avrat gelse buna şaşkınlık gösterir. Halit Ziya onun

-Edebiyatıcedide'deki adı A. Nadir- musikiciliğini ilk İzmir'de enselemiştir. Bir İtalyan Opera Kumpanyasının oyunundadır. Önündeki iskemlede bıcır bıcır Fransızca konuşan biri. Merak getirip sorar. Namık Kemal'in oğlu, derler.

Ali Ekrem mutsuz bir yazardır. Yığınlarla şiir, makale ve öykü yazmışsa da günümüze bunlardan hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Bir mutsuzluğu da -onun daha büyük mutsuzlukları, acıları olmuşsa da burada değinmek istemiyoruz- kendini bir ara Şirketi Hayriye vapuru sanmasıdır. Hazret, Şirketi Hayriye vapurudur ama Arnavutköy akıntısını bir türlü sökemiyordur. Ahmet Reşit Rey'e -Edebiyatıcedide'deki adı H. Nazım- inanmak gerekirse, bir ramazan, Ayasofya Camiindeki cuma selamlığından sonra, -o vakitler Ahmet Reşit de, Ali Ekrem de Mabeyn kâtipliğindedir- Hırka-i Saadet ziyaretinde bulunmak için Padişah alayıyla birlikte Topkapı Sarayına pek yufka üniformalarla yürüdüklerinden şifayı kapmışlar ve Ahmet Reşit mide hummasına yakalanırken Ali Ekrem de bir akciğer yangısına tutsak düşmüştür. Bizimkisi, artık düşlerinde kendisini hep şirket vapuru görüyor, Akıntıburnu'na geldiği vakit de, ne kadar çabalasa, burnu bir türlü dönemiyordur. Kan ter içinde uyanıyor, gözünü bir daha da uyku tutmuyordur. Namık Kemal'in oğlu Arnavutköy'den, ancak bir süre sonra, hastalığı bütün bütüne üstünden attığı vakit kurtulabilecektir.

Gelelim yine Recaizade'ye. Üstad, Batı musikisine büyük değer gösterirse de, yaşamı boyunca alaturka çemberinden dışarı çıkmayı hiç denememiştir. Buna karşılık, Halit Ziya alaturkadan çok Batı musikisine dönüktür. İstanbul'a bir opera ya da operet topluluğu düştü mü, hemen salonda yer tutmaya bakar. Mehmet Rauf'u operaya ilk götüren de odur. Verdi'nin Maskeli Balo'sudur bu. Beyoğlu'nda Odeon Tiyatrosunda bir İtalyan topluluğu sahnelemektedir. Halit Ziya o operayı İzmir'de ilk seyrettiği vakit -bu adamın gözleri de pek sulu- gözyaşlarını tutamamıştır. O akşam Odeon Tiyatrosunda da, o ünlü kavatini dinlerken, bayılsın mı, bayılmasın mı bir türlü kestirememiştir. Ne ki, tam o sıra, gözü yanında

oturan Mehmet Rauf'a kayar. Aman Yarabbi, *Eylül* yazarı horul ki horul. Ama Halit Ziya bunun üstünde durmamış, onu fırsat düştükçe operalara, operetlere taşımıştır. Sonunda da Mehmet Rauf seksen tırnağıyla musikinin yakasına yapışır.

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'ı bu olayı ayrıntılı anlatır, biz özet olarak verelim. Mehmet Rauf o günlerde, Servetifünun'da, ilancılık sanatından açan ve Sunlight Soap sabunlarını söz konusu eden bir yazı yazmıştır. Türkiye'de sanayi adına ilancılığa başvurma gereğini duyuracak bir iş yoktur, ama Avrupa ve Amerika ilancılığı için Türkiye pek verimli bir memlekettir. Yazarımızın bu gibi çeremonyalı şeylerle girintisi, çıkıntısı yoksa da bir arkadaşı onu uyarır. Sunlight Soap ilân için milyonlar harcıyordur. Mehmet Rauf, yazısının yer aldığı dergiyle birlikte oraya, sabun fabrikasının bulunduğu yere, bir mektup postalasa karşılıksız kalmayacaktır. O da öyle yapar. Fabrikadan kallavi bir teşekkür gelir. Bir de armağan göndereceklerdir. Ama bunu, Mehmet Rauf'un saptamasını bildirirler. *Eylül* yazarı, nerden duymuşsa duymuş, aklında bir aolien vardır. Onu ister. Kendi kendine çalışan, özel notalı bir piyanodur bu. Curcunalı çalgı, biraz vakit sonra, gizli bilgi ve kerametlerini göstermek üzere İstanbul'a ayak basar. Yazarımızın sevincine diyecek yoktur. Aolien gel, aolien git. Sabah akşam onu çalıyordur. Ne var, bizden önce gelenler, bu işin yasasını kurmuş: Kısa bir süre sonra, Mehmet Rauf zımbırtıdan bıkkınlık getirir. Daha doğrusu piyanola adında, yine kendi kendine işler bir piyano vardır ki aolien'den çok ileridir. Aolien yüksekçe bir paraya satılıp yerine taksitle bir piyanola, ardından da, yine taksitle, bir piyano alınır.

Dönelim yine tüm kâfirleri karın ağrısına uğratan Tarabya'ya.

Mehmet Rauf, piyanola ile düşüp kalktığı vakitler Tarabya'daki Türk karakol gemisinde ikinci süvaridir. Köyün içinde bir de küçük yuvası vardır. Piyanolayı oraya yerleştirmiştir. Yemiyor, içmiyor, tüm parasını nota silindirlerine yatırıyordur ki piyanola bun-

larla çığlıklar atabiliyordur. İlkin romanslar, valsler arasında dolaşırken, zamanla Bach, Mozart, Beethoven ve Schumann'a yönelmiştir. Hazret piyanolanın körüklerine yol verirken coşuyor, kendinden geçiyor ve de bedenine Yahudi sıtması girmiş gibi titrek bir duruma geliyordur. Halit Ziya, onun dört şeye düşkünlük gösterdiğini söyler: Aşk, süs, edebiyat ve musiki. bunların ilk ikisi Mehmet Rauf'u Tarabya'da da hışılayarak doğramaktan geri kalmamıştır. Denilebilir ki o, bütün bir ömür boyu aşkın birini bırakıp ötekini almıştır. Her sevi onu taşa tutup keşkek etse de -aşkın bildiği tek şey de budur- o, yine bir yerlerden bir rüzgâr kaparak, yuvarlanıp gider. Bu kez ringe bir İtalyan karısı çıkmıştır. Kadın, İtalyan karakol gemisindeki -Mehmet Rauf'un gemisi de onun yanında demir tutmuştur- adamlardan biriyle panimi-çipankadır. Adamcağız, kıyının hemen orda ona bir oda kiralamıştır. İtalyan madama balkona çıkıyor, oradan hem İtalyan sevgilisine, hem de bizim sevda tosununa işaret kaldırıyordur. Yan yana iki gemideki âşıklar, aylarca birbirlerinden habersiz bu aşk boksunda rol almışlardır. Üstelik yazarımız, İtalyanca tek sözcük bilmeden bunun üstesinden gelmiştir ki bu bilmeceyi kimseler çözememiştir. Gerçi Halit Ziya, arada bir ona birtakım İtalyanca sevi sözleri yazıp veriyordur ama Mehmet Rauf'un kendi yeteneği olmasa, bunların bir sonuç verebileceği düşünülemez. Tuhaf şey, kadın, son zamanlarda boyuna «İnci ta mi, inci ta mi» sözlerinin ayaklarına yatıyordur. Mehmet Rauf, bunun anlamını hiç mi hiç çıkaramamıştır. Bir gün Halit Ziya'ya sorar. O da: «Sanırım, beni gebe bırak, anlamına gelen bir söz» karşılığını verir. Doğrusunu öğrenmek için de Reji'de çalışan bir İtalyan görevliyi çağırmak ister. Nedir, açıklama Mehmet Rauf'a yetmiştir. Teşekkür ederek ayrılır.

Sevda tosunu, daha sonraki yıllarda, yanılmıyorsak 1903 yılında Ada'da görünmeye başlar. Halit Ziya onun oraya yeni bir yürek acısıyla sığındığını çakmıştır. Ama bunu kendisine hiç açmıyor, Mehmet Rauf da oralı olmuyordur. *Eylül* yazarı, aralıkta, Tevfik Fikret'in yaşça kendisinden çok küçük bir halasıyla evlenmiş Ru-

melihisarı'nın köhne bir yalısına içgüveyi girmiştir. *Eylül*'ü de burada yazmıştır. Halit Ziya, onun, romanı yeni bir aşk kasırgasına yakalandığında yazdığını söyleyecektir.

Ada Mehmet Rauf'a iyilik getirmez.

Ada bir güzellikler, bir tuzaklar kumkumasıdır.

İnce yeldirmelere, renk renk ipek tüllere sarınmış kadınlar, geceleyin çamlıklarda gezintiler, ayışığı âlemleri yazarımızı yine burnundan yakalamış, yüreciğine dalacan bir koşturma yerleştirmiştir.

Ama Ada'daki ilk günlerde yazarımız, mini minnacık bir evde, karısı ve kızıyla divan kâtibi gibi oturmaktadır. Başından geçenlerden pişmanlık getirmiş bir hâli büyütüyordur. O yıllar, Halit Ziya da Ada'dadır. Nışantaşı'nda, Selanik Caddesinde ömür sürerken, altı yaşındaki kızı Güzin'i Maçka Mezarlığına bırakmak zorunda kalınca, acısını unutmak gereğiyle evini dağıtmış, Ada'nın sessizliğine sığınmıştır. Her gün de Mehmet Rauf'la başka başka şölen ediyordur. Bir gün dikkat etmiştir ki, piyanolasında Chopin'den başkası kulaç atmamaktadır. O vakitten sonra Mehmet Rauf'un gönül aynasında iç dinginliği diye bir şey kıpırdamaz. *Eylül* yazarı arkadaşına açılmıyordur ama her bakışı, her davranışıyla: «Ben doluyum, ben doluyum» diye bağırıyordur.

Şimdi yine dikkat isterim. Halit Ziya, Yeşilköy'e taşındıktan sonra -Ada'da yaz ve kış tam iki yıl oturmuştur- bir gün Tütün Rejisi'ndeki odasına biri dalar. Soluk soluğadır. Göğsü körükleniyordur. Nerdeyse bayılacaktır. Selamsız sabahsız kendini kanapenin üstüne atar. Bu, Hüseyin Cahit'ten başkası değildir. Halit Ziya onu her zaman ağırbaşlı, çuha kaplı görmeye alıştığı için birden şaşırıvermiştir. Sonunda Hüseyin Cahit kesik kesik yayına geçer:

- Mehmet Rauf şu dakikada Büyükada'da belki ölmüş olarak yatıyor.

Ey şeker, aklı çatlatan aşk işidir yine bu.

Mehmet Rauf'un can evine arka arkaya vuruşlar yapmıştır.

Kadın, Ada paytonlarında çalımla arkaya yaslanıyor, başındaki, hemen her gün değişen tülü rüzgârın kollarına bırakıveriyordur. Bakışları da ufukta bir noktaya saplanmış gibidir. Biz ne diyoruz, Mehmet Rauf arabanın geçeceği yollarda hazırola durmaktadır.

İşin kapağı biraz daha aralanacak olursa, onun taşbağırlı bir sevgili karşısında olduğu anlaşılır. O akşamlardan bir akşam yazarımız bu işin oluru olmazı kalmadığını çakar. Düşünce denizinin ince kıvrımlarını ifildeyen usuyla kendini ortadan kaldırmaya söz bağlar. Bunu uygulamak için de kömür dolu bir mangalı, iyice yanmadan odasına alır.

Şeker, Hüseyin Cahit bunları hönkürdeyerek anlatmıştır.

İyi ama ne diye vakit geçiriyorsunuz?

Öyle ya ne diye oyalanıyoruz, Mehmet Rauf belki de şu anda ölüm-dirim arasında savaşıyordur?

İki ahbap çavuş -evlerine haber salmayı unutmadan- Köprü'ye iner. Adalar'a bir vapur da tam islim üstünde değil mi? Atladıkları gibi ver elini Büyükada. Ondan sonrası, dört adımda Mehmet Rauf'un evi. Öldürmeyen Tanrı öldürmüyor. Az biraz gecikmiş olsalar, onu ölü bulacaklardır ama, işte şimdi göğsü yine inip çıkmaktadır. Onu hemen odasından alıp aşağı katta, bir masanın üstüne yatırırlar. Ondan da gelsin doktorlar, gelsin dostlar.

Dostlar ve doktorlar, Celal Muhtar'ın başkanlığında birerle kolla sökün eder. Topunun da yürekleri ağızlarında. Çırpınıp dururlar. Derken sevinçli haber üç aylıklar gibi yüzünü gösterir: tehlike atlatılmıştır. Halit Ziya o patapatlı dakikaları şöyle saptayacaktır:

- O yemyeşil, kapalı gözleri, göğsünün içine girebilen hava ile kanamayarak gergin ve şişkin, sade ara sıra inliyordu. Ve bu inleyişler öyle derinden geliyor, öyle güçle çıkıyordu ki bütün varlığını içinden birlikte söküp dışarıya kusacak sanılırdı. Bu iniltiler ölümle yaşamın pençeleşmesinden mi geliyordu, yoksa hâlâ

ölümden bile şifasını bulamıyan uğursuz aşkının yanıp yakılmaları mıydı? Onu ağlayan ailesine, hasta ama artık tehlikeden kurtulmuş olarak bıraktık.

Ne var, Halit Ziya ile Hüseyin Cahit onu daha nice aşkların, umutsuzlukların ve yoksunlukların beklediğini biliyorlardır. Yazarımız da birkaç yıl sonra yazdığı «Bir Gizli Menekşe» adlı şiirde kucaklaşmalar, öpüşmeler ve titremelerin kendisini «yolların serserisi» yaptığını ve yıllarca benliğinden ayırdığını açığa vuracak ve şu dizeleri döktürecektir:

*Kalbimin ben içinde öyle nihan**
Bir çiçek koklarım zaman zaman
O menekşe birinci sevgimdir.

Geldik artık bu yana.

Halit Ziya İzmir'den İstanbul'a göç ettiği yıl, bir süre Sarıyer'de oturmuştur. Mehmet Rauf'a daha önce mektupla tanıştıkları için, Eylül yazarı onu hemen posta etmiş, aralarında yaş ayrımı olmasına karşın -Mehmet Rauf daha Heybeli'de Bahriye Mektebinde okuyordur- onunla arkadaşlık tezgâhını kurmuştur.

Artık perşembeleri Mehmet Rauf Sarıyer'dedir.

Kimi zaman Halit Ziya'nın evinde de kalıyordur. Burası beş odalı bir yerdir. Üstadımız, ne vakit oradan Beykoz'a bakacak olsa çok ağır bir yürüyüşle Büyükdere'ye doğru gelen bir bulut parçasının, bir kenarı, donuk şişe beyazlığı ile parlarken, altında geniş bir çizginin derece derece koyulaştığını görür ki, sonradan *Aşk-ı Memnu*'yu yazarken bunu anımsayacaktır.

İki Edebiyatcedideci kimi zaman da sandalla Kavaklar'a, Kilyos'a uzanırlar. Kimi zaman da Çırçır'a, Hünkârsuyu'na yürürler. Ordan biraz daha yükselerek elçiliklerin ve yalıların koruluklarını arkadan çevirerek Fındıksuyu'na inerler. Biraz dinlendikten sonra da Büyükdere kıyısına akarak Sarıyer'e dönerler.

---

* Nihan: gizli.

Yaz aylarıdır bunlar.

Temmuz içinde Halit Ziya'nın bir kızı olur. İzmir'de yitirdiği ilk kızı Vedide'den sonra bu, ikinci çocuğudur. Bihin adı verilen yavrunun dünyaya gelişi onuruna kimi dostlar bir güveç şöleni isterler. Halit Ziya onları, Sarıyer'in ilerisinde, Yenimahalle'deki Fırıldak Bahçesi'ne çağırır. Küçük bir şölen. Sadece dört kişi çağrılmıştır. Biri Servetifünun dergisinin kaptan paşası Ahmet İhsan. Halit Ziya onu İstanbul'a gelişinin ilk günlerinde arayıp bulmuş, o da onu tek atlı tilburi türünden arabasıyla o günlerde pek önde olan Şehzadebaşı gezisine götürmüştür. İkinci konuk Ahmet İhsan'ın basımevindeki ortağı Mehmet Asım (Asım Us). Öteki ikisi ise Ahmet Rasim'le Mehmet Rauf'tur. Bu sonuncular üstadın Tütün Rejisindeki odasında da sık sık buluşuyorlar ve edebiyat kazanını kaynatıyorlardır. O toplantıya katılanlar arasında Hüseyin Siret, Rıza Tevfik de vardır. Ahmet Rasim, ilk yıllarda Halit Ziya'ya bunca yakın durmuşken sonraları, Edebiyatıcedidecileri tefe koyup çalmaktan geri kalmayacaktır. İsterseniz sözü Halit Ziya'ya bırakalım da konuya az biraz açıklık gelsin:

- Ahmet Rasim, her vakit bizim aramızdaydı. Ama asıl Malumat gazetesi sahibi Baba Tahir'in yanındaydı. Bu iki karşıtı nasıl uyuşturabilirdi? Olmayacak gibi görünen bu gizi onun sanatında ve kalbinin temizliğinde aramalıdır. Ne zaman onun çimdiğini yesek, canımızın acıdığına dikkat etmiyerek, dönüp gülerdik. Mizahı o kadar ince, alayı öyle zarif, itirazı doğru ise o doğruluğu kabul ettirecek öyle hoş, yanlış ise öyle tuhaf idi ki yazdıklarından en çok tad alan yine bizler olurduk. Onunla ilişkilerimizde sanki sahnede kavga ettikten ve oyun bittikten sonra kol kola yemek yemeye giden tiyatro sanatçıları gibiydik.

Demek, Fırıldak Bahçesi'ndeyiz.

Burası aynı adı taşıyan bir burnun arkasındaki tepecikte bir kır gazinosudur. Yakın zamana değin varlığını sürdüren Bahçeden, Yukarı Boğaz ayna gibi görünür. Halit Ziya, Suriye Katoliklerin-

den Nuh Efendi'nin kendisine o bahçeyle ilgili olarak şu fıkrayı anlattığını söyler:

- Sen Sarıyer'de oturuyorsun değil mi? Fırıldak Bahçesi'ni bilir misin? Bilmiyor musun? Tavsiye ederim, gidip orada bir kahve iç. Dünyanın en güzel noktalarından biridir. Ben bir yaz, Yenimahalle'de oturuyordum. Bize bir gün bir Ermeni hanım konuk geldi. Dames de Sion Fransız Okulu'nda yetişmiş bir hanım. Konuğu gezdirmek gerekmez mi? Her şeyden önce Fırıldak Bahçesi aklıma düştü. Ve: «Fırıldak Bahçesi'ne gidelim» dedim. «Neymiş, neymiş, Fırıldak mı? Püf!» diye tiksindi. Sustum. Aradan iki dakika geçtikten sonra bu kez Fransızca olarak; «Mademki orasını istemiyorsunuz, Jardin de la Girouette var, oraya gidelim» dedim. Hemen sevinçten ellerini çırparak davrandı, ayağa kalktı: «Ne iyi! Ne iyi! Jardin de la Girouette! İşte oraya gideriz» dedi. Böylelikle onu, tiksindiği Fırıldak Bahçesi'ne götürdüm.

Sarıyer, Halit Ziya'nın İstanbul'da ilk konak tuttuğu yerse, Yahya Kemal de Üsküp'ten İstanbul'a uçtuğunda ilk buraya düşmüştür.

18 baharını sürüyordur. Mevsim kıştır. 1902 kışı. Biz de soğukta bekletip üşütmemek için şairimize hemen bir yuva buluşturmalıyız.

Sarıyer Deresi'nin kenarında, Sular'a giden yolun üstünde ve de köyün bitiminde tahtaları kararmış, iki katlı, «Arif Bey Köşkü» derler bir ev vardır ki şairimizin annesi Nakiye Hanımın büyük teyzesinin oğlu İbrahim Bey burada oturur. Sanırım Yahya Kemal'i bağrına basmayı hiç de ağırdan almayacaktır. İbrahim Bey tıknazca, sarışın, turp gibi bir adamdır. Okuması yazması eksik kalmışsa da ata, dede görgüsüne diyecek yoktur. İstanbullu, güzel mi güzel, bir hanımla evlidir.

Köşk iki katlıdır. Üstkat harem, altkat selamlık. Altkatın yerle bir kafesli odalarından biri İbrahim Beyin, Yahya Kemal'in deyişiyle söylemek gerekirse, karargâhıdır. İçki sofrası buraya ku-

rulduğu gibi, İbrahim Beyin konuklarına kabul yüzü gösterdiği yer de burasıdır. Saz ve söz toplantıları da burada yürütülür. Odanın köşesine de İbrahim Bey, sırtından hiç çıkarmadığı ya da pek az çıkardığı entarisiyle kurulur.

Evin başlıca konuklarından biri Hacı Arif Bey'dir. Ünlü şarkı bestecisi Hacı Arif Beyle karıştırmamak için adının başına bir Kanuni sözcüğü kondurulur. Arif Bey kanunu Sarı Talat Beyden öğrenmiştir. Mızrap kuvvetlerine koşut fiskeler yaratmakla bu sazın çalınmasına yenilikler katmıştır. Mandalsız kanun çalmaktaysa onun üstüne yoktur. «Mandallı kanun acemiler için başlangıcı kolay, sonu güç, mandalsız kanun da, başlangıcı güç, sonu kolay olan bir sazdır» sözü ağzından hiç düşmez. Üstad udu da kanun kadar şıngırlı çalar. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Âma Nazım ile Pepe Reşat da vardır. Şeyhülislam Cemalettin Efendi de ondan ders almıştır. Yahya Kemal: «Ondan iyi bir musiki ile birlikte, girip çıktığı sultan sarayları üzerine anlattığı fıkraları dinlerdik» diyecektir.

Kanuni Hacı Arif Bey Sarıyer'e haftada bir damlar. Gelirken de yanında kalburüstü sazende ve hanendeler bulundurur. Bunlardan biri de Hanende Mazhar Beydir. Epeyce iyi okur ama kendisi sevimsiz mi sevimsizdir. Tek düşüncesi Devlet kapısına kapılanmaktır. Şairimiz bir gün ona sorar:

- Devlet işini neden bu kadar seviyorsunuz? Musikide uzmanlığınız var. Yaşamınızı ona verin.

Mazhar Bey'in karşılığı şu olur:

- Ah, Devlet parasının ne kadar tatlı olduğunu bilemezsiniz. Onu alanlar bilir.

İşin alengirli yanı, köşkün sahibi Arif Beyin de her akşam İbrahim Beylerde boy göstermesidir. Dahası, öğle yemeklerine bile gelir. Görevi Adliyededir. Sadece, iki üç ayda bir, aylığını almak üzere İstanbul'a iner. Ağzında diş, yüzünde de sakal mafiştir. Üstelik gudubet mi gudubettir. Eski dalkavuk tiplerine pek benzer. Te-

mennası, bükülüp yerlere kapanması boldur.

Saz dinlemeye gelenler arasında bir de Serez'li Şekip Bey vardır. Gençtir. Siyasal düşüncelerinden ötürü Paris'e kaçmış, bu yüzden de ordudan çıkarılmıştır. Dürüstlüğüne diyecek yoktur, ama çok Avrupadır. Müslümanlığa, Osmanlılığa dahası Türklüğe düşmandır. Yani su katılmamış bir kozmopolittir. İbrahim Beyin çevresinde kümelenen gençlere Avrupa filozoflarının düşüncelerini anlatmayı sever. Karganın gagasındaki peynire ağzı sulanan tilki vardır ya, Paris'ten öyle söz açar. Diline pelesenk ettiği şey de Avrupa uygarlığından başka bir uygarlık bulunmadığıdır. Bir de araya şu palamutu sıkıştırır:

- Türkiye'de, bir gencin yapabileceği tek iş, bir kolayını bulup Paris'e kaçmak, orada yaşamaktır.

Denilebilir ki, Yahya Kemal'in Sarıyer'e konduktan bir süre sonra Paris'e gitmesinde, orda aralıksız dokuz yıl kalmasında bu Şekip Bey'in büyük etkisi olmuştur.

O yıllar Sarıyer, Doktor Binbaşı Kadri, Kanuni Kaymakam İsmail Nail Bey gibi musikide yeri yüksek kişilere kucak açmış bir köydür. Lemi Atlı, 1900 yıllarında, Sarıyer'de Tanburi Sağır Raşit Molla'nın evinde yazı geçirirken bu iki musiki erinden ölümsüz şarkıları belleğine çekmiştir. Bu arada muhayyer kürdi makamına yakın durmayı da öğrenmiştir. Ama onun ilk bestesi bir karcığar şarkıdır:

Hüsnüne etvarı nazın şan senin
Bende takat kalmadı ferman senin
İhtiyarım elden gitti can senin
Bende takat kalmadı ferman senin

Bu şarkıya Hacı Arif Bey büyük pohpohlar tutmuştur. Hafız Yusuf Efendi ise onu saz ve söz çevrelerine yaymak için elinden geleni esirgememiştir. «Boğaziçi Bülbülü» diye tanınan Hanende Nedim Bey de aynı şarkıyı Lemi Atlı'nın kendisinden almak niyetinde olduğunu besteci Ali Rifat Beyin oğlu Süleyman Beye söy-

lemek gibi bir değerbilirlik sergilemiştir ki Lemi Atlı onu anımsadıkça onun mecburu olduğunu yinelemiş durmuştur.

Lemi Atlı'nın ününü perçinleyen *Mir'at-ı Hakikat* yazarı Mahmut Celalettin Paşa'nın:

Pembelikte imtizaç etmiş tenin

diye başlayan bir şiirinden yaptığı hicazkâr bestedir. Ama biz lafı Paşaya kaydırmadan önce Lemi Atlı'yı şöyle bir kantarlayalım ki Üstad bizim kendisini umursamadığımız kuruntusuna kapılmasın.

İlkin yürekler acısı bir açıklama yapalım: Lemi Atlı Bey nota mota bilmez. Bestelediği şarkıları çokluk Vahit Beye, Eliza Hanıma ya da Leon Hancıyan'a yazdırır. Ne ki, besteye geçmeden önce şarkının güftesini ezberine alır. Atlı'nın hemen her makamdan bestesi vardır. Tümü de şarkıdır. Tanburi Selahattin Pınar onun için der ki:

- Uslubu, şarkıları çok hareketlidir. Sesi çok kıvrak olduğu için yapıtlarını aşağı yukarı kendi sesine göre besteler. Güfte taksimleri konusunda, hiçbir bestecinin erişemediği bir dereceye varmıştır. Şarkıları okunurken insana sanki biri makamla konuşuyor duygusunu verir.

Lemi Atlı en çok gezmekten hoşlanır. Dostlarını aramayı da savsaklamaz. Semih Mümtaz S.'nin sözleridir:

- Bir gün bile evde durmazdı. Her pazar ya Heybeliada'daki ya da Sarıyer'deki bir dostuna giderdi. Köşede bucakta kalmış eski ahbapları yoklardı. Tanburi Selahattin Pınar'ı sık sık ziyaret eder, yemeğini orada yerdi.

Lemi Bey, pehlivan güreşi oldu mu, onu da hiç kaçırmaz. Bütün eski pehlivanları tanır. Güreşlerini bilir. Dahası, kimi gazetelerde yılan öyküsüne döndürülen pehlivan güreşlerini, uydurma olduklarını bile bile, büyük tadlar alarak okur.

Beyimiz şık mı şıktır.

Dört dörtlük bir redingot, çizgili ve her zaman ütülü bir pantolon, fantazi bir yelek, özenle kalıplanmış bir fes. Gömlek yakası kolalı. Boyunbağı meraklı işi. Mendiller redingotun arka cebinde. Mendillerin kullanılışında bile başka bir özellik. Sinekkaydı traş. Saçlar alabros ki Lüben losyonuyla terbiye edilmiş. Para çantası pantolonun yan cebinde. Elde baston. Sallanır ve havalandırılır. İkide bir fesini düzeltir. Burnunu hafifçe çekmeden olmaz. Kışın eldiven ve Pigmalyon'dan alınmış bir şemsiye. Yazın çokluk düz renkli, çift düğmeli giysiler. Bunlardan biri eksik kalsa neşesi kaçar, yüzünün rabbiyesi bozulur.

Temennalarında da bir özellik. Yerlere değin eğilmez ve bükülmez. Sokakta yürürken camlara yapışırcasına camekânları seyre koyularak gelip geçeni rahatsız etmez. Yürüyüşü fıstıki makam. Duvarlara asılı afişleri okumaz. Yaya kaldırımda değil, caddenin ortasında yürür. Semih Mümtaz S. ona sormuştur:

- Sokak ortasında yürümek ne demek? Fincancı katırları, eşek katarları, develer, sürücü beygirleri, atlı arabalar, koyun ve kaz, hindi sürüleri, sırık hamalları, sebil sucular seni tedirgin etmez mi?

- Beni bırak, kaldırımda bir simitçinin tablasını devirip, sonra da parasını veremeyip rezil olmaktansa, caddede bir arabaya çarpılmak, üstüne bir de tazminat akçesi almak daha iyidir. Bugün ayın yirmi sekizi. Bu parasızlıkta dikkatsiz adım atılmaz.

Lemi Bey alafranga musikiye de düşkündür. Carmen ve Rigoletto operalarını hemen hemen ezbere bilir. Avrupa'dan bir turne geldi mi, yüzde yüz gidip seyreder. Yerli operetlerimizden Anadolu Köy Düğünü ile Pembe Kız'a da yakınlık gösterir. Teneke orkestrayı yöneten Toni'yi hem sever, hem de taklidini yapar.

Üstad aşkın yasa tanımadığına da inanır. İlk aşkı, ilk eşidir ki kadın bir süre sonra: «Sen beni o kadar seviyorsun ki, benim kendimi sevmeye gücüm kalmadı» diyerek kaçar. İkinci aşkı, yani ikinci karısı ise Sarıyerli bir Rum kızıdır. Müslüman ederek almıştır. Ge-

lin görün ki, o da bir doktor paşasıyla kaçmıştır. Üçüncü karısı Mısır'da yaşayan bir akraba kızıdır. Bu da Divan-ı Muhasebat görevlilerinden, ince hastalığa yakalanmış biriyle kaçar. Adamın karısı ağlaya ağlaya olayı haber verdiği zaman, Üstad derhal karısını boşamıştır. Semih Mümtaz S. bir dördüncü evlilikten de açar ama Lemi Atlı'nın yeğeni Bayan Nasiye Keskin: «Ağabeyim bu acılardan sonra bir daha evlenmedi» diyecektir.

Lemi Atlı'nın beş yüze yakın şarkısı vardır. Bugün elimizdeki şarkılarının sayısı ise yüz yetmiştir. Üstad bunların sayısını her zaman azımsamıştır. Ölümünden yirmi yıl önce, 1925'lerde, Selahattin Pınar'a şöyle sızlanır:

- Benim 300 şarkım yıl hesabıyla pek az geliyor.

Üzerimize borç olan Boğaziçi'nin gizli tarihini dile getirirken şu biçimde söyleyebiliriz ki Lemi Atlı'nın hançeresinde olağanüstü titreşimler sayılmıştır. Şuhluğa belenmiş bir okuyuculuğu vardır ki her ses onu uygulayamaz ve de onun yanında beş para çalışmaz.

Dönelim artık Mahmut Celalettin Paşaya ki dördüncü, üçüncü, ikinci ve birinci Mecidi nişanları, murassa Osmanlı nişanı, altın ve gümüş imtiyaz madalyaları, murassa Mecidi nişanı, altın Girit ve liyakat madalyaları ve murassa iftihar nişanı onun göğsünde tıkabasadır. 1895'ten, ölüm yılı olan 1899 yılına değin Ticaret ve Nafia Nazırlığı da yapmıştır ki yaşamını ustaca bestelediği şarkılarla süslemiştir. Tellalzade İsmail Efendinin bir yetiştirmesi olan Paşa, Lemi Atlı'nın sesine büyük tutkunluk besler. Bir gün alaturka musikide derin bilgisi olan Balıkhane Nazırı Ali Rıza Beyle -ki dünyasını 98 yaşından önce değiştirmemiştir- Lemi Atlı'yı şöyle koltuklamışlardır:

- Lemi Bey, sen Külhanbeyi Hüseyin Dede'nin boş bıraktığı yeri doldurdun.

Burada bir çıkma yaparak Külhanbeyi Hüseyin Dede'nin, Hamamizade Büyük İsmail Dede ile çağdaş olduğunu açıklamalıyız.

Hüseyin Dede, takma adını, hançeresinin şuh mu şuh, kıvrak mı kıvrak oluşundan almıştır. Tellalzade onun için şöyle der:

- Bir besteyi yaptıktan sonra ilkin Hüseyin Dede'ye geçmeli, ondan dinledikten sonra onun tavrında söylemeli.

Hüseyin Dede'nin gençliği külhanbeylik üstünedir. Kendisini bulmak isterseniz, Gedikpaşa Hamamı külhanına gitmeniz gerekir. Dede, ancak Saray'a alındıktan sonra berduşluğa elveda çekmiştir. Saray'a alınışının öyküsünü de şöyle dillendirir:

- Bir kış akşamıydı. Arkadaşlarla Balıkpazarı'na inip bir sandal çaldık ve uskumru avına çıktık. Sarayın önünde balık avlarken dalgınlıkla Kuzu'yu okumuşum. Saraydan üç çifte indirdiler. Yukarı, aşağı dolanıp kimseyi bulamayınca yanımıza geldiler. Muzip bir arkadaş, sorularına karşı benim okuduğumu söyledi. İnkâra mecalim yoktu, yalvardım, yakardım, olmadı. Beni kendi kayıklarına aldılar. Islak ve yırtık pırtık giysilerimle Saraya götürdüler. Büyük bir sofada bana yine Kuzu'yu okuttular. Ondan sonra Enderun'a çırak oldum. Meşkhanede meşk ettirdiler. Bir aralık çıkmıştım, yine aldılar.

Ayasofya Kürsü Şeyhi Ömer Efendi, Hüseyin Dede için şöyle demiştir:

- Bu adamı pamuklara sarıp öyle saklamalı.

Az biraz önce adını andığımız Balıkhane Nazırı da onu bir kez Tophane'de Kadirî Dergâhı'nda dinlemiş ve bamburuklarının söküldüğünü sanmıştır. Şeyh Şerafettin Efendi'nin odasındadırlar. Hüseyin Dede derviş kılığında. Yaş pusulası pinpiriği işaret ediyor. Odada kıyamet kadar zikirci. Sema başladığında Dede, doğru zikredenlerin yanına gidip oturur. Zikircibaşı kendisine bir durak verir. Yaşlı Külhanbeyi kolunu yere, başını da omuzuna dayayarak okumaya başlar. Bu başını her vakit salladığından, dik tutamadığındandır. Dede'nin hançeresinden çıkan boğuk bir sesten başkası değildir. Ama her titreşimiyle eskiden bir külhan olduğunu belli ediyordur. Sıra Tanrı'nın güzelliği ile ilgili kasidelere gelince,

Dede'ye özgü nağmelerin etkisi altında, zikirciler «Allah, Allah» diye coşup haykırmaya başlarlar. Rakstan sonra odadakiler Dede'den bir de şarkı rica ederler. Tarihe geçmiştir ki o da «Hüsnünde var iken ol afitabın» şarkısını okur. Hızını alamaz, kendinden de «Madra'ya vardın mı?» şarkısını patlatır.

Biz şimdi Hüseyin Dede'yi olduğu yerde bırakıp yine Lemi Atlı'yı izleyelim. Şarkıcımız az önce (ho hoo 1900'den önceki yıllardır bu) Tanburi Raşit Molla'nın Sarıyer'deki evinden çıkmıştır. Yanında Raşit Molla ile Muzikayı Hümayunda yetişmiş Lala Baha Bey de bulunmaktadır. Tüh, tüh Baha Bey güçlü kuvvetli bir kişidir. Bir kez, bir Ramazan günü Beyazıt Camiinde, ikindi namazında, Aksaraylı onikililerden Arap Aptullah'ı kollarından, ayaklarından tuttuğu gibi Müezzin mahfelinden aşağı atmıştır. Söylemeye gerek var mı, keskin bir Lemi Atlı hayranıdır. Üç ahbap durakta bekleyen bir briçkaya atlayarak Sultansuyu'na yollanırlar. Biz de altımızdaki arabayı biraz hızlı sürecek olursak onlara yetişebiliriz. Ne yapalım, biz yakalayamazsak, Üstad Aziz Dede yakalar. Onun işi kolay. O, Sultansuyu'ndan Sarıyer'e dönüş yaptığından yolda istese de, istemese de onlara raslayacaktır. İşin güzelliği, Aziz Dede tam o sırada o büyüleyici, kimilerine göre de fosurtulu neyiyle bir segâh taksimi geçiyordur.

Yüz bin aferin Lemi Atlı'ya ki o da Dede'ye sesle karşılık yapıştırmıştır. Dede mest ki ne mest. O günden sonra her gittiği yerde Sultansuyu dönüşünde neyine yoldaş olan Lemi Atlı'nın insanı Leylasına kavuşturan ya da ondan ayıran o büyülü sesinden açacaktır.

Bu konunun genişlemesi ve büyümesi ustalığımıza çam kömürü sürer korkusuyla anlatılacaklar burada kesildi ve Lemi Atlı'nın Boğaziçi'nde nasıl mehtabiye patlattığı bir başka zamana bırakıldı.

Ama buraya Üstadın Nişabürek Türk Aksağı bir şarkısını da alalım ki yazımız 650 soldatlı, 70 tunç toplu kapudane kalyonların-

dan geri kalmasın:

Varsın gönül aşkınla harap olsun efendim
Cananıma nezreylemişim canımı kendim
Derman aradım derdime hicranı beğendim
Yansın gönül aşkınla harap olsun efendim

Yıldızlar sayısınca av alan, yedi iklimin çakırcıbaşısı okurların ışık ve renk saçan yüreklerine gizli olmaya ki Avusturya-Macaristan Elçiliği Yeniköy'e taşınmadan önce Büyükdere'de, Piyasa Caddesinde Bay Truqui'nin yalısında konak tutmuştur. 1833 yılında Lamartine'in oturduğu yalı da budur. Yalı, uzun bir süre de İstanbul'un yağlılarından Alyon'ların olmuştur. Baba Alyon, 1793 yılında Fransız Devrimi'nin yıldırma politikasından kaçıp Osmanlılar'a sığınmış bir gariptir. İlk de Büyükdere'de yuvalanır. Antoine, Jacques ve Jean adındaki üç oğlu bu yalıda doğmuştur. Vay, demek oluyor ki Alyonlar, yalının Bay Truqui'den önceki efendileridir. Gelgelelim, Fransız göçmenle bızdıkları daha sonraki yıllarda, kışı Beyoğlu'nda, Caddeikebir'de, Bonmarşe Mağazası yerindeki, padişah davulu gibi güm-güm öten konaklarında, yazın da Karadeniz kıyısındaki Demirci Köyünde geçirmeye başlarlar. Şunu da araya sıkıştıralım ki, Alyonlar, Demirci Köyünün dünyasını büyütmek için ellerinden geleni esirgememişlerdir. Köyde kendi adlarına bir çeşme bile yaptırmışlardır.

Ailenin en hızlı papazı da Jacques Alléon(Alyon)'dur. Karaköy'de bir banka kurarak işine kardeşlerini de ortak etmiştir. «Alyon kadar zengin» sözü de o günden başlıyarak geçerlik kazanır. Beyoğlu'ndaki Alyon Sokak da ondan alır adını. Antoine ise daha sonraları, Fransa'da yerleşecek, yaşam görevinden de orada ayrılacaktır. Ama ölüsü yine İstanbul'a getirilerek Pangaltı'daki aile mezarlığına verilir. Alyonların son döküntülerinden biri de, son

yıllarda Bakırköy'de saptanmıştır. Amédée Alléon'un kızı olan bu kadın bir Fransız albayın eşidir.

Yalı, daha ileri yıllarda da Şehzade Ahmet Efendi'nin eline geçer. Bizim bildiklerimizi neden okurlardan saklamalı? Şehzade, öldürülmek korkusu içinde büyümüş bir mıymıntır. Yalıyı öyle bir elden geçirtir ki yalancı ve düzmece merdivenlerle doldurur. 18-20 ayak çıktınız mı karşınızda bir kapı. Kapıyı açın, duvar. Neymiş, katil rotasını şaşıracakmış. Neymiş, hırsız tabanı yanmış it gibi faşal-fayrak havalara uçacakmış.

Tanrı yüzünü ak etsin, Şehzade'nin, güzel sanatlara kesikliği de vardır. Yalının sol yakasında, iki katı kaplayacak biçimde bir tiyatro salonu da döktürülür.

Yalının son sahibi de Necmettin Molla'dır. Molla, burayı 1929'da, Tarabya'daki Hüber Köşkünü sattıktan sonra, 35 bin liraya Şakir Rifat Atılhan'dan almıştır ki arada Atılhan ailesinin de burada yüz bin uyku uyuduğu düşünülebilir.

Necmettin Molla Yalısı -ona artık adını bağışlayabiliriz- banyo ile tıklımdır. Bir tarihte on tane banyo sayılmıştır. Odalar ise arabesk üzerine iş tutar. Yerlerse -yatak odasına varınca- baştanbaşa parkedir. Mutfak ise şahane oğlu şahanedir. Uykun geldiyse, yatağı ser, yat uyu. Yalının üst katına da sizi bir çift merdiven ulaştırır ki bunun da eşi menendi görülmemiştir.

Bahçe ise Boğaziçi'nin bir çok yalılarında olduğu gibi set settir. En üst kattaki kocaman ıhlamur ağaçları ailenin burada eğleşmesine kanat tutar. Onların altında 1931 yılında bir de tenis kortu kurulacaktır ki kişiye özeldir. Bu özel kişi de eski başbakan ve eski Serbest Fırka Başkanı Fethi Okyar'dır. Hazret 1931 ve 1932 yazlarını burada geçirecektir. Molla'nın damadı Muhittin Mardin, arkadaşı olduğundan ona kendi dairesini vermiştir. Ne ki, iki yıl sonra Fethi Okyar yine Piyasa Caddesinde görünür. Burada bir ev kiralamıştır. Şimdiler Sarıyer Lisesi diye bilinen yapı bundan başkası değildir.

Yalının bir buçuk kilometre gerisinden bir de Kocataş Suyu çıkar. Tadını övmeye söz yetişmez. Bütün ev halkı onu içiyordur. Şimdi gözünüzü Molla Beyden ayırmayın, bu su Molla'nın aklına takılmıştır. O yaz İsviçre, Almanya ve de bütün Avrupa'yı dolaşmışsa onun yüzü suyuna dolaşmıştır. Evian'da (Evian'da-Les Bains) sular şişelere, el değdirilmeden nasıl dolduruluyor, onu inceler. Başka bir şey de yapar. Yanında götürdüğü Kocataş Suyunu da kimyasal incelemeden geçirtir. Öğrenir ki sağlığa çok yararlıdır ve çok çiş söktürür. Dönüşte Molla kocaman kocaman makinelerle su boruları ısmarlar. Onları kaynaktan yalıya değin döşettirir. Ne var, demir borular suyun tadını bozuyordur. Molla bu kez de emayeli borular getirtir. Türkiye'de ilk kez dört dörtlük bir su fabrikası kurulmuştur.

Molla'da sudan sonra inek merakı baş gösterir. Tepe ahırlar kurulur. Hollanda'dan sekiz ineğin antresi yapılır. Her biri günde 30 kilo süt veriyordur ki bunalma haline, tırıvırılık haline benzer bir durum belirmiştir. Bütün mahalleye tereyağ, yoğurt dağıtılıyor ve evde, çeneye kuvvet muhallebi, sütlaç atıştırılıyordur.

Dedik ya, bu adamdan gözünüzü kaldırmayın. Molla'da tavuk merakı baş gösterdiğinde de kuluçka makinesine gelgel çıkarılır. Molla artık uykusunu da şaşırmıştır. Gece kalkıp kalkıp makineyi, kuluçkaların bağdaşını yokluyordur. Daha, daha sonra da gelsin arıcılık, gelsin balıkçılık. Hazret bu iş yelpazesinde belki sadece dalyancılık işinde tökezlemiştir.

Necmettin Molla, İstanbul'un kalburüstü avukatlarındandır. Bir gün damadı Muhittin Mardin'e der ki:

- Evlat, nasıl çalışıyorum, gel gör.

Damatla kayınpeder yazıhaneye giderler. Molla o gün öğleye değin 16 işin altından girip üstünden çıkar ki damadın ağzı açık kalır.

Molla, Meşrutiyet'ten sonra Bağdat Valiliği ile Adliye Nazırlığında da bulunmuş ve Hakkı Paşa Minestrosu zamanında Sadra-

zamlık Kaymakamı olmuştur. 11 Aralık 1913 günü de, kesin çoğunlukla, Şirketi Hayriye'nin Yönetim Kurulu Başkanlığına seçilmiştir. *Grand seigneur*'dür ve de gönül serdarıdır.

Muhittin Mardin, bir tarihte, Paris'te Osmanlı Bankası'nda çalışırken, bir yaz, damatla kayınpeder, Paris'te buluştuktan sonra Manş Denizinde Dinard'a giderler. Orada Altınkum (Sable d'Or) plajına hayran kalırlar. Kumu çok temizdir. Denizin gelgiti de öyle bir düzeydedir ki anlatılsa akıllar baygınlıkta kalır. Sular çekildiğinde, 23 kilometre geri basıyor, ortada deniz diye bir şey bırakmıyordur. Sonra da birden baskın veriyordur. Rumelikavağı'nın ilerisindeki Altınkum plajını açıp işletmek düşüncesi Molla'nın aklına bu Dinard yolculuğunda takılır. İşletmesi de bir Beyaz Rus'a verilir. Molla'ya göre, bu gibi işler için en uygun kişiler onlardır. II. Dünya Savaşı patlak verip de, Altınkum yasak bölge ilan edilince Molla Bey bu kez de Küçüksu plajına el atacak, Beyaz Rusları yine işin başına oturtacaktır.

Ne diyorduk? Haa, Altınkum işletmeye 1929 yılında -kimi kaynaklara göre de 1927 yılında- açılır. O yıl Şirketi Hayriye Altınkum adını verdiği yeni bir vapur da almış, buraya işletmeye başlamıştır. 74 numaralı vapurdur bu, kaptanı da Beykozlu Şeref Beydir. Necmettin Molla, Tüm İstanbul'un Altınkum'a akabilmesi için ona göre vapur seferleri koydurtmuştur. Molla Beyin ailesi de Sarıyer'den 74 numaralıya binip Altınkum'a damlıyorlar -vapur saatleri az biraz onları gözetmektedir- akşam da yine aynı vapurla yalılarına dönüyorlardır.

Necmettin Molla, bütün bunları bir de Boğaz'ın tadını artırmak için yapıyordur. Boğaz'da işleyen küçük vapurların tümüne o sıralar gramofon yerleştirilmesi de bu düşünceyledir. Vapurlar ne kadar Tino Rossi plağı varsa -bunların içinde Marinella başı çekmektedir- bangır bangır kusuyordur:

*Marinella, reste encore dans mes bras**

* Marinella, gitme kal kollarımda.

Şimdi-şimdi Denizkızı Eftalya Hanımı da sahneye çıkaracağız. Daha doğrusu, bir salın üstüne konduracağız. Şu var ki, ondan önce onun kim olduğunu açıklayalım ki, okurlarımız da sıradan bir kişi karşısında olmadıklarını anlasınlar.

Söylenmiştir ki, Denizkızı Eftalya Hanım Rum kökenli bir hanendedir. Genç kızlığında, Galata balozlarında çok gönül kavurmuştur. Ama daha sonraki yıllarda, Mütareke'de, sahneden ve İstanbulluların belleğinden çekilip gitmiştir. Ne zamana değin? 1927 yılına değin. Kurtuluş'tan sonra Atatürk'ün İstanbul'a ilk ayak bastığı yıldır bu. 5 Ağustos Cuma Atatürk, Türkiye İdman Cemiyetleri deniz kurulunun düzenlediği deniz birincilikleri yarışlarını izlemek üzere Söğütlü yatıyla Moda'ya gelmiştir. Yanında Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Sağlık Bakanı Refik, Umumi Kâtip Tevfik, milletvekillerinden Kılıçali, Salih, Ali Cenani, Recep Zühtü, Saracoğlu Şükrü, Başyaver Rusuhi, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Tekçe Beyler vardır.

Saat 12.30.

Atatürk, Hızır Reis gambotunun önünden geçerken Deniz Okulu öğrencileri:

- Yaşasın Cumhuriyet!

diye bağırmışlardır. Atatürk, Söğütlü yatından Ertuğrul yatına geçerken savaş gemileri de kendisini 21 pare top atışı ile selamlar. Öteki deniz araçları ise düdük üstüne düdük çalıyorlardır. Mustafa Kemal, yarışlardan sonra Fenerbahçe'deki Belvü Gazinosu'na da giderek, malül gaziler yararına düzenlenen baloyu onurlandırır. Moda'daki halk kalabalığı şimdi Kalamış'a akmıştır. Atatürk çok içten sözlerle onların gönlünü alır. Bir ara kalabalığın ortalık yerinde Denizkızı Eftalya belirir. Cumhurbaşkanı onu gençliğinden tanıdığı için ilgi gösterir, ondan birkaç şarkı okumasını rica eder. Eftalya Hanım, dileği, yelpir yelpir uçarak yerine getirir. Gerek Atatürk'ten, gerekse orada bulunanlardan canlı alkışlar alır. Bu da Denizkızının yeniden parlamasına, Şişli'deki Bomonti Bah-

çesi'nin assolisti olmasına yol açar.

İmdi, deniz üstünü bir parmak şimşek bağladığını görmek isteyen gerektir ki başını pencereden uzatıp Boğaz'a bir bakış fırlatsın! Çünkü Eftalya Hanım, bir vapurun kıçına bağlanan bir salda, şarkısına başlamak üzere genzini temizlemektedir. Şirketi Hayriye her yaz bir iki kez yapar bu Boğaz gösterisini. Bu düşünce de Molla'nın -halkla ilişkiler alanında onun üstüne biri varsa o da torunu Betül Mardin'dir- kafasından çıkmıştır. Bunun için Molla, Denizkızı'nın sesini denetlemeyi üstüne alır. Denetim yeri, Büyükdere'deki yalının bahçesi. Ev halkının Vangel adını verdiği üçüncü set. Molla Bey ise aşağıda yer almıştır. Hemen açıklayalım ki sesin güzelliğini değil, tınlığını yoklayacaktır. Ölçü: Denizli horozu. Eftalya Hanım Denizli horozuna öyle hemencecik pabuç bırakacak bir okuyucu olmadığı için de sınav başarı ile sonuçlanır. Bunun böyle olduğu Denizkızı'nın gazele geçmesinden de anlaşılır. Çünkü Molla, Eftalya Hanımın sesine vurulmuş, ondan bir gazel döktürmesini de istemiştir.

Evet ne diyorduk? Daha bir şey söylemedik ama söyleyebiliriz...

1931 Yılı Ağustosundayız.

Dolunayın da yaltaklanmalarla dolu gecesi.

Şirketi Hayriye vapuru Köprü'den yavaş yavaş, salınarak yola çıkmıştır. Tüm İstanbul vapurda. Vapur yürür, sal yürür. Eftalya Hanım salın üstünde lacivert pırıl pırıl payetiyle Kızkulesi gibi ayaktadır. Vapur, Boğaz'da ilerledikçe delikanlılar, sahurde pinpirikler kayıklara atlıyorlar, vapurla, dolayısıyla da salla yarışırcasına küreğe sarılıyorlardır. O zamanlar Boğaz'da daha muşlar vardır, 20 kişinin sıkışmadan oturabileceği çatanalar. Dolunay konserine bunlar da dümtek tutar. Çocuklarsa çokluk aşağıda uykudadırlar. Zaman zaman uyanıp şarkılara kulak vermek isterlerse de, uyku onları, el aman, el aman, yine vartaya çekmektedir:

Ben çözdüm, ben açtım saçlarını.

Vapur Kanlıca koyuna ayak bastığı içindir ki Eftalya Hanım da, denizden sıçrayan su damlacıkları arasında, en sevilen şarkısına başlamıştır. Bunun arkasından da:

Bir akşam Çamlıca'da kalsak ne olur

gelecektir. Bütün vapurlar, bütün kayıklar, bütün muşlar, bütün Kanlıca, bütün Boğaz dikkattedir. Herkes onu dinliyordur.

Betül Mardin yıllarca sonra şöyle diyecektir:

- Salın üstünde Eftalya Hanım! Nasıl üşümez o kadın! Belki de ondan öldü.

Denizkızının yerini öbür yıllarda da başka hanendeler alır.

Bütün bunlar Boğaz'ın canlanmasına yetmeyecektir. Çünkü, kulağınızı yaklaştırın:

- Boğaz ölmüştür.

O yıllarda İstanbullular'ın ilgisi daha çok Suadiye'ye, Şaşkınbakkal'a, Moda'ya ve Ada'yadır.

Necmettin Molla ne yapsın, bu kez Boğaz'a ev konduracakların gereçlerini Şirket vapurlarıyla bedava taşıttırır. Ev bitince de, kutlama yerine geçmek üzere, Boğaz vapurlarının bir yıllık biletin armağan ettirir.

Halkla İlişkiler Uzmanı, daha sonraki yıllarda, Boğaz'da bir yapı kooperatifi kurmayı da düşünür. Arsalar satın alınıp 20 yıl vade ile satılacaktır. Ayrıca otobüsler de işletilecektir. Damat Bey bunun planlamasını bile yapar. Ama, o yürekleri soğutan II. Dünya Savaşı da gelip çatmıştır.

Şimdi de geldik Piyasa Caddesi'nin resmini çıkarmaya.

Bunun için Salâh Çocuğu Molla Beyin yalısından Beyaz Park'a doğru yürüteceğiz. Salâh Çocuk 1930 yıllarının evlerini, yalılarını bir bir ayaklarınızın altına sererken Muhittin Mardin de -Betül Mardin'in babası- resimaltı yazılarını yazacak:

İşte Kocataş Suyu Fabrikası. Onun üstünde Ferah Bahçesi. Onun üstünde Frenkyan'ın yalısı. Aziz Beyin evi. Mısırlı Azize

Hanımın büyük yalısı. Eyvah, eyvah ki yandı. Yerinde bir apartıman var şimdi. Aziz Beyin evi minik, gıcır gıcır bir şeydi, o yanmadı, duruyor. Daha sonra Fındıklıyan Yalısı. Tahtadan. Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya evini onun yerine yaptı. Mimarı Seyfi Arıkan'dır. Şimdiler Şamdan Lokantası. Üstünde küçük bir ev. Yusuf Ziya ilk orda oturdu ki Orozdibak Mağazasının sahibinden almıştır. Sonradan onu Hamza Osman'a sattı. Onun çocukları da elden çıkardı. Yerine bir apartıman yapıldı. Kocaman. Onun yanında Arevyanlar. Üstünde Üslükçiyan'ın küçümencik evi. Duruyor şimdi. Daha üstte, uzun süre İş Bankası İstanbul Şubesi Müdürlüğünde bulunan Nejat Kent'in evi. Bitişiğinde Sarıyer'in ünlü aile doktoru Mehmet Bey. İnce, uzun ve dört katlı. Duruyor. İki kızı vardır ki, biri Darüşşafaka'nın müdireliğinde bulunmuş Nazime Hanım -Prof. Sadrettin Celal'in eşi-, öbürü de Kolej'de İngilizce ve Yurttaşlık öğretmenliği yapmış Selma Hanımdır. Bunun eşi de Galata Köprüsü'nün altında lokanta işletir.

Daha üstte Vahe ile Sahak, Ermeni Kardeşler. 1940 yılında Vehbi Koç ve kalabalık ailesi Büyükdere'de göründüklerinde bir ya da iki yıl Vahe'lerin evinin bir katında oturmuşlar, daha sonra da Nejat Kent'in yalısını kiralamışlardır. Varlık Vergisi sırasında da -o yıl çok yalı el değiştirmiştir- Frenkyan'ın yalısını almışlardır.

Ermeni Kardeşler'in yanında Rus Elçiliği ki Beyaz Park'a değin uzanır. Sonra İsmail Hakkı Beyin evi. Üstünde Doğu İlleri Genel Müfettişi Tahsin Beyin evi ki Atatürk oraya geldikçe Molla Beyi de çağırtır. Şu gizli kalmasın ki Molla Bey rakı içmez. Bir kez Tahsin Beyin sofrasındakiler kendisine içirtmek istemişler, Atatürk önlerine çıkmıştır:

- Onun içkisini de bana verin, o benim konuğum.

Buraya şunu da kıstıralım ki Rus Elçiliği bahçesinin bir kesiminde 1930'larda bir tiyatro kurulmuş ve sahnesinde Dümbüllü, o yoksa Kel Hasan, o yoksa Naşit görünmüştür. İskemle ve koltuklar da, her defasında Molla Beyin yalısından taşınıyordur.

Kendimizi dağıtmayalım. Tahsin Beyden sonra Geseryan gelir. Onun yanında bir apartman. Beyaz Park'ın karşısında bir şerittir bunlar. Daha sonra bir kahve. Azaryan'ın yalısı ki şimdiler Vehbi Koç'un eşi Sadberk Hanımın adını taşıyan müzedir. Bizim Sabahattin Batur da müdürü. Sonra yine bir kahve. Ondan sonra Sait Rıza Sevsay vardır ki 1940 yıllarının en önemli kişilerindendir ve de bir sigorta ortaklığının müdürüdür. Daha sonra bir kilise. Üstünde İspanya Elçiliği.

Vaaşşş...

Piyasa Caddesi burada biter.

Elçiliğin karşısında Bosfor Restoran. Sahibi 1981 yılının başında öldü. Neydi ortağın adı? Haa, Marmedelos.

Dikkat, Salâh Çocuk bu kez de Necmettin Molla yalısından Sarıyer vapur iskelesine doğru daltaban yürüyecek.

İlk yalı Söylemezoğulları'nın. Eyvah, o da, biz daha başımızı çevirmeden yandı. Yerine yeni biçim bir yalı kondurmuşlar da haberimiz yok. Onun üstünde Kayserliyan Efendi'nin yalısı. Görenlerin içi ısınır. Şimdiler Cerrahoğulları'nın. Sonra bir sokak ve birkaç oyuncak ev. Lütfü Beyin evi de orda. Daha sonra Sütunlu Yalı. Şimdiler, Sarıyer Lisesi. Fethi Okyar burada otururken Atatürk sık sık gelir.

Lisenin üstünde Remzi Beyin evi. Duruyor. Beyimizin Sivas milletvekilliği var. Yanılmıyorsak, Reşit Saffet Beyle de bir hısımlığı olacak. Şermin'le Nermin adında iki de kızı. Şermin Hanımın kocası Heykelci Nejat Beydir ki, sizlere ömür. Ama Nejat Bey o evde uzun süre oturdu. Daha üstte Şamlılar'ın yani Engin Cezzarlar'ın evi. Duruyor. Karşısında Sarıyer vapur iskelesi. Yanında Orduevi (Mahfel) ve de Canlı Balık.

Şimdi de 13 Ağustos 1926 gününe demir bırakalım.

Rasim Kayra, Beyaz Park nam gazinoyu bugün açacak. Hazret, Büyükdere'de polis görevlisidir. Yılın ilk aylarında Doğu görevini yapmak üzere -karısı evde yorgan döşek yatmaktadır- Anado-

lu'nun uzakça bir yerine atanmıştır. İstanbul'da kalmak için büyüklerine yalvar-yakar olmuşsa da hiçbirinden göğüs yumuşatıcı bir karşılık alamaz.

Bu durumda bir adam ne yapar?

- Karısını bir yerlere bırakıp görev yerine gider.

- Iıhh.

- Kafayı çeker.

- Yararı olmaz.

- Görevinden çekilir.

- Hah, o da onu yapmış. Cebinde 105 lira 30 kuruşla, işinden ayrılarak gelmiş, bu gazinoyu açmış.

Bundan haberiniz var mı? Beyaz Park'ın arası Piyasa Caddesi ile deniz arasında üçgen biçiminde bir yol artığıdır. Eskiden buraya Topağaçlar denilmiştir. Sultan Hamit çağında cuma günleri bir askeri bando burada, Büyükderelilere çok Marş-ı Hamidi, çok Askeri İttihad-ı Anasır Marşı dinletmiştir:

Biz muhteşem Osmanlıyız

Yazları da, Niko adında yaşlı bir Rum bir tahta kulübede kahve ocağı kuruyor, ağaçlar altına da üç-beş iskemle atıyordur. Arsa Belediyenindir. Rasim Efendi onu kiraladıktan sonra, Ekşiyan adında bir Ermeni dostu da kendisine, parası sonradan alınmak üzere, iki kamyon kereste yollar. Gazinonun denize yüzü on metredir. İki ucunda da biri kadınlara, biri erkeklere özgü iki deniz hamamı lengerendazdır. Bin hayıf ki, gazino açılır açılmaz kimileri birbirine bunca yakın ve aralarında içkili yer bulunan deniz hamamlarının ve de gazinonun ahlakı bozacağını ileri sürerek bir tutanak düzenlemişlerdir. Ne ki, o günlerden birinde, her yere Hızır gibi yetişen Atatürk Büyükdere'ye yetişmiştir. İlkin Doğu İlleri Genel Müfettişi Tahsin Bey yoklanılmış, sonra topluca Beyaz Park'a onur verilmiştir. Rasim Efendi de fırsatı fırsat bilerek yürekler acısı durumunu, Tahsin Bey aracılığı ile Gazi Hazretlerine iletmiştir. O da

hemen gürlemiştir:

- Kadın-erkek de ne oluyor? Burada doğru olmayan aralığın azlığı değil, deniz hamamlarında hâlâ harem-selamlık aranmasıdır.

Bu kayırıcı ve koruyucu sözlerden sonra Beyaz Park Gazinosu ile hamamlar büyük bir değişikliğe uğrar. Deniz hamamları kalkmış, kadınlar ve erkekler için iki ayrı ve küçük yüzme havuzu yapılmıştır. 1936'da da kadın-erkek karışık girilen 11 x 3 metre boyutunda büyük bir yüzme havuzu eklenmiş önüne de üç kademeli - 2, 3 ve 5 metrelerde- bir atlama kulesi kondurulmuştur. Havuzun çevresi de iki katlı bir yapı ile çevrilmiştir. Altkat soyunma localarıdır. Üstkatı gençler koşu yeri olarak kullanır. Daha ileri yıllarda -1946 yılında- Banyonun Hakkı ve Reşat adında iki de yüzme öğretmeni olacaktır. İkisi de uzun mu uzundur. Aslanlıklarına da diyecek yoktur. Büyükdere'den, Anadolu yakasına, sudan çıkmadan, iki kez gidip geliyorlardır. O yıl Büyükdere açıklarında bir kotra da alabora olacak, içindeki beş peluzeyi de bu iki yiğit, torpil gibi yetişerek kurtaracaktır.

İnşallah yazımızı kısa keseriz. Şimdi de boş bulunmayalım, Fehmi Ege'yi Beyaz Park'a getiriyoruz. Hem de orkestrasıyla. Yalnız yıllar, 1950'lere gelip dayanmıştır. Fehmi Ege'nin on parmağında on marifet vardır ki tesviyecilik, tornacılık, tenekecilik, marangozluk, kunduracılık, terzilikten çaktığı kadar motosiklet, radyo, saat, sinema makinesi tamirciliğinde de insana parmaklar ısırtır. Bahçıvanlıkta, sandal yapımında, fotografçılıkta da bin uzmanlık göstermiştir. Üstüne üstlük kemancı ve orkestra şefidir. Piyasayı uzun yıllar tangolarıyla yıkamıştır. Türkiye'de Batı müziğinin halk arasına karışmasında büyük yararlıklar gösterdiği için Reşat Ekrem Koçu onun Devrim Tarihine geçmesi gerektiğine inanır.

Hazret, ilk Şehzadebaşı'nda Direklerarası tiyatrolarında görünmüştür. Oralarda Küçük Peruz, Küçük Şamram, Denizkızı Viktorya, Dilberyan, Zarife, Hermin gibi ünlü kantoculara çalmış-

tır. İlk bestesi bir valstir. Şarkı, türkü, bolero, tango, rumba olarak bestelerinin sayısı bini bulur. Kemandan başka saksafon, klarnet, piyano, flütçello, bas ve ut çalar ve de ney üfler. Soğuktan da, sıcaktan da hoşlanmaz. Gün ortasının bol ışığı ile gece karanlığına da pek yüz vermez. Bunlara karşılık, İstanbul'un ilkyazı ile sonbaharına bayılır. Kahkahalarla hiç gülmemiştir. 24 saatin dördünü uykuda geçirir, 18 saat da çalışır. Geri kalan iki saatin biri yemekler içinse, biri de böbrek sancısı ile kıvranmaya ayrılır.

Bugün Fehmi Ege'ye iyisinden dikkat etmeli! Orkestrası ile Büyükdere'yi havaya uçuracaksa bugün uçuracaktır. Biraz sonra: «Kirpiklerinden yanağıma düşen küçük bir inci ah» diye bir bolero patlatacak, sonra da o ünlü «Ayrılık» tangosunu zıp diye uçuracaktır:

Ayrılık belki ölümden beter
Çektiğim bu acı bana yeter
Allahım bu dert ne zaman biter
Taş olsa ağlardı, gelirdi dile
Yetmez mi artık çektiğim çile

Ama biz hemen gazinodan içeri dalmayalım. Çünkü Büyükdere'nin o kuğurdamalı, o pavkırmalı, o kikirdemeli, o gulugululu piyasası da başlamak üzeredir.

Ahmet Rasim de -Tanrı onun ölümsüzlüğünü artırsın- nerden kopup gelmişse gelmiş, lafını da dikmiştir:

- Akşamları piyasa şık kaçıyor.

Büyükdere piyasası başlıyor!

Cümbüşün başladığını Yunanlı Banker Zarifi'nin Anemon adındaki muşuyla Tarabya ve Büyükdere önlerinde fink atmaya başlamasından da çıkarabiliriz. Banker Eseyan'ın muşu da, az önce Tarabya'da lengerendaz ise de şimdi, şu altına değer anda, sıfır gümrükle Büyükdere'ye girmektedir.

Alfred Caporal da Piyasa Caddesini bir ucundan tutup havaya kaldırmış ve tozlarını silkeledikten sonra bahtının ve kısmetinin açık olmasını dileyerek eski yerine bırakmıştır.

Yazı, Büyükdere'de, şeker ve şerbet içinde kilide vura'nlardan biri de odur. Hazret'in Beyoğlu'nda da evi vardır ama buradaki villası lenduha mı lenduhadır. Mösyö Caporal dul bir Rumyozla evlidir. Ondan beş çocuğu olmuştur. İlk karısı ise kendisine iki kız yapmıştır. Türlü armağanlarla ona kul olanların demesince Mösyö, ticaret alanında, Fransız Elçisi Bourrée'nin alcı-balcı yardımlarıyla büyük voliler vurmuştur. Yaşamı aşağısız ve yukarısızdır. Evi asalak ve sinidaşlarla doludur. Ne ki, bu dağdağa, bu hüzzam curcuna kızlarından dördünün diplomatikiyye evlilikler yapmasına yarayacaktır.

Mösyö, Fransız gazetecisi Alfred Edwards'ın -ki bir sürü karı almış, bir sürü karı bırakmıştır- da dayısıdır. Yengesi her yaz İstanbul'dan Alfred'e vişne reçeli gönderir. 1911 yazında bu görev Sait Naum Duhani'ye düşmüştür ki, Beyoğlu ve Tarabya mutfağı-

nı yazdığı kitaplarla çok iyi bildiğini açığa vuran yazarımız, iki gazete çıkaran -biri o ünlü Matin gazetesi- ve Réjane Tiyatrosu'yla Casino de Paris'yi işleten ve de Seine Nehri kıyılarında bir yığın villası bulunan Bay Alfred'in izini Paris'te sürememiştir. Oysa sevgili yeğen bal gibi Paris'tedir. Yalnız tiyatro ile gazinoyu yeraltından bir dehlizle birleştirdiği için Sait Naum Duhani onu gazinoda aradığı zaman tiyatroda, tiyatroda beklediği zaman da gazinoda ahenk tutmuştur. Bir başka deyişle Bay Alfred, aynı zaman parçası içinde, hem tiyatroda, hem de gazinodadır. Duhani ise onu sadece bunlardan birinde aradığı için ele geçirememiştir.

Söylemek doğru olur mu? Sevgili Yeğen'in son karılarından biri de Paris'in pek çıtı pıtı oyuncularından Ginette Lantelme'dir. Kadıncağız, kocasıyla, Rhein Nehri üstünde Aimée adlı özel takalarıyla -Bay Alfred onu, bir önceki karısı Misia için yaptırtmıştır- geziye çıktığı vakit, ölümlerden Nathalie Wood karısının ölümünü seçmek zorunda kalacak ve güverteden kıtırbomcu nehre düşüp, ah gözyaşlarım yine nerelerde kafayı çektiniz, boğulacaktır.

Bu ölümde bizim için çok önemli ve çok gerekli olan bilgi şudur ki, Bayan Ginette ölümünden birkaç gün önce bir dostuna: «Ah, bu adam, bu adam beni öldürecek» sözünü kaydırmıştır. Bu da bahtsız ve tahtsız oyuncu kızın Aimée vapurundaki bir kabinenin lomboz deliğinden -nasıl geçtiyse- denize itildiği vıdıvıdısının bayrak açıp dünyanın dört bir yanını dolaşmasına yetmiştir.

Piyasa başlıyor!

Ama biz ondan önce Büyükdere'nin ayran gönüllülerinden Belçika Elçiliği çevirmeni Baron de Hubsch'ten de açmalıyız. Baronumuz alçakgönüllü, şıkırdım sohbet bir kişidir. Fıkır fıkır da kaynar. Papaz hayrına çalışmalara da bayılır. Büyükdere'ye de öylesine vurgundur ki, yaz gecelerini hışılamak için boyuna kır baloları düzenler.

Büyükdere'nin bir orkestrası olmuşsa, onun yüzü suyuna olmuştur. Orkestra her akşam bir düdükçünün -yani parayı basa-

nın- evi önünde çalar.

Baron'un karısı da -ikinci karısı demek istiyoruz- bir içim sudur. İstiklal Caddesini Tepebaşı'na ileten Balyoz Sokağının (eskiden Venedik Sokağı) Tepebaşı Meydanı köşesindeki evde oturan Bay Caro'nun kızıdır. Duhani'nin anlatmasına göre Caroların evi bir ara Beyoğlu'nda oyunlar çıkaran tiyatro sanatçıları için bir ocak, bir kulüptür. Yerli, yabancı politika simsarları, Babıâli'nin ileri gelen görevlileri buraya sık sık gelip üzünçlerini damıtırlar. Aşk oyunlarının bütün incelikleri de -Haa, Caro'nun kızını da Ressam Preziosi tutuyordur- burada öğrenilir.

Piyasa başlıyor!

Durun, durun Mekke Milletvekili Aptullah Bey -sonradan Kral Aptullah- de sahneye çıkacak. Onun yalısı da Büyükdere'de. 1911 yılı sonbaharında Şopur Sait Paşa'nın kabinetosunda Hariciye Nazırı olarak bulunan Asım Bey, bu yalının çok güzel olduğunu söyleyecektir.

O yıl Halley kuyrukluyıldız yosmasının savaş baltasını kaldırdığı yıldır. Kimi köfteciler, Mayısın on sekizinde Kuyruklu'nun dünyamıza çarpacağını ilan etmişlerdir. Haydi, hayırlısı, haber bütün dünyayı ayağa kaldırmıştır. O günlerin coşkusunu yaşamış, *Kuyrukluyıldız Altında Bir Evlenme* adıyla bir de roman döktürmüş olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'a kulak verecek olursak, herkes dünyanın sonu geldiğine inanmış ve kaç saat sonra şanlı ölüm köprüsünden geçeceklerinin hesabına yatmıştır.

Gerçi, kimi gündemsiz konuşmacılar dünya kabuğunun hemen hemen ay büyüklüğündeki Kuyruklu'nun çarpmasına karşı koyacağını ileri sürüyorlarsa da bu kez de Atlas Okyanusunun suları gökkubbenin yedinci katına değin atılacak ve oradan yine dünyamıza düşüp bütün kıyıları, yüzlerce kilometre içerlere kadar tam bir okyanus durumuna sokacaktır. Bu görgüsüz çağlayanın düşeceği yerlerde ise -bunlar Hüseyin Rahmi'nin sözleridir- ne bir insan kalacaktır, ne de bir memleket. Kuduz bir deniz her şeyi

silip süpürüp midesine indirecektir. Yıkım belasına uğrayacak yerler arasında Avrupa da başı çekmektedir. İspanya, Fransa, İtalya, ta Rusya'ya değin tüm memleketler suya boğulacaktır. Akdeniz, Adalar Denizi, Marmara, Karadeniz birleşecek, tek bir büyük deniz -okyanus- durumuna geçecektir.

Burada dumanı üstünde bir salep içilir mi, içilmez mi? Mayısın on yedisinde coşku son kerteye varmıştır.

O gün Meclisi Mebusan da toplantı halindedir. Ama milletvekillerinin topunun aklı Halley'dedir. Birden dışarda, gök gürlemesi ayarında, dört dörtlük, San Fransisko Yanıyor filmindeki patlamalara eş bir gürültü peydahlanır. Milletvekillerinin çoğu palas ve pandıras dışarı fırlar. Yalnız, Mekke Milletvekili Şerif Aptullah istifini hiç bozmamıştır. Dahası, yanında oturan Şeyh Hasan'aş-Şibi'ye:

- Hiç heyecanlanma. En iyisi yerimizde oturmak,

diyerek ona da bağdaşını kıpırdatmamıştır.

Az sonra gürültünün zittirikliğini anlayan milletvekilleri de salona dönerler. Şerif Aptullah'la Şeyhin hiç kıpırdamadan yerlerinde oturduklarını görünce şapalaklaşırlar. Şerif Aptullah şöyle der:

- Kuyrukluyıldız dünyaya çarpacaksa, ha dışarda olmuşuz, ha içerde ne değişir sanki?

Biz bu sözleri bedeniniz koçan kesilsin diye aktarmıyoruz. Gerçeği olduğu gibi yeniden canlandırmak, yeniden soluklandırmak için anlatıyoruz. Şerif Aptullah o yılın sonbaharında bir gün de Sadrazam Küçük Sait Paşayı yoklamaya gidecektir. O günlerde İstanbul'da çıkan bir gazetede «Mısır'da neler oluyor?» başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Haberde Şerif Aptullah'ın Lord Kitchner'le görüştüğü yazılıdır. Gazete yazıyı şu soru ile bağlamıştır:

- Hükümetin burnunun dibinde neler olmaktadır?

Sait Paşa'nın dokuzuncu ve son sadrazamlığıdır bu. Hakkı Pa-

şanın yerine gelip oturmuştur. Pinpirik mi pinpiriktir. İki-üç yıl sonra, 29 Şubat 1914 günü, ömür defterini iyisinden kapatmış olacaktır. O günlerde bir hastalıktan yeni doğrulmuştur. Ayakta bile zor duruyordur. Takma dişleri damağına vurduğu için çıkarmıştır. Tıslayarak konuşuyordur.

- Bu tür haberlere kulak asmayın!

diye Şerif Aptullah'a öğüt geçer.

O sıralar Türkler Bingazi'de İtalyanlarla çarpışıyorlardır. İtalyan filosu Beyrut'ta demirli bulunan Avnullah korvetini batırmıştır.

Sadrazam Paşa ile Şerif Aptullah ister istemez bunları da konuşmalarının içine kaydırırlar. Çat kapı. Hariciye Nazırı Asım Bey içeri dalar. Dalar dalmaz da Sadrazam'a:

- Size verilecek haberlerim var, der. O günlerde Şerif'i daha tanımadığı için de «Sen daha gitmeyecek misin?» gibilerde yüzüne bakar.

Sadrazam onları birbirlerine tanıştırdıktan sonra şu sözleri yola çıkarır:

- Aptullah Bey Mekke Emiri ve Şerifi'nin oğludur. Hükümetimizin kendisine güveni vardır.

Bu sözler Şerif Aptullah'ın onurunu yeterince kabartmıştır. «Bana gösterdiğiniz güvene teşekkür ederim» diyerek, onları odada yalnız bırakıp verandaya geçer. Az-biraz sonra Asım Bey de yanına gelir. Bir ara da şöyle der:

- Sizin Büyükdere'deki yalınızı ziyaret etmek isterim, gerçekten çok güzel bir yalı.

Eyvah biz Banker Hava'yı unuttuk. Yoksa Büyükdere dendi mi akla bir de o gelir. Piyasa Caddesinde, vapur iskelesinin orda büyükten büyük bir yalısı vardır. Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesinde, Sağ Sokağı'nın köşesini tutan ev de onundur. İstiklal Caddesine dikey olarak inen Hava Sokağı da adını bu Halepli Katolik'ten alır.

Bay Hava Büyükdere'de XIX. yüzyılın sonlarına değin oturmuş, kızı Marguerite tifoya yakalanıp genç yaşta ölünce, o da Fransız kanısının memleketi olan Marsilya'ya yerleşmek üzere yalıyı satıp savmıştır.

Buraları XIX. yüzyılın başlarında elçilik ve elçilik çevirmenlerinin yalılarıyla pıtraktır. En görkemlisi de Danimarka Maslahatgüzarınındır. Yalı, bir bölüğü Rus Elçilik bahçesi, bir bölüğü de mahalle içinde kalan ve arkada tepelere değin uzanan, tanları yarıp karaltıları yaratan kocaman oğlu kocaman bir bahçeye kondurulmuştur. Bir gün bu bahçeyi gezmeye gelen III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan çiçeklerle bahçe düzenini öyle beğenecektir ki, tıpkı tıpkısını Defterdarburnu'ndaki Neşetabad Sarayının bahçesinde yaptıracaktır.

Kamanto yalısı da -ki Büyükdere dalyanı, Mercan Sokağı'ndan o yalıya değin uzanır- XIX. yüzyıl ortalarının büyük yalılarındandır. Galata'nın ünlü bankerlerinden olan Avram Kamanto Koca Reşit Paşa'nın da sarrafıdır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza ile Mehmet Galip onun üzerine şu bilgiyi verirler:

- Avram Kamanto, Reşit Paşaya yakınlığı dolayısıyla hem kendisine, hem de bağlı bulunduğu Musevi ulusuna pek büyük hizmetler etmiştir. Altıncı Daire (Belediye) üyeliğinde bulunduğu sıralar, Galata'nın ilerde kazanacağı önemi kestirerek özellikle oralarda bir çok toprak almış, üzerlerine kocaman kocaman binalar kondurmuştur. İstanbul yakasında Mahmutpaşa Yokuşu'nun alt başında da bir hanı vardır. Yine Galata'da Bank-ı Osmani karşısındaki Bahtiyar Hanında da kendi adını taşıyan bir banka kurmuştur. Torunları yönetir. 1839 yılında Tanzimat-ı Hayriye ile uyruklar arasında eşitlik kabul edilmesiyle Müslüman olmayanların da fes giymesine izin verilince fesli bir yağlıboya resmini yaptırtmıştır. Ama üstünde yine o zamanki Yahudilerin ulusal giysileri vardır. Bahtiyar Hanındaki Kamanto Bankası Müdürünün bekleme odasındaki duvarda asılıdır. Kamanto Efendi, 14 Nisan 1873'te, Koca

Reşit Paşa'dan 15 yıl sonra ölmüş ve Sütlüce'de süslü ve özel mezara gömülmüştür.

Belgelere dayanılarak bilinir ki, Kamanto Efendi, Koca Reşit Paşa'nın öldüğü günde, yani 7 Ocak 1858 Perşembe günü, büyük üzünçlere düşmüş ve ceviz iriliğinde gözyaşları dökmüştür. Şöyle ki, ünlü sarraf akşam üzeri Reşit Paşa yalısına -Tokmakburnu'ndaki Hüsrev Paşanın yalısı ki, Reşit Paşa'dan sonra Mısır Hidivi İsmail Paşa oturacaktır- geldikte, ev halkında bir telaş görmüş ve Paşanın öldüğünü anlayınca hemen sokağa fırlayıp:

- Paşa gitti, Paşa gitti.

diye bağırmaya başlamıştır. Paşa'nın durumunu bilmeyenler Paşa'nın nereye gittiğini sorduklarında da derecesiz vahvahlanmalara el atmıştır:

- Cennetlere gitti, cennetlere gitti.

Yine belgeleri konuşturmak gerekirse, XX. yüzyılın başlarında, Büyükdere'de iskelenin orda, iki de otel vardır. Propylées ve Paris adını taşıyan bu barınaklardan başka tepede Belle-Vue oteli yükseliyordur. Günde adam başına 12-20 franktır. Kıyıdakiler ise daha ucuzdur. Buralarda, XIX. yüzyılda oteller hiç eksik değildir. İngiltere'nin kuzey-batısında Cumberland Eyaleti'nin merkezi Carlisle'in yedinci kontu Georg William Frederick Howard 1853 yılında Türkiye'ye geldiğinde koyda, Lapierre adında bir Sardinyalı'nın işlettiği Hotel de l'Empire Ottoman adında çok safalı bir bahçesi olan bir otelde kalmıştır. Burası Tarabya'daki İngiliz Elçiliğinden bir kilometre kadar uzakta ve de Büyükdere Çayırının tam karşısındadır.

Piyasa başlıyor!

1900 yılını yeniden heybemizden çıkarıp Piyasa Caddesine serelim. Çünkü cadde eskilerde de aynı adla anılır.

Piyasanın kıvamı sular kararmaya başladığı an gelir. Ama şimdiden Türk, Rumyoz, Ermeni, Yahudi, İngiliz, Fransız, Belçikalı, Alman, İspanyol, İtalyan kadınlı erkekli bir güruh caddeyi tırıvırı

etmiştir.

Cuma ve pazar günleri Boğaz'ın öbür köylerinden ya da İstanbul ve Kadıköy'den gelenler Büyükdere ve Sarıyer'e döküldükleri için piyasa daha erken saatlerde kalabalıklaşır. Caddeyi fes dalgalarının yalaması da özellikle cuma günlerindedir. Feslerin narçiçeği renklisi padişahlığa bağlılığı belirtir ki curnalciler, casuslar -hafiyeler- ve kimi hünkâr yaverleri bunları başlarından hiç eksik etmez. Sermet Muhtar Alus, Padişaha yakınlıkları ile bilinen Kabasakal Mehmet Paşa, Fehim Paşa ve de Kenan Paşanın da narçiçeğine düşkün olduklarını yazar.

Gençler çokluk vişne çürüğü feslere çengel atarlar. Ne ki, bunların kuş gibi hafif olmasına pek dikkat ederler. Bir dikkatleri de dobril püsküledir. Teller koptuğu, ya da birbirine karıştığı vakit kendilerini vızık vızık gözyaşlarının içine atarlar. Gerçi sokaklarda, kahvelerde püskül tarayıcılar dolaşır ama onlar da her istenilen yerde insanın karşısına çıkmaz. Gençlerin bıçkınları, külhanları ise vapur dumanı, sıfır numara ya da dar Beyoğlu kalıplı feslere borda ederler. Paşaları, vezirleri sorarsanız onlar da koyu güvez, yumuşak ve de kulakları örtecek derecede geniş fesler giyerler.

Yüzyılın başlarında züppeler, zıpçıktılar, çarleston markalar arasında bir de hasırlı fes almış yürümüştür. Fesin içine yerleştirilen hasırın kalıbı kolay kolay bozulmadığı için fesin ütüsü de uzun ömürlü olur. Hasırlıların ardından -1905'lerde- bir de Şlik marka mantarlı fesler türemiştir. Halkın şıllık adını verdiği bu başlıklar Angudi çuhası gibi ışıldar. Hemen topunun üstünde üç hava deliği vardır. Şlik fesi giyenler Bitli Tevfik'in yergisini yememek için fellek fellek kaçarlar. Ne ki, Bitli'nin yergisi, istense de, istenmese de gelir türedilerin ense köküne yapışır:

Gözde mavi gözlüğü, başında şıllık fesi
Yukardan bakan beyim küçük görür herkesi
Daha dün yalın ayak yarım pabuç sürterken
Bize mi bu çalımın türedi menteresi

Kasımpaşa'da doğdun Beyoğlu'nda gezersin
A benim züppe beyim Ebeoğlu teresi

Dibelek halkın inip binmesine dikkatlerini verenler bilir ki bu feslerden önce de Ali Kurna denilen Tunus fesleri ile İskender, Pinel, Poti, Çifte Pehlivan, Vayl, Fırt, Bol Fırt, Volpning, Prömiyer Kalite, Kibarlara Mahsus Koehler ve de Davut Vezir fesleri çok müşteri çeker. Hamidiye, Büyük Hamidiye, Aziziye, Tam Zuhaf, Yarım Zuhaf, Efendi Biçimi, İzmir Biçimi fesler de XIX. yüzyılın ikinci yarısını doldurur.

Yazımızın bu noktasında durup başımızı arkaya çevirecek olursak Ahmet Rasim'in Sarıyer vapur iskelesinden yelken açıp Büyükdere'ye doğru gelmekte olduğunu görürüz. İşin tuhafı ustamız ve pirimiz hem tin tin yürümekte -biraz da ayaküstü bir kestirme yapmaktadır- hem de çevresindeki kadınları bir bir tavaya koyup havaya fırlatmaktadır. Gözlerini ilk, siyah zarlı bir kadın çekmiştir ki kadın da kendisine yiyecek gibi baktığından yüksek gradolu bir korkuya kapılarak adımlarını sıklaştırmıştır. Bu arada lacivert çubuklu bir çarşaf giymiş bir kadının yanından da Halley kuyruklusu gibi geçer, çünkü kadın gudubet mi gudubettir. Aman Allah, al bir tane daha, hem gözlüklü, hem de pinpon. Ya şu çiroz kadına ne demeli? Çarşafı deri gibi kemiklerine yapışmış. Ahmet Rasim: «Ay, ay düşecek, ayakta duramıyor» diye tazeye yaklaşırsa da, kadın elindeki şemsiyeyi kaldırınca ustamız da yarım sağla toz olur. İki adım ötesi ise Madam Hayganoş'un evidir. Ahmet Rasim buradan ne zaman geçse onu pencerede görür, ağzının kuyruğunda da çok *sexy* bir gülücük vardır. Ahmet Rasim gözlüğünü düzelttikten sonra şöyle diyecektir. «Hah, işte hep böyle olmalı, boyuna surat çekilir mi?» Madam Hayganoş'un bugün başka bir güzelliği de vardır. Dekolte mi dekoltedir. Ne ki, ustamız onun uçuk al pelojisinin modasını geçmiş bulur.

Buraya ünlü bir dize sıkıştıralım: Ne mümkün uyumak tahta kurusundan? Bunu yapıyoruz çünkü Ahmet Rasim'in Büyükde-

re'ye gelip de o sevgili Argiro'suna rastlamamasının mümkünü yoktur. Ne ki Argiro uzun bir süredir havalı bir delikanlıya tutkun olduğundan ustamızın sularına yanaşmamaktadır. Ahmet Rasim yine de onun yanından geçerken fısıltı halinde iki dizi üstüne gelir:

- Ah Argiro, o senin küçücük, mini mini pençelerini öptüğüm zaman neler duyardım!

Doğrusu bugün, Ahmet Rasim'in beyninin tavanını çökerten başka bir şey de vardır. Yaşlılık! Yazarımızın boyuna canı sıkılıyor ve hiçbir şeyden de tad almıyordur. Bir ara yüksek sesle düşünmeye geçer ki orada bulunan bütün salhurde ihtiyarlar suspus olup onun sözlerine kulak kesilirler:

- Yaşlılık denilen şey bu mu yoksa? Bu zıpzıp süvari gibi zıplayan gençlerdeki takat benim neremde? Dokuz numara fes, minyon kulak, çekik kaş, ela göz, dökme burun, gonca ağız, ter bıyık, dik ve önü yarım parmak açık yaka, mavi ipek üzerine beyaz kravat, Alman biçimi yarım kıvırcık saç, siyah eldiven, elçi döktürmesi baston, çizikli siyah pantol, düz lostrin potinler. İnsan bu monbey gibi olmalı ki kadınların ilgisini çeksin.

Büyükdere piyasasıdır bu!

Hüseyin Rahmi'nin romanlarından çıkmış tızmantırıllar da bugün burda volta atmaktadır. Hah işte bir tanesi ki gözde monokl, elde baston, yakada bir tomar çiçek. Kendini eşsiz güzellikte gördüğü attığı her adımdan belli. Renk Japon hardalı, yüz Ada kartalı, fes yana biraz çarpık, yan cepte Çin ipeği mendil.

Büyükdere piyasasıdır bu!

Yağız, etine dolgun, eciş-bücüş, at anası, baston yutmuş, çam yarması, fındık kurdu, çitlenbik, Toska inatlı, şamama, yer cücesi, canı cebinde, Karagöz feneri, teneşir horozu, dikeysel solucan, pedavrası çıkmış, yağtulumu, çengel bacak, Felix Faure yakalıklı, mazaldako, mıymırık, hoşforoş, taşan dudaklı ne kadar mal varsa topu burada.

Carlmann'da, Şitayn'da, Tırıng Galata'da giyinip kuşanmış, Baker mağazalarından ayağına Emerson ya da Patricia marka iskarpini ya da potini çekmiş, Babbitt's Cleanser adındaki Amerikan taharet (temizlik) pudrasıyla bedenindeki kılları bir güzel yolmuş, üstüne de, Galatasaray'da 267 numaradaki Tout-Paris-Parfums Itriyat mağazasında satılan kokuları, boca etmiş ve yelek cebine Harbiye Nezareti Hicaz Demiryolu İdaresi tarafından resmen kabul olunan ve yegâne acentesi İstanbul'da, Çarşı-ı Kebir'de Nasip Cezveciyan ve mahdumu olan Longines saatini yerleştirmiş guguruklar da bugün burada finkteler. Sarıyer'den Büyükdere'ye, Büyükdere'den Sarıyer'e gidiyor, geliyorlar. Halit Ziya'nın Küçüksu'ya seyire gitmiş kişileri gibi adım değil hatve atıyorlar.

Aman aman, malakof fistanlı bir madamango gelip gelip de Ahmet Rasim'e bindirmez mi? Yazarımız iki seksen yeri öpmüştür. Gözlükleri yolun tozlarında. Torba yoğurdu denilen pinpirik sarhoşlardan biriyle iki palikarya koşup kollarına girer. *Şehir Mektupçusu*'nu ayağa kaldırırlarken, o da mendiliyle gözlüklerinin camını silmeye çalışır. Yalnız başka bir şey de yapar, göz kaş arasında madamangonun bir fotografisini çeker ki bu, oradaki tüm kadınların kıskançlığını kabartır:

- Başta zifte boyanmış derecede siyah, türlü türlü dondurma, renk renk kaba çiçeklerle dolu hasır şapka, sırtta koyu nefti sanki fermeneli bir entari, onun altında makineli bir kemer, ayaklarda konçlu bir potin, çoraplar görünmüyor. Ama benim gibi karnınız gökyüzüne gülücükler dağıtırsa çorapları değil, başka şeyleri de görürsünüz.

Piyasanın kıvamını artırmak için buraya bir dans delisi de getirelim mi? Bizim Saffeti Ziya'dan başka biri olmayan bu dans kantarcısı kışın, özellikle Perapalas'ta verilen baloları hiç mi hiç kaçırmaz. Onun yazarlık ve dansçılık ayıbından başka bir de fotoğrafçılığı vardır. Duhani onun Paris'teki ünlü Fotoğrafçı Nadar'dan hiç de aşağı kalmadığını söyler ki Nadar'ın müteveffa olması da bu

sözden sonradır. Şu var ki biz *Salon Köşelerinde* yazarını buraya dördüncü uzmanlık alanını ortaya dökmek için çağırdık. Demek isteriz ki Hazret bugün burada genç kızlarımıza, eskilerin deyimiyle adab-ı muaşeret yani toplum içinde yaşama dersi verecektir. Türklerin işi de boyuna derse girmek, ders dinlemek, ders vermek, ders almak, ders alanları görmek olduğuna göre bu da herkeslerin, sevinçten, gözlerini yaşartacaktır. Bugünkü konu genç kızların sokağa nasıl çıkabileceği üzerinedir:

- Darülfünun'a ya da güzel sanatlarla ilgili okullara ve ailesinin üyesi bulunduğu herhangi bir kulübe, ya da herhangi bir yerdeki konsere her genç kız tek başına gidebilir. Çünkü erkekler de buraya hiçbir öküz arabasının yardımı olmadan gelmişlerdir. Kadınlar erkeklerle eşit olmak istediklerine göre bu işin ilk adımı budur: sokağa yalnız çıkmak. Böyle davranan bir kızın başına umulmadık işler açılsa da bunda kızın hiçbir sorumluluğu düşünülemez. Suç olsa olsa dirlik düzenliğin gevşekliğindedir. Ne var, karanlık bastırır bastırmaz genç kızın da evine dönmek için şipşak bir kupa arabası çevirmesi -payton olmaz- ya da ana-babasının tanıdığı ve güvendiği ve de ilikten düşmüş evli bir erkeğin eşliğine sığınması gerekir. Gerçi arabaya atlıyan genç kızların başına umulmadık şeylerin çokça geldiği de bir gerçek ise de, genç kızın başına bir şeyler gelecekse, hiç değilse bunun, ayaklarının yerden kesildiği bir anda gelmesi yeğlenmelidir. Bir de var ki, eşliğini kabul ettiği kişi, eve gelinceye değin evli ve saldırmaz durumunu bırakıp bekâr ve saldırgan durumuna geçecek olsa, bunda da korkulacak bir şey yoktur. Bu, o adamın hamşoluğunu ve de görgüsüzlüğünü ortaya çıkarmaktan başka bir anlam taşımaz. Üstelik bu iş, adama türlü giderlerin kapısını da açar ki, ertesi günlerde adamcağız yaptığına da yapacağına da bin pişmanlık getirir. Ne güvenceli erkek, ne de kupa arabası sağlanamadığı vakit ise genç kızın koşar adımla ve soluk almadan evine dönmesi uygundur. Bu durumda da başına birtakım işler gelecek olursa yapılacak iş en yakın karakola haber vermektir. Tek tabanca bir kızın, gündüz bile olsa, bir

pastaneye, ya da çayhaneye girmesine gelince, bu hiçbir biçimde hoş karşılanmaz. Ama bu gibi yerlere genç kızlar salkım ve demet halinde giderler ve oturup çay içerlerse bunda da sakınca yoktur. Bir de, bir kızın bir pastaneye yalnızca gidip ayaküstü adisabaha ya da supanglez atıştırması da suç sayılmaz. Yeter ki kokmuş yumurta ile yapılan turtayı yuvarladıktan sonra parayı şipinişi ödesin. Genç kız alış-veriş için bir pastaneye girdiğinde, orada tanıdığı bir aileye rast gelirse, işte o vakit de yapılacak çağrıyı ve onlarla çay içmeyi kabul edebilir. Şu kadar ki, yanında kadın bulunmayan bir erkeğin -ailenin bulaşık kaşığı da olsa- çağrısını kabul etmemelidir, ederse de eve geldiğinde anasına, babasına söylememelidir. Delikanlılar da böyle bir yerde, tanışları bir kıza rasladıklarında yanına gidip toka vermek, uzun bir konuşma açmak hoppalığında bulunmamalıdırlar. Uzaktan, sinek kovar gibi bir selamla yetinmelidirler. Ama bunlar ailenin girintisini çıkıntısını bilen kişilerden iseler, kıza zıngadak borda edebilirler. Ayakta pasta yutmak üzere bir pastaneye giren bir genç kıza, orada aynı bozuk düşünceyle bulunan bir delikanlının bir şeyler ısmarlaması ya da ziftlendiği şeylerin parasını ödemeye kalkışması da yaşama kurallarıyla zinhar bağdaşmaz. Ne ki, delikanlı, parayı kimseler, kasadaki kartoloz karı bile çakmadan öder, kız da buna ses çıkarmazsa bunda da bir sakınca yoktur. Çünkü ne demişler, iş bilenin, kılıç kuşananın.

Uzun lafın kısası Büyükdere'deki Piyasa Caddesi altın gülücüklü genç kızlardan, kaşı rastıklı, gözü sürmeli kokonalardan tutun da koşarlı, pençeli, zeberdest delikanlılara, sevgi kılıcını gökyüzüne namusla asan hovardalara değin ağır-tırıslarla delik deşiktir.

Kimsesiz Salâh Birsel burada bir hovarda türküsü çağırır ki, aftoslarına posta kurmuş olanlar bile onu susturamaz. Yani sesi kerih mi kerihtir. Aslan yazarları kaçırırsa bununla kaçırır. Bir kez, zamanı evailde, İzmir'de papaz okulunda okurken musiki öğretmeni onu derse kaldırıp notaya vurmak istemişse, o da sesinin

bed'liğini öne sürerek ne kendisini, ne de sınıfını aşağılamaya yanaşmıştır.

Gelgelelim kimseye bir şey denmiyor ki... Öğretmen diretmiş, o diretmiştir. Sonunda yazarımız *Malborough s'en va-t'en guerre* şarkısını öyle bir biçimde döktürmeye başlamıştır ki öğretmen ona yıldızlı bir on vermiş ama, saniye geçirmeden, ağzını kapamasını rica etmiştir.

Salâh Birsel ise, o gün bu gündür her yer ve zamanda içinin ahını kalkıtmazsa, gece uyku uyuyamaz:

Haydi hovarda
Kunduranı tek tek bas
Ben seninim
İster öldür ister as

Tarabya'nın Salâh Birsel elinde ilk fethi budur ki kısaca şöyle anlatılır:

Söz ve karar sağlama alındıktan sonra sağı sola, solu da sağa vurarak Tarabya üzerine yürüyecek olursak sınırdaki ilk yapı Krupp Fabrikaları İstanbul temsilcisi Bay Huber'indir. Bu, eski-püskü tahta bir köşktür ki mimar d'Aranco buraya yeni barok adı verilebilecek bir ekleme yapmış sonra da onlara art nouveau giysileri geçirmiştir. Köşkün büyükten büyük korusu evle birlikte 64.000 metre karelik bir alanı kaplar.

Bahçeyi ağaçlandıran da Huber'in kendisidir. Duhani, onun, Vaniköy'de oturan Serasker Rıza Paşa'nın ve Kuruçeşme'de yalısı bulunan Şeyhülislam Cemalettin Efendinin Boğaz'ı yeniden ağaçlandırmakta başı çektiğini söyler.

Köşkün ortasında üstü renkli vitrayla kapatılmış büyük bir salon vardır. Odalar buraya açılır. Evin kuzey girişinde de (Tarabya kesimi) bir sundurma görünür. Buna da pembe, sarı ve yeşil camlardan bir rüzgârlık yapıştırılmıştır. Bu kapıya, bahçeye arabayla girildiğinde varılır. Ayrıca uşaklar için bir yapı, ayrıca bir arabalık, ayrıca ahırlar dikkati çeker. Alman Elçiliğinin yazlık evinden daha görkemli, daha albenili köşkü daha sonraları Necmettin Molla almış ve burada bir süre de oturmuştur. Ne ki, köşkün ordan ters bir rüzgâr esmekte, Beykoz'daki tabakhanenin bütün kokuları -aman yarabbi- kıyıyı yalamaktadır. Molla bir sabretmiş, iki

sabretmiş, sonunda «Burada oturulmaz» diyerek köşkü Hidiv İsmail Paşa'nın torunlarından, Sultan Hüseyin'in kızı Prenses Kadriye'ye -ki Türkiye'ye gönülden bağlıdır- satmıştır. Gelgelelim o da Boğaz'ın sert havasıyla bağdaşamamıştır. Öte yandan, Mısır Kralı Fuat da bütün hanedan üyelerinin Nil kıyılarında oturmasında diretiyordur. Çaresiz kalan Prenses de köşkü Notre Dame de Sion Okulu'na satarak Mısır'a yollanır.

Tarabya, sen nerde güzelleşip nerde çirkinleşiyorsun?

Huber'in köşkünden hemen sonra Alman Elçiliği gelir. Bir çok yapılardan oluşan elçilik evi, büyük ve güzel bir bahçe içindedir. Elçiliğin üstünde de fıstık gibi bir bahçe vardır ki bu da Summer Palace'ındır.

Otel nice işler edip yüz aklıkları etmişse de 1950 yıllarına doğru yıktırılacak ve yerini birtakım yeni apartmanlar alacaktır. Ziraat Bankası dinlenme evi de bunların arasındadır. Burada olduğu gibi bırakılan sadece Rum kilisesidir. O da apartmanların arkasında kalmıştır.

Tarabya'nın konum tarihi haberlerde şöyle gelmiştir ve anlatanlar şöyle fıslamışlardır ki, daha ilerde -yeni apartmanların üstünde- Kimon Palamidis'in yalısı yükselir. Palamidis öldüğü için yalı bugün karısı Alexandra üstünde görünmektedir. O da kâsesini Avrupalarda taşırtır ve gece yatağa girerken şu duayı mırıldanmadan elini yorgana sürmez:

- Tanrı topumuzu, ruhunu büyüklerimize karşı hırs bağlamış biçarelerden korusun!

Palamidislerin üstünde ise kırmızı bir yalı vardır. Burası da Zoğrafos Aleko'nundur. Geldik mi şimdi Banker Zarifi'nin yalısına. Burası Tarabya'nın şekerini artırır ki tabakat-ı süfela'da sürünenlerin başlarını kaldırıp ona bakmaları zinhar doğru değildir.

Zarifi'nin Tarabya'da küçüklü, büyüklü daha bir sürü evi vardır, bunları sonradan Tarabyalı Rumlara çok ucuza dağıtmıştır. Yalısı Villa Zarif adıyla günümüze değin gelecekse de, sonradan

bir yangın geçirerek ağzı, burnu çarpılacaktır. Yalnız altkatına Paella adında bir lokanta gelip konacaktır.

İmdi, bilmiş ol ki ey okur, daha üstte de yeşil pancurlu bir köşk par yanıp, par söner. Bu eskiden Gömlekçi Yani'nin evi diye tanınmıştır. Birkaç kez el değiştirdikten sonra Mustafa adında birine geçmişse de o da tutmamış, satmıştır.

Şimdiler buralarda Yeni Karadut Restaurant'la Tarabya Yosun Restaurant ruhu diri olanların gönüllerine dolar. Daha ilerde de -Hacıosman Bayırına ulaşan yola varmadan- Garaj Restaurant'a rastlanılır.

Tarabya utanmazının Salâh Birsel elinde ikinci fethi odur ki o gün koyun gerisinde, yol üstündeki eski Tarabya evleri de süzüm süzüm süzülmüştür. Onların üstünde ise, son yılların yapısı, gıcır gıcır bir market. Marketin üstünde Akbank Tarabya Şubesi. Lancia ve Autobianchi Türkiye Acentesi Ortaklar Ticaret. Topu Tarabya apartmanını oluşturur.

Maşallah efendim, 1950 yıllarında burada Garaj adında bir meyhane de görülmüştür ki birkaç yıl sonra yerini Fidan'a bırakır. Bir süre sonra da onun bitişiğinde Filiz meyhanesi kök tutmuştur. Bunun sahibi Vasil Karakaş'tır. Bugünkü Garaj da onundur.

Koyun arkasındaki tepenin üstü de silme Rum evi. Haber gelmiştir ki, solda, en baştaki ev -şimdiler yerinde yepyeni bir apartıman yükselmektedir- Vafidis'indir. Onun üstünde Kifidis. Onun üstünde kaz tersi renginde Köstenceli Recci. Bu evin ötesindeki Rum okulu ise bugün yine yerli yerinde. Rum kilisesi de onun üstünde.

Tarabya'nın eski harabatlarından biri de -gökyüzüne iletilse, yine de onun özellikleri anlatılmış olmaz- 92 numaradaki Hristo'nun meyhanesidir. Şimdiler iki yanı avurlu, zavurlu lokantalarla (Nokta Cafeterya, Café Deniz, Köşem, Gazino Boğaziçi, Sevillanas Restaurant) dolmuştur. Necla ve Kahraman Nizamlıoğlu'nun yönettiği Paletler'de bunların arasındadır. Zarif Restaurant da es-

kiden bir Şile'linin işlettiği fırının yerine konmuştur. Paletler'den biri de, eskilerde bağrında çok berduş barındırmış Demlen'in yerindedir.

Sevillanas Restaurant'ın yerinde de -Tokatlıyan Otelinin hemen yanında- eskiden Mösyö Karabet'in lokantası gözlemlenmiştir. Çünkü o söz ki bilsinler, hem söylesinler, gerçek olan gözdür. İnsanoğlunun da hem dinine yarar, hem de dünyasına.

Şimdi-şimdi herkes yerine otursun. Gerçek öykümüz yeni yeni başlıyor. Karabet Efendi dedik ya, yüz kilo çeken karısıyla Vartuhi ve Virjin adındaki kızları da onun mecburudur.

Tomris Uyar onlar için şöyle diyecektir:

- Bay Karabet'le karısı lokanta sahibi olmaktan çok, konuklarını ağırlamaya can atan ev sahiplerine benzerdi.

Hoş gelişler ola, adı anılan ve sayılmış olan bu kişilerin evi de lokantanın hemen arkasındadır. Her köşe, ensesi yelli, karınca bellidir. Yatak örtüleri, keten çarşaflar, keten yastıklar apak mı apak. Tomris Uyar 1945 yıllarında -yazarımız o sıralar üç, bilemediniz dört yaşlarındadır- aralık, aralık o padişaha bağlı yataklarda kendine öğle uykusu şölenleri çeker. Yine böyle bir gün, öğle uykusu serüveninde, döşeği ıslatmış ama, şişenin mantarı gibi flok diye ses çıkaran bir haber verelim, Bayan Karabet'in gıkı bile çıkmamıştır. Üstüne üstlük, a bundan sonrasını yazamıyacağız, yavru Tomris'e, kızlarından birinin donunu -don Vartuhi'nin mi, Virjin'in mi, bir türlü anlaşılamamıştır- giydirmiştir.

Biz hepimiz hem bireyiz, hem toplumuz.

Birey söz konusu olduğu zaman toplum oluruz, toplumun ipi çekildiğinde de birey kesiliriz.

Tarabya halkı da hem toplum, hem bireydir.

Hem bir çuval incirdir, hem ağırlık verecek kimse değildir.

Hem pat demeye çatkındır, hem küt demeye yatkındır.

Tarabya'da karada değil, denizde yaşanır. Denize hiç bakılma-

sa, sandal safasına çıkılmasa da denizde, denizin içinde otağ kurulur.

Tomris Uyar o günlerini şöyle anlatacaktır:

- Günün her saatinde denizdeydik. Rum, Ermeni demez, bütün Tarabyalı delikanlılarla arkadaşlık ederdik. Garip bir ulussuzluğu çekip çekiştirirdik denizde. Kadınlık, erkeklik gündemde değildi. Hesapsız, kitapsız bir içtenlik içinde geçerdi yaşamımız. Canımız mı sıkıldı, cop denize. Üstümüzdeki uyuşukluğu mu atmak istiyoruz, cop denize. Gece erkenden yatmak işimize gelmiyor mu, cop denize. Mayolar üstümüzden hiç mi hiç çıkmazdı. Kıyıda bile hep mayolarla ve yalınayak dolaşırdık.

Biz şimdi bu çıplak ayaklı güzelleri koyda yıkanırken bırakalım da kendi işimizi sürdürelim.

Tarihleri yeterince birbirine karıştırdık, bir kez daha karıştırıp 1908 yılının Ağustos ayında -II. Meşrutiyet'in ilanından bir iki hafta sonra- Tokatlıyan Oteli'nin (Tarabya Oteli) özel bir salonuna dalacak olursak orada Abdülkerim Paşanın oğlu Selim Beyi, Talat Paşayı, Hafız İsmail Hakkı Paşayı ye de Doktor Bahaettin Şakir Beyi yani İttihatçıların kalburüstü üyelerini bulabiliriz. Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin oğlu Muhtar Bey'le -ki o da salondadır- politikanın Abdülhamitsel durumunu görüşüyorlardır.

Muhtar Bey Abdülhamit'e karşı olmakla tanınır. Ne ki, ona (Abdülhamit'in Casusu) diyenler de vardır. Gerçeği şu ki, monbeyimiz Sultan Hamit'i 17 yaşında iken tanımış ve alaşağı edilinceye değin, 13 yıl onunla her gün ilişki içinde olmuştur. Kendi demesine göre Padişaha, memleket, devlet ve ulusun hayır ve yararına olmayan hiçbir söz söylememiş, hiçbir rapor vermemiştir. Gelgelelim, Sultan Hamit onu, kimi zaman, gece yarısına doğru, Saray'a çağırtıp İngiltere Elçisinin o gün evine niçin geldiğini ve neden bir türlü gitmek bilmediğini sorar. Ya da Muhtar Bey Fransız yazarı Anatole France'ı Kuruçeşme'de, babasının yalısında yedirip içirdiyse yine aynı şey yapılır. Laf aramızda, Sultan Hamit, Anatole

France'ı kendi baş düşmanı sayar.

Muhtar Bey, Mülkiye Dairesinin bir tutanağına memlekette zulmün geçerli olduğunu belirten birkaç söz döktürdüğünde de Yıldız'dan çağrı almıştır. Ne var, bu Saray yolculuklarının hiçbirinde Beyimizin başı ağrımaz.

Şinanay yavrum şinanay, Beyimizin geniş bir çevresi vardır. Yabancı diplomatlar arasında da dostluklar kurmuştur. Pierre Loti bile onun sıkı fıkısıdır. İttihatçılar da bugün Tokatlıyan'da onunla düşünce alış-verişine girişmişlerse de bunun için girişmişlerdir. Ondan işlerine yarayabilecek bir şeyler sızdırmaya bakıyorlardır.

Muhtar Beyin İttihatçılarla ilişkisi sonradan Maliye Vekili olan Cavit Beyle başlamıştır. Daha Şems-ül Maarif okulunda iken -bu okulu Selanikli Abdi Kâmil Efendi kurmuştur- Cavit Beyle şeker şerbet olmuştur. Cavit Bey ise Selanik'e gittikten sonra bile, İstanbul'a her gelişinde, günlerinin çoğunu Muhtar Beyin evinde geçirmezse yapamaz.

Cavit Bey Meşrutiyet'te, İstanbul'a geldiğinde de bu dostluk sürgit olur. Geleceğin Maliye Vekili onun her dileğini gerçekleştirmeye çalışır. Ne ki, Hazretin, Enver Paşa ile yıldızları bir türlü yan yana yürüyememiştir. Muhtar Bey postu Avrupa'ya serip, oradan İttihatçıları devirmeye çalıştığı günlerden birinde Talat Paşa bir gün Dahiliye Nezareti odasında, Mekteb-i Mülkiye tarih öğretmeni Hayrettinpaşazade Azmi Beyefendiye şunları söylemiştir:

- Ah, Azmi Beyefendi: Muhtar'ı içimize almayı ne kadar istiyorum. Onun bize çok yararı dokunurdu. Ama ne yapayım, Kılıçlı Deli (Enver Paşa) Muhtar Beyin adını işitince deliriyor.

Muhtar Beyi Sadrazam Sait Halim Paşa da çöpe saymaz. Ama o da onun firavunudur. Olup olmadık yerde aşağılar:

- Sait Halim Paşa'nın acaip hallerinden, garip davranışlarından başka gerçek bir meziyeti yoktur. Çevremizde bile ona güvenen, ona önem veren kişi gösterilemez. O, büyük pedermande serve-

tin, az zamanda üstünden girip altından çıkmış ve karısının parasına muhtaç kalmış biridir. Bunun sonunda da karısının boyunduruğu altına girmiştir.

Dillerde dümbedüdük Tokatlıyan Oteli'ni dönüp Kefeliköy Caddesinde adım sallamaya başladığımızda da İtalyan Elçiliği, külçe halinde karşımıza dikilir. Her yer, özellikle de üstkat döküm saçımdır. Oysa burası İtalyan Rönesansı rüzgârında yeni bir yapıdır. Marki İmperiali, kendi elçilik yıllarında eski tahta yalıyı yıktırmış, yerine bugünkü binayı kondurmuştur.

İtalyan Elçiliğinin üstünde, caddenin 12 numarasında da yine Tomris Uyar'a rastlarız. Burayı, yazarımızın dedesi bir vakitte, Yunanistan'a göç eden bir Rum aileden -bu işte İshak Varan'ın aracılığı olur- almıştır. Caddenin 14 numarası ise Müzeyyen Hanımla Reşat Erhan Beyindir. Burada da eski yıllarda İran Elçisi oturak olmuştur. Nedir, biz Tomris Uyar'ı yeniden bulduğumuza göre onu gözden yitirmeyelim. Tomris, buradaki evde çocukluğunu gerilerde bıraktıktan sonra tam 13 yıl (1955-1968) oturmuştur. 1968 yazını da yine burda, kocası Turgut Uyar'la geçirmiştir. Daha sonra da sanatçı karı-koca kendilerini Büyükdere'ye transfer etmişlerdir. Orada da 5 yıl yaşarlar ki Turgut bütün yaşamı boyunca denizle pek haşır-neşir olmadığını o vakit çakmıştır. Turgut, orada ilk günlerde Boğaz'ın ne mene şey olduğunu da pek çıkaramamıştır. Kendisine soracak olursanız, sonradan da çıkaramamıştır ya... Bu yüzden bir gün karısına:

- Yahu, Boğaz'a gidip bir yemek yiyelim!

diyerek onu şapalakliktan şapalaklığa sürüklemiştir.

Ey gözüm ışığı Boğaz insanları, zamanla Turgut da Büyükdere'nin yerlisi sayılmaya başlar. Satıcılar Tomris'in Büyükdere'ciliğinden ötürü -yazarımız ne kadar Tarabya'dan ise o kadar da Büyükdere'dendir- onu enişteleri bellemişlerdir. Dahası, soğan-salata üzerine iş tutmuş bir bezirgân, Turgut ne zaman bir kıvırcık alsa, yanına bedavadan bir maydanoz iki demet soğan sokuşturma-

yı alışkanlık haline getirmiştir. Hazırolun, Turgut'un bir sözü daha geliyor:

- Büyükdere'de balıktan çok soğan-salata ve de radika satılır.

Turgut'un Büyükdere'ye alışmışlığı biraz da meyhaneler yüzü suyunadır. Ama kendi kafasına uygun harabat'ı nasıl bulsun? İlkin Piyasa Caddesi'ni tarar. Vay utanmazlar, orada böyle bir şey yoktur. Yalılar, dalyan, kilise vardır ama meyhane nanay mı nanay.

Bir vakit gelir, Çayırbaşı'na doğru yürümeyi akıl eder. Belediye tersanesinin karşısında küçük, karanlık bir dükkân. Tahtadan bir evin altkatı. Üstünde de şu yazı:

TERSANE

İÇKİLİ LOKANTA

ENVER KORHAN

Tam karşıda da burnunu caddeye bindirmiş bir gemi iskeleti. Kızağa yeni konmuş. Daha doğrusu, omurgası konmuş da kaburgaları çatılıyor.

Turgut meyhaneye dalsın mı, dalmasın mı?

İlkin çekinir. Bir geçer önünden. Sonra bir daha geçer. Niyeti, mezeye yüz vermeden iki tek parlatmaktır. Ama meyhaneci bu mezesiz içki amatörünü ne yapsın? Alış-veriş dolabı bozulur mu, bozulmaz mı? Adaaam, iki adımda Turgut, Tersane'nin içindedir:

- Bir duble votka.

Eh, bundan sonraki sözü Turgut'a bırakalım ki meyhaneci onu nasıl karşıladı ve Turgut ordaki akşamcılara nasıl laf ve güzaf vurdu, araya kimse girmeden öğrenelim:

- Önce yadırgadılar elbet. Üç-beş gün sonra alıştık birbirlerimize. Zaten gedikli müşteriler altıyı, yediyi geçmiyordur. Sonraki günlerde anlattıklarına göre ilkin polis sanmışlar beni, nerem benziyorsa. Daha, daha Bahriye'den yeni ayrılmış bir subay ya da

astsubay demişler. Evet, Şöför Mehmet Beyi -en saygı toplayan müşteri oydu-, yine şöför Tevfik'i, Belediye Müfettişi Cevat Beyi, yetmiş beşlik balıkçı, midyeci, bostancı, her şakaya şakadan kızıp içkicileri hoşnut eden Andon'u orada tanıdım. Bunlar, daha da var ya, doğma büyüme Boğaz'lıydılar. Hırçın ama hoşgörülü idiler. Hemen hemen topu da geçmiş özlemi içinde idi. İçlerinde, Aero Expresso'nun Büyükdere'ye deniz uçağı seferlerini anımsayıp hayıf getirenler bile vardır. Haa, Andon'un gizli Müslüman olduğu da söylenirdi. Ramazanlarda gelip kafayı çekmezdi. Ötekiler de içmezdi. Ben, ilk zamanlar, Andon'un Ramazanlardaki perhizini arkadaşlarına olan saygıya verirdim. Andon'un yetmişlik bir karısı da vardı. Yirmi yıldır yatalaktı. Ona gıkını çıkarmadan bakardı. 1973'te miydi neydi, karısı ölünce, o da kendini öldürdü. Ölüsünü denizden çıkardıklarında güç tanıdılar. Sünnetli olduğunu kimse bilmiyordu.

Büyükdere'de, 1970'lerde Selim İleri, Hulki Aktunç, Naci Çelik, Taylan Altuğ da görünmeye başlar. Tomris'le Turgut'un oturduğu Baba Apartımanı bir süre sonra çıkacak Türkiye Defteri'nin hesap-kitap yeri olmuştur. Apartman ince uzun, sarı yüzlü, eski bir yapıdır. Apartmandan çıkıldığında sekiz, on adımda denize girilebiliyordur. Evin en şıngırlı yanı da, denizden sonra, avuç içi kadar terasta içilen rakıdadır.

Tomris, o yıllar, Büyükdere'nin çevre sorunlarına da çokça eğilmeler gösteriyordur. Bir ara Hulki Aktunç'la arkadaşları bir «Büyükdere'yi Koruma ve Kalkındırma Derneği» kurmayı bile düşünürler. Bunun başkanlığı elbet, o günlerde kendisine Büyükdere Kontesi gözüyle baktıkları Tomris'e verilecektir.

Selim'le Hulki, kimi zaman da, İlkçağın o voltacı filozofları gibi Boğaz'ın iki yakasında uzun yürüyüşlere çıkarlar. Kadıköy'den Kanlıca'ya, Bebek'ten Dolmabahçe'ye yürümelerinin bilançosu on yıldır daha çıkarılamamıştır. Selim'le Hulki, kimi zaman da, Yenimahalle'nin ilersinde, yolun yokuştan cayıp düzeldiği yerde çok

ucuz, çok Boğaz görünümlü, kaçak bir lokantada yazarlıklarının ateşini söndürmeye çalışırlar. Meze hep deniz güzelleri üstünedir. Lokantada kimi zaman da Ali Püsküllüoğlu, Necati Tosuner ve de Güven Turan görünür.

Bir günün birinde, bu canlı ve şanlı yaratıcılar -o gün aralarında büyük sporcu, büyük içkici Şemsettin de vardır- yine burada kafalarını bulurken polis görevlileri -aferin onlara- açgöz ve paragöz meyhanecinin, otopark yapmak düşüncesiyle, iki gün önce betonladığı kıyıyı yıkmaya seyirtirler.

Meyhaneciye dokunsanız tuzla buz olacaktır.

Nereye dayanacağını, nerede bayılacağını, nerede de maşallah deyip ayağa fırlayacağını şaşırmıştır.

Şemsettin haline acır ki ne acır. Gelen komiseri tanıdığı için de ona:

- Vaaay abi, n'aber, nerelerdesin?

diye sıcak bir el ense çeker. Yani o gün orada çok eyvahlar ve çok yazıklar kaldırılır. Şemsettin sonunda, meyhanenin yıkımını erteletir. Ne ki, öteki günlerde meyhane yerle bir edilmekten kurtulamaz.

Büyükdere, Hulki Aktunç'un kafasında bir de şimdiki Aktunç ailesinin yıldırım aşkını beslemiştir. İşe bakın, Selim İleri yeni tanıştığı bir genç felsefeci kız için imzaladığı bir kitabını Turgutlarda unutmuştur. Unutkanlığının ikinci haftasında kızcağız -ki adı Semra'dır- Tomrislere kitabı almaya gelir. O gün Hulki ile Taylan da oraya yemeğe çağrılıdır. Çok turfanda sarımsakla avkalanmış bir ilkyaz aşı yiyeceklerdir. Sofraya oturmuşlar, oturmamışlardır ki Felsefeci Semra ile Yazar Hulki Aktunç arasında küttedek, sarmısağın şifalı bir ot olduğunu doğrulayan bir gel-git olayı kurulur.

Demek isteriz ki, o gece Hulki, Semra'yı evine bırakmıştır. Ondan yedi gün sonra da Büyükdere âşıkları, -kırk yıl sevda ateşini üflediklerini ortaya koyacak biçimde- nişanlanırlar. Ondan yedi

gün sonra da evlenirler.

Salâh Bey, Tarabya ve Büyükdere tarihini, bildiği ve bulduğu biçimde, söylentileri elinden düşürüp kırmadan böylece sıralamıştır.

Burada kaldı bir de Tarabya Karakolu ki Sultan Aziz'i tahtından alanlar arasında adı başköşeyi tutan Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, yüzbaşılık yıllarında -yani 1830'dan sonra- burda bal tavası karılarla türlü vartalara yönelmiş ve adını birçok kez yerlere düşürmüştür.

Sultan Mecit'in Mabeyn Başkâtibi Atıf Bey anılarında onu şöyle anlatır ki bu ve bundan sonraki bölümlerdeki kâfir yüzlü yabancıların ve de Osmanlı delikanlılarının neden Fransızca öğrendiklerinin nişanı odur:

- Nizam-ı Cedit'in ilk yıllarında askere yazılarak, ol vakit yenilik münasebetiyle Nizam'a zabit olanlar Yeniçeri bozuntusu kabilinden kimi baldırıçıplak huylu kişiler olduğu bakımından o makulelere her türlü hizmetle, sonra Tarabya Karakolhanesinde yüzbaşılıkla eğlendiğinden ve kendisi densizler güruhundan olmakla oradaki Frenk yalılarında bulunan madamangoları gördükçe aygırca cünbüş ve davranışları karıların hoşuna gittiğinden ve onlarla düşüp kalkmak da erkekleriyle ilişki kurmaya dayandığından ve bunun yolu dil bilmeye bağlı olduğundan Fransızca'yı öğrenmiş ve sonunda bu mertebeye gelmiştir.

SUMMER PALACE HOTEL

Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat, Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908 Eylülünde, Tarabya'da Summer Palace'a gelip konmuştur.

Alman Elçisi Baron Marşal von Biberstein Tarabya'da elçilik konağında vereceği şölene onu çağırmak için Frankfurt Gazetesi yazarlarından Bay Weiss'i otele gönderdiği vakit Hazret de oradadır.

Şölen sırasında Bay Elçi bir ara Ali Haydar Mithat'la lakırdı yakası açacak ve ona Sultan Hamit'i çok uyardığını ama onun zorbalık yönetimini sürdürmekte direndiğini fıslayacaktır.

Bu, elçinin kendini temize çıkarması için söylenmiş bir sözdür. Yoksa herkes bilmektedir ki Alman Elçisi, Sultan Hamit'ten kopan her sese hoş geldin demek alışkanlığındadır. Bu yüzden, Meşrutiyet'in ilk günlerinde ibadullah dediğimiz o yüce kalabalık, İngilizlere sevgi ve dostluk gösterilerinde bulunmuş, İngiliz Elçisi Sir Gerhard Lawter'in arabasını, atları çözdükten sonra taa Elçiliğe değin çekmiştir. Bu, Alman politikasının Türkiye'de top atması anlamına geliyordur. Gerçi Abdülhamit, Alman Elçisi'nin başını eğik düşürmemek için elinden geleni yapar ama bu, halkın ters damarını kışkırtmaktan başka bir işe yaramaz. Gazeteler, Baron Marşal'ın İstibdat çağındaki tutum ve davranışı üzerine her gün yeni bir yazı döşeniyordur.

Şu gözden kaçmasın ki Baron Marşal bir kıyıda suyun durul-

masını ses çıkarmadan beklemeyi bilecek ve zamanı geldiğinde İttihat ve Terakki hükümetini ağları içine düşürmenin üstesinden gelecek bir hinliktedir. Ne ki, bu sonucun sağlanmasında İngiltere'nin Kâmil Paşa'nın kişiliğine gösterdiği dostluğun da etkisi olacaktır. İttihatçılar, bu dostluğa, oldum bittim, tutulacaklardır.

Bunların öyküleri çoktur. İzin verirseniz biz ilk sözümüzde kalıp Summer Palace'a bu kez de Fransız Elçisi Monsieur Constans'ı indirelim. O da, Bulgar Egzarhı Keşof'un bir şölene çağrılmamış olmasıyla doğan olayın Avrupa barışını sarsacak boyutlar kazanması karşısında Paşazademizden -Ali Haydar günün adamıdır artık- Sadrazamın dikkatini çekmesini rica edecektir.

Birkaç gün sonra Otel'de Damat Arif Hikmet Paşa da görünür. Kendi arabası ile gelmiştir. Ali Haydar Mithat'ı alıp Yıldız'a götürecektir. Sultan Hamit, Türkiye'ye ayak bastığı günden beri ona çengel atmayı kolluyordur. Hazret ise boyuna yan çiziyordur. Sonunda İngiliz Elçisi'nin aracılığı kendisine evet dedirtmiştir.

Pes, Damat Arif Hikmet Paşa, Ali Haydar'ın çok sevdiği bir kişidir. Şimdiye değin ne o kendisinin, ne de kendisi onun kürkünü yıkmıştır. Yıldız'a onun eşliğinde gitmek Mithat Paşa oğlunun tedirginliğini -Abdülhamit'in çağrısına kabul yüzü gösterdiği andan beri kafasının içi karışmıştır çünkü- bir derece bastırabilecektir. Yine de yolda: «Birkaç dakika sonra babamın katili ile karşı karşıya geleceğim. Mithat Paşa'nın oğlu olduğum için beni müebbet kalebentliğe mahkûm eden hükümdar işte bu adamdır,» düşüncesi yüreğinde koşturmalar yaratır.

Abdülhamit onu kapısı açık bir odanın içinde ve kapısı açık bir başka odanın eşiğinde -kuruntuların oluşturduğu bir sahne düzenidir bu- karşılar. Sırtında külrengi askeri bir palto. Cılız mı cılız bir yüz, boyalı saçlar, büyük ve çarpık bir burun, keskin bir zekâ ile parlayan bir çift göz ve beyaz eldivenler içinde hapsedilmiş iskelet eller. Ali Haydar'ın gözüne ilk takılan bunlardır.

Ululuklar, şerefler içinde yüzen Padişahımız bir kanepeye ku-

rulur, konuğuna da önceden hazırlattığı bir koltuğu gösterir. Ali Haydar sinirden, boyuna ellerini uğuşturuyordur. Bir Karakoncolos gibi yıllarca kafasında dolaşan adam şimdi karşısındadır. Padişahın ilk sözü şu olur:

- Sizden önce İngiliz Elçisi'ni kabul ettim -Ali Haydar bir süre Mabeyn'de tutulmuştur. Bugün sizi beklediğimi kendisine söyleyerek konje verdim. Şimdi size sorarım Ali Haydar Bey, niçin bana Avrupa'dan öyle telgraflar çektiniz?

Bu sözler Mithat Paşazade'nin gözünde bütün bir geçmişi küttedek canlandırmıştır:

- Huzuru Şahanenizde bulunmam geçmişi unutmak içindir.

Abdülhamit bozulur. Ama renk vermeden sözlerini sürdürür:

- Allah düşmanların gözünü kör etsin. Babanın felaketine yol açanlar hep onlardır. Yoksa ben Merhum'u kendi babam yerine geçirmiştim. Anayasa bu memleket ve ulusun esenliği için yapılmıştı. Ama hayınlar çekemediler, beni aldattılar.

Borçsuz ve gönülsüz Padişahın gözleri yaşarmıştır. Kendisini yakından tanımayanların bu gözyaşlarına aldanmamaları olanaksızdır. Ama Mithat Paşanın oğlu biliyordur ki Sultan Hamit adı kıyamete kalacak bir aktördür. Oyunculuk işini becermekte onun üstüne yoktur.

Ertesi gün, İstanbul'daki yabancı gazeteciler Ali Haydar'ın Yıldız ziyaretini memleketlerine tellemişlerdir. Birçok yabancı gazetede «Timsahın Gözyaşları*» adı altında yazılar çıkar. Ne ki, daha sonraki günlerde Mithat Paşa'nın oğlu, karşısında artık bu gözü yarık timsahı değil, İttihatçılar'ı bulacaktır. İttihatçılar, Kasım başlarında açılacak Meclisi Mebusan seçimlerinde onu baltalamak için ellerinden geleni yaparlar. Bununla da yetinmezler, Padişah,

*Fransızca «Les larmes de crocodile» sözünün sözcük çevirisi. Bu sözün gerçek anlamı «Yalancı Gözyaşları» dır.

Ali Haydar'ı Ayan Meclisi üyeliğine atadığı vakit, yaşının bu işe el vermediğini ileri sürerek görevi bırakmasını isterler. Sadrazam Kâmil Paşa ise: «Görevinizden kesinlikle çekilmiyeceksiniz» diye onun böyle bir iş yapmasına engel olur. Gelgelelim bu dünya deli pazarı pislik pazarı. Sadrazam bir yandan Ali Haydar'ın hızını keserken bir yandan da Matin ve Times gazetelerine verdiği demeçte şöyle kek kek ediyordur:

- Ali Haydar Mithat, Ayan üyeliğinden çekilmezse, Kâmil Paşa kabinetosu çekilecektir.

Dünya-donya! 1909 Ocak ayında da Summer Palace Hotel üç kikirik İngiliz bankerini bağrına basar. Hükümet -her zamanki gibi- parasal bir bunluk içindedir. Yabancı ülkelerden dört milyon kaldırmak gerekmektedir. Bankerlerin Tarabya'da boy satması da bundandır. İngiliz Elçisi Ali Haydar'a der ki:

- Aynı otelde kalıyorsunuz, kendileriyle yakın ilişki kurun. Memleketinizin geleceği üzerindeki iyimserliğinizi onlara da aşılayın. Bankerlerde güven duygusu uyandırmaya çalışın.

Gerçeği ararsanız, her şey kaşkarikoculuğa dayanmaktadır. İngilizler iki buçuk milyonu saymaya çoktan teşnedirler. Fransızlar da geriye kalanı üstleneceklerdir.

Summer Palace Hotel, 15 Ağustos 1913 Cuma günü akşamı da Pierre Loti'yi ışıldatır. O gün -ki Ramazanın on ikisidir- Türk basını ona orada, otelin taraçasında büyük bir şölen cızıktırıyordur. Sofraya alaturka saat birde oturulacaktır. Ne var, saat on ikiye yaklaştığı halde Loti'den ne ses, ne nefes vardır. Bizimkiler telaşlansınlar mı, telaşlanmasınlar mı? Hah işte, tam on ikiye beş kala otelin iskelesinde bir kayık. Dört çifte bir piyade. Bu, Pierre Loti'dir: biraz dırdır, biraz vırvır. Herkes Fransız yazarını karşılamaya üşünür.

Papappaaa... Kimler yok ki! Sabah gazetesi yazarlarından Enis Tahsin Til, İkdam yazarı Kenan, Tasvir'den Hüseyin, başyazarlardan Babanzade İsmail Hakkı -ki Hazret Babanzade Şükrü ile Da-

rülfünun müderrislerinden Ahmet Naim'in kardeşi olup 2 Mart 1911 ile 11 Mayıs 1911 arasında 10 hafta Maarif Nazırlığı yapmıştır-, Tanin yazarı Server Cemal, La Turquie gazetesinden Gustave Sion, yine Sabah yazarı Adil, Le Jeune-Turc gazetesinden Mösyö Jak, Matin gazetesi haber yazarı Mösyö Dötre, Matbuat Umum Müdürü Rauf Ahmet Bey, yardımcısı Hikmet Nazım Bey -ki Nazım Hikmet'in babasıdır-, Le Temps gazetesi haber yazarı Mösyö Mötö, Osmanlı Ajansı Müdürü Gürcü Salih Bey, eski Hariciye vekillerinden -ki onun nazırlığı da 1911 yılındadır- Muhtar Bey, Hariciye Vekâletinden Esat Fuat Bey -ki Deli Fuat Paşanın oğludur- tam takım fermanferma olmuşlardır.

Biz okurlarımızı laflarımızla büyüleyemiyorsak, hiç değilse tarihsel bilgimizle kırpık saçlı ediyoruz. O gün orada Ebüzziyazade Velit Bey, Yunus Nadi Bey, Süleyman Nazif Bey, Kâzım Nami Bey, Danyal Bey, Celal Bey de göz sevinci vermişlerdir. Loti'nin iki yanında ise Dr. Aptullah Cevdet -solda- ile Paris Elçiliği askeri ataşemiz Fethi Bey -sonradan Başbakan Fethi Okyar- yer almıştır.

Loti Osmanlı kibarları gibi giyinmiş, başına da bir fes oturtmuştur. Enis Tahsin Til onu iyisinden yaşlanmış bulacaktır ama o, gençliği bir türlü elden çıkarmak istemediği için suratını pudraya ve boyaya boğmuştur.

Bunları bana anlattırmayın, sebzeli tavuk çorbası içildikten sonra, kuzu dağ kebabı, çerkes tavuğu, amberbu pilavı yenmiş, börek, Kavak yoğurdu ile birlikte mideye indirilmiş, üstüne de vezirparmağı, dondurma, meyve ve şekerleme çekilmiştir. Yani herkesin yüreği kocaman ve mutludur. Bu arada Loti lafın dümenini ele geçirip şu sözleri bayılır:

- Bir Osmanlı olarak konuşacağım. Bugün dünyada hiçbir ulus bir başına yaşayamaz. Devletlerin politikaları değişebilir. Halkın gönlünü kazanmak, zihinleri aydınlatmak, bilerek yapılan telkinlerin kötü izlenimlerini silmek gerekir. Katiller ve haydutlar cinayetlerinin günahını ezeledikleri ve zulumları altına aldıkları kişi-

lere yükleyebilirler mi? Bu soruya, ah ne yazık ki, Balkan Savaşı facialarına tanık olmuş, o acıyı sizinle paylaşmış bir dostunuz olarak EVET diyorum. Çünkü Osmanlılığa karşı, hak kavramından yoksun propaganda yıllarca dünya kamuoyunu zehirledi. Düşmanlarımız o kadar ısrarlı, dahası bilgili ve bilinçli çalıştılar ki herkes, gerçekte dünyanın en efendi ulusu Türkleri zalim, zorba, barbar olarak tanıdı. İsterseniz sitem deyiniz, buna karşı sizler ne yaptınız? Gerçekleri anlatmak için her türlü özveriyi göze almanız gerekirken köşeye çekildiniz. Sanki başka dünyalarda yaşıyormuş gibi olaylara seyirci kaldınız. «Dost acı söyler» sözü sizin atasözlerinizdendir. Ben de dostunuz olarak acı söylüyorum. Bir araya geliniz. Aranızdaki anlaşmazlıkları bırakınız. Avrupa'nın komşusunuz. Bu coğrafya zorunluluğunu silemezsiniz. Dünyaya kendinizi olduğunuz gibi anlatmanız yeter. Sizin propagandaya, kendinizi başka türlü göstermeye gereksinmeniz yok. Gerçek yüzünüzle tanınmanız, sevilip sayılmanıza yeter. Bunu da yapmak elinizde. Düşmanlarınız, Türklüğe aklın alamıyacağı çamurları atmakta başarılı oluyor da sizler, gerçeği ortaya koymakta başarı sağlayamıyacak mısınız? Hayır, sizler böyle yaparsanız gelecek kuşaklarınıza kötü bir kalıt bırakmış olursunuz.

Dünyanın halısı, çalısı bu. Şimdi de ekranlarımıza Amerikan Elçisi Bay Leishman ile zingirdek ve içi taşkın eşini kaydıracağız. Hey benim babam, Leishman elçi olarak İstanbul'da görünmeden önce, uzun yıllar Amerika'da çelik tröstünü haydalamıştır. İstanbul'a gelince de kendini Summer Palace'a atmaktan başka çıkar yol bulamamıştır.

Beyaz camda görünen Summer Palace'ın salonudur. Bay Leishman bugün, kendi başına buyruk kesilen büyük kızının onuruna bir balo veriyordur. Masalar pembe güllerle donatılmıştır. Geriya kalan her şey de pembeye ayarlıdır. Bayan Leishman ile kızının tuvaletleri bile pembedir. Gecenin sonunda ortaya çıkarılan ve tavana çekilen Noel Baba'nın başında da pembe güllerle kaplı büyük bir şeker külahı vardır. Noel Baba tavanda yavaş yavaş dö-

nerken aşağıda dans edenlerin üzerine kokulu pembe güller saçılıyordur.

Gecenin yıldızı hiç kimsenin tanımadığı siyahlara bürünmüş bir Siyahlı Kadın'dır ki Gaston Leroux'nun *Siyahlı Kadın*'ı kaç para? Fransız Elçisi Mösyö Cambon, Siyahlı Kadın'la tanıştırıldığında, yerlere değin eğilip elini öper. Erkekler Siyahlı Kadın'la mekik diplomasisi kurmak için sıraya girmişlerdir. A...a bunlar Kadın'ın yanından ayrılırken şöyle diyorlardır:

- Elimi pestile çevirdi.

Sonunda Siyahlı Kadın tülünü kaldırır. Eldivenini çıkarır, iri ve kıllı eliyle havada bir çember çizer. Bir çığlık. Sonradan o günleri anlatacak olan Dorina L. Neave Siyahlı Kadın'ın Elçinin oğlu Jack olduğunu çakmıştır.

Bay Leishman ile karısı eğlence için para akıtmaktan çekinmezler. Bayan Leishman toplantılarda herkesin ilgisini kendi üstünde tutmakta da pek ustadır. Bay Leishman ise böyle günlerde öyküler anlatmaya bayılır. Ama bunlar kemkümle sopalanan şeylerdir. Çünkü Elçimiz iyi bir diplomat olmasına karşın iki sözcüğü, kolayca bir araya getiremez. Robert Kolej ile Amerikan Kız Lisesi'nin düzenlediği festalarda söz kendisine düştüğünde sözcükler, çokluk boğazında düğümlenir.

Leishman İstanbul'da sekiz yıl kalmıştır. Türkiye'deki ilk Amerikan Büyükelçisi de odur. Ondan sonra, üç yıl görevde kalacak olan Oscar Strauss atanmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce de bu göreve bir avukat olan deli dana Henry Morgenthau getirilmiştir.

Leishman daha ilk günden Abdülhamit'in gözüne girip, orada bağdaş kurar. 1902 Haziranının son günlerinde Abdülhamit'in verdiği bir ıkınma-tıkınma şöleninde onu da madamasıyla birlikte görürüz. Elçinin karısı sofrada Sultan Hamit'in yanına düştüğü için fırsatı yitirmemiş, Zatı Şahane'den, yelpazesi üzerine bir imza atmasını rica etmiştir. Abdülhamit de Semerkant seccadesi gibi,

yer gök götürmez imzasını hemen oracıkta, eline geçen bir kurşunkalemle, kadının yelpazesine kondurur.

Hoppala! Yaptığı iyliği başa kakmayan padişahın imzası kurşunkaleme verilir mi? Ertesi günden tezi yok, bir Padişah yaveri Summer Palace'a damlayarak Bayan Leishman'dan yelpazesini ister. Sultan Hamit imzasını mürekkepli kalemle yenileyecektir. Kadıncağız, samur giydirilmiş gibi sevinerek yelpazesini yaverin ellerine bırakır. Ne ki -burada söylenecek söz kalmamıştır- daha sonraki günlerde yelpazeyi bir daha uykusunda bile göremez.

Abdülhamit'in sevgisini kazanan bir ikinci Amerikan Elçisi de General Lew Wallace'tır. Paşator, Hamidiye Camii'nde ilk selamlık törenine katıldığı vakit -1881 yılıdır bu- mavi renkteki üniformasını giymiş, omuzuna atkısını atmış, başına da gülbezek kasketini geçirmiştir. Merasim köşkünün salonuna açılan en yüksek basamağa da tünemiştir. Zatı Şahane geldiği vakit, general hâlâ oradadır. Yabancı bir üniforma içindeki bu baston yutmuş adam Padişah'ın merakını kaldırmıştır. Abdülhamit onun Amerikan Elçisi olduğunu öğrenince de hemen Yıldız'a çağrı çıkartmıştır.

Lew Wallace, Ramon Novarro'nun baş rolünü oynadığı, Fred Niblo'nun da yönetmenliğini yaptığı Ben Hur filminin dayandığı romanın yazarıdır. Wallace daha memleketinde iken kitabı yayınlanmıştır. Türkiye'ye elçi olarak gelmesine de bu kitap yol açmıştır. Olayların gelişi şöyle ki, Doğu'nun yaşantısı kitapta uçarlı-koşarlı bir biçimde anlatıldığından Ben Hur'u okuyan zamanın Cumhurbaşkanı Garfield onun öyle etkisinde kalmıştır ki bir dostuna:

- Doğu'ya gitmediği halde oralarla ilgili, böylesine önemli bir yapıtı bize kazandıran Wallace'ın Doğu'da birkaç yıl kaldıktan sonra neler yapabileceğini merak ediyorum.

Wallace özellikle ikindileri, at gezisine çıkmadan önce Yıldız'a uğrayıp Sultan Hamit'le çene yarıştırmayı alışkanlık haline getirmiştir. Virginia tütünü ile pipo tüttürmeyi Padişaha alıştıran da

odur. Ama Abdülhamit de ona bir yağlıboya armağan etmiştir ki Amerikan Basınının gözlerinin içinde kıl çıkartmıştır.

Resim bir Çerkez cariyeyi canlandırmaktadır. Wallace onu elçilikte herkesin görebileceği bir yere asmıştır. Aradan üç hafta geçmeden New York Herald gazetesi şöyle bir haber patlatır:

- Padişah, Lew Wallace'a güzel bir Çerkez kızı armağan etti.

Haberde ayrıca Mrs. Wallace'ın kocasını: «Bu kaltağı hemen dışarı atacaksın. Evde kalmasına göz yumamam. Senin gibi bir pinponun bu kadar genç bir kızı eve alması yakışır mı?» diye azarladığı, Amerikan Elçisinin de karısını yatıştırmak için şu sözlere yol verdiği yazılıdır:

- İyi ama karıcığım, benim elimden ne gelir! Padişahın bir armağanı bu. Onu geri göndermek çok ayıp olur. Birkaç gün daha dişini sık. Belki ondan hoşlanmaya başlarsın.

Summer Palace'ın tenis kortları da yaz aylarında her gün oyuncular ve seyircilerle dolup taşar. Burada hemen her yıl, uluslararası tenis turnuvaları da düzenlenir. Maçlar çokluk akşamüstleri yapılır. Heyamolalı bir kalabalığın kortlarda boy göstermesi de o saatlerdedir. Haftada iki gün de Büyükdere Çayırı'nda polo oynanır. Abraham Paşa'nın ortak olduğu Polo Kulübünün üyeleri çokça aranan giriş biletlerini buldular mı oh artık kekâdadırlar. Sonraları adının başına Sir sözcüğü gelecek olan Percy Lcraine ile Albay Roger Keyes -o da sonradan amiralliğe yükselecektir- en iyi polo oyuncuları arasındadır. Ne ki hemen hemen kimsenin maçla ilgilendiği yoktur. Sporsever birkaç kadınla erkeğin dışında herkes çaylarını yudumlarken birbirlerini süzmeyi ve vıdı vıdı kazanları kaynatmayı yeğler. Rum kadınlarının giysileri de pek avurlu ve zavurludur. O gün için roba dikinenler bile vardır. Bunlar, İngiliz kadınlarının sade muslinden entarilerini de saraka ederler.

Türkler ise oldum bittim seyircidir. Ne tenis, ne polo oynamayı düşünürler. Polo Kulübü'ne üye yazılırlarsa da, sadece düzenleme kurullarında görev alırlar. İngilizler Beykoz Çayırı'na kriket

oynamaya gittiklerinde yine onları seyretmek için oradadırlar. İngilizlerin yakıcı güneş altında koşturmalarını görmek kadar onları hiçbir şey eğlendirmez. Dorina L. Neave Çayır'da gördüğü Türkleri şöyle anlatacaktır:

- Bol beyaz pantolonlarının üstüne giydikleri parlak kırmızı ya da mavi ipek pelerinleri ve başlarındaki fes ya da sarıklarıyla bağdaş kurup oturan bu Türk seyircilerin, bizler için -İngilizler için- çok ilgi çekici görünümleri vardı. Onlardan az ötede, sıkıca örtünmüş, parlak renkli ve çizgili kumaşlardan dikilen, baygın kıvrımlı feraceler içindeki hanımlar arabalarında oturup oyunu seyrederlerdi. Bence bizim gerçekten en iyi dostlarımız Türklerdi. Onlar da bizi çok sevdikleri halde bize «şifa bulmaz üşütükler» gözüyle bakarlar ve bize «Deli İngiliz» derlerdi.

İskoçyalı bir iş adamının oğlu Ernest Thompson, İstanbul'a St. Andrews Koleji'ne, öğrenimini bütünlemek için geldiğinde, İngilizler arasında, golf oyunu da yaygınlık kazanır. Ancak, ilk zamanlarda golf alanı diye bir şey yoktur. Çokluk Beyoğlu dolaylarındaki otlaklarda oyun tutuluyordur ki çok zorluklarla karşılaşılıyordur. En sonunda Ok Meydanı golf alanı olarak seçilir. Nedir, meydandaki kimi nişantaşları, hendek ve çukurlar da burada yapılan maçların yüzünü -kimi zaman kroket ya da futbol da oynanıyordur- simsiyah ediyordur. Topa daha golf sopasıyla vurmadan önce «Top geliyor» diye bir yaygara kopuyordur. Çünkü topun nereden geleceği belli olmuyordur. Gelgelelim, Meşrutiyet'te meydan, acemi erlerin eğitim alanı olarak kullanılmaya başlayınca golfçular yine açıkta kalır. Ama İngilizler -bunları Woods Paşa anlatıyor- talim saatleri dışında yine oradan yararlanmaya bakarlar. Yalnız Balkan Savaşı günlerinde meydana tahıl ekilince artık hiçbir türlü golf oynamaya olanak kalmaz. Savaştan sonra meydan yeniden düzeltilirse de golf için elverişli alan niteliğini elde edemez. İngilizler bu kez Maslak Askeri Kampının yanına el atarlar. İstanbul'dan pılıyı pırtıyı toplayıp gidinceye değin de oradan ayrılmazlar.

Deli İngilizler Yeniköy'de, o yıllarda -XIX. yüzyılın sonlarında- kadın-erkek bir arada denize girmekten de çekinmezler. Bu işi başlatan Sir Hamilton Lang'ın kızı olmuştur. Hıristiyan dini yani İstinye piskoposu da ona arka çıkar. Ne ki, bu yüzmeler yaygınlık kazanmaya başlayınca onları yadırgayan Türk dostlarını kırmamak için kimi İngilizler dişi-erkek, cümbür cemaat denize girmekten vazgeçerler. Fransızlar ise hiç oralı olmaz. Tarabya koyunda yüzdükten sonra Summer Palace'ta deniz kılıklarıyla kokteyl üzerine kokteyl yuvarlarlar.

O yıllarda Türkler denize girseler girseler deniz hamamlarından girerler. Kadınlarla erkeklerin hamamları da ayrıdır. Kimi açıkgözlerin erkekler hamamının sınırını aşıp kadınlar hamamına yaklaşmamaları için de iki hamam arasında polis sandalı mekik dokur.

Erkekler denize iç donlarıyla ya da peştemal sarınarak dalarlar. Kadınlar ise ya boğazdan ayak bileklerine kadar uzanan bir gecelik entarisiyle ya da denizlik denilen çiçekli basmadan özel kılıklarıyla cumburlop olurlar. Kısaca söyleyelim, denizlik bir bluz ve dondan oluşan kapalı bir giysidir. Donun paçaları, en kısası diz kapağı altına değin iner. Baldırları da don paçalarına dikilen danteller, kırmalı süsler ya da piçilyalar örter. Bluzun yakası ise kapalı olur. Kolları da dirseğe değin iner. Bluzla don, kimi zaman da birbirine dikilmiş olur ki o zaman tam bir işçi tulumunu andırır.

Deniz hamamları, baştan başa tahta direkler üzerine oturtulur. Kıyı ile alışverişlerini de yine tahtadan bir köprü sağlar. Kadınlar hamamının içi fırdolayı soyunma odası ve peykedir. Önlerinde korkuluklu dar bir yol vardır. Buradan denize salıverilmiş bir ya da birkaç merdivenle hamamın ortasındaki çevresi tahta perde ile kapatılmış denize inerler. Erkekler hamamının içi de bunun tıpkısıdır. Yalnız hamamın dışında yine fırdolayı ikinci bir balkon-yol, vardır. Delikanlılar buradan denize atlarlar. Eğer kenarına peyke de yapılmışsa, yatar güneş banyosu yaparlar.

Şöyle anlatılmıştır:

- Salaşların tepesine gerilmiş çamaşır iplerindeki peştemallar güneşte kurumak için çırpınıp dururlar. Donanma bayrakları gibi sallanan siyahlı, kırmızılı, sarılı peştemalların ayrı bir görünümü de vardır. Delice poyrazlarda yerlerinden koparlar, uçup giderler.

Geçen yüzyılın sonlarında İstanbul'da deniz hamamı kurulmuş semtler şunlardır:

- Yeşilköy, Bakırköy, Samatya, Yenikapı, Kumkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Yenimahalle, Beykoz, Paşabahçe, Kuleli, Çengelköy, Beylerbeyi, Üsküdar, Salacak, Moda, Fenerbahçe, Bostancı, Kartal, Maltepe, Pendik, Tuzla.

Bunlardan Bostancı, Fenerbahçe ve Moda hamamları fenerlerini son yıllara değin söndürmemişlerdir.

Hamamların boyu çokluk kırk, eni de yirmi dört arşındır. Derinlikleri de iki arşını geçmez. Erkek hamamlarında bir de kahve ocağı vardır.

Yaşasın denizciler güruhu ki o günlerden bize bir görgü tanığıda bırakmışlardır. Bu tanık bütün yaşamını Göztepe'de, dedesinden kalma, kâşane köşkte geçiren Sermet Muhtar Alus'tan başkası değildir. Şimdi Fenerbahçe deniz hamamını anlatarak yüz aklığı edecektir:

- Mayıs sonlarında kurulmaya başlanırdı. İkisi de şimendifer mevkiinden aşağı inilince oracıkta idi. Araları 50 metre kadar vardı. Sağdaki küçüğü kadınlarınki, büyükçesi erkeklerinki. Erkeklerinkinin ortasında boylu boyunca tek kişilik kamaralar. Solda bir koridor üstünde sıra ile localar. En sondaki iki loca oldukça geniş-çe. Duvarlara nalıncı çivileriyle şuradan, buradan kesilen basılı resimler mıhlanmış: Kuzulu köylü kızı, Boer Savaşında deniz eri, güzel yavuklusunun hayalini gören kız, dört direkli yelkenli gemi, Burgonya vapurunun Atlas Okyanusunda batması. Gişede oturan palabıyık, yusyuvarlak Ermeni, önünde pandispanya ca-

mekânı, köşesinden hiç kımıldamaz. Oysa ortada, her tarafa seyirten Karabet, inadına bir saniye yerinde durmaz, dört bir yana koşar, çalışkan, çenebaz, alaycı bir Samatya balıkçısı idi. Kadınlar hamamında uzun boylu, deveye benzeyen, herkesle senli benli, Hacı adında Ermeni biletçi ile Tavuk Hanım dedikleri natır bozuntusu vardı. Sabahları hamamlara oldukça müşteri gelir, ikindiden sonra ise rağbet edenler daha çoğalırdı. İğne atsan yere düşmiyecek zaman pazar günleri idi. Galatasaray Sultanisinin beden eğitimi öğretmeni Faik Bey bu deniz hamamının gediklilerindendi. Gençlere pir aşkına atlama dersleri verirdi.

Bu halka açık deniz hamamlarından başka özel hamamlar da sayılmıştır. Bunlar da kazıklar üzerine oturtulur. Ortaları da havuz durumundadır. Her yanı örtülüdür. Dışardan içersi görülmediği gibi, ham gam hem, içerden de dışarıya işaret uçurulamaz.

Lafı denize de daldırıp çıkardıktan sonra artık biz de ayaklarımızı kurulayıp; pabuçlarımızı parlatalım ki bundan sonraki bölümde Ada Şairi Tahsin Nahit'le birlikte bisikletlere taklalar attırmaya hazır olalım.

Şu, belleklerde saklanmalıdır ki her şeyin başı ve sonu ayaktır. Yani «a» harfi ayak'tadır ve «ya» sözü de ayak'tadır. Ve «ka» harfi dahi onda olup insanoğlunun kalbine giden yol üzerinde durur.

Ak ayak'tadır.

Ay ayak'tadır.

Gönül aşk ateşini yakar ki «yak» buyruğu da ayak'tadır.

Ay dahi âşığın yüz ışığıdır.

Sevdiceğinin ayağına, ya da ayağının süsüne yüzünü sürmeyen âşık değildir.

Boğaziçi'nin zamirini ortaya koyarken bunu söylemezsek olmaz.

Ey okur sesini çıkarma da, şu Summer Palace denilen kâfir huylunun başını iyisinden bağlayalım.

Claude Farrère *Öldüren Adam* adlı romanında Summer Palace'ın pek şıkırdım bir otel olduğunu söyler. Beş katlı, tahtadan, büyük bir yapıdır. Ama dış görünümü zittirik mi zittiriktir. Hiç albenisi yoktur. Çünkü dev boylu köknarlar önünü kapatır. Yalnız, Boğaz'ı iyisinden gören yüksekçe ve büyük bir taraçası vardır ki bütün madamalar ve matmazellerin afur tafur kurum satmasına yarar.

Summer Palace'ta yazları, her cumartesi bir balo patlatılır. Buna otel müşterileri yanı sıra, Tarabya, Yeniköy ve Büyükdere alabandası ile elçilik görevlilerinin topu katılır. Yani ipi kapalı bir balo değildir.

Summer Palace en çağşaklı yıllarını XIX. yüzyılın sonlarında, ilk açılış yıllarında yaşamıştır. Osmanlı Bankası Müdürü Abernon Vikontu Sir Edgar Vincent, 1897 yılında, Langlaagte Royal adındaki bir Güney Afrika ortaklığının parlak geleceği olduğu haberini ilan edince İstanbul'da ne kadar İngiliz varsa topu da kolayca köşeyi dönmek umuduyla söz konusu kurumun hisse senetlerine yumulmuşlardır. Yıllarca Kanlıca'da oturmuş olan Bayan Dorina L. Neave'in anlatmasına göre hisseler 100 puan yükseldi mi bir İngiliz lirası kazanılmaktadır. Hohohooo, puanlar kimi günler bine değin çıkmaktadır. İngilizler de burdan kazandıkları paralarla

tam bir hovarda yaşamına dalmışlardır. Bu zenginliğin, bu lüksün sergilendiği yer de Summer Palace salonlarıdır. Çay saatlerinde, orada, artık çay değil, şampanya içiliyordur.

Para bolluğu karşısında eskiden Kapalıçarşı'da ucuza kapatılan eşyalar da ateş pahası kesmiştir. Geçmiş zamanda uçları siyah, uzun kuyruklu beyaz kakum kürklerinin ya da beyaz gerdanlı sansarların iki büyük parçası birkaç İngiliz lirasına alınırken bunlara şimdi -aralıkta Mister Vere'nin öldüm pahasına alıp pelerin yaptığı ve buna Londra'da 300 sterlin verenlerin çıktığı haberi yayılmıştır- bir servet ödemek gerekmektedir. İnci piyasasında da fiyatlar korkunç perendeler atmıştır. Ne var, piyasayı bu kez İngilizler değil, Amerikalılar, özellikle de Amerikan Elçisi'nin eşi oynatmıştır. Misis Leishman elmaslı püsküllerle süslü, küçükcük inci dizilerinin sarılmasıyla oluşan kalın kolyeler modasını başlatınca kuyumculara öyle bir akın olmuştur ki zavallı esnaf -gönülleri istemiyerek- fiyatları yükseltmişlerdir.

İngilizlerin bu padişahsal debdebeleri çok uzun sürmez. Vaktin birindeki o vakit pek gecikmemiştir, Güney Afrika Ortaklığının hisse senetleri zarpadak gerilemeye başlar. Söylentilerin bini bir paraya. Bir gün artık ödemelerin yapılmayacağı da belli olur. Yine Bayan Dorina anlatmıştır:

- Yaygınlaşan bir panik içinde, 48 saat boyunca, kestirilemiyen bir kalabalığın saldırısına uğrayan Osmanlı Bankası çetin saatler yaşadı. Osmanlı Bankasının kapalı kapılarıyla karşılaşıp her şeylerini yitirdiklerini anlayan ve boşu boşuna debrenen bir insan yığını bütün trafiği aksatmıştı. Anladığıma göre bu çılgın kumarı başlatanlar Paris'teki bankalarla ilişki kurmuş, ama yeterli garanti gösteremedikleri için yardım sağlayamamışlardı. Böylece birçok kişi top attı. Kimi dostlarımız Bankanın ertesi gün duruma egemen olacağı umudu ile uyku hapı alıp yatmışlar, ama uyandıklarında düş kırıklığına uğramışlardı. İngilizlerin çoğu da memleket dışına kaçmıştı.

Şu var ki, İngilizlerin saltanatı yıkılsa da Summer Palace'ın saltanatı yıkılmaz. Osmanlı Bankası Müdürü Sir Edgar'ın Summer Palace'da verdiği görkemli partiler Otel'in adını yıllarca yükseklerde tutmuştur. Sir Edgar içerde konuktan konuğa koşarken, dışarda, bahçede de eşi Lady Helen Vincent pantolon giyip bisikletle promönad eyler. Lady Vincent bisikletini, kimi zaman da, Büyükdere'ye değin sürer.

O yıllar Tarabya olsun, Büyükdere olsun bisikletle pıtraktır.

Vardaa!

Yoldan çekilmezseniz bisikletin üstünüze çıkacağı yüzde yüzdür.

Gerçi çekilseniz onlar bu kez de ya bir direğe, ya da bir ağaça bindirirler ama, ne yapalım siz de durup dururken hedef tahtası olamazsınız.

Dan dana dan dan!

Aman o ne!

Anladın mı, çanını şıngırdata şıngırdata bir bisikletli geliyor. Delikanlı iki tekerleğin üstünde bir yandan bacak sallıyor, bir yandan da kollarıyla bedenini titretiyor. Peruz Hanım, Kadıköyünde, Kuşdili Çayırı'nda Şevki Efendi yönetimindeki «Eğlencehane-i Osmani Kumpanyası»nın sahnesinde tiyatroperveran'ı memnun etmek için Babasını Âşığına Yeğleyen Kız adındaki fevkalade lubiyat'tan önce Şamram Hanımla düettoya çıktığı vakit göğüs titretiyorsa, bu bisikletliler yanında yaya kalır.

Dan dana dan dan!

Yoksa bu gelen Mösyö Ortek mi?

Mösyö Ortek 1893 yılında Tepebaşı Bahçesi'nde düzenlenen bisiklet yarışında bir saatte bahçeyi 104 kez dönmüş ve Beyoğlu'nun bütün hoşor karılarını dize getirmiştir. Gelgelelim Mösyö Ferdinand da aynı yarışta bahçeyi 120 kez dolanmakla birinciliği elde etmiş ve Mösyö Ortek'e kesilen keşkül biçimli madamalara çok sin-

cabi bakışlar fırlatmıştır.

Yoksa bu gelen Mösyö Ferdinand mı?

Hayır, zannım yanılmıştır. Ne Ortek, ne de Ferdinand'dır bu. Bu gelen, kaşlarını Hophop briyantini ile ıslattıktan sonra onları el aynasında bir fırça ile yassıltmış ve siyah saçlarını sarıya boyadıktan sonra ikiye ayırmış bir palikaryadır.

O yılların -1900 yılı- modasıdır bu. Modayı kaldıran da yazarlar yazarı Ahmet Rasim'dir:

- Gözlük, eskiden olduğu gibi yine takılacak. Yalnız kaytanının urba ile birleştiği noktada krem renginde, adeta rozet gibi, ufacık bir fiyangosu olacak. Gömlek, açık Bismark rengi üzerine dallı ya da satrançlı. Yakalık beyaz. Püskürme boyunbağı tozpembe. Ceket koyu Çin mavisinin kahve lekesini andıran bir kumaştan. Omuz başları dümdüz. Sol cepte peçete büyüklüğünde ipekli tülden mendil. Pantolon bermuda şalvar bozuntusu. Çoraplar lacivert ve yüzde yüz satrançıl. Ayaklarda tango rengi bir iskarpin. Al pancar kadifeden eldivenler. Başta açık yeşil bir boneta.

Bisiklete binmenin koşulları da en aza indirilmiştir. Bisikletin önüne kız çocuk çıkarsa bir, erkek çıkarsa iki, kadın çıkarsa üç kez çıngırak çalınacak. Aldırış edilmezse -bu kuralı Ahmet Rasim koymuştur- ilk hızın korunması amacıyla çarpıp geçilecek. Ama o anda, büyük bir incelikle bir pardon kondurulacak. Kaza olduğu vakit kimseye söylenmiyecek ve ancak ertesi yıl açığa vurulacak.

Laf aramızda, Büyükdere ve Tarabiye piyasalarında bisikletlilerin kendilerine bindirmesini dört gözle bekleyenler de vardır. Hele Rum koriçaları buna can atarlar. Bir Rum kızı o yıllarda şöyle demiştir:

- Ma, bir kağnı arabasının altında kalmaktan, bir bisiklet altında kalmak daha kalo'dur.

Şu kadarcık ki, Tarabya'daki Rumyozlarla Tatlısu Frenklerinin karıları bu bisiklet safalarını yeni yeni tatmaya başlamışlardır.

Çünkü bu ikili tekerlerin Türkiye'ye girişi 1890 yıllarındadır. Adı da bisiklet değil velosipettir. Oysa velosipet, bisikletin ilk biçimi, atasıdır. Velosipetlerde ön teker çok büyük, arka teker ise küçüktür. Pedal diye bir şey de yoktur. Binici seleye oturur, aracı, ayakları ile yeri iterek götürür.

Yalnız velosipet adının yaygınlaşması da Ahmet İhsan yüzünden olmuştur. Hazret Servetifünun'da bisiklet yerine dalgınlıkla velosipet adını kullanınca halk arasında tutunup yayılmıştır. Ahmet İhsan, daha sonraki günlerde bisiklet karşılığında dürrace adını da önerecektir ama, kimseler yüz vermeyecektir.

Lafın önünü açmak için Ahmet İhsan'ın İstanbul'daki ilk bisikletler üzerine yazdıklarına da burada yer vermek doğru olur. Hem böylece yanlış bir iş yapmış olmaktan da kurtuluruz:

- Velosipet hevesi, ince duygulu kişiler arasında epey hızla yayılmaya başladı. Bunu ispat etmek üzere Beyoğlu tüccarlarından birkaçının son zamanlarda Avrupa'dan on kadar velosipet getirterek dükkânlarında satışa çıkardıklarını gösterebiliriz. Şu hale göre, gelecek baharda velosipete binerek geziye çıkacaklara çokca rastlayacağız demektir. Bu da, seyiryerlerinin görünümünü daha revnaklı kılacaktır. İlk kez Beyoğlu Caddesi'nde garip biçimleriyle görünerek halkın şaşırmasını, hayvanların da ürkmesini çeken velosipet birkaç kez İstanbul yakasına da geçti. Daha sonra sayısı birden ikiye, ona çıktı. Artık ona rastlayanlar o kadar şaşırmıyorlar. Velosipet sokaktan geçti mi, işsiz güçsüzlerden başka, dönüp de arkasına düşen, seyrine bakan kalmadı.

Ey okur, billahi bir an dur, sana Ada Şairi Tahsin Nahit'in de İstanbul'daki ilk bisikletçilerden olduğunu açıklayacağız. Şairimiz spora çokça düşkündür. Yüzmekten, ayaktopu koşturmaktan baş kaldıramaz. Bisiklet üzerinde iken ellerini bırakmaya, bisikleti hoplatıp zıplatmaya ya da ona hendekler atlatmaya pek bayılır.

Tahsin Nahit o sıralar -saatinizi 1904 yılına ayarlayın- Kadıköy'de oturmaktadır. Bilmem söylemeli mi dayısı Arifi Bey de Ka-

dıköy'lüdür ve de bıyığını tıraş eden ilk Türk olmuştur. Gerçi, bu işi ondan önce Topçuluk Hocası Bağdatlı Muhittin Bey yapmıştır ama buna kapılmamak gerekir. Çünkü o, zaten kösedir.

Şairimiz beyaz fanilası ile en çok da Kuşdili çayırında görünür. Onun arkasında Galatasaraylı Hikmet'in kardeşi Tevfik, onun arkasında Mektebi Harbiye aday sınıflarından yakası yıldızlı Lütfü, onun arkasında kemençe ustası Kemal Niyazi görünür. Kemal Niyazi omuzlu ve demevi yüzlüdür. Kimi zaman gözlerinin akına değin kızıllık basar. Bisiklet koşularında da kan ter içinde kalır. Sermet Muhtar Alus onun 1930'larda bile hâlâ kapılar gibi durduğunu söyleyecektir. Çok ağırbaşlı, çok alçakgönüllüdür. Yalnız, seyran dönüşlerinde, Fenerbahçe'de Otel Sebastiano'nun biraz ilersindeki Belvü Gazinosu'nda ayaküstü bir konyak parlatmadan edemez.

Tahsin Nahit biraz şaşı bakar ama bu, insana dostluk duygusu boca eder. Şiirden başka oyun da yazar. İşin tuhafı, bunlar daha çok alkış alır. Tahsin Nahit'e dikkat edilecekse şimdi etmeli. Çünkü 1919 yılında, zatürreeden, üç gün içinde Büyükada Mezarlığı'na girip uzanacaktır. Ölüm haberi Darülbedayi'ye (Şehir Tiyatrosu) geldiği akşam Şairimizin *Rakibe* adlı bir uyarlaması oynuyordur. Halit Fahri, kadirbilir Halit Fahri, haberi işitince, sığındığı bir soyunma odasında bayılır. Eliza Binemeciyan ise durumu telefondan öğrenmiş ve daha «Tahsin Nahit» sözünü duymadan:

- Yalan, o ölemez!

diye bağırmıştır.

Sonraları Unkapanı'nda bir kereste fabrikası kuracak olan Şevki Bey de bisiklet merakında şairimizden aşağı kalmaz. Sermet Muhtar onu şöyle tanıtır:

- Mısır püskülü renginde sırma saçlar, sağlıklı bir yüz, ufaraktan ama son derece biçimli bir vücut. Bisikletteki ustalığı kadar paralelde, barfikste de mükemmel. 40 kiloyu tek kol ile oyuncak gibi koparır. Evreka adlı mizanülkuvve'yi seksene kadar sıkar. Denize

açılanlar arasında en önleri tutar.

Tahsin Nahit'le Şevki o sıralar Beyoğlu'na gelen bir sirkte bisikletiyle ustalıklar gösteren bir canbazın yüzünü yere baktırmakla da ün yapmışlardır. Canbaz, ortayı fırdolayı dönen bir tahta perdenin duvarında bisikletiyle hünerler gösteriyordur. Ama bisikleti özel bir yapımdır, gizli bir düzeni vardır. Tahsin Nahit'le Şevki işin bu yanını bilmedikleri halde yapıştırırlar:

- Bunu biz de yaparız.

Gerçekten ikisi de bisikletleriyle adamın yaptığını yineler ve Tüm İstanbul'un alkışını devşirirler.

İki ahbap çavuşun bir de Küçüksu Safası vardır. Kimi arkadaşlarıyla bisikletlerine atlamışlar ve ver elini Küçüksu. İlkin Çayır'da iyice dinlenirler. Derken Tahsin Nahit onların aklına bir sandal safası sokar. Kayığa doluşurlar. Küreğe sen geçeceksin, ben geçeceğim peşrevleri arasında sandal devrilmesin mi? Eyvah, bizimkiler kalabalığın gözü önünde bir güzel banyo alırlar. Kazada bisikletlerin çoğu da -bisikletler de kayığa alınmıştır- sakatlandığından dönüşte onları yedekte taşımaktan başka çare bulamazlar.

İlk bisikletsüvarlardan biri de Amiral Hasan Rami Paşa'dır. İlkin onun kim olduğunu açıklayalım ki kalemimize kayganlık gelsin. Bilmiş olun ki, Hasan Rami Paşa üstüne amiral yoktur. Paşa İngiliz Donanmasına bile kumanda edecek bir güçtedir. İngiliz Donanmasını yönetmemişse bunun yüzkaralığı yıkanmasız İngilizlerindir. 1897 yılında, Türk-Yunan Savaşında, savaş gemilerinin komutanlığı kendisine verilmekle Hasan Rami Paşa da 16 Mart Cumartesi günü akşamı Hamidiye, Mesudiye, Aziziye ve Osmaniye firkateynleri, Hizber ile Necm-i Şevket korvetleri ve 12 torpidobottan oluşan Osmanlı Donanmasını güçbela Haliç'ten çıkarmış ve Marmara'da talimden geçirmiştir. Talimde Mecidiye torpidobotu ilk attığı kendi topu ile yara almış, Mesudiye'nin kazanı patlamış, Hizber korveti İmrali Adası sığlıklarına oturmuş, Hami-

diye de su almaya başlamıştır. Paşa da kurtuluşu donanmayı Gelibolu'ya çekmekte bulmuştur. Bahriye Nazırının hiçbir teli, Padişahın hiçbir buyruğu da Paşayı oradan söküp çıkartamamıştır. Zati orada torpidobotları inceleyen teknik bir kurulun raporunda da Fatih torpidobotunun gözünün patladığı, Pervin'in kafasının yarıldığı, Şihap'ın ayağının kırıldığı, Vesile-i Nusret'in apandisitinin patladığı, Tevfik'in nefes borusunun tıkandığı, Burhanettin ile Eser-i Terakki'nin de dudaklarının yarıldığı ve kulaklarının koptuğu, Peleng-i Derya torpidosunun ise ne gözü, ne burnu, ne kulağı, ne ağzı, ne kolu, ne de ayağı bulunduğu belirtilmiştir.

Hasan Rami Paşa satışlı bir adamdır. Türk-Yunan Savaşından önceki yıllarda çenesinde sivrice sakalı, sırtında sakız gibi sadakor ceketi, Çiftehavuzlar'daki köşkünün* dolaylarında yani Fenerbahçe ile Erenköy arasında boyuna bisikletle gezer, zamanın gençlerine zort çıkarır.

Sermet Muhtar Alus, o zamanın bisikletsüvarları arasında Beytülmal Müdürü Hüsnü Efendi'nin oğlu Selahattin Beyin, elhak cambazhane işi velosipetinde hüner üstüne hüner döktüren Acem Ali Beyin -ki sonraları İran'a gidip Şahın yaveri olduğu söylentisi de çıkmıştır-, Kapalıçarşı'da bir tuhafiye mağazası işleten ve akranları arasında parmakla gösterilen Sarıyerli Zeki Beyin, kendisinden of diyen bir arkadaşı bulunmayan, zeki, çalışkan ve memlekette sporu gerçekten yaratan Ali Sami Yen'in ve sonradan ünlü bir nisaiyeci olacak olan Doktor Aziz Fikret Beyin bulunduğunu da yazar... Ona göre doktor beyimiz öteden beri kibar ve nazik, yakışıklı, biraz şişmanca, daha pek gençliğinden gür ve ipek bıyıklıdır. Yanakları laldir ki adı erkek güzeline çıkmıştır.

---

* Göztepe otobüs durağından denize uzanan yeşil sahanın gerisinde bulunan bu köşk bir zamanlar Amerikan Koleji binası olarak hizmet görmüştür. Harem ve selamlık olmak üzere çifte konaklar halindeki bu köşkün yerinde, şimdiler apartmanlar yükselmiştir. Hasan Rami Paşa, Tıbbiye'nin eski hoca ve dekanlarından Dr. Ziya Nuri Paşanın kayınpederidir.

Bunlara gizli rekortmen olan Muvaffak Beyle Hafızpaşazade Nail Beyin oğlu Hüsnü Beyi ve Arap Veysel'i eklemek de doğru olur. Kısa mesafelerde Hüsnü Beyi geçecek kimse yoktur. Uzun mesafelerde ise gelsin Arap Veysel. Pedala yüklendi mi gık demeden Büyükdere'yi boylar. Bir pedal daha Hacıosman Bayırını tırmanır ki kayıkla Kâğıthane Safası kaç para?

Dikkat edersek bugün Büyükdere piyasasında Arap Veysel'den başka sonraları Sanayi müfettişliğinde, Peşte Sergisi Komiserliğinde bulunacak olan Danis Beyi de görürüz. Altında otobüs kadar sağlam Peugeot marka bisikleti, cebinde 15 ağızlı çakısı, o da hep Büyükdere, Beykoz, Alemdağı gibi uzak yerlere kaçar. Bakın, bakın arka cebinde de bir tabanca. Uzun seferlerde tabancasını yanından hiç ayırmaz.

Ahmet Rasim bisikletler üzerine Uşşak'tan, Şehnaz çarparak, Gerdaniye-Buselik kıyısından Neva'ya inen, muhayyer çeşnili, ama biraz Şevkefza'yı andırır bir şarkı da yapmıştır. Aa onu buraya almazsak çatlarız:

Bisiklete binerim
İster isem inerim
Dilberleri görünce
Gözlerimi süzerim
Vay aman!

Gelgelelim, biz bugün burda onun şarkısından çok Şamram Hanımın bisiklet kantosuna öncelik tanıyacağız. Çünkü bizim işimiz de -kimseler duymasın- bir tür kantoculuktur:

Ey dizim, ey bacağım
Cumaya ne yapacağım
Ne aksi makine bu
Tekmeyle kıracağım
Kabahat bende değil
Hep o telgraf direğinde
O kadar varda dedim
İlişti durdu yerinde

Hopla hopla
Hendeği atla
Haydi hop hop hop
Alert!
Dar ceket, şık tuvalet
Arabacı dikkat et
Simitçi tablanı gözet!

Salâh Beyin mantinotası Martdokuzu Anjel 1944 yılında kendisine şöyle demiştir:

- Bu pazar Tarabya'ya gittimse, Tarabya'da gençlik var.

Elçilik görevlileri, Beyoğlu levantenleri, İstanbul'da uzun süre kalmaktan turistliklerini yitirmiş Avrupalı asalaklar, güzellik kraliçeleri ve piyasa finoları ilkyaz ufuklarda görünür görünmez Büyükdere'ye, Yeniköy'e, özellikle de Tarabya'ya kirpiklerini, kaşlarını soldurmaya ve yoldurmaya koşarlar.

«Saat beş çayları», öğle yemekleri, balolar ve yâr tabanıyla aşınma şölenleri için çağrılar hep bu köyden çıkarılır. Sait Naum-Duhani Tarabya halkını şöyle silkeler:

- Sevgililer, yavuklular, mezhebi geniş kocalar, sevdalılar öyle ince anlamlı işaretler yaparlardı ki bunları sadece bu işaretleri yorumlamaya alışkın olanlar çakardı. Yüksek tabaka zenginleri, kodaman tecimenler için bu gezintiler iş ilişkisi kurmaya yarardı. Genç kızlar ise yabancı ataşeler arasında bir koca bulur muyum umuduyla dolaşırlardı. Kıyılarda yelken sporu yapanlar, sandal ve kayıklarla dolaşanlar da gırlaydı.

Hay bunlar korkusuz, yaman ve zittirik tayfadır.

Merakınıza dokunmasın piyasaya elçiler de çıkar. İtalyan Elçisi İmperiali de bunların en önünde yürür. Hazret, bir «yalnız kadın»la avanta edip gelep paytonu Kalender Köşkü'nün önünde durduramazsa, Summer Palace önünde durdurur. Aygınlığını ve

baygınlığını belli etmek içinde ayağını arabanın basamağına dayayarak kokonaya doğru abanır. Atların beklenmedik bir yürüyüşe ya da koşmaya geçmeleri halinde yere yuvarlanacağı yüzde yüzse de Duhani, onun buna aldırmadığını söyler.

Al atlı paytondaki kadın -bunlar hep yüzyıl başlarının öyküleridir- güzellikte Yusuf Peygamberin dişisi Bayan Vlastari'dir. Sırp-Slav karışımı bir afettir. Gelgelelim atlarının gemleri paslı mı paslıdır. Araba da pasak içindedir. Buna karşılık Krupp fabrikalarının kaparozcusu Bay Huber'in koşum atları pek gösterişlidir. Efendisinin şanına şan katar. Huber'in karısı onlarla Yukarı-Boğaz'da geziye çıktığında yanına sadece bir at uşağı ile bir silindir şapka alır. Ne ki, şapkayı kendisi değil, seyis giyecektir. Laf açılmışken, Bayan Huber'de büyük bir hayvan sevgisi de vardır. İyi de ata biner. Siz kimseye söylemezsiniz, geçmişte at cambazlığı da yapmıştır. Yine pırıl bir arabada görünen Madam Devlet ile kızkardeşleri de Bayan Huber'in havadarıdırlar. Bunlar bütün günlerini Huber'lerde geçirirler. Tarabya'nın kuştüyü saatleri başladığında da hep bitişik düzende görünürler.

Üzünçlü ve ezinçli İmperiali'nin şakak lalesi ettiği arabalardan biri de Fransız Hastanesi Başhekiminin arabasıdır. Ama paytonun içinde Başhekimin karısı Madam Euthyboule tek başına olacak, kapitone yastıklara da ahret seferine çıkmışcasına yaslanmış bulunacaktır.

Tarabya'nın yıldız kadınlarından biri de çalmadan oynayan Theodoli Markizidir. Kocası, Düyunu Umumiye'de İtalyan delegesi olarak görev yapan Marki Theodoli'dir. Kadın anasıl Beyrutludur. Suriyeli zenginlerden -ki İskenderiye'ye yerleşmiştir- Bay Sursock'un kızıdır.

Çabaları yerde kalmasın, Banker Mavrokordato'nun kızları da piyasada görünmeye büyük önem verir. Drahomaları Mısır hazinesi değerinde olduğu için de bütün palikaryalar ve de beyinleri soğukluk üzerine olanlar peşlerindedir. Piyasaya Madam Sfezzo

da -onun kocası bir deniz acentesinde çalışmaktadır- yeşil yazlık şemsiyesiyle katılır. Kıyıda ise Madam Giovanni her akşam «Gel beni ye, gel beni yut» diye hicazkâr Tarabya aksağı patlatırsa da kimseler başını çevirip bakmaz. Çünkü, çünkü buralarda çok madama vardır. Erkekler de madamaların etlisine değil, sütlüsüne bakarlar. Madam Giovanni ise boğucubörtü bir yağ tulumudur.

Şimdi biz kıvırcık ve sığırcık saçlı Matmazel Fofo'yu özgür bıraksak gider kendini Tütün Rejisi Genel Müdürü Louis Rambert'in kollarına atar. Onun için onu bir iskemleye oturtup yerinden kıpırdatmayalım. Çünkü inanmıyacaksınız, havada çok madama varsa, çok da öpücük var. Daha iyisi, Matmazel Fofo'yu kolundan tutup buradan uzaklaştırmaktır. Zaten biz Ege'de bir yolculuğa çıkacağız. Daha önce, Şemdani'nin kafasına uyarak Zanta Adası'nı batırmıştık; bu kez onu yüzdüreceğiz. Çünkü Louis Rambert adaya pek vurgundur, bakarsınız o da bir Avrupa yapar da vapurla adanın önünden geçer. Dürbününü Zanta'ya çevirdiğinde ortada bir şeyler göremezse çok ayıp olur. Çünkü Hazret ne zaman Tarabya'da görünürse ertesi gün yolculuğa çıkar. Ne ki, bu akşam Matmazel Fofo hesabına korku duymamıza gerek yok. Bay Rambert yalnız değil, yanında Matmazel Florance'la ablası Brigitte de vardır. Florance günlerini kahkaha, kuhkuhu ile geçirir. Bunları yapamadığı zaman piyano çalar. Özellikle de Liszt'i haydalar. Marche Funèbre'i tıngıra getirdiği vakitler ise o ünlü kahkahalarını yine kullanır. Brigitte ise güzellikle çirkinlik sınırını kalbinin gizi eylemiştir. Kızların şahinbaşı mı, gudubeti mi, Mösyö Rambert, bunu bir türlü kestirememiştir. Gelgelelim, Brigitte ağzını açıp gözünü yumdu mu bütün işler değişir. Albenisi arttığı gibi, erkeklerde kendisi için, vafir istekler uyanır. Bay Rambert onun için şöyle diyecektir:

- Matmazel Brigitte'in billur gibi bir sesi vardır. Oysa çevresindeki Rum kızları tam bir saksağandır. Brigitte'in gözleri de duygularını açığa vurarak insanın ruhunda oyuntular açar.

Hay maşallah be! Alman Doktor Mühlig'in kızı da, babasını kıyıda, çocuk gezdiren mürebbiyeler gibi dolaştırır. Bakışları büyük sevecenlikler ve büyük paket pamuklar içindedir. Yıldız Sarayına kollarını sallaya sallaya giren tek yabancı da odur. Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm 1898 yılında İstanbul'a ikinci kez geldiğinde Saraydaki sultanlarla İmparatoriçe Augusta-Victoria arasında dilmaçlık görevini de o üstlenmiştir.

Tramvay Ortaklığı Müdürü Mösyö Perdicaris de piyasaya paytonuyla ve yanına oturttuğu -bunları Duhani anlatıyor- genç ve güzel bir Fransız şendulu ile katılır: Tarabya'nın tüm kartala kaçmış erkeklerinin gözleri de onlardadır. Şunun bilinmesi de gerekir ki Perdicaris'in atları Tramvay Ortaklığından ödünç olarak alınmalıdır.

Blaque Beyin pırpırılık şanındaki kızı Madam Beatrice'e gelince, o buralarda pek görünmez. Ama göründüğünde bütün kadınların lambalarını söndürür. Bunca kısrak arasında bir de at eğiticisi gerekmez mi? İşte Bay Roboli şimdi şu anda Tarabya'da binek hayvanı sergisi açmışsa bunun için açmıştır. İngiliz uyruklu Mister James, onun işini bozmak için elinden geleni yapacaktır ama Roboli'ye dokunmaz. Oysa, James'in de, yerli yabancı, köpek sürüsü kadar öğrencisi vardır. Onlar da Tarabya'da zaman zaman atlarıyla alay gösterirler.

Tiriti çıkmış annelerinin zindancıbaşılığında gelen Matmazel Plessa'larla -anneleri onlara hiç göz açtırmaz- Abdülhamit'in dişçisi Mösyö Barry'nin -sonradan oğlu Beyoğlu'nda, Mısır Apartmanı'nda işini sürdürecektir- kızları da piyasanın göstermelikleri arasındadır. Hariciye Nezareti danışmanlarından Mösyö Kopasis'in eşi de Tarabya'nın en kodaman pinponlarına boyuna şölen çeker. Düyunu Umumiye Müdürü Mösyö Pissard ile Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Defés -bu bankanın genel müdürü de ikide bir değişir- de her şölende hazırdırlar. Hiç eksik olmayanlardan biri de Avusturya-Macaristan amirallerinden Chiari pinpi-

riğidir. Ama onun Bay Kopasis ile akrabalığı da vardır. Unutmadan, Bay Kopasis sonradan Osmanlı İmparatorluğu'na yılda 200 bin kuruşla bağlı Sakız Adası Prensliği'ne atanacak ve Osmanlılığa dört elle yapıştığı için 1912 yılında, görev başında öldürülecektir.

Ey okur, bunca insanı keşkeklediğimize merak kaldırdıysan şunu gözden uzak tutma ki biz yazarız. İnsanları raspalamıyacak olursak, kendimiz raspalanırız. Onun için ne yapar yapar, ne kadar silik para varsa topunu ortaya yığarız. Yıldız yiğitleri de yığarız. Kısacası avara kasnak dönen her şey ve herkes bizim radarımızdadır. Bir de var ki, bugün burda büyük gözlemci, büyük vıdı-vıdıcı Sait-Duhani de pattadak belirmiştir. Biz soldan geçenleri piyastos ederken, o da sağdakilere ayak uzatıyordur.

Demek isteriz ki, yel kabarır, sel olur, piyasaya dökülenlerin ardı, arkası kesilmez. Babıâli'de Konsolosluklar Müfettişi adıyla görev yapan İtalyan Grazziani Efendi de ayaklarında beyaz tozluklar, ceketinin iliğinde de beyaz bir karanfil, kıyıda bir yukarı, bir aşağı volta vurur. Çıtkırıldım posludur. Tarabya'nın kızları onun da ardındadır.

Frankfurt Gazetesinin İstanbul muhabiri Bay Wayt'la Röyter Ajansının muhabiri -ki karısı günün 24 saati kolundadır- de Tarabya'nın basın bürosunu oluştururlar. Başlıca haber kaynakları da bizim Duhani'dir. Şimdi, şimdi buraya bir briç ustasını da kaydıracağız. Bu, Hariciye Nezareti Genel Müdürlerinden Nikolaki Efendi Skurides'ten başkası değildir. Hazret briç oynarken de politika üzerine görüşlerini dağıtmayı savsaklamaz. Kimi zaman da Fransızca Temps gazetesinin başyazısını yorumlar. Röyter Ajansı muhabiri ile Mösyö Wayt da briç masasının hemen yanında yer alırlar. Çünkü onların ikinci haber kaynağı da Nikolaki Efendi'dir.

Rumyoz ve triyandafil bir kadınla evli Vendeuvre Baronu da buranın gediklilerindendir. Baron kızlarından birini, Mösyö

Pabst adında, ilerde Fransız Elçisi olacak bir hristo-teyele yamamak ustalığını da gösterecektir. Baronun oğlu da ortalardadır. Kolejli sevgilisinin adını koluna dövme ile yazdırmıştır. Denizde su polosu oynarken herkesin gözleri ona takılır.

Beyoğlu'nda Rumeli Han'da İsveç Enstitüsü gibi bir şeyler işleten masajcı Miglieviç de Tarabya'da kendini doktor olarak gezdirir. Bir doktor da İzzet Melih Devrim'dir. Ama o sevda hekimidir. Ne var, *Tezat* yazarı burada bugün değil, 1905 yılında Paris'teki Les Annales dergisinin düzenlediği düzyazı yarışmasında «Can Sıkıntısı» adlı öyküsüyle ikincilik ödülünü kazandıktan ve de Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra görünecektir.

Tarabya piyasasında boy ve pos attığı anda da kadınlar ve kızlarla hiç mi hiç ilgilenmiyecektir. Çünkü bir yığın anı parçası kafasının içinde zonk vurmaktadır. Galatasaray'a girişinin birinci günüyle ilgilidir bunlar. Aman Allahım, çocuklar, yabancı ve doğaüstü bir yaratığa bakar gibi, kendisini süzmüşler, bin soru ve bin azizlikle bunaltmışlardır. Sonra yatakhane... evet o soğuk sessizlikte küçük öğrenci, ilk gecesinde hönkür hönkür hönkürdemiştir. Ey Tarabya söyle, bunlar unutulur mu? Yaşlı dostlarla okuduğu kitaplar ona okulda rastladığı düş kırıklıklarının beş para çalışmadığını, bunların azılılarının, gerçekte yaşamın içine girdikten sonra, köşebaşlarını keseceğini de söylemişlerdir ama, İzzet Melih şimdi Tarabya kıyısında artık bunların da, okul anılarının da üstünde durmak gerekmediğine varmıştır. Evet ilk adım, bocalamalı ve duraksamalı olsa da onu atlamadan ikinci adıma, ikinciyi atmadan üçüncü adıma geçmenin oluru yoktur.

İzzet Melih koyu dolaşıp Kefeliköy Caddesinin başladığı burnu da dönünce kendini oldukça yalnız görecek ve birden şöyle bağıracaktır:

- Yüzde yüz başaracağım, mutlu olmak hakkımdır.

Biz yine Tarabya domateslerine bakalım.

Tarabya Koyuna baygınlık gösterenlerden biri de eski Fransız

elçilerinden Marki Moustier'dir. O, ilerde Hacıosman Bayırı ile birleşen, iki yanı büyük ağaçlarla ve bülbüllerle kaplı araba yoluna da biter. Geziye çıkarsa, orada çıkar. Bu yüzden Tarabyalılar uzun bir süre oraya «Moustier Yolu» adını vereceklerdir.

Beam Kontesi de 1920'lerden sonra -bunları yine Duhani anlatıyor- «Küçük Taurus» adlı yatıyla hemen her yıl Tarabya Koyunda görünür. Yanında da Fransa'nın en ünlü kişileri olur. Bunlar eski Cumhurbaşkanı Paul Deschanel -başkanlığı 1920'de yedi ay sürmüştür-, Amiral Duperre ya da Ganey Vikontu değilse Lafond Kontuyla Kontesidir. Bir kez İstanbul'un fethi ile Büyükada ve öbür adalar üzerine kitaplar yazmış olan Gustave Schlumberger de onlara takılmıştır.

Fransız şair ve oyun yazarı Catulle Mendès de 1904 yılında, 63 yaşlarında, burada hoppalasını göstermiştir. Mendès'in 28 Ocakta, Tepebaşı Tiyatrosunda şiir üzerine bir konuşma yapacağı ilan edilmişse de, Padişahımız Efendimiz, kâfir şairin edebiyattan açmak maskesi altında tehlikeli sözlere ve seslere meydan vereceğini sezmiş bulunmakla Mendès hırtlambosunun sözlerine ambargo koydurtmak uyanıklığını külünk eylemiştir. İlanları okuyan Peralılar da gece saat dokuzda tiyatroya geldikleri vakit kimsecikleri bulamamışlardır.

Tarabya'da muşuyla perende atanlardan biri de Banker Evgenidis'tir. Ne ki onun yalısı Yeniköy'dedir. Hazretin işi gücü Osmanlı İmparatorluğu'nu içten çökertmek olduğu için elçileri, Türkiye'de kilit noktalarda görev almış yabancıları sık sık evine çağırıp yemek, içmek ettirir. 1899 ile 1907 yılı arasında, sekiz yıl, İngiltere'nin adını Türkiye'de mısır patlatır gibi patlatan İngiliz Elçisi Sir M. O'Connor da bu şölenlerden hiç eksik olmaz.

Biz tarih yazıyoruz, bizde ses piştovu yoktur, laf piştovu vardır. Tütün Rejisi Genel Müdürü Louis Rambert de 17 Mayıs 1903 Pazar günü, öğleden sonra, Yeniköy'e, Evgenidis'e gitmiş, orada nazırlar ve politikacılarla görüşmüştür. Kendisine şöyle demiş-

lerdir:

- Ruslar, Bulgaristan'a karşı bir saldırıya, hiç mi hiç göz yummayacaktır. Türk Ordusu sınırı geçer geçmez Osmanlı Hükümetini şiddetle uyaracaktır. Yunanistan'da özgürlüğün kendini belli etmesi, Bulgarların da bundan iyi bir ders alması beklenmelidir.

Rambert, Rus Elçisini de az-buçuk kaygılı bulmuştur. Bir çok Bulgar subayının Makedonya ihtilalcilerine katılmak için sınırı geçtiğinin haberi gelmiştir. Öte yandan Bulgar Ordusu da, Prens Ferdinand'ın tutumundan neşe bulmadığını açıkça belli etmektedir. Sofya'da gözdağı veren bildiriler şuraya, buraya asılıyordur.

Evgenidis'in konukları Rambert'e Bulgar Prensi Ferdinand'ın Karadeniz kıyılarındaki yazlık evine gittiğini de fıslamışlardır. Gerektiğinde, can levhasına bismillah yazmamak için oradan sıvışacaktır.

Rambert aynı konuyu pazar sabahı Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa ile de saza koyup çalar. Kabineto, Prens Ferdinand'ın dönüşü nedeniyle zarpadak çekilmişse de Sadrazam bunu hiç umurlamıyordur. Yalnız savaşçıl bir Vekiller Heyetinin kurulmasından yana değildir. «Bunlar değersiz savaşımlardır. Bulgarlar, en iyisi prensleri ile uyuşsun» diyordur.

Ertesi gün ise Rambert günlüğüne şu notu düşecektir.

- Makedonya, Arnavutluk iyisinden ele geçirilmiştir. Bundan böyle önemli hiçbir şey yapılamaz.

Birleşik Amerika ile Avusturya-Macaristan elçiliklerinin yazlıkları da Yeniköy'dedir. İkincisi eskiden Cezayirlioğlu Yalısı diye bilinir. XIX. yüzyıl İstanbul sarraflarından Mıgırdiç Amira Cezayirliyan'ındır. Mıgırdiç büyük bir para budayıcısıdır. Devlet hazinesinin avcısı ve tavcısıdır. Gümrük vergilerini toplama işi -dikkat buyurun Osmanlı İmparatorluğu'nda ne işler vardır- çokluk onun üstünde kalır. Cezayirlioğlu'nun, gelip geçenlerden para tırtıklamak amacıyla İstanbullulara bir iyliği de dokunmuştur. 1862

yılında Ayvansaray'la Piripaşa arasında, kazıklar üzerine, tahta bir köprü kurdurmuştur. Yüz bin hayıf ki «Yahudi Köprüsü» adıyla ünlenen köprünün ömrü on günün sonunda tükenir. Balat ve Hasköy kayıkçıları, ticaretleri engellendiği için, köprüyü bir gecede kundaklayıp yakarlar.

Mıgırdiç Efendi iltizam* işlerinden ötürü sonradan top atmış, bu yüzden mallarına, konaklarına -Hasköy'de vezirlere yaraşır bir konağı vardır- el konmuştur. Bunları kurtarmak için başka bir devletin uyrukluğuna -vay utanmaz- transferini yaptırmışsa da bu da bir işe yaramamıştır.

Yeniköy'deki yalı bir Fransız mimarının çizdiği planlara göre taştan yapılmıştır. Yapımında Fransız işçi ve ustaları çalışmıştır. Mıgırdiç Efendinin malları hazineye geçince -bu arada Tarakçılar'daki Bank-ı Osmani binası ile Maliye Tahsil Şubesi de Hazineye akmıştır- yalının yapımı da yarıda kalmıştır. Uzun bir süre böyle durduktan sonra da -Kevork Pamukciyan onun bittiğini söyleyecektir- Sultan Abdülhamit onu, elçilik yapılmak üzere Avusturyalılara vermiştir. 1884 ilkyazında İstanbul'a gelen Avusturya Veliahtı Arşidük Rudolphe 9 Nisan Pazar günü Beykoz'a gitmiş, Beykoz Kasrında bir süre dinlendikten sonra atlarla Yuşa'ya çıkmış ve dönüşte Kavaklar'dan muşla Yeniköy'e pervaz etmiştir. Veliaht ile eşi onarım halindeki yeni Avusturya-Macaristan elçilik konağını gördükten sonra da kendilerine ayrılan saraya dümen kırmışlardır.

Ama biz Tarabya'dan pek uzaklaşmayalım.

Bugün oraya, ta Beyoğlu'ndan, Kasımpaşa'nın üstündeki Tozkoparan'dan, mayası iyi laftan alan kızlar gelecek.

Topu da etine tıkızdır. Tavları da kabarmıştır. Yanlarında mamanları yani anneleri vardır ama Tarabyalı palikaryaların göz kaş işaretlerine dayanamazlar.

---

* İltizam: Eski aşar resmi vergisi gibi devlet gelirlerinden birinin toplanması işi.

Gerçi bu saatte -dönüş yolunu çoktan tutmuşlardır- onlara rastlayamayız ama Salâh Birsel'in onlar için yazdığı şiirle burun buruna gelebiliriz. Çünkü Hazret, Summer Palace'ın terasında, bir masanın üstüne çıkmış, ellerini kollarını sallayarak şiirini yayınlıyordur.

Tozkoparan kızları
Tazeleri taponları
Göz kırpar aman'ları

Yanında hem maman'ları
Ayartır bütün oğlanları
Kelleri pinponları
Tozkoparan kızları

Tozkoparan kızları
Ester'leri Suzan'ları
Roza'ları Maryan'ları

BOĞAZ'A GEL EY ŞEKERMANDE

Bu bölüm onu anlatır ki Lamartine, Büyükdere yakasında ne iş yaptı ve bu yakada Sultan II. Mahmut, Moltke'ye nasıl fes giydirdi, onu bildirir.

Vaşşş, Moltke Büyükdere'ye 1836 sonbaharında çengel atmış ve de kıyıdaki bir eve sığınmıştır. Boğaz'dan boyuna, fış fış kürekçi, ardı arkası kesilmez kayıklar geçmektedir.

Büyükdere bir garip koydur. Poyraz estiği zaman kimse soluk solumaz. Güney rüzgârlarının habercisi beyaz kelebekler -çılgın kelebekler- havada uçuşmaya başladığında ise bütün koyun yüzünde çiçekler açar.

Yalının penceresi Tarabya ve Asya kıyısının aklı uykuya yatıran şapşupuna bir tüfek atımındadır. Önünde birkaç düzine büyük gemi demir bırakmıştır ki yalpaları hafiften. Gemilerdeki yaşam Büyükdere sığıntısını iyisinden karın ağrısına uğratır. Zaman zaman koyda balıkçı alamanaları da boy gösterir. Balıkçılar kürekleriyle denizi inleterek dupduru suda kolayca görülebilen balık sürülerini kovalamışlar, kayıklarıyla yollarını kesmişler ve çığlıklar atarak onları ağlarının içine çekmişlerdir.

Balıkçıların tempolu bağırtıları, ağların kıyıya çekilmesinde de sürgit olur. Ağlar yeterince çekilince de balıkçılar, yine ağdan yapılmış kepçelerini daldırarak oradan tadına doyum olmaz palamutlar, suratı bozuk kalkanlar, tekirler, dokunanları tırıvırı eden dragonyalar, kılıç balıkları, uskumrular, orkinoslar ve daha bir sü-

rü deniz incik-boncuğu çıkarırlar. Moltke, 30 Ekim 1836 günü Büyükdere'de balıkçıların en azdan yarım milyon uskumru enseledıklerini görmüş ve anabadula olmuştur.

Alman subayı, sabahları er horozda kalkıyor ve hemen denize cup. Sonra da kahvaltısını terazileyip ya bir yelkenli, ya bir şalupa, ya hızlı kaçan bir kayıkla, ya da karadan atla görevinin başına gidiyordur.

Bu, uskumru dolmasına uyar bir iştir. Boğaz'ın iki yakasının hartasın partasını çıkarıyordur. Bunun için daha bir sürü tepeye tırmanacaktır ama karşılaştığı o dünya güzeli yerler bütün yorgunluğuna değecektir. Dememiz odur ki, bir Frengin plançetesini Saray'ın avlularında ilk kez kuruşudur bu. Günlük iş, 9-10 saat sürüyordur. Haritacımızın elinde Türkçe yazılmış açık bir Padişah buyruğu vardır. Onunla bütün istihkâmlara, bataryalara dalabiliyor, istediği kadar asker alabiliyordur.

Moltke, ertesi yıl Haziranında da Büyükdere'dedir. 13 Haziranda yazdığı bir mektupta şöyle der:

- İşte yine o sessiz Büyükdere Limanına düştüm. Birkaç haftadır bir yalıdayım. Kayıklar penceremin altında çıtlarını çıkarmadan geçip gidiyorlar. İstanbul'un çevresindeki tüm yerleri, daha şimdiden Toska inadıyla kavururken buraları yeşillikler içinde yüzüyor. Sürü sürü pencere. Hangisinden baksam, ziravut bir deniz tablosunun bir dağ köşesini, ya da gül ve zakkumlarla tıklım, daracık bir bahçenin dolunayını seyrediyorum. Küçük çim tarhlarının etrafı çiçek saksılarıyla çevrili. Aralarındaki yollara, usta işi süsler yaratacak biçimde deniz kabukları serpilmiş. Mis gibi kokan yaseminler pencere kafeslerinden içeri dalmaya çalışıyor. Hanımelleriyle yaban asmaları ise duvarlara yapışmış. Yelkenliler Boğaz'ın geniş akıntısında ağır ağır aşağı kayarken makaraların takırtıları, tayfaların tekdüze şarkıları çın çın ötüyor. Ağucuklar saçan divanımın üstünde, benimle aralarında sadece pencere camı bulunan dalgaların şakırtısını işittikçe, büyük bir karavellanın ka-

marasında imişim duygusuna kapılıyorum. Divanda öteki yanıma döndüğüm zaman da -Boğaz yalılarının başlıca özelliğidir- bu bir manastır bahçesi görür gibi oluyorum. Yalnız, kapı ağzında bir Fransisken keşişi yerine, nargilesini tokurdatan bir Türk var. Bu büyük buluntudan yani nargilenin ortaya çıkmasından önce acaba Türkler ne yaparlardı? İnsan bunu bir türlü kestiremiyor.

1833 yılı Haziranında Lamartine de Büyükdere'de yalnızlık talimleri yapmıştır. Kitap yazmış, kitap okumuş ve de Ermeni kadınlara tutulmuştur. Onların, İngiliz kadınlarının çıtsız güzelliğini taşıdığına inanır. Yüzlerinin inceliğini de İsviçreli kadınlara benzetir. Turşu suratlı Fransız, Musevi kadınlara da kesilir. Yalnız Arabistan'daki Musevi ve Ermenilerle, İzmir'deki Rumyozları düşündüğünde İstanbul'da gördüklerinin şavkı az biraz kararır.

Lamartine'in Büyükdere hatunlarında en çok sevdiği şey de bunların açık başla dolaşmaları ve koydaki kayıklardan bir türlü inmek istememeleridir. Örtüsüz ve yaşmaksız kadınlara Küçüksu'da rastlamıştır ama bunlardan hiç mi hiç hoşlanmamıştır. Üstelik bunları Türk sanmıştır.

Bu konuda Moltke daha uyanıktır. Onun demesine göre Türk kadınlarının dört dörtlük tenleri, eşi-menendi bulunmaz gözleri, geniş ve kemerli kaşları vardır. En menekşelisi de kaşlarını burunlarının üst yakasında birleştirenlerdir. Bu âşık başından yoksun olanlar ise kaşlarının ortalık yerine siyah boya ile bir yıldız ya da yarım ay kondururlar. Alman subayı Türk kadınlarının süsü ve püsü için de şunları döktürür:

- Türk kadınları boyalı bir sicimi göz kapakları arasından çekmekle kirpiklerinin siyahlığına yardımcı olurlar. Tırnaklarına, avuç içlerine ve çokluk ayak tabanlarına da kına yakarlar. Ama boyuna oturmayı gerektiren yaşama biçimleri onları yürüyüş inceliğinden uzak düşürmüştür.

Moltke'yle hemen hemen aynı yıllarda İstanbul'da yaşamış olan Miss Julia Pordoe da, Türk evlerinin dipbucağına iyisinden

sokulabildiği için -Lamartine zigotosu bunu yapamamıştır- şekermande ve balmande Türk kadınlarını yakından tanımıştır:

- Esma Hanım tam on sekizindeydi. Yüzünün temizliğini ne boya, ne de başka bir şey kirletmişti. Kar gibi beyazdı. Yanaklarındaki soluk kırmızılık sanki iğretiydi. Onların, konuşurken, zaman zaman kızarması, yakıcı güzelliğinin etkisini bütün bütüne artırıyordu. Giyinişi Türk kılığı ise de biraz Avrupa havasına çalıyordu. Eflatun ipek cepkeni beline doğru kırmalarla dökülüyordu. Yakası, uzun ve ince boyunun altında kavuşuyordu. Siyah atlas şalvarının altından uçları gözüken ayaklarında bembeyaz çoraplar vardı. Entarisi renkli çiçek desenli İngiliz sofundandı. Ellerine kına sürmemişti. Kendisine verdiğim karanfilleri, sık, siyah saçlarına iliştirdiği zaman, bir şair için tam bir esin kaynağı halini aldı. Öyle güzel, öyle taze, öyle görülmemiş incelikte bir Doğulu idi.

Miss Pardoe, Reisülküttap Yusuf Paşa'nın eşi Dilaram Hanımın fotografisini de şöyle çıkartır:

- Gerçekten ne güzel, ne şahane kadındı. İnsanın ömründe pek seyrek raslayabileceği güzel bir boyu olan bu kara gözlü kadın kraliçe gibi bir şeydi. Üstünde, yer yer soluk yeşil çiçekler işlenmiş beyaz ipekten bir entari vardı. Şalvarı, o renkli, desenli şallardandı. Gömleğinin kumaşı ele gelmiyecek derecede ince bürümcüktendi. Cepkeni açık mavi, beline bağladığı yün kuşak al renkteydi. İşlemeli hotozundan birkaç lüle sarkan saçı kuzguni siyahtı. Yüzü de donuk, saydam bir esmerlikteydi.

Bu şekermande kadınlar galerisine bir son çekmek için, bir de XVIII. yüzyıl başlarında Türkiye'ye düşen Lady Worthley Montague'ye kulak kabartalım. O da Osmanlı kadınını şöyle ululayacaktır:

- Fatma Hanım öylesine eşi bulunmaz yüzlü bir melekti ki, benzerini ne İngiltere'de, ne Almanya'da, ne de başka bir yerde gördüm. Aman yarabbi! O ne şıpşıplı yüz, yüz çizgilerinde o ne uygunluk! O ne boy-pos! Rengine doğa ne türlü bir tazelik vermiş!

Gülüşlerinde beliren o ölümsüzlük duygusu nedir! O gözler iri ve siyah, yine de mavi gözlerin baygınlığını taşıyor. Yüzüne her ne yandan bakılırsa, yepyeni bir güzellikle karşılaşılıyor. İlk şaşkınlığım geçince, bir kusur bulabilir miyim diye kendisine daha yakından baktım. Bu bana şunu öğretti ki güzel bir kadının hoşa gitmeyeceğini sanmak büyük bir yanlıştır. Ressam Apellis tam ve ölçülü bir yüz yaratmak için sanattan yararlanmak istemişti. Ama bu mucizeyi yalnızca doğa meydana getirmiş. Onu da Fatma Hanımı yaratarak başarmış.

Ham, gam, hem!

Lamartine kimi günler de Belgrad Ormanlarında ya da Büyükdere Çayırında görünür. Ağaçların çevresinde kümelenmiş insanlarla karşılaştığında ağaçlara, akarsulara, pınarlara böylesine içten sevgi ile bağlı insanlar görmediğini düşünür. Hele, parmaklıklı taraçalarda kadınların, genç kızların, çocukların gecenin sessizliği ile ayın ışığını içlerine doldurarak saatlerce pineklemelerine büyük şapalaklık gösterir. Ve kendi ulusunu düşünerek şu zifir sözlere yol verir:

- Bizim Fransızlar bu doğal hazların hiçbirinden duygulanmaz. Coşkularını yitirmişler, aşındırmışlardır onlar. Yapmacıklı ve düzmece eğlenceler ardındadırlar. Kendilerini gıcıklamak için de anormal hazlara kucak açarlar. Ancak ozanlar büyülü doğayı anlar ve ona tapar. Bu zavallıların da Tanrının yaratısı doğadan, aşktan ve sessiz düşüncelerden başka bir şeyde gözleri yoktur.

Fransız yazarı Büyükdere'deki günlerini kendi yalnız atıyla geçirirken Rus Elçisi Butenyef ile tanışmayı da savsaklamaz. Rus diplomatı Kont Orlof ile Baron de Sturmer adındaki Avusturyalı bir din adamı da ona boyuna, bar bart, korna çalarlar. Kont Orlof, kimi zaman, kendini Lamartine'in gözünde payidar kılmak için Rus İmparatoru Nikola'nın kendisine yazdığı özel mektupları okur.

Geldik şimdi yine bir söze:

Lamartine 20 Haziranda da Bay Calosso ile tanışmıştır. Bayımız, Napoléon'un büyük ordusunda süvari subayı olarak bulunmuş Piyemonte'li bir İtalyandır. Biz burada Boğaz'ın insan coğrafyasını çıkardığımıza göre on paralık yer de ona ayıralım. Calosso, 1820 yılında, Piyemonte ayaklanmasına katılmış ve iş başarısızlıkla sonuçlanınca, o sıralar Yunanistan'a akın eden serüvenci erler kervanına katılmıştır. Nè ki, Yunan ihtilalcilerinin başı Fabrier ile anlaşamadığı için orda da dikiş tutturamaz. Bu kez, ver elini Türkiye! Eh, Türkiye'de de Nizam-ı Cedit türküleri çığrılmaya başlamıştır.

Burada General Kont Guilleminot'yu da ekranlarımıza sokup çıkarmamız gerekiyor. Çünkü Kont, Sinyor Calosso'ya yardım elini uzatacak ve onu Serasker Hüsrev Paşaya tanıtacaktır. Paşanın salık vermesi üzerine de Bay Calosso, Enderun gençlerinin atçılık eğitimiyle görevlendirilir. Sinyor çalışkanlığı ve hinliğiyle kısa zamanda Padişahın gözüne girmeyi de becerir. Türk Donanmasında yıllarca görev alan Müşavir Paşa -Adolphus Slade- ondaki düdükçülüğü şöyle dile getirir:

- Sinyor Calosso Saray'daki görevini o kadar başarıyla yürütmüştür ki Padişah ona hiçbir Hıristiyan'a nasip olmayan bir ihsanda bulunmuş ve kendisini eteklemesine izin vermiştir.

Rüstem Bey -Sinyor Calosso'nun adı da elbet Türkleşmiştir- görev yaparken Hassa süvari subaylarının üniformasını giyiyor ve Padişahın kendisine verdiği elmaslı nışanı göğsüne oturtuyordur. Ne ki, bu göz dolduran üniformaya, ay biçimindeki nışana karşın, ordunun en alt basamaklarındakiler bile sinyora selam çakmaya yanaşmıyorlardır. Dahası, kaba davranışlarda bile bulunuyorlardır. Rüstem Bey de, işi biter bitmez, hemen sivillerini giyinerek Beyoğlu'na -Sultan Mahmut ona Beyoğlu'nda bir de ev bağışlamıştır- koşuyordur.

Calosso'nun Tarabya'da da yalısı vardır. Müşavir Paşa, İstanbul'a ilk geldiğinde, 4 Haziran 1829 akşamı, orada konuk kalmıştır.

O gece Rüstem Beyin sofrasında Sardinya Elçiliği ataşelerinden Ressam Gobi de bulunuyordur. Gobi, Sultan Mahmut'un çocuklarının yağlıboya resimlerini yapmıştır. Padişah işi beğenince de ona, kendi resmini yapmak iznini vermiş, bu da ressamın havalara uçmasına yetmiştir.

O akşam Tarabya'daki sofrada bu üç levantenden başkası yoktur. Hafiften bir meltem esiyordur. Gökyüzünde de tabak gibi bir ay. Denizden ise Rum balıkçılarının şarkıları geliyordur. Ansızdan, umulmaz bir musiki sesi çok yakınlardan yükselmeye başlar. Üç adam bir süre çıtlarını çıkarmadan kendilerini musikinin kollarına bırakırlar. Sonra müziği daha yakından duyabilmek için ziflenmeyi yarıda bırakarak rıhtıma çıkarlar. O zaman Tarabya Kasrının önünde bir bando-mızıkanın çaldığını görürler. Bu bir Türk askeri bandosudur. Sinyor Donizetti yönetimindedir. Bandodakiler hep turfanda delikanlılardır, ama batı çalgılarını büyük bir ustalıkla tıngırdatıyorlardır.

Üç levanten onları hayranlıklarla izler. Bando işini bitirdikten sonra çalgıcılar, Rüstem Beyi tanıyarak onun etrafını çevirirler. Donizetti de yanlarına gelir ve çalgıcıların yüksek gerilimli bir yeteneği olduğunu söyler.

Kısa olarak şunu da yazalım ki, bando-mızıka 1826 yılında Sultan Mahmut Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırdıktan ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı ile yepyeni bir Türk Ordusu yarattıktan sonra Saray'da, Enderun-u Hümayun'daki gençlerle kurulmuştur. İlk Türk askeri bandosu budur ki Batı memleketindeki benzerleri göz önünde tutularak tezgâhlanmıştır. Başına da Manguel adında bir Fransız sümsüğü getirilmiştir. Ne ki, Manguel'in Enderun'lu gençlere hiçbir şey öğretemiyeceği kısa zamanda anlaşılmış, bu kez Sardinya Devleti'nin İstanbul'daki elçisinin aracılığı ile Giuseppe Donizetti'ye dönülmüştür. Hazretin öğretmenlik değeri öylesine ballandırılmıştır ki kendisini İstanbul'a getirmek üzere özel bir Osmanlı yelkenlisi gönderilmiştir. Donizetti, İstan-

bul topraklarına ayak bastığında da -17 Eylül 1828- Padişah kendisini hemen huzuruna kabul etmiştir.

Boğaziçi sözlü tarihinde yer almıştır ki, Donizetti 1788'de İtalya'da Alp Dağları eteğinde Bergamo kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk musiki derslerini de amcası Carini'den tırtıklamıştır. 1808 yılında, Napoléon'un Kuzey İtalya'yı ele geçirmesinden sonra hemen askere alınmış ve İmparator'un ordusunda Yedinci İtalyan Alayı'nın bandosunda görevlendirilmiştir. Donizetti, Korsika Aslanı'nın Avusturya ve İspanya'daki bütün savaşlarına katılmış, ona gönülden bağlanmıştır. Öyle ki, İmparator, Fontainebleau'da tahttan çekilip Elbe sürgün yerine giderken, küçücük bir bando içinde onun da yer almasını ve Elbe Adasına gelmesini istemiştir. Biz bunları gün ışığına çıkarmak zorundayız. Donizetti memleketine ancak, Napoléon'un Waterloo yenilgisinden sonra dönebilmiş ve bu kez Sardinya Krallığı ordusunda, bir alay bandosunun başına kondurulmuştur.

Ham, gam, hem!

Donizetti, İstanbul'a geldikten sonra geceli gündüzlü çalışmış ve göz açıp kapayıncaya değin Sultan Mahmut'a İtalyan operalarından ve Batının en zıpzıplı marşlarından oluşan bir konser sunmuştur. Sultan Mahmut da vafir memnunluklara savrulmuştur.

Tarihçi Tayyarzade Ahmet Ata Efendi der ki:

- O yıllarda Enderun Darüssaade ağalarından bir banda musika kurulup buna ağalardan Nokta Mehmet Efendi birinci ve Halil Efendi ve Osman Efendi ve Kiler'den Edip Ağa ve Hasan Hoca ikinci derecelerde subay atanmalarıyla işbu musika takımını yetiştirmek üzere yabancı uyruklardan Mösyö Manguel, daha sonra da Sinyor Donizet Usta atanmıştır. Daha sonra da Borazani Ahmet Ağa ve Tranpeteci Ahmet Ustaya gerek kalmamış ve o vakit bu musikadakilerden Halil Efendi albaylığa, Yesarizade Necip Paşa ferikliğe ve Osman Paşa livalığa, Rüştü Paşa biraderzadesi Atıf Bey yarbaylığa ve şimdiler hayatta olan İbrahim Paşa livalığa yük-

seltilmişlerdir. Bu güruhun içinde bulunan biraderim Halil Edip Bey ve Aynizade Kemal Galip Efendi ve Rifat Bey biraderi Şemsi Bey ve Merkezzade Nuri Bey ve Bursalı Ferhat Ağa ve adı geçen Rüştü Paşa biraderzadesi İskender Bey görevlerini bırakmakla adı geçen Edip Ağa ve Yusuf Bey ve Rasih Bey ve Hasan Hoca ve Halil Efendi ve biraderim Halil Bey ve Galip Efendi ve Şemsi Bey ve Muhtar Ağa ve Hüsrev Ağa ve Ferhat Ağa ve Osman Paşa sonradan bu ses ve hava dağdağasından uzakta adamakıllı unufak olmuşlardır.

Sinyor Donizetti, Sultan Mahmut'a bir de Mahmudiye Marşı bestelemiş ve Padişahın şahane armağanlarına boy hedefi olmuştur. 1839 yılında Osmanlı tahtına Sultan Mecit oturunca, ona da bir Mecidiye Marşı döktürmüştür. Genç Padişah da besteciye üstünde kendi tuğrası bulunan -elmasla işlenmiştir bu tuğra- bir tütün tabakası peşkeş etmiştir. Donizetti'ye 1841 yılında albaylık, pek az bir süre sonra da paşalık verilmiştir.

Ünlü yazarlardan çoğunun beyanındadır ki II. Mahmut alaturkaya da büyük değer gösterir. Küçüklüğünden beri Osmanlı Sarayında, Osmanlı musikisinin en çağşaklı fasıllarını dinleyerek büyüdüğü için genç yaşta besteler de yapmaya başlamıştır. Kimileri onun, III. Selim'den tanbur meşkettiğini, kimileri de Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ney öğrendiğini söyler. Rauf Yekta onun şarkılarından çoğunu «Şahane» sözüyle pohpoha çeker. Ama hiçbirinin III. Selim'in şarkılarını karartmadığını söyler. II. Mahmut'un şarkıları içinde de en çok Hüzzam makamındaki şarkısına baygınlık gösterir:

Güller açıldı geldi yaz
Bülbüller oldu nağmesaz
Dilbesteler eyler niyaz

Kilere gel ey servinaz
Gül goncesin açılsın biraz.

Sultan Mahmut o çağın yabancı devlet adamları üzerinde de olumlu etkiler uyandırmıştır. İstanbul'da uzun süre İngiliz elçiliğinde bulunmuş olan Lord Stratford onun portresini şöyle çizer:

- Sultan Mahmut'un, her zaman için, bir ressama poz verir gibi bir hali vardı. Kararlılık ve canlılık başlıca erdemlerindendir. Üstün bir cesareti yoksa da korkak da sayılamaz. Ahlakça, Kuran ölçülerine vuracak olursak, kusursuz bir insan değildir. Koşulların değişimini kovalayan, zamanın gereklerine ayak uydurmaya çalışan bir devlet adamıydı. Düşünüş bakımından, denilebilir ki, ta gençliğinden beri özgür görüşlere açık bir kafaydı. Ne var, ya ileri görüş eksikliğinden, ya da burnunun dikine gitmeyi sevişinden, en bunluklu anlarda beliren fırsatları kaçırmış, onulmaz yitiklere yol açmıştır. 30 yıl süren padişahlığı boyunca sonu kötü çıkan savaşlar ve toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün bütüne ufalmasına, cılızlaşmasına neden oldu. Yunanistan, Mısır, Cezayir Osmanlıların avuçları içinden kayıp gitti. Navarin'de donanmasının sulara gömülüşünün acısını sonradan çok çekti. Öbür yandan, devletin dizginlerini toparlayabildi. Birçok yerde ayaklanmaları bastırdı ve yerinde olarak Yeniçerileri ortadan kaldırdı. Yeniçeri belasını başından attıktan sonra da devrimlere girişti. Mahmut gençken yakışıklı, göz alıcıydı. Siyah sakalları yüzünün solukluğunu örterdi. Zamanla yıprandı. Orta boylu ve temiz yüzlüydü. İyi yazar, iyi ata binerdi. İyi bir kemankeş olduğu da söylenirdi. Her şeye karşın, onda görünen bütün erdemler kendi çabalarının ve yapısının bir ürünüdür. Eksiklikleri ise çevresindekilerden gelir.

Moltke de Sultan Mahmut'a her şeyin künhünü bilen ve Kaf ber Kaf sözü geçen bir Padişah gözüyle bakar. Şu var ki, Adli takma adıyla şiirler döktüren Sultan Mahmut da ona değer gösterir. 1837 Nisanının sonlarında Nusretiye vapuruyla Varna'ya gidip, oradan Bulgaristan ve Rumeli gezisine çıktığı vakit Alman subayı da yanına alacaktır. Bir yabancı olarak, dikkati çekmemesi için de ona

Türk giysileriyle bir fes göndermiştir. Moltke elbiseleri beğenmiştir ama, fes içini hiç açmamıştır. Nedir, Padişah fesin çok yakıştığını söyleyerek onun öksürüğünü keser.

Doğrusu, Moltke'ninki de pek şallak şullak bir serüvendir.

Padişahın yanında durmuş, ama Boğaz'ın en güzel yerlerindeki köşklerde, yalılarda Padişahın ya da Damad-ı Şehriyarilerin oturduğunu söylemekten bir gün olsun geri kalmamıştır. Ona, buna yazdığı mektuplarda da halkın, Padişaha karşı hakkını hiç mi hiç aramadığını davul ve dümbelek çalarak duyurmuştur.

İmdi ey okur, bu sözlerden amacımız oldur ki gelmiş, geçmiş insanların halinden haberli olasın, şöyle ki insanların halin bilesin.

Sultan Hamit'in sözlerine dikkat etmek büyük işlerdendir.

Ulu Hakan bir gün Hazine-i Hassa Nazırı Agop Paşa'ya der ki:

- Paşa, Saraydan çıktıktan sonra nereye gidersin, ne yaparsın?

- Şevketlim, doğru Yeniköy'deki fakirhaneye giderim. Ata binmeyi severim. Ara sıra at gezintisi yaparım.

Ertesi günden tezi yok, Abdülhamit, özel hazinesinin firavununa -Istabl-ı Amire'den- bir at armağan eder.

Şimdi, yazarlığımıza mahmurluk gelmeden önce, 1891 Ağustosunun onuncu gününe çatalım. Paşa Cenapları, o gün, ikindi sularında, Sultan Hamit'in düldülüne atlayıp Tarabya'ya sefere çıkar. Aman Yarabbi, az biraz sonra at, bir şeylerden ürküp dört nala kalkmasın mı! Paşa durdurmak için elinden geleni ardına koymazsa da bir türlü başaramaz. Hayvan da olayların itkisi altında gelir Kalender Kasrı'nın duvarına bindirerek kendisini yere yuvarlar. Ne ki, Paşanın bir ayağı üzengide kalmıştır. At koşusunu sürdürdüğü için de Agop Cenapları Viva Zapata filmindeki Marlon Brando gibi yerden yere çalınıyordur. Bu da bilirkişiler katında Hazine Nazırının cavlağı çektiği anlamına gelmektedir.

Hiçbir şey demem, ama o gün Paşanın göğsündeki, Papa IX. Pius'un 1887 yılındaki armağanı, bir nişan da toz-toprak ve de kan içinde kalmış, kimse de onu oradan kurtarmaya yanaşmamıştır.

Oysa o nışan Sadrazam Kâmil Paşa, Hariciye Nazırı Sait Paşa ve de Cevdet Paşa'ya verilmiş ulu bir nışandır.

Biz İstanbul'un tarihini bildiğimiz, bulduğumuz biçimde, azbiraz da söylenti çiçekleri serpiştirerek anlatıyoruz. Agop Paşa 1879 yılı Ocak ayında Hazine-i Hassa Müdürlüğüne atanmış ve kısa zamanda gösterdiği yararlıklar yüzü suyuna Padişah'ın sevgisini kazanmıştır. Bu da görev adının müdürlükten nazırlığa dönüştürülmesine yol açmıştır. Paşa, iki kez Maliye Nazırlığında da bulunmuş ama Özel Hazine anahtarını da elinde tutmuştur. Pek düşük olan Özel Hazine gelirlerini de kısa zamanda 20-30 katına çıkarmıştır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey onun yaptığı işleri şöyle anlatır:

- Sahipsiz emlak ve arazilerden önemli parçaları, kimi zaman küçük bir bedel karşılığında, kimi zaman da parasız olarak Hazine-i Hassa adına kayıtlarını düzelttirmekteydi. İlkin önemli parçalar alınmaktayken zamanla, ikinci üçüncü derecedeki yerleri Özel Hazineye aldırıyordu. Yalnız Halep'teki padişah emlaklerinin toplamı Edirne ilinin tamamına eş büyüklükte olduğu bilinir.

Süleyman Nazif de onun çok dikkatli ve çalışkan olduğuna inanır. İşlerin ıvır-zıvırına varınca özen gösteriyor, en voyvo eşyaların alımına bile kendini koşuyordur. Her şeyin üstünü, altını bildiği için de hangi görevli çalışır, hangisi dalga geçer, hepsini çok iyi kestiriyordur. Ancak alçakgönüllü görünmesine karşın afur-tafurcudur. Dediği dedik, çaldığı da düdüktür. Görevlilerden yetenekten çok kendisine tutsaklık derecesinde bağlılık arar. Yanında çalışanları hafiyeliğe alıştıran da odur. Curnal verenleri ulular, vermeyenlerin de hamam tokmağı gibi ense köküne iner. Kimi görevlileri, uygunsuz işlerinden ötürü dövdüğü de olur. Ne var, bir kez de kendisi Deli Fuat Paşanın patağını yemiştir.

Daha nice olaylar vardır ki yazılması yüreğe darlık verir. Bu bile soluklanmadan anlatılabilecek öykülerden değildir. Kısaca

şöyle çıtlatılmıştır: Fuat Paşa'ya ihsan-ı şahane adıyla 200 pap verilmesi için Padişah buyruğu çıkmıştır. Paşa da durur mu, parayı almak için yaverini gönderir. Nazır Cenapları ise hazinenin tırıllığını öne sürerek parayı ödemekten kaçınır. Bunu duyan Fuat Paşa da öfkeye binip gelir. Alı alına, moru moruna da yapıştırır:

- Sen Padişahtan büyük müsün?

Agop Paşa kemkümler denizinde gidip gelmeye başlar.

Yuf sizin başınıza kikirikler! Bilmez misiniz ki Fuat Paşanın öfkesi yüz okka çeker. Ha, ma demeden Yüce Nazırın üstüne çöker, onun hemen külbastılarını, pirzolalarını ve de filetolarını çıkartır. Kanını da konserve edecektir ama, aferinbad Vali Rıza Paşa'ya ki, o da oradadır. Araya girer. Agop Paşa da kendisini zar zor dışarı atarak Yıldız Sarayının yolunu tutar. Biraz sonra da, oradan yeni bir nışanla geri dönüyordur.

Agop Paşa'nın Maliye'deki yeniliklerinden biri de uyku getiren eski minder ve divanları kaldırarak yerlerine masa ve sandalya koydurmasıdır. Ama kendisini yine de şairlerin dilinden kurtaramaz:

Kalmadı Maliyede eski fenalık, pislik
Yaladı yuttu ne yaptıysa yapıp kaldırdı.

Paşa'nın fotografisini bütünlemek için bir de Maliye Nazırı Abdurrahman Efendi'nin bir sözünü kıstıralım şuracığa:

- Agop Paşa ikiyüzlülüğünü kendine özgü bir beceriyle sakladığı için dıştan durumunu inceleyenler onun işlerinin dış görünümüne kapılırlardı.

Şair Eşref'in de Hazretle ilgili bir dörtlüğü vardır ki yayına almazsak yuf bizim de yazarlığımıza. Şunu da açıklayalım ki, şiirin ilginç yanı, Agop Paşa kadar, şiirin söylendiği günlerde -1911 yılı- sadrazamlık koltuğunda oturan Kâmil Paşa'nın da yergi alanı içine alınmasıdır. Şiirde, bir de Sadrazam'ın Yahudiliğinden açılıyorsa da bu, temelsiz bir görüştür. O zamanlar pek yaygın olan bu yanılgı Kâmil Paşa'nın Salih Ağa adında Kıbrıslı bir topçu yüzba-

şısının oğlu olmasından, onun da bir aralık Yahudi dönmesi sanılmasından gelmektedir:

Agop Paşa'yı, lütf et, Padişahım! sadrazam yap,
Deninin üstüne varsın gelen de bir deni olsun;
Sadarat mührünü memnu ise vermek Müselmana,
Yahudi'den usandık, bir zaman da Ermeni olsun.

Teşrifat Nazırı Münir Paşa'nın yalısı da Yeniköy'dedir. Aman Allah, bahçesinde yüz bin çeşit gül alay gösterir. Pencerelerine ise sıkı-fıkı kafesler kondurulmuştur. İngiliz Elçiliğinde çalışan oğlunu yoklamak için 1893 yılında İstanbul'a gelen Georgina Max Müller orayı şöyle anlatacaktır:

- Avusturya Elçiliğinin bir kayığı ile rıhtıma yanaştığımız zaman iki-üç Arap halayık bizi karşıladı. İçlerinden en uzun boylusunu daha önce bir iki kez vapurda Paşa'nın küçük kızını okula götürüp getirirken görmüştüm. Ev sahibesini yer katındaki geniş bir odada bulduk. Kendisi yalnız Türkçe konuştuğu için, bir saray yaveri olan yeğeni Necip Bey bize dilmaçlık yapmaya gelmişti. Münir Paşa'nın karısı son derece zeki -gezginlerin çoğu da paşa karılarının zekâlarına kesilir- ve becerikli bir kadın. Belki, bizim yüksek öğrenim görmüş kültürlü dediğimiz kişilerden değil ama, kocasının bütün işlerini, parasını ve mallarını çekip çevirecek yetenekte bir kadın. Kaldı ki Paşa, tüm vaktini Yıldız'da geçirdiği için, böyle şeylerle ilgilenmesine olanak yok. Bize hiçbir ikramda bulunulmayan tek harem dairesi de bu oldu. 40-50 yaşlarındaki ev sahibesi, öbür birçok Türk hanımı gibi oldukça topluydu. Koyu eflatun muslin bir entari giymiş, koskoca ametistlerden bir de gerdanlık takmıştı. Siyah saçları günün Fransız modasına göre toplanmıştı. Yalı, hep gördüğümüz Türk evlerine benziyordu. Kapıdan doğrudan doğruya geniş bir taşlığa giriliyor, odalar da onun iki yanında sıralanıyordu. Kapının tam karşısına rastlayan yerde ise geniş ve güzelden güzel bir merdivenle yukarıya çıkılıyordu. Münir Paşa'nın karısı bende, işten feleğini şaşırmış bir kadın izle-

nimi uyandırdı. Bana kayıkla Boğaz'da hep geziye çıktığını söyledi. Ama peçeli ve çarşaflı olarak. Genç-yaşlı bütün Türk kadınları boylarını, poslarını çarşaf denilen bu ucube kılık altında saklıyorlar. Ev sahibesi, herhalde açık duran sokak kapısından bir erkeğe görünmemek için, bizimle içerde vedalaştı.

Şu bilinmeli ki, zamanla, çelik-çomak oynar gibi itişip kakışıyoruz. Çomağı çeliğe vurdukça yeni yeni görüntüler, yeni yeni insanlar beliriyor perdemizde. Bakalım zamanın çorbalanması bu kez bizi nerelere uçurur? Ooooo... zannımız bizi yanıltmıyorsa şimdi de Yeniköy'ün tepesindeyiz. Karşımızdaki köşk de II. Meşrutiyet'te Ayan üyeliğine getirilen Köse Raif Paşa'nın. Hazret, Mithat Paşa havadarı ve divan efendisi olduğundan bütün yaşamı boyunca Sultan Hamit'in dikkatini üstünden atamamıştır. 1904 yılına değin, Beyrut, Adana ve benzeri yerlerde ya mutasarrıf, ya da vali olarak dolaşıp durmuştur. Paşanın en büyük kızı İhsan Raif Hanımdır ki ilk kocası Ali Beyden ayrıldıktan sonra Şahabettin Süleyman'la evlenmiştir. Yani şimdi şu anda Şahabettin Süleyman'ın eşidir, ama kocası 1921 yılında, İsviçre'nin Davos-Platz kasabasında, 35 yaşında, gözleri yarı açık öldükten, kendisi de baygın bir halde, sedye içinde kasabanın sanatoryomuna taşındıktan sonra Mühendis Hüsrev Beyle evlenecek ve ona üç çocuk verecektir. İhsan Hanım şiir alanında hiçbir dizeyi yerde bırakmaz. Edebiyatçılarımız da onu pohpohlamak için sıraya girer. Bunların içinde başı çeken Rıza Tevfik'tir. O, Hanımefendinin -edebiyatçılar onu çokluk böyle anar- tanrısal güzelliğine, bu güzellik bahçesinde açan gülücüklerine de büyük imrenmeler gösterir. Ona göre, ölçüye, aruz kurallarına ve dilbilgisi yanlışlarına dayanan kavaf işi eleştiriler yapılmadığı vakit İhsan Raif'in şiirdeki çalım ve raconuna kolay kolay erişilemez.

Doğrusunu ararsanız, Rıza Tevfik ona uzun yıllar şiir dersi vermiştir. Onu parmak hesabıyla şiir yazdırtmaya azdırtan da kendisidir. Sonradan o günleri şöyle anlatacaktır:

- Ben o zamanlar Âşık tarzı üzere kimi şeyler yazarak gam dağıtıyor, gönül avutuyordum. Hanımefendinin ilgisini bu samimi eski şiirler üzerine çekmek istedim. Zaten sinirlerini sarsan lirizm için bu, pek elverişli bir alandı. Başardım ve gür bir kaynak bulmuş bir gezgin kadar sevindim. Çünkü o yolda yazmaya başladığından beri Hanımefendi bizlere birçok dilber şiirler armağan etti. Her birinde de bir başka tavır ve eda ile temiz duygularının cilvelerini gösterdi.

Rıza Tevfik, öğrencisinin şairliğine herkesleri inandırmak için yemin etmeyi, lades tutuşmayı bile göze alır. Bunların hiçbirini yapamıyorsa, şu çabayı kuşanır:

- İddia edebilirim ki, bizim o samimi aile Türkçesi için Osmanlı Edebiyatımızın tümünde bundan temiz, bundan akıcı bir örnek yoktur.

İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen yıllardır bunlar. Yazar Semih Mümtaz'ın kızkardeşi Münire Hanım ahrete göç etmiş, Hanımefendi de onun anısına bir ağıt düzmüştür. Denilebilir ki şiiri kucağına alıp okşamayan kalmamıştır. Ataç da aynı kasırgaya paçasını kaptırmış olmalı ki, daha sonraki yıllarda günah çıkartma gereğini duyar:

- O şiiri gerçekten beğeniyor muyum, bilmiyorum. Birtakım kusurları var, belli ki iyi işlenmemiş. Zaten İhsan Raif Hanım'ın, şiirlerini işlemeye vakti yoktu ki! O hep bir hanımefendi olarak yaşar, işe aldırmazdı. Öyle sanıyorum ki işi, her türlü çalışmayı çok aşağı görürdü. Şiir yazması da özenerek değildi, vakit geçirmek, gönül eğlendirmek için...

Hanımefendi'yi yazı ile övmeyenler de, Yeniköy'deki köşke ya da Osmanbey'deki Raifpaşa apartmanına gelerek, ona bağlılık ve güven mektuplarını sunarlar. Şu da gizli kalmasın ki, Hanımefendi salonlarını, haftanın iki günü, bütün yazarlara ve sanatçılara açık tutar. Halit Fahri'ye göre burası bir sanat tapınağıdır. Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Salahattin Enis de

oradan hiç eksik olmaz. Halit Fahri o sıralar, kızkardeşi Maide Hanımla birlikte, Maçka'nın aşağısında Valdeçeşmesi'nde oturduğundan buraya üvey dayısı Hakkı Tahsin'le -o da genç yazar polimleri içindedir- birlikte gelir. Salon, belleğinde öyle bir yer tutmuştur ki, 50 yıl sonra anılarını karıştırdığı vakit o salon ve o insanlar bütün canlılıklarıyla gözlerinin önünde yaşamaya başlar:

- Zarif, geniş, iyi döşenmiş bir salon, yerde fevkalade bir halı. Klasik, rahat ve güzel koltuklar. Köşede mükemmel bir piyano. Salonun yanında, hem koridordan, hem salondan geçilen iki kapılı bir salon yavrusu daha. Bir fumoir daha çok. Ama şirin mi şirin. Hanımefendi piyanoda kendi bestelediği havaları çalar, tatlı sesiyle şiirlerini okurdu. Yalnız kendisi mi? Herkes şiirlerini, hikâyeci ise hikâyelerini okumaya çağrılırdı. Ama Salahattin Enis'in çokça açık bir gerçekçilik ile yazdığı öyküleri bu havaya pek uymazdı. Ne kadar öksürseniz, o yine okumakta inat ederdi.

Ama biz en iyisi buraya Hanımefendi'nin bir Beyati Aksak Semaisi'ni geçirelim ki hem musikinin bulaşık suyuna batıp çıktığımız çakılsın, hem de hiçbir şeyi başıboş bırakmadığımız bir kez daha ortaya fırlasın:

Bugün bir keyfiyetim var
Ayvaz mey doldur mey doldur
Arada bir işretim var
Ayvaz mey doldur mey doldur
Çocuk sen doldur sen doldur

Nedir, Halit Fahri de hiçbir şeyin önünü kesmediği için o da sazıyla şunları inletecektir:

Şahabettin Süleyman gelse makalesiyle
Koltuğunun altında Lalou'nun estetiği
İhsan Raif Hanım da gelse billur sesiyle
Piyanosu önünde çiçek dolu eteği

Yüksek Mimar Sedat H. Eldem'in demesine göre XX. yüzyılın

başlarına doğru, Yeniköy'de Mısırlıların yalıları da boy göstermeye başlar. Bunların en göz dolduranı da Sadrazam Sait Halim Paşa yalısıdır. Ayrıntılara inildiğinde bu yalıdan yine açılacaktır. Biz şimdilik dinsiz keratalarla Frenk eşkiyalarını yerlere yıkacak, büyükten büyük bir açıklama yapalım. Yalı, II. Dünya Savaşında ve de ondan önceki yıllarda bugünkü gibi beyaz renkte değil, türbe yeşilindedir. Sait Halim Paşa da Jön Türklerden sayılmakta ve korkusuzca ve de perva etmeden konuşmalarına Sultan Hamit yergileri tıkıştırmaktadır.

Uzun yıllar Tasviriefkar, Tevhidiefkar, Tan ve Akşam gazetelerinde çalışmış, gazeteci Abdurrahman Adil İren -ki ölümü 1942 Kasımındadır- 1896 Temmuzunun bir cuma günü yalıda geçen bir olayı anlatmıştır ki, Paşa'nın resminin arabı bile bembeyaz çıkmıştır. O gün, orada, incelikten çakar, sözünü esirgemez Antoine Manas Efendi, Temyiz Mahkemesi üyeliğinden emekli Neşet Molla, Şurayı Devlet Üyesi Hisarlı Ali Bey -Münir Süleyman Çapanoğlu'nun büyükbabası Gözlüklü Ali Bey'den başkası değildir-, Şurayı Devlet Maliye Birinci Ticaret Üyesi Dikran Efendi vardır. Salonu karıştırsak, koltukların birinden Rıza Tevfik de çıkabilir, ama bizim bu öykümüzde onun hiçbir yeri yoktur. Uzatmayalım, söz dönüp dolaşıp çağın kötülüklerine, devlet makinesinin bozukluğuna ve de yönetimin iplerini ellerinde tutanların zittirikliğine ve hamşoluğuna dayanır. Kimileri, her şeye karşın II. Abdülhamit'in zeki olduğunu öne sürmeye kalkınca Sait Halim Paşa lafı onların ağzından kaparak şu karşılığı yapıştırır:

- Abdülhamit zekidir diyorsunuz. Ne kadar zeki, ne kadar üfürüklü olursa olsun, dünyada kimse yoktur ki kendisine her yaptığı için «Aynı kerametttir efendim» denildiğinde o insan bozulmasın. Kir ve pasak içindeki çevresi Abdülhamit'i de, dimağını da bozmuş. Kaldı ki, bozmamanın da olanağı yoktur.

Bunları yazıyoruz, çünkü şimdi sokaktan geldik. Burunlarını, kulaklarını, ellerini, ayaklarını uçuran ve de sağa sola vizite veren

kalabalığın içinde salamura kalıp eve döndükten sonra iliklerimiz daha bir açılıyor, kafamız daha iyi toparlanıyor.

Bunun için, kimse kızmasın, Sait Halim Paşa'yı şimdilik sahneden alıp onun yerine Logofet Beyi çıkaracağız. Bunu yapmamızın başlıca nedeni sözünü ettiğimiz yalının eski yıllarda Logofet Bey'in ellerinde bulunmasıdır. Beyimiz terbiyeli, yol yöntem bilir, ıkım-sıkım bir Osmanlı'dır. İkinci Meşrutiyet'te -tiriti çıkmış bir halde- Ayan üyeliğine kaydırılmıştır. Padişaha bağlılığı şurdan bellidir ki onun da göğsü nışanlarla lebalep'tir. Denildiğine göre, Sultan Mecit, kendisine değerli taşlarla yüklü bir resmini de armağan etmiştir. Logofet Bey bir ara, bu resmi öbür nışanlarla birlikte göğsünde taşımak istemişse de Sultan Reşat, hünkâr resimlerinin Osmanlılar'da göğse asılmadığını ileri sürerek, ona dur demiştir. Ama madalyonun bir mücevher niteliği taşımasıyla bir süs eşyası gibi takınılabileceği de belirtildiğinden o günden sonra, ki o gün 5 Nisan 1911'dir, Logofet Beyin madaması adı anılan madalyayı her gittiği yere göğsünde götürmüştür.

Sedat H. Eldem Logofet Beyin yalısının üstünde de Baltacı nam sarrafın yalısı olduğunu söyler. Doğrusu, o yıllarda ve de daha geride kalmış yıllarda Yeniköy, Büyükdere ve Tarabya sarraftan geçilmiyordur. Sarraf Hristaki'nin yalısı da Yeniköy'de Köybaşı dolaylarındadır.

Abdülhamit Çağı Dahiliye Nazırlarından Memduh Paşa der ki:

- Sultan Mecit zamanında yapı, süsleme ve günlük giderler yüzünden Hazine darlığa düştükçe Baltacı ve Kamanto gibi ufak-tefek yerli yabancı uyruklu sarraflardan bile ödünç para alınmıştır.

Abdülmecit, Darphane-i Amire'nin para işi ile Saray kuyumcubaşılığını da Düzoğulları'ndan Mihran ve Boğos Beylere peşkeş çekmiştir. Abdülaziz'in tahta çıkışından bir süre sonra, bir gün Boğos Bey Dolmabahçe Sarayına damlayıp doğru Mabeyn Kâtipliği

odasına gider. Elinde iki çanta vardır ki içi, o zamanın parasıyla 30-40 bin lira değerinde pırlanta, elmas, zümrüt gibi cevahirle doludur. Bunlar Sultan Mecit zamanında küpe, yüzük ve iğne yapılmak üzere Saray'dan kendisine verilmiştir. Sarraf Bey bunların unutulup işlenemediğini söyler ve çantaları ilgili kişiye bırakır. Buraya dikkat etmeli: ne o gün, ne de ondan sonraki günlerde kimse Kuyumcubaşı'ya -onun mücevherleri geriye getirmiş olmasını ayakta alkışlayalım- bunları kendisine kimlerin verdiğini, verilen şeylerin topunun bunlar olup olmadığını sormaz.

Sultan Aziz, Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarıldığında da para iç hazinede kalmıştır. Yedi milyonluk konsolide tahvilatla Rumeli Şimendiferleri hisse senetleri de yanbaş durmaktadır. Yedi-sekiz yüz bin lira değerinde de -bunlar hep o zamanın parasıdır- mücevher sayılmıştır ki yeni Padişah V. Murat'ın borçlarını karşılamak üzere bâlâ aşamalı Sarraf Hristaki Efendiye verilmiştir. Gerçekte o, mirî'ye et veren bir üstencidir. Biti kanlanınca da bankerlik yoluna atılmıştır. Ne var, Sultan Murat merak getirmeye başlar başlamaz o da işini uydurup Avrupa'lara kaçacaktır. Memduh Paşa şunu da demiştir:

- Mücevherler işte böylece kasaplıktan yetişen Hristaki Efendiye kurban edilmiştir.

Dahiliye Nazırı kendi çağını ise şöyle tezgâhlar:

- Sultan Abdülhamit, kuruntusu dolayısıyla, Yıldız'dan başka saray ve kasırlara gitmeye çekindiğinden Yıldız'daki dairesi müze haline konmuş ve oraya Topkapı hazinesinden değerli eşyalar getirilmiştir. Yeniden satın alınmış ya da armağan edilmiş olanlarla birlikte yaldızlı dolaplarda dururlardı.

Burada okurlarımız izin verirse yazarlığımıza artık bir yuf çekelim. Daha önce çekecektik, olmadı, bari bu kez çekelim. Çünkü biz size Memduh Paşayı tanıtmadan lafın içine dalıverdik. Daha başka bir ayıp da yaptık. Onun Kuruçeşme ile Kireçburnu'nda yalıları olduğunu da haber vermedik. Gerçi Kuruçeşme'deki yalı

devlet malı, daha açıkçası ulus malıdır ama yalıların, konakların çoğu da böyle elde edilmektedir. Kapanın elinde kalmaktadır.

Diyeceğim, Memduh Paşa Kireçburnu'ndaki yalısında 9 Nisan 1925 günü, 88 yaşında, düşünmekten ve kımıldamaktan yoksun olarak ahret yolculuğuna çıkmıştır. Hazret, Meşrutiyet'le görevinden çekilmiş ama bir süre sonra, 4 Ağustos 1908 günü evine iki polis gelerek kendisini Zaptiye Kapısına götürmüştür. Aynı gün bir kalabalık da Hasan Rami Paşa'yı yalısından -onun yalısı da Kuruçeşme'dedir- alıyor, yine Zaptiye'ye getiriyordur. Daha sonra, sayalım mı, Şehremini Reşit Paşa, Mabeyn Başkâtibi Kara Tahsin Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa da zorla konaklarından alınırlar. Kalabalığın patırtısı arasında Serasker Rıza Paşa da Vaniköy'deki yalısından bir istimbota konularak İstanbul'a indirilmiş, öteki Abdülhamitçilerin yanına depolanmıştır. Bol üfürük ve bol tükürük Ebülhüda Efendi, Askeri Mektepler Müfettişi Ferik Zülüflü İsmail Paşa, bâlâ aşamalı Hasan Bey, Saray ibriktarı, musahiplerden, Kâmil Efendi, bâlâ ricalinden -ki Selim Melhame'nin kardeşidir- Habip Melhame Efendi ve onun ağbeysi Necip Paşa Melhame de Harbiye Nezaretine taşınarak bir odaya kapatılmışlardır. Zaptiye Kapısında olanlar da buraya getirilince topu, 30 gün zeytinyağ ve sirkeye yatırılmış, bunun sonunda Enkaz-ı İstipdat adıyla fişlenerek, üstlerinden de Paşa adı kaldırılarak Büyükada'ya, ordan da, Sakız Adasına sürülmüşlerdir.

Lafımızı Meşrutiyetin ilanında tutacak olursak, o günlerde Harbiye Nezareti'ndeki Serasker Rıza Paşanın yanına İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Rahmi Efendi yanaşacaktır. Rahmi Efendi'nin iki tümcelik bir sıkıntısı vardır ki o da şudur:

- Osmanlı Bankası'nda 110 bin lira paranız olduğu öğrenildi. Maliye'nin darlığı olduğundan bu parayı gözden çıkarınız.

Rıza Paşa, elinden gelse, beziryağı ile yağlanmış tulumlar peydahlayıp kendi üzerine ve Efendisi Padişah Hazretleri üzerine düşen sıkışıklığı ortadan kaldırmak yolunda onlarla ibadullaha sal-

dıracaktır ama şimdiler bunun üstesinden gelecek durumda olmadığından «Emir demiri keser» diyerek istenilen parayı verir. Tophane Müşiri Zeki Paşa da beş bin lira değerindeki malını Hazineye bırakarak sırasını savar. Hasan Rami Paşa ise -büyük gözdağları ve büyük baskılar sonunda- 84 bin lira bağışlar. Gelgelelim, halk bir gece de Paşa'nın yalısını yoklar. Karısını korkutarak kasadaki çekleri alırlar. Ertesi gün de Paşa'nın Crédit Lyonnais'deki bütün parasını sızdırırlar. Eyvah ki, bütün bunlar bu üç paşayı arkadaşlarının alın yazısını paylaşmaktan kurtaramaz. Yalnız Kurena'dan Vezir Ragıp Paşa, elinde zengin ayrıcalıklar ve hesapsız mal olmasına karşın, ne yaparsa yapar, kendini tutuklanmaktan sıyırır.

İttihat ve Terakki'nin araştırması ve kovuşturması Memduh Paşa'nın sahibi bilinmeyen, hanlar, konaklar, evler, çiftlikler tırtıklamamış bir insan olduğunu ortaya çıkarırsa, bu da bir işe yaramaz. Onları kurtarsa kurtarsa İtalyanlar kurtarır. Ziftle şeytan yakalamaya çıkan sinyorlar Trablusgarp'tan sonra Akdeniz'deki adalara da saldırınca Sakız sürgünlerine İzmir'e gelme izni verilir. Memduh Paşa da bundan yararlanarak kapağı oraya atar. Bir süre sonra, genel bağışlama çıkınca da İstanbul'daki yalısına koşup yalnız bir yaşam sürmeye başlar.

Memduh Paşa, geçmişte işbaşında bulunan bir ozandır. Güzel şiir okuduğu gibi dil laklakasına da sahiptir. Gençliği Leskofçalı Galip, Edibi Mahasin Namık Kemal, Hersekli Arif Hikmet, Halet, Naili ve Kâzım Paşa gibi şairlerle buluşup birbirlerine ayak söylemekle geçmiştir. Nedir, vezirlik katına yükselmesi şairliğinden değil, yukardakiler önünde boyun kırmasından, aşağıdakileri de ezelemesinden gelir.

İbnülemin onun için der ki:

- Paşa zeki, uyanık, nüktedan, dış görünüş bakımından nezaketli ve gönül alıcı biriydi. Ama yerlerde sürünürcesine alçakgönüllülük gösterenlerden haz alırdı. Onur ve ağırbaşlılığını koru-

yan insanlar onu pek açmazdı.

Paşa bir gün -yanında Mühürdar Sait de vardır- İbnülemin Mahmut Kemal'e şu söylevi çeker:

- Babıâli'nin pek ünlü olan terbiyesi gereğince Kalem Efendileri, Sadrazam Hazretleri'ne ve vekillere rastladıkça onlara dönerler ve selamlarını beklerlerdi. Sizde yine o terbiyenin izleri vardır. Ama çoklarında göremiyorum. O gibi yüce kişilere tesadüf ettikçe kendilerine doğru dönerek selamlarını beklemeniz ve yarım yan dönerek karşılık vermemeniz konusunda sizi uyarırım.

İbnülemin, belki kestirmişsinizdir, bu zapartaya gereken karşılığı kondurur. Memduh Paşa da lafı şöyle bir düzlüğe çıkarır:

- Bu sözleri ben başkasına söylemem. Siz evladım olduğunuz için söylüyorum.

Doğrusu, Mühürdar Sait de aşırı ve yersiz saygıdan yanadır. İbnülemin onunla olan bir çatışmasını da şöyle anlatmıştır:

- Bir gün Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'yı görmek istedim. Başının pek kalabalık olduğu anlaşıldığından Mühürdar Sait'e -Namık Kemal'in tarihini curnal vererek yayınlanmaktan alakoyan bu adamdır- giderek: «Görevinden alınan babamın İstanbul'a gelmesi için Nazır Paşa Hazretleri, telgraf yazılacağını söylemişlerdi, günler geçti, yazılmadı. Kendilerine söyleyiniz, tel yazılmazsa babam hemen hareket edecektir» dedim. O da «Arzederim» dedi. Ben çıktıktan sonra Mühürdar, yanında bulunan dostlarımızdan Şair Adanalı Hakkı Beye: «Ne garip şey, büyük bir nazıra, şanlı, şerefli bir vezire hiç söyleyiniz denilir mi? Nazır Hazretleri'nin ayak tozuna arzediniz demek gerekmez mi, Babıâli terbiyesine yakışan bu değil midir?» tarzında saçmalar saçarak beni ayıplamış. Hakkı merhum da: «O, Babıâli terbiyesini iyi bilenlerden ve uygulayanlardandır. Ama üzüntü ve telaş ile öyle söyledi» demiş. Bu konuşmayı duyduktan sonra her yerde verdik, veriştirdik. Babıâli'nin terbiyesini gösterdik. Babamız da teli beklemeden çıka geldi. Çünkü bir fitne ateşinin yelpazeleneceğinden ürkmüştü.

Şimdi yine sokaktan geldik.

İyisi mi, yazımızın sonuna da bir mehtabiye iliştirelim.

Bunu da Mehmet Akif'ten rica edeceğiz. Sanırım o da bizi kırmak istemiyecektir. Yalnız bunun için birkaç yıl geriye gitmemiz - artık hangi yılda olduğumuzu da şaşırdık- ve 1895 yılına demir bırakmamız gerekir. Gerisi Mehmet Akif'in işidir. Bizden işareti alır almaz, Yeniköy'de yalısı bulunan Ziraat Bankası muhasebe görevlilerinden Salahattin Beyi bulacak ve ona şunu fıslayacaktır:

- Bu Cuma gecesi sana geleceğiz. Sen yalnız Aziz'i getireceksin. Başkalarını çağırma. Ben kimi istersem getiririm.

Aziz, Tanburi Aziz'den başkası değildir, onun çalışma yeri de Ziraat Bankası'dır. Perşembe günü akşamı, Banka'nın kapanma saatinde Salahattin Beyle Tanburi Aziz vapur iskelesine damlarlar. Akif onlardan önce gelmiştir. Yanında iki de sarıklı vardır. Bu, Salahattin Beyi açmazsa da tısını da çıkarmaz. Biletler alınır. Vapura binilip güvertede konak tutulur.

Bir yandan başlarını Boğaz'ın kuştüyü saatlerine yaslarlarken, bir yandan da laflamayı sürdürürler. Yeniköy'e geldikleri vakit, hava iyisinden kararıyordur. Yalıdan içeriye adımlarını atar atmaz Akif der ki:

- Hadi arkadaşlar, bir fasıl yapalım.

Sarıklılardan biri torbasından çıkardığı neyi üflemeye, ötekisi de heyheye başlayınca ortalık allak-bullak olur. Çünkü ney üfleyen Neyzen Tevfik, öbür sarıklı ise Bursalı Hafız Emin'dir. Tanburi Aziz de bunlara katılınca yalının önüne -bunları Eşref Edip anlatıyor- sandallar doluşmaya başlar. Bursalı'nın sesi Boğaz'ı inim inim inletiyordur.

Beş ahbap çavuş, o gece, sabaha değin âlemde kalırlar. Yalnız onlar mı, Boğaz'ın komşu köyleri de ayaktadır. Sabahleyin az-biraz dinlendikten sonra bir alamana bulurlar. Ehramları serip üstüne sıralanırlar. Pehlivan Akif küreklere geçer. Biraz açılınca Neyzen Tevfik neyini denize daldırıp çıkarır, sonra da üflemeye baş-

lar. Arkasından Bursalı bir gazel parlatır. Derken, sağdan, soldan sandallar, kayıklar ardlarına takılır. Kervan, o ahenkle Beykoz'la İncirköy arasındaki Sultaniye Çayırına yollanır. Günü orada saz ve sözle geçirirler. Akşam yemeğini de Çayırda yerler. Ayın ışığı çoğaldığında yine alamanadadırlar. Öbür sandallar da -insanlarla hınca hınç- onları bekliyordur. Deniz pırıl ki pırıl. Bursalı yeniden başlar. Aman Tanrım, Boğaz'ın bütün eklemleri birbirinden ayrılmıştır. Yalıların pencerelerinden insanlar fışkırıyordur.

Salahattin Bey yıllarca sonra diyecektir:

- Böyle bir mehtabiye Zat-ı Şahane'ye bile nasip olmamıştır.

Akif de son günlerindeki hastalığında o geceyi anımsayacak ve kendisini yoklamaya gelen arkadaşına şunları söyleyecektir:

- Salahattin, o geceki âlem neydi! O ne günlerdi.

1914 YAZI

Yıldızı düşkün Salâh Birsel'in anlatması şöyledir ki, Prinzip adındaki Sırp öğrencinin Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük François-Ferdinand'ı, eşiyle birlikte, şanlı ölüm köprüsünden aşırdığı haberi İstanbul'a 29 Haziran 1914 günü gelmiştir.

Amerikan Elçisi Bay Morgenthau olsun, öbür elçiler olsun olayı büyük bir dinginlikle karşılamışlardır. Gerçekte herkes çok önemli şeylerin olduğunu sezinliyor ve kaygı içinde bekliyordur. Bir başka deyişle, herkes inmeli gibidir. Başların üzerinde dolaşan tehlike görülüyor ama heyecandan neştere vurulmaya yanaşılmıyordur. Ne ki, birkaç gün sonra diller çözülecek, herkes boyuna savaştan konuşmaya başlayacaktır.

Alman Elçilik görevlilerinden Von Mutius ile Frankfurter Zeitung gazetesinin haber yazarı hemen hemen aynı şeyleri mırıldanıyorlardır:

- Savaş patladığı vakit, şu bir gerçek ki, Amerika, Meksika ile Güney Amerika'nın bütün ticaretini ele geçirmek için fırsatı yitirmeyecektir.

Amerikan Elçisi Morgenthau, Arşidük'ün ölümü için üzüntülerini bildirmeye Avusturya-Macaristan Elçisine gittiğinde Elçi Pallavicini onu burnundan kıl aldırmayan bir hava içinde karşılar. Her haliyle kendisini Kral'ın bir temsilcisi saydığı anlaşılıyordur. Yüzünde, oğlunu yitirmiş babaların büyük acısı vardır. Amerikan Elçisi ona bu suikastın kendisine ve hükümetine verdiği korkuyu

belirterek, yaşlıdan yaşlı İmparator'a beslediği sevgiden açar. Pallavicini:

- Ja, ja es ist sehr schrecklich!* Sırbistan bu cinayet yüzünden suçlanacaktır. Suikastın bedelini ödemesi gerek.

Birkaç gün sonra Pallavicini, Amerikan Elçisi'nin ziyaretine karşılık vermeye gittiğinde de Sırbistan'da kurulan ulusal komitelerden, Sırpların Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katmak istemesinden söz eder. Sonra da sözlerine şunları ekler:

- Hükümetimiz bu örgütlerin kaldırılmasını ısrarla isteyecek. Sırbistan bu niyetleri bırakmalıdır. Suikastların yinelenmemesi için de, hiç kuşku yok Sırbistan'a bir misilleme yapılacaktır.

Bu lobyalar daha çok, Yukarı-Boğaz'da kaynatılmaktadır. Çünkü İstanbul'daki yabancı devlet elçileri, yaz yüzünü gösterir göstermez Tarabya, Büyükdere ya da Yeniköy'deki yazlıklarına geçmişlerdir. Morgenthau o yaz Boğaziçi ile ilk kez karşı karşıya geliyordur. Daha sonraları: «Yaşamım boyunca bu kadar güzel yerler görmedim» diyecektir.

Amerikan Elçiliği Yeniköy'de, belli belirsiz bir Venedik üslûbunda üç katlı bir yalıdır. Sırtını dik bir kayalığa vermiştir. Yamaçta bir sürü set-bahçe yer alır. Boğaziçi'nin o deli-dolu akıntıları yalının biraz ötesinden geçiyordur. Ay ışığı gecelerinde Morgenthau, eşi ve konuklarıyla, deniz kıyısında oturduğu vakit kendisini pupa-yelken giden bir geminin güvertesinde sanır. Gündüz ise, yalının önü kırmızı, siyah, mavi, beyaz sarı ve turuncu kayıklarla dolup taşar. Birkaç ay sonra Boğazlar kapatıldığı, Osmanlı İmparatorluğu da, Almanya'yı çıkmazdan kurtarmak için, onun yanında yer aldığı vakit, buralar tam karşıt bir görünüme bürünecektir.

Ne olursa olsun, 1914 yazı bir barış havası içinde yuvarlanıyordur. Elçiler, aileleri, elçilik görevlileri gezintilerde, şölenlerde ve

* Evet, evet çok korkunç.

de balolarda sık sık karşılaşıyorlardır. Morgenthau o günleri şöyle anlatacaktır:

- Her gün güçlü devletlerin -bunlar bir süre sonra tarihin en kanlı savaşını sahneleyeceklerdir- temsilcileri aynı masaların çevresinde toplanıyorlardı. Görünüşte topu da dosttur. Yemekten sonra da balkonlara dağılırlar. Sözgelişi bir elçinin başka bir elçinin, karısına eşlik ettiği görülür. İki elçinin bağlı olduğu ülkeler birbirinin en büyük düşmanı olsa da bu dostluktan vazgeçilmez.

Topluluklara kimi zaman Sadrazam Sait Halim Paşa ile hemen hemen bütün bakanlar da katılır. Sadrazam bir köşede yıldız ışığı yakıyorsa, bir başka köşede bakanlar birbirleriyle fısıldaşıyorlardır. Beri yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun ileri gelen öbür görevlileri de salonda tur atıyorlar, bu kıvıl kıvıl sahnelere alaylı bakışlar fırlatıyorlardır. Morgenthau onların Türkçe ve yüksek sesle çevreyi eleştirmekten çekinmediklerini de sanacaktır ki, bu ondaki yerleşik Türk düşmanlığının belirgin bir örneğidir.

Rus Elçisi de çokluk gözüne kestirdiği birini bir kenara çeker, onunla saatlerce fiskos çalçeneyi yürütür. Diplomatların kızları ve oğulları, bekâr elçilik görevlileri ve de karakol gemilerinin subayları da dansa ve flörte yatarlar. Onlar bütün işlerin kendi kunduralarının cilasını artırmaktan başka bir amaç gütmediğini düşünüyorlar ve Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümetlerinin salt kendilerinin eğlenmesi için kesenin ağzını açtığını sanıyorlardır.

4 Temmuzda, Beyoğlu'nda Santa Maria Kilisesinde, Arşidükle eşi için bir tören de düzenlenir. Bütün diplomatlar orada son bir kez bir araya gelmişlerdir. Yalnız Alman Elçisi Wangenheim ortalarda yoktur. Çünkü törenden birkaç gün önce Berlin'e gitmiştir. Orda, 5 Temmuzda, Birinci Dünya Savaşına karar verecek olan toplantıya katılacaktır.

4 Temmuzda Amerika da Bağımsızlık Bildirisinin yıldönümünü kutlar. Limandaki bütün gemiler Boğaziçi'nde sıraya dizilir.

Topu da, Amerika'nın onuruna, takıp takıştırmışlardır. Bebek tepesindeki bahçelerden Robert College görünüyordur. Morgenthau, Kolej'in Amerika'nın barış yoluyla bir memleketin -Türkiye'nin- içine sızma yöntemlerinden birini gerçekleştirdiğini bir kez daha düşünür. Oysa savaşın patlak verdiği günlerde Alman Elçisi'ne şöyle diyecektir:

- Şunu bilin ki, Türklere kendi çıkarlarınız için yardım ettiğinizi, onları hiç mi hiç bağlaşık «müttefik» saymadığınızı ve onlara sadece oynadığınız oyunda bir piyon gözüyle baktığınızı haber verebilirim.

Morgenthau'a göre Almanya, Küçük Asya'da yerleşme ve genişleme politikası ardından koşmaktadır. Türkiye'de barış içinde yaşayan Rumlar, Ermeniler ve Museviler de, Almanya'nın bu yayılma politikasında bir engel olarak görünmektedirler. Daha sonraları Çanakkale'de savaşmış olan Alman Amirali Usedom, Morgenthau'a azınlıkların Küçük Asya'dan kovulmasını Almanların Türk Hükümetinden ısrarla istediklerini açığa vuracaktır.

Nedir, Türk topraklarına göz dikenler sadece Almanlar da değildir. İttihat ve Terakki -bunu daha çok Cemal Paşa istemiştir- İngilizler ve Fransızlara yakınlaşmak üzere onlara birtakım önerilerde bulunduğunda -bu, önerilerin biri de kapitülasyonlarla ilgilidir- İngilizlerden şu karşılığı alır:

- Kapitülasyonların adli kesiminin kaldırılması şimdi söz konusu olamaz. Ancak parasal kesimlerden kimilerinin şimdiden kaldırılmasına öbür Bağlaşıklar «he» demek koşuluyla İngiltere olurunu verebilir. Yunanlılarla aranızdaki Adalar sorununu zamana bırakmak daha doğru olur. Mısır sorununun çözümüne ise şimdiden yanaşmak tehlikeli olacağından Savaş'tan sonraya ertelenmesi uygundur.

İşin gerçek yüzü şudur ki İngilizlerle Fransızlar Türklerin kendi yanlarında savaşmalarını da istememektedirler. Onlar Türkiye'nin, Almanya'nın defteri dürülünceye değin, yansız kalmasın-

dan başka bir şey düşünmüyorlardır.

Amerikalılar da Idaho ve Missisipi adındaki iki savaş gemisini Osmanlılara değil de Yunanlılara satmakla -Yunanlılar buna Kilkis ve Lemnos adını vermiştir- gönüllerinin kimden yana olduğunu açıkça belli etmişlerdir. İttihatçıların Bahriye Nazırı Cemal Paşa 1914 Haziranının ilk günlerinde Yeniköy'deki Amerikan Elçiliğinde Morgenthau ile bu konuyu tartışırken şöyle diyecektir:

- Türkler Amerikalıları hep en iyi dostları saymışlardır. Siz de sık sık bize yardım etmek istediğinizi söylersiniz. İyi duygularınızı ortaya koymanın zamanıdır bu. Yunanistan'la Türkiye'nin bir savaşın eşiğinde durduğu olgusu karşısında yan tutmayan bir devletin böyle bir alış-veriş yapması yakışıksızdır. Bununla birlikte, yapılan iş yüzde yüz ticari ise Türkiye, gemilerin değeri neyse onu ödemeye hazırdır. Yunanistan'dan da çok veririz.

Bir hafta sonra Yukarı-Boğaz dolaylarında atla bir gezintiye çıktıklarında, Alman Elçisi Wangenheim da aynı konuyu açar Morgenthau'a:

- Bu gemileri Yunanlılara satmakla ne kadar tehlikeli bir adım atacağınızı gözden uzak tutmayın. Birleşik-Amerika'nın bir gün Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma eş bir durumda kalmayacağını kimse söyleyemez. Varsayın ki Japonya ile kapıştınız. İngiltere de Japonya'ya savaş gemisi satmak istiyor. Amerika bunu haklı bulur mu, bulmaz mı?

Haziranın on üçü. İki elçi o yıllanmış Belgrad Ormanlarında şimdi atla yan yana gidiyorlardır. Uzakta, batmakta olan güneşin alevleri altında, Karadeniz kıvılcımlanıyordur. Wangenheim birden atını durdurur. Kaşı, gözü solmuştur. Gözlerini Amerikan Elçisinin gözlerine diker:

- Amerika'nın, bu sorunun önemini anlayabileceğini sanmıyorum. Bu gemilerin satışı bir dünya savaşının nedeni olabilir.

Ey okur, şimdilik Tarabya'nın yumuşaklığını kendi haline bırakalım da gözlem yerimizi Yeniköy'e kaydırıp Sait Halim Paşa Yalı-

sına yanaşalım. Çünkü biraz sonra Amerikan Elçisi Morgenthau'da buraya gelecektir. Yalının denize bakan kapısının iki yanında, biri beyaz, biri de pembe iki aslan heykeli vardır. Bu yüzden buraya «Pembe Aslanlı Yalı» da denir. Yapıyı XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hidiv Abbas Hilmi Paşa yaptırmıştır. Ama Sait Paşa Yalısı diye anılır. İkinci Bozuk Ampir oturumundadır. Binada Batı eklektisizminin çakıntıları da görülür.

Yalının soldaki kapısından girildiğinde küçük bir hol vardır ki silme çini ve sedeftir. Holden girilen salonda ise tavanın incecik sütunlar üzerine oturtulduğu dikkati çeker. Karşı duvarda A. Clément'ın (Choubrah) 1865 yılında boyadığı 4 x 6 m. boyutunda tablosu asılıdır. Tabloda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile onun oğlu Hidiv Halim Paşa da yer almıştır. Ressam Clément'ı tanıyanlar figürlerden birinin de o olduğunu çıkarabilirler. Yalının sağındaki kapıdan girildiğinde ise yine bir holle karşılaşılır. İkinci kata çıkan, peh peh peh, iki yanlı ve görkemli merdiven de buradadır. Üst katta, merdiven başının soluna düşen duvarda kumaş üzerine boyanmış 0.80 x 2,5 m. boyutunda 3 adet Çin manzarası. Sağda ise Rudrossler imzalı, hemen hemen aynı büyüklükte iki Venüs resmi. Yine sağda ve solda iki duvar aynası. Karşı odada ise, biri bir İzmir efesini canlandıran iki imzasız tablo. H.C. Dely ve G. Roullet adlarını taşıyan iki tablo ise -biri İstinye koyu manzarası- minik mi minik. Bu odadan sağdaki ve soldaki iki ayrı odaya da geçilir ki tavanlarında İtalyan Moran'ın şehlevent avizeleri. Zati, yalının her odasında ayrı güzellikte bir avizeye raslanabilir. Duvarlar da hep kâğıt kaplı. Yalnız tavan süsleri her odada ayrı biçimde. Perdeler de odaya göre.

Yalıya rıhtımdaki geniş merdivenli kapıdan girildiğinde de soldaki büyük oda tarihsel curcunalara kucak açmıştır. Birinci Dünya Savaşına katılma kararı da koltuk, kanape, sehpa ve kapıları hep sedef üzerine döktürülmüş bu odada verilmiştir.

Ama daha oraya gelmeyelim. Şimdilik 27 Eylül 1914 gününde

lengerendaz olalım.

İngiliz Elçisi Sir Louis Mallet, kabakuşlukta, Amerikan Elçisine koştuğu vakit tüm şaşkınlık içindedir. Mısır Hidivi de tam o sırada Morgenthau'nın odasından çıkmıştır. Amerikan Elçisi, Sir Louis Mallet'yi karşısında görünce, tazesinden Mısır sorunlarına el atmak ister. İngiliz Elçisinin karşılığı şu olur:

- Bunu başka bir zaman tartışırız. Size verilecek çok daha önemli bir haberim var: Çanakkale Boğazı'nı kapadılar.

Morgenthau, İngiliz Elçisinin: «kapadılar» derken Türk Hükümetini söz konusu etmediğini biliyordur. Çünkü ikisinin de sözlüğünde, açıp kapama hakkı sadece Türklerin olsa da, Türkiye'de -o sıralar- sözü geçen tek ulusun Almanlar olduğu yazılıdır.

Morgenthau, girişini yapıp da bekleme odasına, Clément'ın tablosunun tam karşısına alındığı vakit, yandaki odada da Sait Halim, Talat, Cemal, Enver Paşalarla Meclisi Mebusan Reisi Halil ve Cavit Bey Türkiye'yi masanın üstüne yatırmışlar, doğramaya çalışıyorlardır. Gecenin ileri bir saatidir. Morgenthau'dan önce İngiliz ve Fransız elçileri de gelmişler, Boğaz'ın kapatılması ile bir gün önce bir sürü Fransızı alıp Marsilya'ya gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkan bir Messageries vapurunun Çanakkale'de aranmasını protesto etmişlerdir.

Amerikan Elçisinin varlığı Sadrazam'a duyurulunca, biraz vakitten sonra Sait Halim Paşa Morgenthau'nın yanına gelir. Şimdi sözü Elçiye bırakalım ki bir yabancı devlet temsilcisinin Türk devlet adamlarını nasıl küçümsediği ortaya çıksın:

- Sadrazamın acınacak bir görünümü vardı. Bu adam, hiç değilse adıyla hükümetin en büyük görevlisi, Sultanın da biricik temsilcisi olduğu halde korku ve güçsüzlükten perperişandı. Yüzü sapsarıydı ve tepeden tırnağa tir tir titriyordu. Heyecandan sesi ancak çıkabiliyordu. Kendisine Çanakkale Boğazının kapatıldığının doğru olup olmadığını sorduğum vakit kekelemeye başladı, sonunda da doğru olduğunu söyledi.

Morgenthau'nın bu sözlerine, taş çatlasa, ikiden çok not -on üzerinden- verilemez. Hazret kararın doğruluğunu öğrendiği vakit de sesinin gradosunu yükseltecek ve:

- Biliyorsunuz, bu savaş demektir.

diye parlayacaktır.

Sait Halim Paşa, konuşmayı sürdürmenin gereksizliğini anlamıştır. Özür dileyerek yanından ayrılır ve konuyu Morgenthau ile tartışması için Maliye Nazırı Cavit Beyi gönderir. Cavit Beyin ilk sözü şu olur:

- Bu bizim için de beklenmedik bir olay oldu.

Kabinetonun konuya yabancı olduğunu gösteren anlamlı bir iç dökmedir bu. Sadrazamın bocalamasının nedenini de açığa vurmaktadır. Hayfa ki Elçi, Amerika'nın bu kararı kabul edemiyeceğini yineler. Barış daha ortadan çekilmediğine göre Türkiye'nin ticaret gemilerine Boğazlar'ı kapamaya hakkı olamıyacağı üzerinde direnir. Morgenthau, Amerikan Elçiliği için mal ve öteberi getiren bir Amerikan şilebinin Çanakkale Boğazı önünde beklediğini de belirtir. Cavit Bey de geminin yükünü İzmir'e boşaltmasını sağlık verir. Türk Hükümeti yükün karadan İstanbul'a taşınma giderlerini üstlenecektir. Ama Elçi, vay kerata, öneriyi kurnazlıkla damgalayarak kabul yüzü göstermez.

Bunları bizden eksiklenerek okumaya kalkmayın. Biz bunları anlatmak zorundayız. Bunlar, bir tarihte, yatmış, kalkmış, yürümüş, su içmiş, çarşıya çıkmış, pencereden bakmış, saçlarını taramış, balta sallamış, yazı yazmış, kayığa binmiş, sevinmiş, sıkılmış, düş kurmuş, Hacı Arif Beyin şarkılarını dinlemiş yani yaşamın içinde yer almış insanlardır. Bu höngürtülü ya da höngürtüsüz sözler de, bir tarihte, Boğaz'da ya da Boğaz'a karşı, etrafa erkek güzelliği saçarak söylenmişlerdir. Biz bunlara cila vurmayacağız da hangi mobilyalara vuracağız.

Elçinin mıymıntılığı karşısında Cavit Bey ne yapsın? O da bu işin bir öncesi bulunduğunu döker ortaya. Çünkü bir Türk torpi-

dosu Çanakkale Boğazını geçip Ege Denizine girmek istemiş, Boğaz'ın dışında bekleyen İngiliz savaş gemileri de Türk torpidosunu durdurmuştur. Yapılan araştırmada Alman denizcileri bulununca İngiliz Amirali torpidoya hemen geri dönmesini buyurmuştur.

Şimdi bu söyleyeceklerimiz, çok rica ederiz, aramızda kalsın. Çanakkale istihkâmlarının başında bulunan Weber Paşa da, Türk Hükümetinin düşüncesini sormadan hemen Boğazları kapatmıştır. Fenerlerin ışıkları söndürülmüş, -kimseye çıtlatmıyacaksınız değil mi?- denize fileler ve mayınlar indirilmiştir.

Buraya şunu da kıstıralım ki, Boğazlar'ın kapatılmasından sonra Boğaziçi birden vebaya tutulmuş bir liman görünümü alır. Buğday, kereste ve daha başka mallar yüklü yüzlerce Rus, Rumen ve Bulgar gemisi -bunları Morgenthau anlatıyor- Boğaziçi'ne daha ileri geçemiyeceklerini öğrenmek için geliyorlardır. Malları alacak yeterince depo olmadığından da topu, yükleriyle birlikte, Boğaz'ın üstünde sallanıp duruyorlar, olayların gelişimini bekliyorlardır. Boğaziçi artık tüten bacalar ve direklerden oluşan bir ormandır. Gemiler Boğaz'ı öylesine tıkamışlardır ki herhangi bir motorun bunların arasında kendisine yol bulabilmesi çok güçtür. Ama sayıları her gün biraz daha artan gemiler, bir ay bekledikten sonra birbiri ardından Karadeniz'e açılıp geldikleri limanlara dönmüşlerdir. Bir hafta içinde Boğaziçi tam bir çöle dönüşür. Zaman zaman bir mavuna, küçük bir kayık, ya da küçük bir yelkenli bu sessizliği bozuyorsa bozuyordur.

Ağustosun onunda Vekiller Heyeti Özel Kurulu -Sait Halim, Talat, Cemal Paşalarla Meclis Reisi Halil Bey- Sadrazamın yalısında yeniden bir araya gelirler. Biraz sonra Enver Paşa da sökün eder. İçeri girerken yüzünde güller açıyordur. İlk sözü şu olur:

- Bir oğlumuz dünyaya geldi.

Sonra da sözlerinden bir şey anlamıyan nazırları çokça merakta bırakmamak için lafın gerisini getirir:

- Goeben ile Breslau bu sabah Çanakkale önüne gelmiş, İngiliz Donanması'nın kendilerini izlemekte olduğunu söyleyip Boğaz'dan geçmelerine izin verilmesini istemiş. Anlaşmayla bağlı olduğumuz bir devletin -2 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında gizli bir anlaşma imzalanmıştır- savaş gemilerini kaçınılmaz bir tehlikeden korumak için bu isteğe evetimi bastım. Gemiler* şimdi Boğaz'ın beri yanında, Boğaz toplarının koruması altında. Bunun sonucu olarak siyasal bir sorunla karşı karşıyayız. Bu gece konuyla ilgili bir karar vermek gerekiyor.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa o geceyle ilgili olarak, sonradan anılarında şunları söyleyecektir:

- Sorun gerçekten pek nazikti. Savaşan taraflardan birinin iki savaş gemisi Osmanlılara sığınmıştı. Yansızlık kurallarına göre - savaşın ilk günlerinde Türkiye yansız kalacağını ilan etmiştir- bizim ya 24 saat içinde bu savaş gemilerini kara sularımızdan çıkmaya zorlamamız, ya da bütün silahlarından arındırarak bir limanda oturtmamız gerekirdi. Oysa biz, Almanya'ya bir anlaşma ile bağlı olduğumuzdan, bu gemileri düşman eline vermekle bir olacak birinci yolu tutamazdık. Bu hem çıkarlarımıza, hem görevlerimize aykırı idi. İkinci yola ise Almanların yanaşmıyacağı kesindi. Bu durumda İtilaf Devletleri, 24 saat sonra, bu davranışımızı savaş nedeni sayarak bize savaş ilan edebilirlerdi. Gerçi bu olay meydana gelecek ve biz savaşa katılacaktık ama, ordumuzun durumu, bu katılmanın elverdiğince geriye atılmasını buyuruyordu.

O gece yalıdaki Encümen-i Vükela gemilerin silahtan arındırılmasına karar verir. Ne ki Alman Elçisi Osmanlıları iyisinden sava-

* Sonradan Yavuz ve Midilli adlarını alacak olan bu Alman zırhlıları 10 Ağustos 1914 akşamı saat sekiz buçukta Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmişlerdir. Şu da unutulmasın ki, 8 Ağustos 1914 Cumartesi günü Almanların isteği ve Sait Halim, Enver ve Talat Paşaların onayı üzerine Bahriye Nazırı Cemal Paşa Goeben (Yavuz) zırhlısına kömür verilmesini buyurmuş ve Derince'den Ege Denizi'ne bir vapur dolusu kömür gönderilmiştir.

şın içine çekmek için bu kararı tanımak istemez. Türk Hükümeti de Alman zırhlılarını satın alınmış gibi göstermek zorunda kalır. Cemal Paşa anılarında satışın gerçeğe dayanmadığını ve «görünüşte» olduğunu açıkça söyleyecektir ama Talat Paşa da tam tersini öne sürecektir:

- Gemilerin satışı bir gösterişten ibaret olmayıp bir gerçekti. Bu, savaşın ilk adımıdır.

İtilaf Devletleri gemilerin satışına inanmamış olmakla birlikte, Türkiye'nin yansızlığını sürdürmesi için oldubittiyi göğüslerine çekerler. Aralıkta, Osmanlı Donanmasını hale yola koymakla görevli İngiliz Amirali Limpus Paşa ile adamları işten uzaklaştırılır ve Osmanlı Donanması Başkomutanlığı'na Alman Filo Komutanı Amiral Souchon Paşa atanır.

Savaşın ikinci ve sonuç veren adımı da 29 Ekim 1914 Cumartesi günü şavullanır. O gün Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanması Karadeniz'de Rus limanlarını ve kıyılarını -bu iş Enver, Talat ve Cemal Paşaların bilgisi altında yapılmıştır- topa tutar.*

---

* Talat Paşa anılarında der ki: «Bu olaydan hiçbirimizin daha önceden bilgisi yoktu. Ama herkes gibi ben de Enver Paşanın haberi olduğuna inanıyordum. Bayram günü Meclisi Mebusan Reisi Halil Beyin evinde toplandık. Ben, Enver Paşa'ya epeyce saldırdımsa da, hiç haberi olmadığına yeminler etti. Bu olay da savaşı artık oldubitti durumuna getirmişti.»

Cemal Paşanın anıları ise şöyledir: «Hatırladığıma göre, Kurban Bayramı arifesinin akşamı idi. Serkldoryan'da (Cercle d'Orient) kimi ahbaplarımla birlikte bulunuyorduk İngiliz dostlarımdan Mister Weir telaşla yanıma sokularak, bana bir şey söylemek istediğini ima etti. Ayağa kalktım ve yanına gittim: «Karadeniz'de Osmanlı Donanması Odessa ve Sivastopol'u topa tutmuş ve birçok zararlar vermiş. Bundan haberiniz var mı?» dedi. Soğukkanlılığımı koruyarak kesin bir dille: «Hayır! En evvel sizden işitiyorum» dedim. Oysa, daha beş, altı saat önce Enver Paşa olayı bana haber vermiş ve bunun sonucu olarak savaşa girdiğimize kuşkumuz kalmamıştı. Bu havadis hemen yayıldı. Herkes benden haber soruyordu. Bu konu-

Belki inanmıyacaksınız, biz de ilk kez böyle saba rüzgârı gidişli bir tarih yazıyoruz. Onun için bölümün sonuna İsmail Hami Danişmend'in bir sözünü de oturtmamız doğru olur mu, olmaz mı kestiremiyoruz.

İsmail Hami Danişmend, Sultan Hamit'ten yana bir tarihçidir ama, kimi zaman gerçekleri de çuvaldız gibi sokar:

- Enver, hiçbir çıkar karşılığında olmamak koşuluyla Türkiye'yi, Almanya'ya işte böyle feda etmiş, sonuç olarak da Türklüğe fenalık ettiği ölçüde Almanlığa hizmette bulunmuş ve işte bundan dolayı Savaş içinde memleketimize gelen Alman trenlerinde vagonların üzerine «Türkiye» yerine iri harflerle «Enverland/Enveristan» yazılmıştır.

---

da daha bilgim olmadığından, başka bir şey söylemiyordum. İşte 'Alman Amirali Odessa'ya saldırmıştı da Bahriye Nazırının haberi bile yoktu' biçiminde çıkan ve Morgenthau'nın kitabına da giren söylenti bundan ileri gelmişti. Oysa ben o gün Kulüpte, olan biten işlerin hepsi üzerinde yeterli bilgiyi elde etmiş bir Nazır olarak, sessiz ve kaygısız oturuyor ve dolayısıyla da bana verilmek istenilen haberlerin önemi karşısında hiç telaş göstermiyordum.»

Sadrazam Sait Halim Paşa, Türk Donanmasının Karadeniz'de Odessa ve Sivastopol'u topa tuttuğunu haber alır almaz görevini dazıradazır bırakmıştır.

Gelin görün ki, dimağı iyilikte, ama bir sürü yer ve göğe yabancı Padişah -Sultan Reşat- onu şöyle durdurur:

- Beni ancak siz tanırsınız, sizi de ben tanırım. Sizin varlığınızla avunuyorum. Siz çekilirseniz ben kime söz anlatırım? Böyle ağır bir günde beni şunun bunun eline bırakmamanızı, çekilme yazınızı geri almanızı rica ederim.

Sultan Reşat bunları sıraladıktan sonra Paşanın yanaklarını da şapur şupur öper. Gölge Sadrazam da Padişahın bu güveni ve aklının dibini çalan söylevi karşısında kendi kişiliğini bir adım geriye çeker.

Ertesi gün -yani Kurban Bayramının üçüncü günü- Vekiller Heyeti yine Pembe Aslanlı Yalı'da toplanır. Bakanlardan bir bölüğü darıdarına savaşa atılmak yanlısı ise, bir bölüğü de işi yüksekten almaktadırlar. Sadrazama dikkat, o da Donanmanın saldırısı savaşa yol açacak olursa bu kez kesinlikle çekileceğini bir bıyık altı eder. O zaman savaş baltasını kaldırmış olanlar Sadrazama Almanlarla 2 Ağustosta yapılan gizli anlaşmayı, -bu gizli anlaşmayı duymayan kalmamıştır- kendisinin de imza etmiş olduğunu ve

bunun her türlü sonucuna katlanmayı kabullendiğini anımsatırlar. Aman Allah! Sadrazam bir karara varmak durumunda. Biraz önce söylediklerini, sinek kovar gibi elinin tersiyle itip oyunu savaştan yana kullanır.

Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi ise -aferin ona- kendisinin genellikle savaşa karşı olduğunu belirterek kararnameye imza koymayacağını, bu yüzden, görevinden çekilmek zorunda bulunduğunu söyler. Gerçi, Posta ve Telgraf Nezareti, genel müdürlük haline getirilecek olursa işi yeniden yüklenebilecektir ama -bu ne lahana turşusu!- kabinetodaki öbür kişiler şimdiki şu anda Oskan Efendi'yi değil, kendilerinin mutlu geleceğini düşünmektedirler.

Oskan Efendi'yi Ziraat ve Ticaret Nazırı Süleyman Elbistani izler. O da Uluslararası Barış Derneği'nin bir üyesi olarak savaşa karşı olduğunu ilan eder. Onun ardından da Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa -aferin onlara da- çekilir.

Cavit Bey o gün toplantıya gelmemiştir. Talat Paşa onun da çekilmeye kararlı olduğunu açıklar. Böylece geriye Sadrazam'dan başka Şeyhülislam Hayri Efendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa -ne çıkıyorsa onun kafasının altından çıkıyordur-, Dahiliye Nazırı Talat Paşa -o da işin dümtekçisidir-, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Adliye Nazırı İbrahim Bey, Maarif Nazırı Şükrü Bey kalmıştır. Bunlar da gönüllerinin gözünü çıkararak baş başa verirler, Tanrının kayırmasına, Peygamberin yardımına ve yıllarca mesane sancıları çeken Padişahın talihine güvenerek savaşın zorunluluğunu savunan bir tutanak düzenleyip Sultan Reşat'a sunarlar.

Burada söylenecek şu kaldı: Sait Halim Paşa sonraki günlerde de gölge-sadrazamlıktan kurtulamaz. Bir ara-öykü anlatmamıza izin verilirse deriz ki, bir gün Ayan Reisi Rifat Bey, Sadrazam'a, Enver ve Talat Paşalardan yakınır. İttihatçılar'ın bu iki önderi, askeri durum üzerine laflarlarken Rifat Bey odalarına girmiş, onlar da konuşmalarını kurdela keser gibi kesmişlerdir. Bir Ayan Reisine

yapılacak iş midir bu? Ne var Sadrazam, Rifat Beyin serzenişi daha son bulmadan atılır:

- Sizinkisi bir şey mi Beyefendi? Onlar savaşta olup bitenleri benden bile saklıyorlar.

Celal Nuri'ye göre Sait Halim Paşa her düşünceye boyun vermez. Büyükten büyük düşünürlerin, politikacıların düşüncelerini saraka ve horataya almaya da bayılır. Onları andıkça gülmekten yerlere yatar. Kimi zaman da ciddi mi ciddi bir görünüme dalarak gurur getirir. İşte o an burnuna bir tutam enfiye de yapıştırır. Arkasından da kocaman bir puro yakar. Bu, şu demeye gelir ki Paşa, alaturka ve Müslüman terbiye ve görgüsünün ve de inceliğinin son kalesidir. Batı'da uzun yıllar ömür tüketildiğinden alaturkalığı hiçbir yabancının gözüne batmaz. Onda Batı ile Doğu aynı havanda dövülür. Paşa, maşlahını geçirip Şam işi minder üzerinde utunu tıngırdatırken çalışma odasının duvarlarında Fransız ressamlarının tabloları asılı durur. Hazret, İslam ilkelerine büyük değer gösteren Gustave Le Bon'a da özel ilgiyle bağlıdır. Onun bir gün kendisine: «İki yıl Şeyhülislam olsam, bütün Müslümanları uykularından uyandırırım» dediğini temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp sürer öne.

Paşa, kitaplarını hep Fransızca yazar. Yayınlandıktan sonra Türkçe'ye çevirtir. İslamlaşmak ile İslam'da Teşkilat-ı Esasiye adlı yapıtlarını Türkçe'ye çeviren Mehmet Akif olmuştur. Şairimiz, Paşa'nın yüksek gerilimli düşünceler taşıdığına da inanır. Paşa, ona göre, gerçek bir İslam bilginidir. Büyük sorunların şipşak üstesinden gelir.

Paşa'nın Meclis'te kürsüye çıkıp lafladığı pek görülmemiştir. Dost toplantılarında ise, onun ağzını bir türlü kapayamazsınız. Çokluk ortaya, genel kanıya aykırı bir düşünce atar ve onu sonuna değin savunur. Onun topluluklarından eksik olmayan Samipaşazade Hasan Bey şöyle diyecektir:

- Paşanın yanı çok kalabalıktır. Ama kendisi o kadar çok söz söy-

ler ki, kimseye konuşma nöbeti vermez. Oysa yüksek yerlerde, özellikle siyasal mevkilerde bulunanlar, siyasal sorunlar şöyle dursun, kılkuyruk işler üzerine bile çok söz söyleyemezler. Bizim bildiğimiz budur.

Paşa, Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın şehit edilmesinden sonra da sadrazamlık kaymakamlığına atanmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığa getirilmek istenince de onunla birlikte çalışamıyacağını ileri sürerek, İttihatçıları kendisini asil olarak atamaya kişkirlemiştir.

Ey okur, dikkat ettiysen, Sait Halim Paşa'yı çokça kolladığımızdan yerden bir karış havaya fırladı. Onu, insanların bulunduğu kata indirmek için Hüseyin Cahit'i konuşturalım ki Paşa'nın ayakları da suya ersin:

- Gerçekte Sadrazam Sait Halim Paşa tam anlamıyla dar düşünceli, bağnaz, soyluluk ve aşama düşkünü bir kişiydi. Bir gün Babıâli'ye gelirken Yeni Postane yakınlarında nokta görevini yapan polis memuru Sadrazam arabasının geçtiğini birdenbire fark edemiyerek saygı ve selam ödevini gereğince yapamamış, bu da Sadrazam'ın gözünden kaçmamıştı. Fena halde öfkelenen Sadrazam, komserin hemen kovulması için Dahiliye Vekili Talat'a buyruklar veriyordu. Talat, zavallı adamı, Sadrazam'ın gözüne ilişmeyecek bir yana göndermekten başka bir şey yapmadıysa da, saygısız komserin görevine son verilmiş olduğunu söyledi. Doğrusu aranırsa, Talat, dinsel açıdan inançlı olmakla birlikte hiç de bağnaz değildi. Ama Sait Halim Paşa ile Enver, birbirlerinden derece bakımından ayrı olmakla birlikte, pek tutucu bir ruhtaydılar.

Ali Kemal de Paşa'nın çaresiz bir yaratık olduğu üzerinde durur. Hidiv Mehmet Ali Paşa'nın torunu olmaktan başka bir özelliği yoktur. Doğru yolu bulmak şöyle dursun, bütün yaşamı boyunca, yanlışın içinde yüzmüştür. Sadrazamlığında her gün tantanalı, bir arabayla, alaylar ve görkemler içinde, konağından Babıâli'ye, Ba-

bıâli'den konağına gidip gelmekten başka iş görmemiştir. Yani görevi bostan korkuluğu türündendir. Ali Kemal onun için şöyle de der:

- Önemi solda sıfır demekti. Dahası, o çaresiz yaratık, gerçek durum ve niteliğini anlayamıyarak bir parça huysuzluk etmeye başlayınca, sıradan bir hizmetçi gibi, kapı dışarı ediliverdi.

Biz yeniden 29 Ekim 1914 Cumartesi gününe dönelim. Ne varsa o günde var.

Türk Donanmasının Karadeniz'deki Rus limanlarını topa tutmasını geçen bölümde anlatmamız gerekirken bunu yapmadık, bu bölüme bıraktık. Bu da büyük yazarlık raconlarındandır ki tarihsel ve söze sığmaz olaylarda yüzde yüz uygulanmalıdır.

İlkin şunu belirtelim ki, 27 Ekim günü bir Rus mayın gemisi Karadeniz Boğazı'nın ağzına mayın dökmüş, bu da Ruslara bir ders vermek zamanının geldiğine işaret sayılmıştır.

İmdi, insanlar alışkanlıkların tutsağıdır.

Öfke denilen gözleri sürmeli küheylana binmeden, boyları, posları meydan almaz. Ancak yol göstericiler, yani şairler ve bilginler, yeryüzü güzellikleri karşısında, ibadullahın ağzını sulandırmak, onları birbirini sevmemek durumundan uzaklaştırmak yolunda başarı sağlarlarsa, ibretle seyderilecek bir technicolor film yaratmış olurlar. Gelgelelim bu da düşmüş yaprak renginde ve ömründedir. Kum ve yel gibi ansızdan parlayıp yiter.

Kâfirler buna üfürük gelir, üfürük gider derlerse de bu, dünya düzeninin ta kendisidir. Daha uzundur bu öykü, sonuna varılmaz. Söz uzamasın diye kısa tuttuk.

28 Ekim günü akşamındayız.

Yavuz, yanında, iki arama-tarama gemisi, bütün kazanlarını ateşlemiş, Sivastopol'a doğru ilerlemektedir. Karadeniz'deki Türk savaş gemilerine, o gün, şu buyruk verilmiştir:

- Türkiye'nin geleceği için elinizden geleni yapın.

Midilli ve Berk Novorosisk'i, Hamidiye de Feodosya'yı* topa tutmaya gidiyordur. Gayret ve Muavenet muhriplerine de Odessa'yı bombalamak görevi verilmiştir.

Gece. Yavuz ışıklarını maskelemiştir. Ağır ağır, ama yılmadan avına doğru yaklaşıyordur. Deniz tas ve tıs. Ne bir dalga, ne bir esinti. Gecenin sessizliğini sadece gemi makinelerinin çıkardığı tekdüze ses yarıyordur. Yavuz'la yola çıkan iki mayın arama şimdi Yavuz'un ilerisinde seyrediyordur.

Kıyılar göründü, görünecek.

Birden, nerden çıktıysa çıkmış, iki projektör denizin üstünü tarar. Yavuz, küçük bir çalımla, kendini ışık koridorunun dışında tutar.

Tan yeri ağarmak üzere.

O ne? Bir Rus telsiz istasyonu, bir başka istasyonu çağırıyor:

- Çok acele, çok acele.

Sivastopol merkez telsiz istasyonu mu bu?

Rusların böyle acele ne işi olabilir?

Telsiz görevlisi Georges Kopp Rusça bildiği için Yavuz'dakiler konuşmaları kolayca öğrenmektedirler.

İşte yeniden ilk istasyon.

Aa... bu Odessa.

İki Türk muhribinin şehri bombaladığını haber vermektedir. Türk gemileri Donetz ve Kubanetz adında iki Rus gambotunu da torpillemişlerdir. Saat 6.40. Gayret ile Muavenet anlaşılan kararlaştırılan saatten önce saldırıya geçmişlerdir. Şimdi artık Yavuz'un, bir an önce, Sivastopol'a yetişmesi gerekmektedir. Ruslar Türk do-

* Feodosya'nın eski adı Kefe'dir. Şehir Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde iken (1475-1768) «Küçük İstanbul» diye de anılır. Kırım Yarımadası'nın güneydoğu kıyısında ve Kerç Boğazı'nın 70 km. aşağısındadır. Novorosisk ise Karadeniz'in kuzey kıyısında, Kafkas Dağları'nın batı ucunun güneyindedir.

nanmasının varlığından haber aldıklarına göre yitirilecek tek saniye yoktur.

Sabah iyisinden açılmıştır. Kıyılar adamakıllı belli olmaktadır.

Kıyıya 6.000 metre var.

5.000 metre.

4.000 metre.

Sivastopol artık orda, Yavuz'un önündedir. 1854 Kırım Savaşında Türk, İngiliz, Fransız ve Sardunya donanmaları üzerine Sivastopol cehennemi binlerce top kusmuş, onlara kök söktürmüştür. Ama işte şu anda dört devlet donanması yerine Yavuz, Sivastopol'a tek başına meydan okuyacaktır. Gemi savaş durumuna girmiştir. Bütün toplar Sivastopol'a çevrili. Herkes ateş buyruğunu verecek çanı sinirli bir hava içinde bekliyordur.

Tam bu sıra, kıyıda bir şimşek çakar. Bir alev soldan sağa doğru kayıp gider. Sonra top sesleri işitilir. Ruslar, Yavuz'u bir süre gözetlemişler ve sonra toplarını ateşe vermişlerdir. Çeşitli çaplarda 80-100 bataryaları vardır. Ayrıca Sivastopol Kalesinin beş kulesinden biri zırhlarla kaplanmış ve 30,5'luk toplarla pekiştirilmiştir.

Önde giden iki arama-tarama Yavuz'un zırhları arkasında sığınak bulmak için gerilemiş ve de sol yanına sinmiştir.

Yavuz da ilkin aslan başını sağa, sola döndürerek kükremiş, sonra da 28'lik toplarıyla Sivastopol Kalesini dövmeye başlamıştır. Büyük toplardan sonra, ötekiler de atışa geçer.

Duyulmamış, görülmemiş bir savaştır bu.

Bir devler savaşı.

Plafff, bluuum, paff.

Yavuz boyuna ateş ediyordur.

Kıyıda da, sürekli atışlar yüzünden, sanki soldan sağa doğru alevden bir çizgi belirmiştir. Topların çıkardığı cehennemi gürültü kulakları sağır edecek bir yoğunluktadır.

Yavuz'un önünde, kıçında, iskele ve sancağında mermiler denize düşüp şaklıyor, büyük büyük su hortumları kaldırıyordur. Ama tümü de ya kısa, ya da uzun düşüyordur.

Barutun doğurduğu duman bulutları denizin üstünü kaplamıştır. Bunlar su hortumlarıyla kimi zaman görüşü de engelliyordur. Bir an gelmiştir ki, Sivastopol hiç görünmez olmuştur.

Ne var, Yavuz yine de salvo üzerine salvo yağdırıyordur.

Kıyıdaki bataryalar da cehennem alevli dillerini Yavuz'a değdirmeye çalışmaktadırlar.

Şimdi, o her zamanki dikkatlerinizi yeniden kuşanmanızı isterim. Yavuz'u çekirge gibi sıçratacağız. Bunu bugüne değin kimse yapmamıştır, ama biz yapacağız. Kaldı ki, böyle bir işe kalkışmayacak olursak onun şanına çam kömürü sürmüş oluruz.

- Tam yol geri.

Yavuz bütün gücünü uzun bacakları üzerinde topladıktan sonra 200 arşın geriye sıçramıştır. Aynı anda insanın aklına çiftetelli oynatan bir gürültü geminin pruva bodoslamasında şırlar.

- Tam yol ileri.

Çelik Çekirge bu kez de öne doğru sıçramıştır. Kıyıdan kopup gelen top da yine denizde erir.

- Tam yol geri.

- Tam yol ileri.

Dev gemi öyle çeviklikle yer değiştiriyordur ki düşman onu bir türlü ele geçiremiyordur. Ruslar artık onun bir hayalet gemi olduğuna inanmaya başlamışlardır. Aralıkta, Yavuz'un iyi hesaplanmış atışları her yeri düzayak ediyordur.

Kıyıda, sağdan sola, soldan sağa kaçışan erler, daha doğrusu gölgeler gözlemlenir. Alevler gittikçe yayılıyor, gökyüzüne doğru yükseklik alıyordur. Kale burçları üstünde kalın bir duman birikmiştir. Topların çoğu da kundaklarından fırlamıştır. Ama Sivastopol topları yine de Yavuz'un sırtını yere getirmek için hiç soluk al-

mamacasına o ateş ağızlarıyla bağırıyorlardır.

Aman Allah! İnanılmaz bir olaydır bu. Bu korkunç ateş kasırgası altında -iki arama gemisi gerilerde kalmıştır- hâlâ bir gemi, başı göklerde, dimdik durmaktadır. Bu Çelik Çekirge bir an duruyor, öne doğru sıçrıyor, yana kaçıyor, şaha kalkıyor, yeniden sıçrıyor ve durmadan kıyıdaki hedefler üzerine ölüm salvoları postalıyordur.

Bu demir ve çelik devin güvertesinde belki tek canlı görünmüyordur. Nedir, zırhlı duvarların berisinde bini aşkın insan ordan oraya koşuşuyordur. Geminin içinde saklı yüce bir zekâ da -bunları Yavuz'un telsizcisi anlatıyor- maddeye söz geçiriyor, görünmeden, belli etmeden ona can aşılıyordur.

Rusların atışları artık hızını yitirmeye yüz tutmuştur. Az biraz önce bir alev çizgisi görünümünde olan bataryalarda şimdi gedikler açılmış, atış da düzenini yitirmiştir. Yavuz topların çoğunu susturmuştur. Belki komutanlık bataryaları bile yerle bir edilmiştir. Topların çoğu bir başlarına atış yapıyordur.

Yavuz 25 dakika süre ile Sivastopol kazamatlarını, bataryalarını tepelemiştir. Sivastopol topları da 25 dakika süre ile dikbaşlı ve gururlu Yavuz'un, Şanlı Yavuz'un üstüne üstüne gelmeye çalışmıştır. Artık bunun adını koymanın zamanı gelmiştir. Bu bir mucizedir. Ey tarihler, duyduk duymadık demeyin, bu bir mucizedir. Çünkü Yavuz bu savaştan breh, breh, breh, tek bir yara almadan çıkıyordur.

Yavuz dönüştedir.

İki mayın arama yeniden şanlı geminin önündeki yerlerini alır. Dumanlara bürünmüş olan yaralı Sivastopol kalesi yavaş yavaş gözden yitiyordur. Kıyıdan on kilometre uzaklaşmışlardır ki gerideiki cılız dumanın Yavuz'a doğru yaklaştığı görülür. İki düşman torpidosu. Gemiler mazotla işledikleri için 34 mil hıza çıkabiliyorlardır. Bunlar şu ana değin ortalarda görünmeyen Rus donanmasının -Sivastopol dövülürken limanda beş Rus zırhlısı, 2 muhrip,

çok sayıda da torpido sayılmıştır- karakol gemileridir. Yavuz bu kez torpidolara 15'lik toplarla nışan alır. İlk savlo denizin üzerinden uçar gider. İkincisi öndeki torpidoyu ense kökünden yakalar. Beyaz bir duman belirir. Öldürücü bir yara almıştır. Kendini yavaş yavaş ölmeye bırakır. İkincisi de yara almıştır ama o kıyıya doğru sıvışmayı becerir.

Vaaaşşş! Yavuz'un telsizcisi yine önemli bir haber kapmıştır. Ruslar bir gemiyi Yavuz'un dönüş yolu üzerine mayın dökmekle görevlendirmişlerdir.

Görünürde ise ne bir gemi, ne bir duman.

Yavuz rotasını doğuya çevirir. Sivastopol'dan 17 km. uzaklıktadır. Birden gök gürültüsünü andıran bir top sesi. Arkadan bir daha. Topların ikisi de Yavuz'un arka bacasına düşer. Görünürde, yine hiçbir gemi yoktur. Kıyıda sipere girmiş gizli bir top olmalıdır bu. Sivastopol cehenneminin yapamadığı işi bu yalnız top tek başına yapmıştır. 30,5'luk uzun menzilli topuyla hedefin üstüne düşmüştür.

- İskelede bir duman.

Şanlı Yavuz bu kez ona doğrultur topların. Pruth adındaki Rus mayın gemisi. Yavuz'un yolu üzerine mayın dökmektedir. İki gün önce Karadeniz Boğazı'na mayın döşeyen de budur. Yavuz onu suçüstü enselemiştir.

- Dur ve gemiyi boşalt.

Pruth durur. Denize sandallarını indirir. Sandallar daha palangadan ayrılmadan gemiciler onlara dolar. Bir bölüğü de kendilerini denize atmıştır. Sandallar onları kurtarır ve geriye doğru kürek çekip kaçarlar.

Birkaç saniye sonra ise Pruth Karadeniz'in dibindedir.

Dönüş yolunda Yavuz'un önüne bir de Olga adında bir Rus gemisi çıkar. O da tayfalarından arındırıldıktan sonra Pruth'un yanına gönderilir.

Karadeniz Boğazı önünde bütün donanma bir araya gelir. Hamidiye Kefe'nin iliğini, kemiğini kurutmuştur. Mağazalar, kışlalar ve limandaki bütün binalar yıkılmıştır. Midilli ile Berk de Novorosisk'te çok başarılı olmuştur. Burası zengin bir petrol limanıdır. Limandaki 14 Rus gemisi batırılmış ya da ateşe verilmiştir. Bir Hollanda ile bir İngiliz vapuruna ise dokunulmamıştır. Ayrıca limanda ve şehrin dışındaki tepelerde konak tutmuş dev yapılı 50-60 petrol deposu da ateşlenmiştir. Limandaki hububat siloları ile eşya depoları da bu yangından paylarını almışlardır. O günün akşamı, uzaktan hâlâ şehrin alevler içinde yandığı görülüyordur.

Karl Dönitz -Midilli'de görevi vardır- şöyle diyecektir:

- O gün, oradaki Ruslar yüzde yüz dünyanın sonunun geldiğini sanmışlardır. Herkes şehirden deli gibi kaçıyordu. Yürüyerek ve koşarak gidenler, ele geçirdikleri herhangi bir otomobile, arabaya, ata binenler ibadullahtı. Bir ata üç kişinin birden bindiğini de görüyorduk.

DAMATLAR

29 Kasım 1980 Cumartesi günündeyiz.

Bu şu demektir ki Hazret-i Ademden bu yana 7519 yıl geçmiştir. Kimileri bunun 7530 yıl olduğunu söylerse de boş bulunup kapılmamak gerekir. Eusebios da bu sürenin 7212 yıl olduğunu öne sürecektir. Afrikanus ise buna 300 yıl daha ekler. Suryaniler ise 6136 yıla indirirler. Kısacası, 29 Kasım 1980 gününde olduğumuzu ilan etmenin hiçbir anlamı yoktur. Gerçi bununla İsa'nın dünyaya ne zaman ayak atmaya başladığını çakmış oluruz ama İsa da, bir söylentiye göre, dünyaya 1985 yıl önce gelmiştir. Yani doğumundan 5 yıl önce doğmuştur.

Bu kargaşa içinde bize düşen de kendi soğanlarımızı doğramayı sürdürmekten başkası değildir. Kendimizi 130 yıl öncesine savurabilirsek Sır Kâtibi Mustafa Paşa'nın Vaniköy'deki yalısından içeri de dalabiliriz.

Peh, peh, peh... Yalının kırk odası vardır ki tokmak tokmağa bağlı, tokmak da Sır Kâtibi'ne bağlıdır. Sofalarında ya at koşturulur, ya da paytonla ay ışığı gezisine çıkılır. Paşa'nın dört de karısı vardır. Dördü de nikâh altındadır. Yaşamöyküsü ise her paşanın yaşantısı gibi «azil belaları» ile doludur. 1877'de, ilk Meşrutiyet'te ayan üyesi seçilmiş, iki yıl sonra da, dublaj cambazı Ferdi Tayfur'un deyişiyle söylemek gerekirse taze mevta olmuştur.

Sır Kâtibi, vezirlerin balbademidir. Yemez yedirir, içmez içirir. Hiçbir sözün altında kalmaz. Her lafı gününde piyazlar. Bir eksikliği: rüşvetin ne zaman zula edileceğini bilmez. Bu yüzden de 23 Ağustos 1840 günü Meclis-i Ahkâm-ı Adliye genel kurulunda hesap vermeye çağrılmıştır. Gerçi rüşveti isteyen ve alan sadrazam eskisi Koca Hüsrev Paşadır ama şimdi o da Kurul'da sanık iskemlesindedir.

Konu açılmışken, bu para yeme işini de biraz kurcalayalım ki; okurlarımızın merakı kalkmış olmasın. Doğrusu, Hüsrev Paşa rüşvet aracısı diye bilinir. Rüşvet alınacak yerde alır, verilecek yerde de verir. Duruşma göstergesinde Eski Sadrazam'ın Zekeriya Paşa'dan kimi paralar sızdırdığı okunmaktadır. Tartağa getirilen kişiler arasında Kıbrıs Kapı Kethüdası Lazaraki de vardır. Ama asıl büyük suç rüşvet değil de bu işlere Sultan Mecit'in adının karıştırılmış olmasıdır.

Çünkü Zekeriya Paşa karmanyola edilirken devreye tıpkısına şu sözler sokulmuştur:

- Padişaha ve daha başka yerlere hizmet eylememiz gerektiğinden bin kese akçe verilmesine himmet buyurun.

Suç 3 Mayıs 1840 günü yürürlüğe giren Ceza Yasasından önce işlendiğinden Zekeriya Paşa ile Sır Kâtibi paçayı kurtarırlar. Ne ki Ceza Yasası daha Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşülür ve tartışılırken, Hüsrev Paşa, aşaması gereği, yasadaki maddelerden haberli olduğundan, kestirmesi, diş vuruculuk ve rüşvet işlerinin ağır suçlardan sayıldığını bildiğinden, üstelik duruşma sırasında da bunu bildiğini kabul ettiğinden cezaya yatırılır. Ama Paşa da pompuruk mu pompuruktur. Seksen üçü bitirmiş -bundan sonra daha 16 yıl yaşayacaktır-, seksen dörde merdiven dayamıştır. Yaşlılığın unutkanlığa yol açabileceği, Paşanın yaratılışının da gözlerine bir tür aymazlık perdesi çekebileceği göz önüne alınarak iki yıl sürgünde tutulması kararlaştırılır. Bu sürenin üçte biri olan sekiz ay da göz altında geçecektir. Bu işlerden sonra Paşanın Dev-

let'ten para almasının yakışığı da kalmadığından 60 bin kuruş aylığı da kesilir. Bu kırpmayı haklı gösterecek bir neden de vardır: Paşa para babasıdır.

Burada Paşanın bir de patronunu çıkaralım ki, bir daha elimize geçiremiyecek olursak, hiç değilse patronu bulunsun. Ama bu işi de, ona, duruşmadan üç yıl önce rastlamış olan Moltke'ye bırakalım:

- Paşanın süt gibi sakalı, pancar gibi yüzü, gaga burnu, küçük mü küçük gözleri vardır. Yüzün yakışıklılıkla hiçbir alış-verişi yoktur. Kulaklara değin çekilmiş kırmızı fes bile onu açmaz. Bodur ve enli bir bedenin üstüne iri-kıyım bir baş oturtulmuştur. Bacakları çengel. Sırtında hiçbir nışan bulunmayan bir ceket. Pantolonu şalvar kesimi. Ayağında mest.

Boğaziçi zikzak kalesinin sevgili yazarlarından Balıkhane Nazırı Ali Rıza ile Mehmet Galip de onun sırtına, topuklara değin inen bir harmani atacaklar, iki eline de hiç durmadan akan terlerini silmesi için birer mendil tutuşturacaklardır. Onlara göre güleryüzlülük Paşanın başlıca niteliğidir. Her vakit şenlik ve şadımanlık üzerine iş görür. Alayı da çok sever. Karşısındaki adamın kalbine girip atardamarların iyilik kovasından mı, yoksa kötülük kovasından mı kan boşalttığını saptamakta büyük ustalığı vardır. Haa, Paşamız kimseye de güvenmez. Eğeri altından çekmek isteyenler olursa, hın hısım ayırmaksızın topuna ağzının perhizini verir.

Bu perhiz konusunda biraz daha ayrıntıya inmek üzere söyleyelim ki Hüsrev Paşa, Koca Reşit Paşanın iflahını kesmek için de denemedik köpek dolabı bırakmamıştır. Sultan Mahmut'un ölümünden önceki aylarda Padişah'ı doldurarak onun öldürülmesine ferman bile almıştır. Reşit Paşa bu ölüm cezasından tüm Müslümanların sığınağı olan Padişah Hazretlerinin ölüm kadehini kendisinden önce kaldırması, kendisinin de, bir dostun uyarısı sonunda, Londra'da ayak sürmesiyle kurtulabilmiştir. Ne var, Padişaha bağlılığını bildirmek üzere İstanbul'a gelince -bir söylentiye

göre onu İstanbul'a gelmeye zorlayan da Hüsrev Paşa'dır- çelmeler yine sürgit olur.* Bu kez, Hüsrev Paşa, geleceğin sadrazamının eline içinde yüz bin yezitlik yazan bir mektup tutuşturur ve Huzura girişinde mektubu Şevketli Efendimiz'e vermesini sağlam tembih geçer.

İşin yahşisi odur ki, Sultan Mecit konuşmalarının daha ilk rüzgârlarında Reşit Paşanın görgüsüne ve bilgisine hayran kalmıştır. Hele Reşit Paşa Avrupalıların açköpekliğini, onları doyurmak için ne gibi kemikler atmak gerektiğini ayrıntıları ile ortaya dökünce Sultan Mecit de biraz önce, ayaküstü okumak ustalığını gösterdiği Hüsrev Paşa mektubunun içeriğini kendisine açıklayıverir:

- İşbu mektubumu Efendimize sunacak olan Reşit Paşa, yeri cennet olan babanızın idam için ferman buyurduğu kişidir. Din ve devlete son derece dokuncalı olduğundan babanızın buyruğunu hemen yerine getirmeniz uygun düşer.

Aman Allah, kesilsin mi yağı Paşadaki hoşafın? Öyle ki, Sultan Mecit Paşa'nın korkusunu aşağı almak için bir sürü üzerlik otu yakmak zorunda kalır. Reşit Paşa da, Hüsrev Paşanın adını akıl defterine yazarak güzel güzel çekilip gider.

Hüsrev Paşa'da çoluk çocuk, nanay yavrum nanay.

Nedir, kölelerini okutup eğitmekte, adam etmekte büyük ünü vardır. Kölelerinin otuz ikisi devlet işlerinde görev almıştır ki ikisi sadrazam biri serasker, dördü vekil, biri de müşir olmuştur. Liva-

* Başka bir söylentiye göre de, Hüsrev Paşa, Sultan Mahmut'un ölümünde, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'dan sadrazamlık mühürünü zorla almış, kendi kendini sadrazamlığa kondurmuştur. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Beyin annesi de anlatır ki Sultan Mecit, babasının gömülme töreni akşamında, Harem'e geldiğinde Valide Sultan kendisine: «Aslanım, Rauf Paşayı niçin görevinden aldın, onu baban hem sever, hem de kendisine güvenirdi» deyince Sultan Mecit de şu karşılığı vermiştir: «Valide, beni bir şeye karıştırmadılar. Kendileri istediklerini yaptılar.»

lar ve ferikler ise gırladır.

Paşa bildiğinden de kalmaz. Kendi aracılığı olmadan önemli bir yere konan her insana firavun kesilir. 1836 yılında Sultan Mahmut'un büyük kızı Sır Kâtibi Mustafa Paşaya verileceği vakit bütün ayak oyunlarını haydalayıp Derya Kaptanı Halil Paşayı, -o da kendi kölesidir- Sır Kâtibinin yerine damad-ı şehriyariliğe kayırmıştır. Daha sonraları Padişahın öbür kızının evlenmesi söz konusu olup Hassa Kumandanı Ahmet Paşa'nın adı ortalarda dolaşmaya başladığında Hüsrev Paşa yine kendi kölelerinden Sait Mehmet Paşayı Saray'a yamamanın yollarını bulur.

Halil Paşa üzerine aydınlatıcı bir öykü olmak üzere şunu anlatalım ki Osmanlı'nın mı yoksa Moskof'un mu yaman olduğu iyice belirsin. Paşa, Osmanlı-Rus Savaşının bitiminde, 14 Eylül 1829 günü Edirne Antlaşmasının arkasından olağanüstü elçi olarak Çar I. Nikola'ya gönderilmiştir. Petersburg'a vardığında Rusya Hükümeti kendisine ne görevle geldiğini sormuş, o da iki hükümdar arasında -burada şanlı sözcüğü de kullanılmıştır- yeniden kurulan dostluğu pekiştirmeye ve Çar Hazretlerine Padişahın selamını bildirmeye geldiğini, politikayla hiçbir ilintisi bulunmadığını söylemiştir. Çar'a giden yollar açılınca da Paşa, Selam-ı Şahaneyi sökülerek armağanlarını sunmuştur. Unutmadan ekleyelim ki Halil Paşa'nın santralı kusursuz mu kusursuzdur. Üstelik de laf piyazcısıdır, ve de bıyığı yellidir. Sizin anlayacağınız, I. Nikola'nın ağzından girip burnundan çıkmıştır ki laf gelip de Edirne Antlaşmasına dayanınca, orada bulunan Dışişleri Bakanının heyheylerini, aman o da iş mi, elinin tersiyle itmiş ve sözleşmenin maddelerini büyük ölçüde yumuşatmıştır.

Buraya şunu da kıstırmalıyız ki 93 Savaşı'nda filmler yanınca Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını imzalamakla görevlendirilen eski sadrazam Saffet Paşa ile Sadullah Paşa, Rus önerilerini az biraz hafifletmeye yararlı olur düşüncesiyle Padişah'ın (Sultan Hamit) Rus Çarı'na bir elçi yollayacağını ortaya attıkları vakit baş-

delegesi General İgnatiyef, Halil Paşa'nın I. Nikola katındaki başarısını bildiği için buna yanaşmamıştır:

- Hayır hayır, biz o tuzağa bir kez düştük, bir daha düşmek istemeyiz.

Damat Halil Paşa'nın yararlı işleri yanında yararsızları da vardır. Ağla ey benim gözlerim ki, Pertev Paşa'nın Edirne'de boğdurulmasına önayak olan odur. Gerçi Pertev Paşa'nın ölü fiyatına öldürülmesine açıkça saz çalmamıştır ama başlattığı fitne, işi oraya vardırmıştır. Dinleyin öyleyse o öyküyü de.

Paşamız 1837 yılında, Tophane-i Amire Müşiri olarak afi kestiği günlerde top beygirleri için koşum aldıracak olur. Ama bunu Avrupa'dan getirtmeyi yeğlemektedir. Konu Vükela Meclisine gelip de konuşma açılınca Umur-ı Mülkiye Nazırı Pertev Paşa -onun Hariciye Nazırlığı da vardır- şunları yuvarlar:

- Yerli sanayinin ilerlemesini sağlamak için her türlü gereç memleket içinde yaptırılmalıdır. Her şeyi Avrupa'dan almaya kalkışmak devlete hizmet işinde rahatlığa ya da başka bir amaca hizmet etmek istenildiği anlamına gelebilir.

Yattıkları yerler incinmesin, orada Pertev Paşadan yanalığı olmayan ne kadar Paşa varsa, özellikle de Damat Paşa zınk diye öfkeye binerek kabineto odasından dışarı fırlar. Halil Paşa, geceleyin de, eşi Saliha Sultan'a durumu anlatarak sözlerini şöyle mühürler:

- Hakaret saltanat ailesine yapılmıştır. Namusumu bütünlemedikçe ya da o adam cezalandırılmadıkça Meclis'e ayak atmam.

Öykünün bu noktasında bir sultan ne yapar? Doğru babasına koşar değil mi? Saliha Sultan da, ertesi günden tezi yok, öyle yapar. Aralıkta, Akif ve Hüsrev Paşalar gibi azılı Pertev Paşa düşmanları da çeşitli çamurlarla fitne ateşini yelpazelerler. Pertev Paşa da, 2 Eylül 1837 günü, kardeşi Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Emin Efendiyle birlikte görevlerinden alaşağı edilir. Pertev Paşa Edirne'ye, kardeşi Kütahya'ya, İstanbul'dan daha önce çıkarılan da-

madı, Mabeyn Kâtibi Vassaf Efendi de Varna'ya sürülür. Bir süre sonra da, uğurlu bir günde, Padişahın fermanıyla, Paşamızın ruhu bedeninden dışarı çıkarılır. Ne ki, biz masal içinde masal yazmıyoruz. Bu ölümün öyküsünü güneşli bir zamana defedip yeniden Kandilli'ye doğru kürek çekelim. Orada, Kandilliburnu'nda Halil Paşa'nın bir yalısı var ki şimdi de, nasıl olur demeyin, onu sahneye çıkaracağız. Sultan Aziz, Paşa'nın ölümünden sonra yalıyı -İbnülemin onun Beylerbeyi'nde olduğunu söylemiştir- bir başka damad-ı şehriyari'ye, Mehmet Ali Paşa'ya verecektir ama Paşa'nın oğlu, yine damat, Mahmut Celalettin Paşa (Prens Sabahattin'in babası) onu geri almanın yollarını bulmakta gecikmez. Bu hokkabazlığın şusu, busu *Son Asır Türk Şairleri*'nde açıklanmıştır ki bilinmesi güzel ganimettir:

- Mahmut Celalettin Paşa, yalıyı geri almak için Padişahlık katında girişimlerde bulunursa da bir sonuç alamaz. Çaresizlikten bunaldığı bir günün birinde yine Saray'a giderek yüz sürmeye karar verip de İskele'de kendi istimbotuna binmek üzere iken Halidiye şeyhlerinden Feyzullah Efendi ile sağkolu Edirneli Mehmet Nuri Efendi'ye rastlar. Vapur beklemekte olduklarını öğrenince Sirkeci'ye değin istimbota yüz vermelerini rica eder. İstimbotta Mehmet Efendi aracılığı ile yalının geri verilmesine çalışılmasını istemeği de unutmaz. Hazreti Aziz de hemen oracıkta murakabeye varır ve sonunda: «Mahmut Bey, Allah mübarek eylesin» buyurur. Birkaç gün sonra da yalı yeniden eski sahibini bulur.

Ne var, biz yine Halil Paşa'ya dönelim ve onu Kandilliburnu'ndaki yalının, denizüstündeki odalarından birine yerleştirip eline bir dürbün verelim. İsterseniz, geçen yüzyılın ünlü nükteci-lerinden Hafız Ömer Efendi'yi de odaya salalım ki Paşa gözlerine şölen çekerken, kulaklarıyla da çarliston marka fıkralar derlesin. Kaldı ki dürbün işi çok sürmeyecek, Paşa Beylerbeyi kıyısını tararken gözleri, bacanağı Damat Sait Mehmet Paşa'nın yalısına takılacaktır. Çünkü bir vapur Sait Paşa'yı alıp Sinop sürgününe götür-

mek üzere yalının -bu yalı sonradan Şeyhülislam Muhtar Beyefendi'ye geçecektir- önüne demir bırakmıştır. Kulağına daha önce bir şeyler çalındığı için Halil Paşa'nın merakı kalktıkça kalkar. Paşa belki de bugünkü dürbün safasına bu yüzden el atmıştır. Göz sevinci veren şudur ki Kandilliburnu yalısının kapı önüne de bir kayık yanaşmıştır. Kayığın içinde de Sait Paşa'nın kethüdası görünür. Halil Paşa:

- Şimdi ondan havadis alırız.

diye teller takınır. Gelgelelim Kethüda Bey başka gazellerdedir. «Paşa nasıl, ne haber?» sorusunu, «Hamdolsun afiyette, aslan gibi oturuyor» sözleriyle karşılar.

Halil Paşa'nın can başına sıçramıştır. Ömer Efendi'ye döner:

- Hafız, bu herif ne halt yiyor?

Sonra da Kethüda Beyin taklidini yaparak: «Aslan gibi oturuyor!» sözünü ti'ye alır. Onun arkasından da birden patlayarak gürler:

- Behey budala herif, baksana paşan gidiyor, haydi koş git, kendisini gör, bize de adamakıllı haber getir.

Söz buraya gelip dayanınca bizim de artık Halil Paşa'yı boşa alarak Damat Sait Mehmet Paşaya merhaba çekmemiz gerekir. Paşa, damatlığından önce Çanakkale Boğaz Muhafızı ise, damatlığından sonra Anadolu Redifi Seraskeri'dir. Daha sonra Ticaret Nazırlığında ve Derya Kaptanlığında bulunmuştur. Sürgün olayı 1848 yılında dili belasındadır. Ama biz 28 Nisan 1836 günündeyiz. Paşa'nın Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesinde Mihrimah Sultan'la kıyılan nikâhı da tam bugündür. Düğünse Dolmabahçe'nin üstündeki Bayıldım Köşkü ile çevresindeki geniş alanda yapılacaktır. Bugün burada -büyük sinema yönetmenleri de bunu yapar- iki kamera birden kullanacağız. Bu iş için de iki güvenilir adamımızı ayırdık. Erkek konuklar arasında genellikle Moltke, kadınlar arasında da Miss Pardoe dolaşacak. İşin güzelliği, Molt-

ke'nin kamerası zaman zaman kadınları da görecek. Miss Pardoe ise aynı işi erkeklere uygulayacak.

İşte Moltke'nin ilk görüntüleri: İstanbul, Beyoğlu ve Boğaziçi'ni kucaklayan Bayıldım Köşkü. Her yer pencere oğlu pencere. Dışarıda at ve ip cambazları, İranlı pandomimacılar. Her yer mahşer gibi. Bol feraceler ve beyaz yaşmaklar içindeki kadınlar yokuşun tepesine tünemiş. Gün kavuştu kavuşacak. İkindiden beri Köşk'te tutulan yabancı devlet elçileri şimdi oradan çıkarılmaktadır. Düzlükte kurulu, büyükten büyük bir Türk çadırına istif ediliyor. Damatla vezirler ve devlet ileri gelenleri oraya daha önce alındığından topu da 100 kişilik bir sofranın üstüne çökmüşlerdir. Bronz tepsiler, gümüş takımlar, ve de porselen şırfıntıları herkeslerin gözünü alıyordur.

Tam o sıra ne olsun beğenirsiniz? Moltke'nin kamerası, bahtı buyruğunda tutan paşa hazretlerini tirfil tirfil ederken zınk diye durmasın mı? Aman Tanrım, vezirler mezirler, elçiler melçiler topu makinenin içinde kalmışlardır. Onların kurtarılması, kameranın da tortop edilmesi çalışmalarına hemen geçilmişse de sonucun alınması 24 saata mal olur. Moltke de orada yapılacak iş kalmadığından, gelin sultanın çeyizini, çimenini Arnavutköy Sarayına götüren alayın arasına katılır.

Atlıların koruması altındaki alayın önünde paşalar yer almıştır. Paşaların ardında kırk katır vardır ki değerli kumaşlar, denklerle görünmez olmuşlardır. Katırların ardında da şallar, halılar, ipekli giysiler ve benzeri şeylerle yüklü yirmi araba geliyordur. Bunları ise 160 ayvaz izler. Her birinin başı üstünde büyük gümüş tepsiler vardır. Hepsi de silme armağandır. En öndekinde cildi altın ve inci ile süslü görkemli bir Kur'an bulunuyordur.

Burada Moltke'nin bir bilisizliği daha doğrusu bir görgüsüzlüğü olmuştur ki onu da yazmadan geçemeyiz. Siz de akıl defterinize geçirin ki, Moltke o gün, o alayda gümüş sandalyeler, içi mücevher dolu çekmeler ve kutular, altın kuş kafesleri de görmüş ve

bunların tören için ortaya çıkarıldığını sanarak kendi kendine şöyle mırıldanmıştır:

- Bu eşyadan bir bölüğü, herhal, gizlice Hazineye dönecektir. Bir başka sultan evlendiği vakit de yeniden halkın önünden geçirtilecektir.

Bu çığlıkten sonra, bizim Moltke'ye yapışmamız yakışık almayacağından biz de Beyazıt'a yollanarak Mis Julia Pardoe'ya tokamızı uzatalım. İngiliz Kızı erkek tarafının (Damat Sait Paşa) geline gönderdiği armağanları görüntülemektedir. Bunlar kameraya giriş sırasıyla şöyle boy satarlar:

- İçinde Doğu'nun en ağır kokuları bulunan som gümüş mahfazalı tuvalet takımı, yine gümüş mahfazalı gümüş sofra takımı, üzerleri değerli taşlar, altın ve gümüş işlemelerle kaplı tepsiler, tıkabasa şal doldurulmuş renkli muslinden bohçalar, 12 adet hamam takımı ki birincisi yıldız biçiminde, sedef kakmalı ve pırlanta tasmalı abanoz nalınlardan oluşmaktadır. İkincisi baş çevreleridir ki sırma kumaştan yapılmışlardır, üstlerine de ipekle çiçek demetleri işlenmiştir. Üçüncüsü kenarları altın saçaklı havlular ise dördüncüsü, içindekiler görünmesin diye sıkı sıkıya kapatılmış eflatun atlastan çiçekli bir bohçadır. Beşincisi altın kaplama büyük bir leğen, altıncısı elmas işlemeli fildişi bir tarak, yedincisi zümrüt ve inciden bir çift pantufla, sekizincisi göğüs kısmının üstü sırma saçakla bezenmiş bürümcük bir gömlek, dokuzuncusu altın kulplu - içi sabun dolu- bir kutu, kesme kristal bir kutu, onuncusu yakut ve abanozdan bir esans kutusu, on birincisi altın çerçeveli, üzeri mücevher çelenkli bir el aynası, on ikincisi de altın çiçek işli ve saçaklı al kadifeden bir minder örtüsü. Armağanları taşıyan ayvazların ardından da dört haremağası gelmektedir. Onların arkasında ise Muhafız Alayı, onun arkasında Serasker Hüsrev Paşa ile paşalar demeti. Onların arkasında bando mızıka, onun arkasında ise silahlarının kabzaları güneşte pırıl pırıl parlayan ikinci bir piyade alayı.

Ey okur, öyle bir noktaya eriştik ki, burada sana bir şaşırtma vereceğiz. Düğünün birini anlatırken, bir başkasını anlatmaya başlıyacağız.

Şu unutulmamalı ki, her aklı başında yazar, elli sayfada, yüz sayfada bir okurlarına şaşırtmaca verir. Vermezse okurlar kendilerini, olayları yüzünden kavramak alışkanlığına koyverirler ki, bu, onların kavrama gücünü dumura uğratabilir. Öte yandan, okurlarına şaşırtmaca vermeyen yazarlar da, öyküyü tekdüze anlatmayı bir biçem, bir uslup olarak seçerler. Sonunda, bunların döktürdükleri de zırvadan ve yavanlıktan öteye gitmez.

Bir de var ki, görülen ve duyulan şey bellenmeli, bellenen şey de anlatılmalıdır. Yoksa ne tarih kitapları, ne de ahret seferine çıkmış dünya kalır ayakta.

Şimdi sıkı durun, Mihrimah Sultan'ın -Damat Sait Paşa onunla başgöz olmuştur- düğününden, Abdülmecit'in kızı Münire Sultanın düğününe sıçrıyoruz. Düğün 10 Haziran 1857'den başlıyarak bir hafta sürecek ve günde beş kez şenlik topları atılacaktır. Vükela çadırlarının kurulduğu yerden taa Dolmabahçe Sarayına değin, yolun iki yanına meşaleler dizilmiş, çadırlar kandillerle süslenmiştir. Bir gözleme dayanır ki, o düğünde, vükela ve devlet büyüklerinin yalıları ile çadırlarındaki kandil ve fener sayısı dokuz yüze ulaşmıştır.

Damat, Mısırlı Büyük Abbas Hilmi Paşa'nın oğlu İlhami Paşa'dır. Yeni evliler, düğünden sonra Sır Kâtibi Mustafa Paşa'nın Vaniköy'deki yalısında oturacaklardır. Çünkü iki yıl önce Edirne valisi iken görevinden çekilen ve de açıkta kalan Mustafa Paşa, Mecalis-i Aliye üyeliğine (devlet bakanlığı) atanabilmek yolunda -bu iş bir yıl sonra gerçekleşecektir- yalısını genç sultana açmakta sakınca görmemiştir.

Paşa olmanın gizlerine aydınlık getirir mi, getirmez mi, o günlerde aynı elçabukluğunu Giritli Mustafa Paşa da yapar. O da Emirgan'daki yalısını, Münire Sultan'ın düğününden bir hafta ön-

ce Tophane Müşiri Damat Fethi Ahmet Paşa'nın oğlu Mahmut Celalettin Paşa ile evlenen, Abdülmecit'in bir başka kızı Cemile Sultan'a açmıştır.*

Biz bu ayrıntıları bırakalım da Münire Sultan'ın düğününde biraz sonra başlıyacak olan Hacivat oyununa kendimizi hazır tutalım. Oyunda iki kişi rol almıştır ki biri Şair Leyla Saz'ın annesi, öbürü de entarisinin kumaşı, rengi, çiçekleri, kenar süsü tıpkı tıpkısına annesininki olan bir kurumlu hanımdır. Valde Hanım, hindi gibi kabaran hanımla ilk burun buruna geldiğinde, o çağın bütün kibar hanımlarına uyarak bir uzun, bir de kısa «a» çekmiştir. Kurumlu Hanım da, Valde Hanım kendi görüş açısı içine girer girmez, yine o çağın derisine sığmayan kadınları gibi bir uzun, bir kısa «a» yuvarlamıştır.

İşin gerçeği şu ki, iki bayan da eşi az bulunur kumaşları yeğlemekte, sıradan kumaşlara, hiç mi hiç, yanaşmamaktadırlar. Bu yüzden sık sık Kapalıçarşı'nın yan sokağındaki canfesçileri yoklamaktadırlar. Düğün için de aynı şeyi yapmışlar ama bu kez bezirgân, vay utanmaz, arşınlık toptan kestiği kumaşı her iki müşteriye de: «Bundan bir entarilik geldi» diye satmıştır. İki bayan, daha o dakikada bezirgânın yediği haltı çakmışlardır ama öfkelerini canfesçiden şipinişi çıkaramayacaklarından birbirlerine kesik kerem düşmeyi yeğlemişlerdir. Alın bakalım, Valde Hanım suratı iyisinden sirke satmaya başlamıştır. Kurumlu Hanım ise dudak üstüne dudak büküyordur. Ayranı kabarmış bakışlar ise karşılıklı salvo edilmektedir.

Valde Hanım giysilerin eşliğine mi sıkılsın, yoksa Ağa Hüseyin

* Beşikte Parmak Sallayan Sultan diye anılan Cemile Sultan'ın torunu Mevhibe Bebek'in anılarını derleyen Sara Ertuğrul'un *Geçmiş Zaman Olur Ki* adlı kitabında bu konuda değişik bir bilgi verilmektedir. «Sultan Mecit kızına, düğün armağanı olarak Fındıklı Sarayının yapılmasını buyurmuştur. Ama düğün gelip çatmış, Saray ise bitmemiştir. Bunun üzerine Emirgan'da Mısırlı İsmail Paşa'nın yalısı kiralandı ve düğün orada yapıldı.»

Paşa'nın kızı, Vasıf Paşa'nın da karısı olan hanımın koskosuna mı?

Sonunda şu dizginsiz ve tasmasız sözlere yol verir ki günümüz yazarlarının yazıları yanında üzüm hoşafı gibi tatlı kalır:

- O, paşa kızı, paşa haremi ise benim babam da yeri cennet olan Sultan Mahmut'un birçok kez huzuruna çıkmış özel tatarıdır. Kocam da iki padişaha hizmet etmiş bir vezirdir. Hıh, o zenginse, devlet ve padişahımızın sayesinde biz de kimsenin eline bakmadık.

O, tarikatinde yazarların dostu, yol ve sofra arkadaşıdır.

Onun adı Nezihe Meriç'tir ki Nezim diye bilinir.

Kocası Salim Şengil'dir ki Salim Amca diye bilinir.

Kızı Aslı'dır ki Ayparçası diye bilinir.

Nezim ilkin İstanbuli iken, sonradan Ankaravi olmuş, sonunda yine İstanbul'a -hem bu kez Boğaz'a- düşerek ikinci İstanbul çağını tutuşturmuştur. Kendisi dil sahibi bir öykücüdür. Türkçe'ye özel bir tutkusu vardır. Yaşıyorsa dilin içinde yaşıyordur.

Anlatılmıştır ki; apartman kapıcısı sabahleyin siparişleri almaya gelip de: «Yine iki ekmek mi?» diye sorduğunda, kafası, daha kapıyı kapamadan tümce üretmeye başlar. İlk tümce bir sorudur ve de kendine yöneltilmiştir:

- Ne demek istedi şimdi bu?

Sonra da şak, şak, şak, tümceler birbiri ardından, zincirleme sökün eder:

- Amma çok ekmek yiyorsunuz:

- Siz de boğazsızsınız canım.

- Âlâ, âlâ yine iki ekmek mi?

- Yeseniz neyse, bayatlatıp atıyorsunuz.

- Bir tane alsanıza, yine iki ekmek mi?

Menkıbelerden biri de şöyle dile getirilir:

- Onun işi, yazacağı öyküye gereç toplamak için yaşamaktır. O,

çevresini hep yazacağına göre değerlendirir. Her şeye o gözle bakar, o gözle kulak kabartır. Gerçekte bu saatler, yazma saatlerinden başkası değildir. O bu durumda da, kâğıda geçmemiş öykülerin sıkıntısını, bunalımını fısıltıya verir. Sonra böyle yaşayıp giderken bir gün bu birikim sürecinin bir yerinde, öykülerden yani bileşimlerden biri Nezim'in boğazına sarılarak dışlanmak, nurlu ve pirli kâğıtların üstünde takla atmak ister. O da kalemi eline alarak, ikinci yazma döneminin ilk tümcesini, çevrenin topuna, tüfeğine bakmayıp ışıldatır.

Nezim'in inci değerindeki sözlerinden:

- Yazma işi başladıktan sonra sözcüklerle ortaya çıkaracağım öykü için, onda kuracağım yaşam için, öğrendiğim, bildiğim, sezdiğim, sınayıp düşündüğüm her ölçüyü, her kuralı, işimle ilgili her beceriyi kullanarak, istediğim, aradığım tınlamayı elde edinceye değin uğraşırım. Yıllar öncesi, Toroslar'da çan yapan ustaları izlemiş, çan sesinin en güzel tınlayışlarını içime çekmiştim. Öykülerime yerleştirmeye çalıştığım tınlama budur.

Her şeyin gelip tarihteki yerini alması için şunu da belirtelim ki, biz sırtımızı Ahmet İhsan'ların yalısına -şimdiler onun yerinde gıcır gıcır bir yalı vardır- verirsek karşımıza dikilen Yamaçlı Sokak'ta Erhan apartmanı ile burun buruna geliriz. Bakışlarımızı beşinci kata çektiğimizde de Nezim'in Boğaz'a işaret kaldırdığını egavlayabiliriz. Vakit ikindi olsaydı, onu pencereden sarkmış olarak da görüntüleyebilirdik. Ayparçası Aslı, okuldan saat dörtte döndüğü için yazarımız, kendini yarım saat öncesinden Boğaz'a sarkıtmıştır.

Nedir, Nezim'in evde olduğunu anlamak istiyorsak, daha kestirme bir yol vardır. Dış kapıdaki zile dokunursak, duvara yerleştirilmiş bir konuşma aygıtından öyle bir «Efendim» fışkırır ki bu, Nezim'in Nuh tufanından beri orda bulunduğunu haber verir. Haa, aygıttan of terennümlü Beyati Araban bir «Kim o?» gelmişse bu da, Salim'in evde olduğunu, Nezim'inse mutfakta aş karıştırdığını belli eder.

Apartman denizin üstüne yürümüş bir salondan oluşur. Gerçi, arkada, tepenin oyulmuş kayalarına bakan iki yatak odası ile yanda bir oda daha vardır ama bunların Boğaz'la da, Boğaz'ın şıngırı ile de hiçbir alış-verişi yoktur. Yalnız dipte, sağdaki odanın hava atmasına çanak tutan bir şey dikkati çekmişse, bilin ki o da iki kişilik lenduha yatakla pencere arasındaki kaşar dilimi boşluğa zarzor sıkıştırılan ütü masasıdır. Daha açalım, bu ütü masası Nezim'in son öyküsünü yazmakta kullanılır. Hani masa da hınzır mı hınzırdır. Nezim'in Ankara vi günlerindeki o üstünde kitapların, fişlenmiş dergilerin, gazete kesiklerinin bulunduğu o görkemli, o kocaman oğlu kocaman masanın düşünü boyuna onun gözlerine sokup yaşartır ve ona: «Ah, ne güzeldi masanın üstüne yayılıp çalışmak!» sözlerini yinelettirir.

Vay vay bahtiyarım, Nezim'in öykü yazmaktan başka daha bir sürü işi sayılmıştır. Evin bütün kanapelerini, koltuklarını, masalarını, iskemlelerini, kilimlerini, dahası Salim Amca'yı sırtında taşıyan biri varsa o da Nezim'dir. Ah, ah eyvah ki, çarşı pazar da ona bakar. Gece yatağa yatar yatmaz, ertesi günün aşını düşünmese olmaz. Alarsabah da ver elini Çengel! Üsküdar merhaba! Beşiktaş pazarının kurulduğu günler ise kesenkes ordadır. Evin eti de Beşiktaş'tan Beşler Et Pazarı'ndan alınır. Gelgelelim Amcamız, onun Beşiktaş'a gitmesine yüzde yüz karşıdır. Çünkü Nezim orda ne kadar ucuz, ne kadar tapon kumaş varsa tümünü eve taşır.

Hu, hu komşular, Nezihe Meriç, oldum-bittim otlara, sebzelere, yeşilliklere, pazarların çılgın kalabalığına, çarşıların alvala yaşamına vurgundur. Her gittiği şehirde pazara bir göz atmadan kendine gelemez. Bir iki saatliğine kalacağı kasabalarda bile palas pandıras pazarın ya da çarşının üstüne atılır. Gözleri pırıl-pırıl kesilinceye değin, oradan ayrılmaz.

Lebbeyk a canım, günlük tıkınmayı ayarda tutabilmek için Çengel'e, Üsküdar'a, ya da Beşiktaş'a uzanmak şişenin mantarını her zaman flok diye attırmaz. Bir de alınan şeylerin eve taşınması vardır. Hele Nezim'in Çengel'de otobüs, ya da dolmuş bulamayıp da

zembilleri sallasırt ettiği günlerde Sahra çölünü geçmek, Çengel'le Vaniköy arasını daltaban yürümekten kolaydır. Git, git, git. Yol da bir türlü bitmiyordur. Yalnız taştan taşa, yoldan ize geçip göçerken Nezim, dili fır fır dışarıda, kafasından şu mutlu ve al pancar düşünceleri geçirmek fırsatını da bulur:

- İçimdeki delidolu, çocuk huylu, sevinçli, iyi niyetli, sevgisi bol kız olduğu gibi duruyor, hiç yaşlanmıyor.

Gelgelelim, aramızda kalsın, yirmiler, otuzlar, kırklar, elliler çoktan gerilerde kalmıştır. Kimi zaman öyle olur ki -heyheyli günlerinde- biridir bu- evin önündeki o 15 adımlık yokuşla, evin beş kat merdivenini bin bela aşar. Kapıdan içeri adımını atar atmaz da kendini -yürekçeğizi bir kalaycı körüğü gibi inip çıkıyordur- salondaki halının üstüne uzatıverir.

O zaman da gelsin höngürtüler, gitsin höngürtüler.

Huyu, husu Nezim'in on sekiz yaşının tıpkısı olan Aslı da bir yerlerden kopup gelir. Eli, ayağı birbirine dolaşmıştır. Bir yıkım haberi sıtmasında tir tir titriyordur:

-Annecim, annecim, ah annecim, lütfen annecim, n'oldu söyle, lütfen söyle.

- Aslı çekil, beni rahat bırak. Olamaz bu, ölüyorum ben. Ta Çengel'den yürünemez bu yükle. Yapamıyorum, yoruldum ben artık.

- Annecim saçma bir şey bu, neden dolmuşa binmiyorsun?

- Saçma sensin. Aptal mıyım, geçmiyor. Allah kahretsin, bir tane bile geçmedi. Otobüsler durmuyor. Ölebilir insan sinirinden.

- Annecim insan erken çıkar.

- Çekil başımdan.

Nezim komadan, ancak bir saat sonra, bir banyo, bir de tavşankanı bir çayla çıkar.

Nezim'in yakın bir sırdaşı ve sırlarının koruyucusu şunu anlatmıştır ki o, günlerden bir gün, Üsküdar'a gitmek için kapının

önünde otobüs beklemiş, dolmuş beklemiş, beklemiş oğlu beklemiş, ama hiçbiri çatapata ve sallapata yüzünü göstermemiştir. Derken langıdı, langıdı bir yük arabası görününce Nezim birden bir tepki alır:

- Üsküdar.

Arabacı yazarımıza bakar bakar, aklından: «Bu kadın da araba üstünde nasıl gider» diye geçirdikten sonra baştan savma bir karşılık yapıştırır:

- Çengel.

- Iııh, Üsküdar.

Canımız benzeri ve sevdiğimiz Salim Amca'ya gelince, o da evin ağır topu bacaloşkasıdır. Konuklara hep elde içki kadehiyle görünür. Ankara'daki çorba yıllarında bile hemen hemen aynı şeyi yapmıştır. İçmese de bardakta her vakit içki bulunur. Bu da çokluk beş yıldızlı Metaksas'tır. Hangi odaya giderse, kadehini de, yavrularını ordan oraya taşıyan kediler gibi yanından ayırmaz. Akşamları eve dönerken kendi mezesi için en iri şeftalileri, en iyi muzları, en çürüksüz elmaları alıp getirmeyi de unutmaz. Ama bu, Nezim'in pazar yükünü hafifletmek adına yapılır. O, karısına yardım için, sık sık mutfağa dalmak isterse de Nezim bu iyliğe yüzde yüz karşıdır. Salim evde her yere girip çıkabilir, ama mutfağa asla. Yalnız, bizden duymuş olmayın Amca'nın bir meyve salatası vardır ki onu İstanbul'da, değil Aptullah Efendi, değil Pandeli, değil Ekrem Yeğen, Enderun-u Hümayun'da parlamış aşçılar bile yapamaz. Bu yüzden de Salim, postu mutfağa sermek istediğinde hep: «Meyve salatası yapacağım» sözlerinin ayaklarına yatar. Sözün kısası odur ki, böyle bir niyeti olmadığı, ya da buzdolabında meyve kalmadığı meydana çıkınca da dazıradazır mutfaktan atılır.

Menkıbe:

Salim'in Ankara'ya kaçtığı günler -bu da öykücümüze yardım düşüncesiyledir- Nezim de salondaki yemek masasının üstüne bütün dikiş estepetasını yayar. Beşiktaş pazarından alınmış sal-

hurde kumaşların yaşantısı da başlamış olur. Yollu çarşaflar, Şile bezleri, Sümer basmaları masanın üstünde artık Ermeni gelinleri gibi kırıtıyorlardır. Sonunda tümü de gelip kendilerini, Nezim'in değişik şeyler uydurmak, akla gelmedik kumaşlardan benzersiz ve huysuz urbalar, örtüler, çantalar, başlıklar çıkarmak ustalığının eline bırakırlar. Nezim'in menkıbelerinden biri de şöyle dümbedüdük olmuştur ki bir yollu çarşafın doğranmasıyla dikilen entariyi, aşağı katın çocuğu Yazarımızın üstünde görünce bütün apartmanı ayağa kaldıran bir çığlık atmıştır:

- Aaaa, gecelikle dolaşıyor.

Söylemezsek patlarız, Nezim'in son yıllardaki beğenisi, istese de istemese de Ankara Gazeteciler Derneği'nin beğenisine göre uyarlanmıştır. Çünkü Derneğin üyelerine dağıttığı kumaşlardan başka bir şeyi görmüyordur gözleri.

Şimdi yine dikkatinizi isteyeceğiz. İt dalkavukluğu sayılmazsa yüz batman bir açıklamada bulunacağız. Nezihe Hatun urbalarının çoğunu ya da topunu kendi biçer, kendi diker ya, bu iş için de «60 dakika yöntemi»ni kullanır. Bu yöntem de bütün entarilerin bir saat içinde dikilip tortop edilmesine dayanır. Ne ki bunlar, yazlık fistanlardır. Kollar da Japonedir. Baş geçecek kadar bir delik açıp, iki yanına makine çektin, eteği de bastırdın mı, al sana bir Pierre Cardin. Saate bakmaya gerek yok. Tam 60 dakika.

Şu da gizli kalmamalıdır ki dikilen urbalar, giyilmeden bir kenarda saklanır. Eve, eş dost geldiği vakit bunlarla defile yapılır. Şimdi yine sıkı durun, Nezim aklına esince de makasa yapışıp bütün bluzlarının yakasını hacamatlar. Onları günün modasına uydurmak içindir bu. Konuklarının karşısına bu yakasız ucubelerle çıktığı da olur. Ne var, üç fotografi çekimi pozdan sonra içeri girip, bu kez kıyım dışı tutulan bir kazak geçirir sırtına. Her laf gününde doğrandığına göre, onu da söyleyelim, kazağın üstüne de mercan bir kolye oturtur.

Salondaki konuklarda, aralıkta Arnavutköy'den kopup gelen

alaturka fasla kulak kabartıp tadlarını bulmaya bakarlar. Ama her zaman olmaz bu. Karşıda, Arnavutköy'deki Leylaların -Leyla Erbil- evinden en güzide okuyucuların katıldığı bir alaturka konserin yükselip bu yakaya kılıç üşürmesi gerekir. İşte o zaman udu, Udi Niyazi Bey tıngırdatır, kemençeyi, tereyağından kıl çeker gibi Bülent Bey çeker. O gün assolist olarak da sevdiğimiz, saydığımız öykücü Leyla Erbil dinlenir. Bülent Bey'in eşi Nur Hanım ise şarkıları, Leyla'nın sus-pus olduğu yerden alıp ta nerelere götürür. O gün Leyla'nın kocası Yüksek Mühendis Mehmet Erbil'e de büyük iş düşer. O da, fasıldan sonra, alaturkacılara inat, Winkelmann marka piyanosunda Bela Bartok'ların, Chopin'lerin ruhlarını ayağa kaldırır.

Ne ki konuklar, az-biraz sonra, çayla birlikte Nezim'in kabaklı börekleri ortaya geldiğinde de kendilerinden geçerler. Yani dememiz odur ki, herkes gark-gurk yenilecek kabaklı börek yapar ama sütünü, yağını, yumurtasını, kabağını ve de yufkasını denk düşüremez. Nezim'in yalnız börekleri değil yemekleri de, Kaf der Kaf, ün salmıştır. Orda yiyeceğiniz yemeği hiçbir yerde yiyemiyeceğiniz gibi, orda da bir daha yiyemezsiniz. Çünkü Nezim, her defasında başka yemek yapar, her defasında da sizi başka türlü büyüler. Yalnız Nezim'lerde yemek yemek istiyorsanız bunun bir dürümü vardır. Yemeklerden bir lokma alır almaz onları kıyasıya övmeye başlayacak ve de bunu son lokmaya değin sürdüreceksiniz. Yoksa onlarla bir daha burun buruna gelemezsiniz. Allah kabul etsin, Yahya Kemal gradosunda bir şairimiz, Ankara'da bekârlık yıllarında Nezim'in çok yemeğini yemiştir. Ama o, gereken övgüyü de hiç unutmamıştır. Unuttuğu zamanlarda da Salim Amca kendisini uyarmak inceliğini göstermiştir.

Nezihe Hatun bir de elektrik alır. Elektrikler kesilse de alır. Yani birtakım şeyleri önceden biliyordur. Bunları ya düşünde görmüş, ya da çok eskiden yaşamış gibidir ki içinin renklerle, imgelerle, duygularla dopdolu olmasıyla başlar. Çünkü hemen orda, biri konuşuyor, sesleniyor, dolap beygiri gibi dört dönüyor, mektup ya-

zıyor, ya da elleriyle işaret kaldırıyordur. Biz ravilerin sözlerini aktarıyoruz, bir de Nezim'inkileri aktaralım ki, aralıkta ezilmeyelim:

- Bir sabah «Boşlukta Mavi» adını verdiğim öyküyü içimde duyarak uyandım. Sanki düşte görmüştüm de birden onu anımsıyormuşum gibi öykü her şeyiyle kafamda yaşıyordu. Çok zor yazan biri olduğum halde masaya sokulup sevinç içinde öyküyü yazmaya başladım. Bir oturuşta yazıp bitirdim. Kimdi o öyküdeki kız? Ona, taşradaki o Dayı Bey evine sonradan hep şaştım kaldım. Kimdi onlar, o taşlık, o merdiven? Dumanaltı'ndaki «Erol Bey» öyküsü de öyle. Boğaz'a yerleştikten kısa bir süre sonra o öyküyü, o insanları, sanki geçmiş zamanın içinden elektrik ışınlarıyla teker teker, resimler halinde, duygu parçaları halinde aylarca yaşadım. Medyumlarla anlatılan pek çok şey bana uyuyor. O zaman bozuluyorum: «Ben neyim acaba?» diye düşünmeye başlıyorum. Salim eskiden çok alay ederdi. Ama yıllar öyle olaylar getirdi ki sonunda o da benim biraz bi-tuhaf olduğuma inanmak zorunda kaldı.

Şu bir gözlemdir ki Nezim, küçüklüğünden beri ellere de pek değişik bir ilgi duymuştur. Gözleri ikide bir karşısındaki insanın ellerine takılır. Çokluk da ince, keman çeken, ama her işin üstesinden gelen ellere kesilir. Bir kızın çetin ceviz olup olmadığını, bir erkeğin baktığı yere ateş düşürüp düşürmediğini de ellerden çakar. Hani eller de, insana kıpışık kıpışık bakarlar. Hele çay fincanına uzanan eller hırçın, andavallı, zeyrek, nobran, sallabaş, pilaki, kuş beyinli... İşiniz kiminleyse şipşak ortaya çıkarır. Kimi çay bardağını içindeki zehiri içmeye karar vermiş gibi tutar, kimi usundan bir hesap işi geçirir, kimi de sebeb-i ziyaret'ini açıklama zamanının gelip gelmediğini tartar.

Konuşurken eller! Kazma sallarken, yazı yazarken, tahta rendelerken, taş yontarken! Masanın üstünde eller, beceriksiz eller, usta eller! Topunun da ayrı yaşamları, ayrı anlamları vardır. Büyükler, küçükler, bilginler, demek istiyoruz ki bilginlerin, en bilginleri yüreği yanık ozanlar, «Erol Bey» öyküsündeki Erol Bey, tümü de

elleriyle yaşar. Erol Beyin uzun parmaklı kemikli, ince ve de üzeri kumral tüylerle kaplı, meyhanelere yakışmayacak kadar faylanmış elleri vardır. Erol Beyin doksanlık babaannesinin elleri ise mavi damarlıdır. Üstünde de elmas, akik, zümrüt yüzükler fink atıyordur.

Şimdi biz gelelim kendi şıngırımıza.

1980 yılı Kasım ayının yirmi altısında, gün dolunurken, utanma ve sıkılma incisi Salâh Birsel Vaniköy'deki tepede görünmüştür.

Sekiz vurmalı, sekiz bölü sekizlikle yazılan Katikofti ölçüsünü Hacı Arif Bey bulmuşsa, Katikofti yürüyüşünü de Salâh Baba uydurmuştur.

Bu da sekiz durmalı ve dört bölü sekizlik -16 cm- adımlarla gerçekleşen bir yürüyüştür ki Ustamız onunla patikalara ağırlık vermeden Vaniköy iskelesine inmiştir.

Hagaragort konuşmak gerekirse, Salâh Baba fil tufanına tutulmuştur. Ağzı, burnu, kulakları, yanakları, kirpikleri ve alnı kanarya sarısı, firfiri, tirşe ve vanilya moruna bulanıktır.

Sanki karadut, davulga, güvem, böğürtlen, kuşburnu yemiş de ağzını yine kendi yüzüne silmiştir.

Sırtında da «Antika Talyan» derler dapdaracık, düttürüleyla, arka eteği çift kuyruklu siyah bir ceketle beyaz bir yelek vardır. Zibidi bir pantolon ise bacaklara yapışmıştır. Dizlerden aşağıda da siyah bir çorap konak tutmuştur.

Bu, şu demektir ki güneş de tam karşı kıyıda, Galata Köprüsünün dibinde, uzaya atlayıp kaçmaya çabalıyordur.

Bizim kusurumuza kalmayın.

Biz gördüğümüzü söylüyoruz.

Erguvanlarla Pompei kırmızıları da dört bir yandan koşup Boğaz bitkileri içinde büyük ganimet olmuş ve bu Vaniköy bölümü de, bunların arabalarla aralıksız taşınması için, zınk diye burada kesilmiştir.

Lemi Atlı, Namık Kemal'in: «Zevkin ne ise söyle, hicap etme benden» muhammesini Vaniköy'de, Beşiktaş Muhafızı diye bilinen Yedisekiz Hasan Paşanın oğlu Sait Paşanın yalısında bestelemiştir. Hem de bunu düz otururken değil de, düş görürken yapmıştır.

Doğrusu, Namık Kemal de ustamıza gereken değeri göstermiş, ilkin düşünün perdelerini aralayıp bir cigara uzatmış, sonra da sözü edilen şiiri Manyasizade'nin musikiye vurduğunu ama kendisinin besteyi beğenmediği için onu yeniden Lemi Beye besteletmek istediğini açıklamıştır.

Aman Allahım! Bu istek Lemi Atlı'ya yatağında çiftetelli oynatmıştır ki nihavent sengin semai'ye harradak el atarak muhammesi, dinleyenleri ispazmozlara salacak bir gradoya yükseltmiştir.

Biz kokorozlu fala bakarız. O akşam Sait Paşa'nın yalısında Lemi Bey için serilmiş döşeğin yanında Leon Hancıyan'ın da döşeği vardır. Ustamız, beste biter bitmez, ilkin kendini, sonra da Leon Efendi'yi uyandırarak şarkıyı notaya aldırır.

Gizli değildir ki, Sait Paşa'nın yalısı Vaniköy vapur iskelesinden Çengel'e doğru yürüdüğünde sağda ikinci yalıdır. Onun üstünde -birinci yalı da Koç'larındır- Ziya Sait Erim yalısı, onun üstünde -biraz eski yıllara gidiyoruz- Mahmut Efendi Yalısı, onun üstünde Salih-İffet Onur yalısı, onun üstünde Şlink fesleriyle gıcır gıcır bir kontratosu bulunduğundan 1925 Kasımında ŞapkaYasası

çıktığında bir gecede yüz binler yitiren Tunuslu İsmail Cebbar yalısı, onun üstünde de Gaffar Bey yalısı vardır. Bu sonuncu ile bugün Zeytinburnu denilen yere de ulaşılmış olur.

İskeleden Kandilli'ye yürüdüğünde ise Hamit Paşa yalısı (Doktor Abrabavaya yalısı), Maliye Nazırı Nazif Efendi yalısı (Eski Vani Efendi yalısı), Fahri Paşa yalısı, Ahmet Paşa yalısı, Faik Bey yalısı, Rahmi Seferoğlu yalısı, Sarı Yalı, Evranos yalısı, Nihat Reşat Belger yalısı, Saraylılar çift yalısı sıralanır.

Ey zaman, sen 1875 yıllarını da bilirsin. O zamanlar Vaniköy vapur iskelesi de, Kandilli Kız Lisesi'nin altına düşen düzlüktedir. En başta da Sır Kâtibi Mustafa Paşa'nın yalısı lengerendazdır. Daha sonra ise Üstad-ı Ekrem* ile Niyazi Efendi'nin ve de İhtisap Ağası Hüseyin Beyin yalıları gelir. Onların üstündeki yalılar şöyle sıra almıştır: Sikkezen Fettah Efendi yalısı, İngiliz Ali Bey yalısı, Mecit Efendi yalısı, Eşref Bey yalısı -ki Samipaşazade Sezai burada oturmuştur-, Ahmet İhsan Tokgöz'ün büyükbabası İstanbul Başdefterdarlığı görevlilerinden Muhtar Efendi yalısı, Amedi Cafer Bey yalısı, Bursalı Rıza Efendi yalısı. Ondan sonra da yine Zeytinburnu denilen yer.

Ahmet İhsan'ın anlatmasına göre bu yalıların en ufağı yirmi odalıdır. Hemen hemen topunda da bir kayıkhane ve üç dört kayık görülür. Bahçıvanlar, ayvazlar, haremağaları, uşaklar, halayıklar, seyisler de gırladır. Yalı sahipleri akşamları çokluk vükelâ vapuru ile gelirler. İskelenin iki yanındaki uzun rıhtımlara yanaşmış kayıklara aktarma olup yalılarına çıkarlar. Bu paşalar, beyler birbirlerine son derece yüksek saygı gösterirler. İşin tuhafı, o sevgi denilen Anka kuşunu hep birden büyütürler. Darda kalanları bir başlarına bırakmazlar, yardımına koşarlar. Bir yalıda hasta mı var, bütün komşular ordadır.

O yıllardaki Vaniköy yalılarında, Boğaz'daki birçok yalılarda

* Bk. Boğaziçi Şıngır Mıngır.

olduğu gibi, kışın pek oturan olmaz. Kış, yüzünün peçesini açar açmaz göçler de başlar. Yaz akşamları ise paşalar, beyler her akşam bir yalıda toplanır, fiskos çalçenede perendeler atarlar. Şimdi onları birlikte izleyelim: akşam yemeğinden sonra, yatsı ezanı sıralarında, yalıların sokak kapıları açılır. İçerden, görkemli muşamba fener önde, evin efendisi çıkar. O gece toplanılacak yalıya doğru aheste-beste adımlarla yol almaya başlar. Konukları ağırlayacak yalının en büyük odasında lambalar ve büyük şamdanlıklardaki mumlar yakılmış, çubuklar hazırlanmıştır. Demek isteriz ki, odanın üç yakasını çeviren beyaz örtülü minderler de, biraz sonra ağırlıklarını üstlerine yayacak olan paşaları, beyleri, efendileri beklemektedir. Yüz bin aferin konuklara ki, onlar da arkalarında önü yırtmaçlı beyaz keten entariler, onların üstünde de Şam hırkaları ya da ince kürkler, bellerinde şal ya da Trablus kuşakları -bunları Ahmet İhsan anlatıyor-, ayaklarında kundura ya da potinler, ellerinde tespihler, bu çileli ve vefalı odaları hiç bekletmezler. Kandilli temennalar, hal-hatır sormalar birbirini izlerken de içeri, ellerinde büyük pirinç lüle tablası, omuzlarına dayalı süslü takımlı uzun çubuklarla çubuk uşakları dolar.

Ey okur, billahi bir an dur, sana sorum vardır. Uşaklar çubuğu Efendilerin ağzına doğru mu, yoksa dizine doğru mu uzatır? Ne ki, senden önce ben söyleyeyim, dizine doğru uzatır, yoksa topunun ödü kopar.

Yalılardaki çocuklar ise, akşam yemeğinden sonra, denizden gelecek dondurmacıyı bekler. Gündüzleri karpuz, geceleri de dondurma satan Beylerbeyli Hafız, öğlenden sonra «Kankırmızı kurabiyeler» diye bağırırsa, geceleyin de «Kaymaklı, vişneli»yi bastırır. Hafız'ın dondurma kutusu da selamlık ve harem için dolan tabaklarla hemen oracıkta, ikinci ya da üçüncü yalıda boşalır.

Halit Bey, babası Muhtar Efendi'nin yalısında oturduğu yıl, oğlu Ahmet İhsan da 7-8 yaşlarında bir sabi'dir. Servetifünun Kaptanı 1890 yıllarında Avrupa'yı harmanlayıp döndükten sonra bu yalı-

da yine görünecektir. Ama artık adı Mösyö Turist Türk'tür. Bu unvanı da İsviçre'de İnterlaken'deki bir otelde kazanmıştır. Otel yöneticisi bir bayandır. Ahmet İhsan'la aralarında geçen şakafekeyi buraya aktaralım ki yazarımızın Türk Turizm Tarihi yolunda kafaları yumru, bedenleri kütük, gözleri fıldır fıldır Avrupa ketemperecileriyle nasıl cebelleştiği de masanın üstüne dökülsün:

- İstanbullu Efendi, otelimizi onurlandırmanızdan ötürü memnunluklarımı sunarım.

- Estağfurullah... Acaba anlayabilir miyim ki...

- Şu köşedeki defterleri görüyor musunuz? Onlarda otelimizin açılışından beri, yani altmış yıldır, otelimize gelenlerin adları vardır. Şimdiye değin oraya bir İstanbullu'nun adı yazılmamıştı. Bundan ötürü memnunluğumu bildirmek isterim.

Ahmet İhsan bu gezide, yolculuk süresini iki katına çıkarmak için bir yöntem bulmuştur ki bunu kendisinden sonra bütün Turist Türkler benimsemiştir. Gerçi bu yöntem herkesin kolayca bulabileceği bir şeydir ama, Kristof Kolomb'un yumurtası gibi, onu yazarımızdan önce kimse akıl etmemiştir. Oysa bu yöntem, gündüz görülen ıvır-zıvırların bir de düşte görülmesinden öteye geçmemektedir. Yalnız, bunun için erkenden yatmak, yatarken de midede bir şey bulundurmamak gerekmektedir. Gezginleri bu yönteme en çok bağlayan da budur: midenin boş olması. Gözlemciler gözlemlemişlerdir ki, kimi kaşkarikocular, daha renkli düşler görebilmek için, kendilerini bir hafta oruçta bile tutmuşlardır. Kimileri de gündüzki filmleri bir üçüncü kez görebilmek için çalar saatlerini gece yarısından sonra ikiye kuruyorlar ve o saatte uyanıp yeniden uykuya varmakla bunun üstesinden geliyorlardır.

Ahmet İhsan'ın Avrupa dönüşüdür ki resimli gazete düşünceleri de yayılmaya başlar. Yazarımız da dergisini resimli olarak çıkartabilmek için şimşir üzerine oyma yapan bir Fransızla yazışmaya girişir. Napier adındaki bu oymacı 30 altına Türkiye'de çalışmaya evetlik gösterecektir. Dahiliye Vekaleti de -müsteşarlıkta Semih

Mümtaz'ın babası Reşit Mümtaz Bey oturmaktadır- kendi ödeneğinden Servetifünun'a her ay vermekte olduğu 3.240 kuruşa ek bir ödenek ayırmaya «he» demiştir. Nedir, yazarımız, oymacının devletçe bir sözleşmeye bağlanmasını yeğ tutmaktadır. Sadrazam Cevat Paşa, Ahmet İhsan'ın bu konu için Müze Müdürü Osman Hamdi Beyle de görüşmesini isteyince Servetifünun Kaptanı bir sabah, er horozda, Müzenin yolunu tutar. Hamdi Beyin odası, Çinili Köşktedir. Ahmet İhsan kendisini onun karşısında bulunca Osman Hamdi'nin ilk sorusu şu olur:

- Siz Saray'da kimin adamısınız?

Saray'ın Servetifünun'a kanat germesi Mabeyinci Arif Beyin çalışmaları semeresindendir. Ne ki, yazarımız bunları açıklayacağına konunun bir tarihçesini yapar. Sonunda Müze Müdürü der ki:

- Demek siz resimli gazeteciliğe heves ettiniz, Saray da sizi aradı ve padişah buyruğu çıktı?

- Evet efendim.

Lafın bu noktasında Mösyö Turist Türk, yanında getirdiği, Avrupa yolculuğunu anlatır, *Avrupa'da Ne Gördüm?* adlı kitabını Müdür Beye uzatır. Hamdi Bey de, iki yıl önce, 1889'da Ahmet Mithat Efendi ile birlikte Stockholm'deki Doğubilimciler Kongresine katılmıştır. Ahmet Mithat, İsveç'e gidiş gelişini *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı kitabında anlatmışsa da, nedense Osman Hamdi Beyin adı 1.044 sayfalık kitapta bir kez ya geçiyor, ya geçmiyordur. Bu yüzden Müze Müdürü, Ahmet İhsan'ın yolculuk kitabını ele alınca, hemen bir yana koymak yerine, ondan kimi parçalar okumaya başlar ve -bu dakikaları Ahmet İhsan hiç mi hiç unutmayacaktır- şu sözleri fısıklar:

- Seyahatnamenizi, Ahmet Mithat Efendi ile birlikte gittiğimiz Doğubilimciler Kongresi dolayısıyla yazdığı *Avrupa'da Bir Cevelan*'dan daha iyi buldum. Sizinle etraflı konuşmak ve görüşmek isterim. Yarın sabah bana yalıya gelir misiniz?

Hamdi Beyin yalısı Kuruçeşme'dedir.

Ahmet İhsan hemen kondurur:

- Efendim, biz Vaniköy'de otururuz, size komşu sayılırız. Erkence Kuruçeşme'ye geçerim.

Bundan sonrası için söz yine Ahmet İhsan'dadır:

- Hamdi Bey beni çok sevmiş ve bütün güvenini bana vermişti. Büyük bilginin, genç -Ahmet İhsan o vakitler 23 yaşındadır- ve küçük dostu olmuştum. Beni resim atelyesine götürürdü. Atelye yalının iç tarafında gizliydi. Hamdi Bey burada tablolarını herkesten gizli yapar, Avrupa'ya gönderirdi. Ve oraya değme adamın ayağı giremezdi. Çünkü bağnazlık ejderinden korkardı. Hamdi Beyle yalıda olan ilk konuşmam her şeyi çözdü. Napier'yi Müze'ye bağlı Sanayi-i Nefise okuluna öğretmen aldılar. Haftada dört saat okulda yeni açılacak oymacılık sınıfında ders verecek ve geriye kalan zamanını Servetifünun'daki oymacılığa ayıracaktı.

Yüzümüze fel fel bakmayın, 1875 yılı Vaniköy'ünde okul mokul diye de bir şey yoktur. Yalnız Bursalı Rıza Efendi'nin çocuklarına tuttuğu bir öğretmenden bütün köy çocukları yararlanıyordur. Yalının bahçeye bakan büyük bir odası okul görevini üstlenmiştir. Gelgelelim, bir süre sonra Rıza Efendi, Maskara Akıntısındaki yalısını bırakıp Kuzguncuk'ta büyük bir kırmızı yalıya taşınır. Vaniköylü çocuklar da, her sabah Çengel'den vapura binip Kuzguncuk'a geçiyorlar, aldıkları dersi sürdürüyorlardır.

Biz bunca öykünün arasından sıyrılıp buraya geldik. Bir sabah, Halit Bey, Ahmet İhsan'la yeğenini vapura bindirmek üzere Çengel'e doğru yürürken Kuleli'nin önlerinde zıngadak durur ve çocuklara sorar:

- Çocuklar bugün salı değil mi?

- Evet.

- Kuleli niçin bayrak çekmiş?

Kafile Kuleli Camiine doğru ilerler.

Orada Halit Bey, bir iki tanıdıkla gizli fiskoslara girişir. Sonra da Ahmet İhsan'ı «Bugün derse gitmeyeceksin» diyerek lalasıyla eve geri gönderir.

30 Mayıs 1876 günüdür bu.

Lalanın, Ahmet İhsan'ın yanı sıra getirdiği haber bütün yalı halkını altüst eder. Az-biraz sonra yalının arkasından da birtakım sesler işitilmeye başlayınca evdekiler arka taraftaki pencerelere üşüşürler. Yalının bahçe kapısının tam karşısına inen Bayılı Sokağın başında sırma haşalı bir kır atın üstünde siyah, alaturka setreli, kıpkırmızı fesli, kuzguni bir haremağası, sesi çıktığı kadar bağırıyordur:

- Sultan Aziz tahttan indi, Sultan Murat tahta çıktı.

O gün Servetifünun Kaptanının sekiz yaşındaki çocuk aklı bu sözlerle değil de haremağasının şahrem şahrem çizilmiş parlak siyah suratına, bağırdıkça ortaya çıkan süt beyaz dişlerine, sırmalar içindeki lacivert kadife haşasına takılmıştır. Bir de, o gün mutfakta kaynayan muhallebi tenceresini ve her zamanki gibi kendisine düşecek olan kazan dibini düşünüyordur.

Biraz sonra sokaktan bekçinin davul sesi de gelmeye başlar.

Ev halkı, yalının denize bakan pencerelerine koştukları vakit, vapurların da donandığını görürler. Vaniköy yalıları önündeki kayıklar da alestada beklemektedir. Bunlardan biri Muhtar Efendi yalısının önünden süzülüp geçer. Kayığın kadife döşemesine yaslanmış yaşlı bir adamın arkasında, güverteye serilmiş fıstıki bir ipek örtünün uçları da geleneğe uyarak denizi okşuyordur. Pimpirik adamın ağası da oracıkta diz çökmüş oturmaktadır. Onun altında da kayık döşemesi renginde yuvarlak ve ufak bir minder vardır.

Toplar atılıyordur.

Şimdi buraya daha çok insan getireceğiz. Onun için Ahmet İhsan'ı yakalamışken bırakmıyalım da onu, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlere postalayalım.

1908 Temmuzunun 24 Cuma günündeyiz. O gün Ercüment Ekrem'i, Büyükdere'den alıp Babıâli'ye İkdam gazetesine getirmiştik. Bu kez aynı işi Ahmet İhsan için yapacağız. Ama onu Haydarpaşa'dan getirteceğiz. Çünkü bir şeyler sezinlediği için Hazret, geceyi Haydarpaşa'da bir arkadaşının evinde geçirmiştir.

Yazarımızın kulağına kar suyunun kaçması da şöyle olur:

Bir gün önce alarsabah, kotrasıyla Ada'dan Pendik'e geçmiş ve oradan trene binerek Haydarpaşa'ya gelmiştir. Yani sabahın yedisinde Erenköy'de, İstanbul'dan gelen trenle karşılaştıkları vakit Nafia Nazırı Zihni Paşa'nın trenden indiğini görmüştür. Abdülhamit vükelası kendi evlerinden başka yerlerde kalamadıklarından ve belli saatler dışında sokaklarda görünemediklerinden Ahmet İhsan iyisinden şapalaklaşmıştır. Üstelik biraz salıntı ile yürüyen Paşa bu sabah hiç yürüyemiyordur. Yanındaki ağalar onu, koltuklarına girmiş, sürüklüyorlardır. Rengi her vakit uçuk olan Paşanın yüzü de yemyeşil kesilmiştir. Gözleri ise kıpkırmızıdır. Elindeki tespih, kendisiyle birlikte sağa sola yalpalıyordur. Yazarımız sonradan öğrenecektir ki Paşa, Yıldız'da sabaha değin süren vükela toplantısından geliyordur.

Ahmet İhsan'ın Rumeli'de olup bitenlerden bütün bildiği özgürlük çalışmalarının güçlendiği, Manastır olağanüstü komutanı Birinci Ferik Şemsi Paşa'nın da İttihatçı Teğmen Atıf Efendi'nin eliyle kurşunlandığıdır. Gerçi, bir yıl önce Ahmet İhsan da Selanik'teki örgüte girmiş ve -ilk devrim hareketi yüzünü gösterir göstermez- Servetifünun'u günlük olarak çıkaracağına and içmiştir ama İhtilal Komitesiyle İstanbul'da gizli ilişkisi olanlardan kimseyi tanımıyordur. Yakın arkadaşı Mahmut Sadık bile Rumeli hareketine bağlı olduğu halde onun da örgütte olduğunu bilmiyordur. Ama bu şeyhül-muharririn diye ün salan Mahmut Sadık için de, örgütün İstanbul'daki öbür üyeleri için de geçerlidir. Kimse kimseden haberli değildir. Herkesin yaptığı başlıca iş, kabul ettikleri görevi yürütmek için zaman ve saatin gelip çatmasını beklemek!

Doğrusu şu ki, Ahmet İhsan, Haydarpaşa'daki arkadaş evinden çıkar çıkmaz, bir gazeteden işin bütün anhasını ve minhasını öğrenmiştir. Çok şükür ki Abdülhamit, Meclisin yeniden açılmasını kabul etmiştir. Şu var ki, elinde gazete tutanların çoğu Ahmet İhsan gibi donakalmışlardır. Satırları okuyorlar ama, haberin doğruluğuna inanamıyorlardır. Yıllarca sürgit olan Velinimet Biminnet Efendimizin vehm-i şahane'li yönetimiyle son derece saydamlaşmış ruhlarının titireskoluğu yüzünden de kimse kimseye bir şey soramıyordur.

Ahmet İhsan bugünkü İl binasının karşı köşesindeki -şimdiler Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay Vakıf Hanı- Servetifünunun basımevine yel yepelek, yelken kürek geldiği vakit, günlerden cuma olduğu için, hiçbir işçiye rastlayamaz. Hemen İkdam'a koşar. Vaktin horozluğu daha kalkmadığından -Ercüment Ekrem'i Boğaz'dan getiren vapur Köprü'ye daha yeni yeni yaklaşmaktadır- orada da kimseleri bulamaz. Yalnız bekçiler şu bilgiyi verir:

- Sabaha karşı sansürcü Ebumukbil Kemal Bey geldi. Resmi bildiriyi koydurdu. Başka bir şeyden haberimiz yok.

O zamanlar İstanbul'da telefon, melefon hak getire.

Ürkmüş ve kıpırlaşmış Ahmet İhsan ne yapsın? Hemenine Haydarpaşa'ya döner. Sabahleyin adam yollayarak kotrasını oraya getirtmiştir. Temmuz melteminin önüne düşüp Büyükada'ya çıkar. Mabeyinci Arif Bey Ada'da oturuyordur. Ondan bir şeyler kapacağı umudundadır. Gelgelelim ki gelgelelim, Arif Bey iki yıl önce, Fehim Paşa'nın saldırıları ve eniştesi Güzel Rıza Paşanın, Tokatlıyan önünde adamlarıyla birlikte dövülmesi sonucu -ki o da Fehim Paşanın işidir- eniştesi ve eniştesinin kardeşi Ahmet Şevket Paşa ile Kuruçeşme'deki yalısının önünden bir İngiliz şilebine atlayarak Avrupa'ya savuşmuştur. Fehim Paşanın Bursa'ya sürülmesinden sonra, Sultan Hamit'in üstelemelerine karşı koyamıyarak İstanbul'a dönmüşse de, eski durumunda değildir.

Yazımızın söğüt ağacı gibi meyvasız kalmaması için buraya

Tahsin Paşayı tanık olarak getirmemizde yarar vardır. O bize Arif Beyin gözden düşme, dolayısıyla da Avrupa'ya kaçma nedenlerinden birini şöyle anlatacaktır:

- Bir gün Sadrazam Cevat Paşa'dan bir yazı geldi. Sadrazam Paşa bu yazısında tasarlanmış bir ödünç alma işiyle ilgili izin isteme başvurusuna daha karşılık verilmediği halde, Kırkkilise telgrafhanesinden Avrupa'ya çekilen bir telde bu borç sözleşmesine Padişahın evet dediğinin yazılı olduğunu bildiriyordu. Gerçekten Sadrazamlıktan o borç için, evvelce bir izin isteme yazısı gelip arz olunmuş ama daha Padişah buyruğu çıkmamıştı. O tarihlerde izin isteme yazılarını mabeyinciler okur, padişah buyruklarını da yine onlar getirirlerdi. Başkâtipliğe hiçbir padişah buyruğu gelmediği halde Kırkkilise telgrafhanesinden «Ödünç para alma işine müsaade olunmuştur» yolunda bir tel çekilmesi gerçekten dikkate değerdi. Cevat Paşanın bu ikinci yazısını Huzuru Hümayuna sundum. Hünkâr beni çağırdı ve borç alma işiyle ilgili irade-i seniye'yi sabahleyin Arif Bey aracılığı ile Başkâtipliğe gönderdiğini söyledi. Ben doğal olarak, bilgim olmadığını belirttim. Arif Beyin bu buyruğu yanında alıkoymasının ve Babıâli'ye bildirilmeden özel kanallarla Avrupa para çevrelerine bilgi verilmesinin bir borsa spekülasyonu için olduğuna kuşku yoktu. Sultan Hamit bundan pek sinirlendi. Zaten ben huzura girerken, Arif Bey de huzurdan çıkıyordu. Yüzü korkunç bir haldeydi. Adamakıllı bir zılgıt yediği apaçıktı.

Şerbetler içmişler ve demişlerdir ki Tahsin Paşa, Arif Beyin azılı düşmanlarındandır. Aralarında öteden beri düşünce aykırılığı vardır. Ne ki, yeryüzünde 24 kıratlık kızoğlanlar ile 24 kıratlık tanık bulmanın zorluğu karşısında biz yine ona gizlice haber gönderip bu kez de bize Arif Beyin Avrupa dönüşünü tıris-pıris anlatmasını isteyeceğiz:

- Bir süre sonra Arif Bey dönmeye evetlik gösterdi ve geldi. Halinde pişmanlık görünüyordu. Geldiğinde ilk huzura kabul olunduğu gün ben de nezd-i şahane'de bulunuyordum. Salona girer

girmez, üzgünlüğünün çokluğundan yere düştü, baygınlık belirtileri gösterdi. O kadar ki, Zat-ı Şahane de üzüldü ve yandaki özel daireye girerek kendi eliyle kolonya getirdi. Arif Bey o günden sonra yine eskisi gibi görevine gelir, giderdi, ama işe karıştırılmazdı. Sözü de geçmezdi.

Biz yine dönelim Ahmet İhsan'a:

Yazarımızın eski mabeyinciden sızdırabildiği tek haber Vükela'nın üç gün, üç gece Saray'da toplandığıdır. Arif Bey -eh artık o da Hünkârı tanımıyor denilemez- böyle bir bildirinin Abdülhamit için yenilgi olduğu görüşündedir. Ahmet İhsan'a şu sözlerin ağzını açmaktan da geri kalmaz:

- Seninle okuldan çıkalı 22 yıl oldu. Ben bunun 19 yılını Sarayda geçirdim. Orada doğruyu söyler üç kişi gördüm: Gazi Osman Paşa, Tercüman Münir Paşa ve eski Başkâtip Süreyya Paşa. Üçü de öbür dünyayı boyladı. Onun için yeni güruhtan korkarım.

İpin ucunu kaçırmamak ve kalbimizi sıcak tutmak için Ahmet İhsan'ı, 25 Temmuz Cumartesi günü yeniden Babıâli'ye getirelim. Hazret, Selanik Yaranı'na verdiği sözü tutmak için Servetifünun'u günlük olarak çıkaracaktır. Aklında, düşüncesinde, sadece o vardır. O gün Matbuat Müdürlüğü'ne bir dilekçe dayar. Eski basın yasasının bir maddesine dayanarak dergisini gazeteye dönüştüreceğini bildirir.

İkdam'da o gün «Oh, oh!» dönüşlü bir yazı vardır ki okuyanı hercümerç etmektedir. Ahmet İhsan da, kolay gelsin, kendi basımevinde Şeyhülmuharririn Mahmut Sadık'la kolları sıvamış günlük Servetifünun'un ilk sayısını yollu yolunca havalandırmıştır.

Dillerde dümbedüdük olmuş bir olaydır ki o akşam Babıâli Caddesi, Servetifünun'un önü, basımevinin içi adam almıyordur. Memleketin dört bir bucağından teller yağmur gibi indiriyordur. Herkes, bütün alış-veriş dolaplarını bozan bir coşkuya kapılmıştır.

Her yer bayraklarla donanmıştır. Sokakları davul-zurna dol-

durmuştur. Söylevciler olmadık yerde durup bağırıyor, çağırıyorlardır. Halk ne yapacağını şaşırmıştır. Hayıflar ona ki tam 33 yıl kendi gönlünün bayraklarını çekememiş, kendi gönlünün mızıkalarını çaldıramamıştır.

İbadullah dediğimiz kalabalık kapı-pencere indirerek sokaklara döküldükçe, üç kişinin bir araya gelip gelmediğini kollamaya alışmış hafiyeler, şunun bunun söylediğini gizli dinleyip, gizli cumal yazan casuslarda -bunları Ahmet İhsan yazıyor- eşekten düşmüş karpuza dönmüşlerdir.

Kalabalığın en koyu kesimi Sirkeci'den Babıâli'ye doğru tırmanıyordur. Servetifünun'un önü kırmızı fes kesilmiştir. Arabalar, kalabalığı yarıp kendilerine yol bulamıyorlardır. Pazar günü akşama doğru, hele 27 Temmuz Pazartesi günü ise -artık yorgunluk ve argınlık baş göstermeye başlamıştır- göstericiler çokluk paytonlarda, paraşollarda görünürler. Arabaların fenerlerine Türk bayrakları asılmıştır. Tekerlekler, körükler, tenteler çiçeklerle donatılmıştır. Herkes de göğsüne hamayli gibi kırmızı ve beyazlı geniş kordonlar sarıp üstüne «Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet» sözlerini işlemiştir.

Uzun lafın kestirmesi, yer yerinden oynamış, Türklerin büyük festesi olmuştur. Servetifünun basımevinin tek taraf basan iki baskı makinesi gözünü kırpmadan, gece-gündüz boyuna çalışıyordur. Ne var, 24 saatte sadece 25 bin gazete basabiliyordur. O da kimseciklere yetmiyordur. Basımevinin kapısında ve kapının yanındaki dağıtım kapısının önünde gazete satıcıları kıyameti koparıyordur. Odanın demir parmaklıklı pencerelerine tırmanan gazeteciler duvarı delik deşik etmişlerdir. Basılan gazeteler sayılmadan, bağlanmadan hemen veriliyordur. Hesap-kitap diye bir şey kalmamıştır.

Bu konuya bundan sonraki bölümde de el atacağımız için biz şimdilik, yeniden Vaniköy'e dönelim. Lafı nerden almışsak oraya getirip bırakmak efendilik gereğidir.

1912 yıllarındayız.

Kuşluk vakti mi desek, öğle vakti mi desek... İşte onun gibi bir saatteyiz. Yolda Fatin Hoca'ya (Gökmen) rastlamak için küçük bir dikkat yetişir. Hazret Vaniköy'de oturmaktadır. Şu sıralar komşusuna gitmek için evinden çıkmış olduğundan uyanık bir göz onu hemen posta edebilir.

Vah vahlar bize ki yağmur da bardaktan boşanırcasına indiriyordur. Ne ki, bu yağmura teşekkür etmek gerekir. O olmasaydı sanırım bugün Fatin Hoca'ya rastlayamazdık. Çünkü Hoca Efendi, Mehmet Akif'i öğle yemeğine çağırmış, konuk 11 vapurundan çıkmayınca da: «Bu havada Vaniköy'e kimse gelmez» diyerek, şairimizi daha çok beklemeden, komşusuna geçmeye karar almıştır.

Akif ise, Hoca'ya söz verdiğinden, yağmur dememiş, bora dememiş -buna bütün Boğaziçi tanık ve aferinhan olmuştur- yola çıkmış, 11 vapurunu da kaçırdığından -o vakitler Beylerbeyi'nde oturuyordur- Vaniköy'e değin, yağmur altında taban tepmiştir. Vaniköy'e gelip Hoca'yı evde bulamayınca da çok canı sıkılmış, hizmetçinin üstelemelerini umuruna almadan gerisin geri dönmüştür.

Ertesi gün de Hoca'yla karşılaştığında, onun özür-mözür dilemesine kulak asmamış, şu ibret sözünü suratına yapıştırmıştır:

- Hoca, Hoca, bir söz ya ölüm, ya da ona yakın bir yıkımla yerine getirilmezse, insan ancak o vakit özürlü sayılabilir.

Vaniköy'deki öğle sofrası, Mehmet Akif'le Fatin Hoca'nın arasını altı ay aralık tutmuştur.

Oysa Akif, Hoca'ya büyük değer gösterir. Onu hem İslam bilimlerinin pehlivanı, hem de Batı dünyasının çöpçatanı sayar. Akif'in defterinde Hoca'nın adı Riyazi-i Şehir'dir. Onu 1908 yılında Meşrutiyet'te tanımıştır.

O yıllar herkes İttihat ve Terakki'ye girme telaşını büyültüyordur. Riyazi-i Şehir Cemiyete daha önce girdiğinden Hürriyet ilan edildiğinde sözü dört yüz dirhem olmuştur. Özellikle din bilginleri Cemiyete girmek için onun aracılığına sığınırlar. Akif'le arkadaşları o günlerde, Direklerarası'nda İsmail Ağa'nın çayevini konak tutmuşlardır. Bir gün, içlerinden biri İttihat ve Terakki lafını ortaya atıverir. Laf eselenir, peselenir, sonunda topluca Cemiyete girmeye karar verirler. Haber salınınca Hoca koşar gelir. Cemiyetin amacını önlerine serer. Her şey gönüllerincedir. Gelgelelim, Akif'in aklı yemin biçimine takılmıştır. «Kayıtsız, koşulsuz Cemiyetin buyruklarını yerine getirir» sözünün yeminden düşülmesini istiyordur. Şairimizin demesi şudur:

- Ben Cemiyetin sadece şeriata uygun buyruklarına boyun eğerim. Kesinkes söz veremem, and içemem.

Daha sonraki günlerde Fatin Hoca bu olayı şöyle anlatacaktır:

- Üstadın kişiliğini ve değerini göz önünde tutarak, İttihat ve

Terakki'nin de artık bir ihtilal derneği durumunda kalmıyacağını düşünerek, sorumluluğu üzerime aldım ve Akif'in istediği yemin biçimine evet dedim. Yine de yeminin biçimi Cemiyet çevresinde adamakıllı dedikodu uyandırdı. Bir çok tartışmalardan sonra da olay, yemin biçiminin değiştirilmesine yol açtı.

Ey okur, burada bize düşen Riyazi-i Şehir'i Vaniköy'den alıp Beyazıt Meydanına salmaktır. Bütün büyük tarihçiler bunu yapmıştır. Gerçi bunların, arada bir, büyükbaş hayvanları da meydanlara çıkardıkları olur ama onlar da işe yarar. Hiçbir şey yapmasalar, kalabalığı çoğaltırlar. Kaldı ki, bu büyükbaş hayvanlar küçük bir meydan bile görseler, tarihçiye marihçiye kulak asmadan, hemen pirelerini dökmeye koyulurlar.

25 Temmuz 1908 Cumartesi günündeyiz.

Bir gün önce gazeteler Meşrutiyet'in geri verildiği haberini duyurmuş, İstanbul'da bir iki omuz kaldırmasından sonra sevinç çığlıklarına tırmanmıştır. Demek isteriz ki, Beyazıt Meydanından büyük bir fırtına kalkmış, sokak, ev, pencere, kapı, ağaç her yer insandan zifir kesilmiştir. Fatin Hoca bu ibadullah arasında Selim Sırrı'ya Mısır hazinesi değerinde bir yardımda bulunacaktır ki her olayın künhünü bilen Salâh Bey'in aklı bile biraz gelgit olacaktır. Ama biz onu anlatmadan önce meydanı dolduran kalabalığın nerden geldiğini göstermek için Cağaloğlu'na kayalım ve Selim Sırrı'yı Türbe'den Babıâli'ye doğru yürütelim. Yalnız aralıkta Selim Sırrı'nın künyesini de açıklayalım ki, «Bu adam da nerden çıktı?» denilmesin.

Sonraları beden eğitimi uzmanı kesilecek olan Selim Sırrı o günlerde kolağasıdır. Yaveran-ı Hazreti Şehriyari arasında polim kestiği için de sırmalı kordonlara sarmalanmıştır. Gerçi Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da, Hendese-i Mülkiye'de, Aşiret Mektebi* ile Darüşşafaka'da da beden eğitimi ya da eskrim doğru-

* Aşiret Mekteb-i Hümayunu: Arap aşiret beylerinin çocuklarını okutup onları askerlik ve yönetim işlerine alıştırmak için II.Abdülhamit'in açtırdığı yatılı okul.

yordur ama o işlerin bizimle bir alış-verişi yoktur. Ne var, Hazret 1907 yılının ilk aylarında, Meşrutiyet'ten bir buçuk yıl önce İttihat ve Terakki'ye girmiştir. Bunlar Galata'da Osmanlı Bankası karşısında Tahtaburun Hanında küçük bir odada toplanıyorlardır. Doğrusu, biz Selim Sırrı'yı Cağaloğlu'ndan geçirmeye başladığımız vakit o, arkadaşlarıyla buluşmayı gereksiz görmüştür. Bir başına Meşrutiyet Kaplanı rolüne çıkacak gücü kendinde buluyordur. Yaverlik kordonlarını omzundan çıkarıp bir yumak yapmış ve koynuna sokmuştur. Bugünkü İran Konsolosluğunun önünde Nata Ajanı Ziya ve Kıbrıslı Şevket'le* burun buruna gelir. Hiç duraksamadan onlara şunu söyler:

- Dostlarım, biliyorsunuz memlekette yurdun esenliğine çalışan bir İttihat ve Terakki Cemiyeti var. Ben o derneğin bir üyesiyim. İşte kimlik belgem. Dün gazetelerde Meşrutiyet'in ilan edildiğini okudunuz. Bu gibi devrimlerde halkı uyandırmak gerekir. İşte o işi bizler yapacağız. Sizden ricam, ben şimdi şurada, Çemberlitaş'a çıkarken, Doktor Besim Ömer Paşanın evinin karşısındaki taş sette özgürlük, eşitlik ve adalet üzerine bir konuşma yapacağım, siz beni el çırparak alkışlayacaksınız. Böylece halkı uyandıracağız.

Üç arkadaş az-biraz sonra sözü edilen yerdedir. Selim Sırrı bir sıçrayışta setin üstüne fırlayarak zangır zangır bağırmaya başlar:

- Özgürlük! Özgürlük! Özgürlük! Yüzyıllardan beri senin özlemini duyan ulusumuz sana kavuştu. Hafiyelerin, casusların çanlarına ot tıkandı. Artık ulusun mutluluk ve esenliği için herkes düşündüğünü söyleyebilecek. Ulusun alın yazısına bundan böyle Saray değil, ulus egemen olacak

Selim Sırrı bunları söylerken Şevket ve Ziya Beyler de bütün soluklarıyla: «Özgürlük!» diye bağırıyor, ellerini çırpıyorlardır. Sokaktan geçen halkın bir bölüğü söylevcinin kafasını üşüttüğünü

* Bk. Boğaziçi Şıngır Mıngır.

sanarak başlarını iki yana sallaya sallaya oradan uzaklaşıyor, bir bölüğü de «Vay halimize ey» diyerek Selim Sırrı'yı dinlemeye duruyorlardır.

Meşrutiyet Kaplanı, orada bir saat boyunca, hiçbir sözü yerde bırakmaz. Ne ki, sesi de kısılmıştır. Ama yüz bin bravo ki çevrede 400-500 kişi toplanmıştır. Bu İstanbul'un Meşrutiyetçiler elinde ikinci fethidir ki kendi avında ve kuşunda olanlar bile yıllarca onu dillerinden düşürmemişlerdir.

Selim Sırrı setten inince, hayır inince değil inerken iri yarı bir genç omuzlarına alır. Meşrutiyet Kaplanı da kalabalığı yedeğine çekerek Maarif ve Adliye Nezaretleri'nin yolunu tutar. Niyeti, Nazırlara, Meşrutiyet'e bağlı kalacakları üzerine and içirmektir. Çünkü topu, bu ikinci meşrutiyetin de, birincisi gibi, bir süre sonra askıya alınmasından korkuyordur. Maarif Nazırı Haşim Paşa Nezaretin dış kapısına değin gelerek hemen yeminini çıkarıp içer.

Bu andın birinci kadehidir ki, Meşrutiyet'in regulası da budur.

Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa ise, Nezaretin arka kapısından arabasına atlayarak sıvıştığı için, varlığı bir iki gündür anlaşılan halkın önünde eğilmekten kurtulur. Meşrutiyetçiler de oradan Şeyhülislamlık Kapısına dayanır. Artık kalabalık binleri aşmıştır. Yani Halk iyisinden kendine geliyordur. Kimse de, bu kalabalığı çekip çeviren subayın kim olduğunu, kimden buyruk aldığını kurcalamıyordur. Şeyhülislam onları güler yüzle karşılar. O da şipşak yeminini diker ki bu da andın ikinci kadehidir.

Şeyhülislam Cemalettin Efendi o gün Babıâli'ye alasabah damlamıştır. Meşrutiyet'in ilan edildiğini gazetelerden biliyordur. Ama sonradan, anılarını yazarken Bab-ı Fetva'ya Temmuzun yirmi dördünde mi, yirmi beşinde mi geldiğini çıkaramıyacaktır. Yalnız kesin olarak saptadığı bir şey vardır, o da 23 Temmuz 1908 günü akşamı Saray'da toplanan Vükela Heyetine kendisinin çağrılmadığıdır.

Bunların öyküleri çoktur, ama biz burada lafı Cemalettin Efendiye bırakalım ki, o da 18 yıl Şeyhülislamlık eşiğini aşındırdıktan sonra diplomasi satrancında kendisine yer ayrılmadığını görerek bozulmasın:

- Özgürlük neşesiyle içi taşmış olan topluluğun alnında sevinç belirtisinden çok, Meşrutiyet'in yine sürekli olarak yerleşemiyeceği kaygısından meydana gelmiş bir sinirlilik ve coşku görülmekteydi. O sırada halkın omuzları üstüne çıkan bir kişi, eski olup bitenlerden tutturarak zehir zemberek bir söylev çekmeye başladı. Zaten çok coşkulu olan topluluğun söylenmekte olan söylevin etkisiyle kabarmakta olduğunu görünce kendisinin sözünü kestim ve: «Beyefendi elde ettiğimiz Meşrutiyet nimetini çekemiyenler, onun iyisinden yerleşip sürgit olmasını istemiyenler vardır. Bu kez yine Meşrutiyet'in yerleşmesinde başarı sağlayamazsak kötü duruma düşer ve yeteneksizliğimizi bütün dünyanın gözleri önüne sermiş oluruz. Allah aşkına konuşmanı değiştir. Şimdi hepimize zorunlu olan bu nimetin değerini bilmek, Anayasanın uygulanması için bütün isteklerimizi bu uğurda harcamak ve Hükümete yardımcı olmaktır» dedim. Bunun üzerine konuşmacı sözünü değiştirerek halkın kabarmasını biraz olsun yatıştırdı.

Hesapça, Cemalettin Efendi'nin dikey olarak paraladığı bu sözleri işitenler ona aferinhan olmuşlarsa da, acaba yine uyutuluyor muyuz diye de hilelenmişlerdir. Sinirlerinin freni patlayan ve boyun damarı davul gibi vurmaya başlayan bir delikanlı şu sözlere yol verir:

- Bu kez de özgürlüğümüzü elimizden alırsanız topunuzu paralarız.

Bu söz de ok gibi fırlayıp yerini bulduktan sonra, nerden nereye demeyin olaylar böyle oluşuyor, bu kez Selim Sırrı'yı Ressam Şevket Dağ omuzlarına almıştır.

- Şimdi de Harbiye Nezaretine.

Öykünün gelişimi şöyle ki, Selim Sırrı'ya mı acımışlardır, yoksa

Şevket Dağ'ı mı pek yufka bulmuşlardır, her ne olmuşsa, kalabalığı dolduran kaplandan biri bir yerlerden bir at bulup getirmiştir. Sütbeyaz bir attır bu. Selim Sırrı onun sırtına atlayıp kalabalığa yön verir.

Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa, Meşrutiyetçileri Daire-i Askeriye'nin iç kapısında bir binek taşının üstünde bekliyordur. Selim Sırrı:

- Ömer Rüştü Paşa bir namus anıtıdır. Onun elini öpmeye geldik, diyerek Paşanın ellerine sarılır. Sonra da kalabalığa dönerek şu kısa söylevin ayaklarına yatar:

- Değerli Osmanlı Ordusuna saygımızı sunalım. İttihat ve Terakki Cemiyeti onun bağrında kuruldu. İstibdatı onların ışıklı zekâsı yıktı. Savaş meydanlarında memleket uğruna can vermesini bilen subaylar, ulusun esenliği yolunda da her şeyi göze alarak çalıştılar. Yaşasın Osmanlı Ordusu! Bütün o halk yaşasın!

Artık gün kavuşmak üzeredir.

Selim Sırrı'ya bugünlük bu kadarı yetecektir.

Ama kalabalığı ne yapmalı? Biri:

- Yıldız'a! Saray'a! Saray'a!

diye bağırıyordur. Meşrutiyet Kaplanını bir düşüncedir alır. Bu karmakarışık insan yığını ile Saray'a gitse bunlar taşkınlık yapmayacak mıdır? Ya da Saray son bir deneme olmak üzere Arap ve Arnavut taburlarını halkın üzerine saldırtmayacak mıdır?

Ey okur, biz boşuna pala sallamayız. Demin Fatin Hoca'yı Vaniköy'den alıp Beyazıt Meydanına getirdikse bunun için getirdik. Bu bunluklu ve yanar-dönerli dakikada Selim Sırrı'ya arka çıkacak Fatin Hoca'dan başkası yoktur. Hoca bir pusula üzerine şunları yazar:

- Azizim, bu halkı, bu saatte Saray'a götürmek tehlikelidir. Ne yaparsan yap, buna engel ol.

Pusulanın üzerine «Gizlidir» lafını oturttuktan sonra da bağırır:

- Yurdunu seven bu kâğıdı Selim Sırrı Beye ulaştırsın.

Pusula elden ele dolandıktan sonra Kaplanımıza ulaşır. Eh, artık Selim Sırrı da bir karara varsın değil mi? Evet, pusulaya bir göz atar atmaz kalabalığa seslenir:

- Sayın yurttaşlar, şimdi Padişahımızın Sarayı'na gideceğiz ve daha yerinde duran kimi çerden çöpten kimselere yol verilmesini Şevketmaap Efendimiz'den rica edeceğiz. Ama vakit geç oldu. Biz Saray'a gidesiye değin gece bastıracak. Yarın sabah yine bu meydanda toplanırız, hep birlikte Yıldız'a gideriz. Yalnız şimdi Padişahımıza, Meşrutiyet'i ilan ettiklerinden bir teşekkür teli çekeceğim.

«Oldu, oldu!» sesleri işitilir.

İbadullah da Saray'a çekilen telin karşılığını beklemeye koyulur. Bir saat sonra yanıt gelmiştir. Telde Padişahın oluşturduğu Anayasanın işlerlik kazanabilmesi için Meclis-i Mebusan'ın açılmasını buyurduğu yazılıdır. Uyruklarının kendisine gösterdiği bağlılıktan ötürü de pek memnun kaldığı, meydanda toplanan herkese selam-ı şahanesini yolladığı bildiriliyordur.

Selim Sırrı teli yüksek sesle okurken kimileri durmamasıya: «Padişahım çok yaşa!» diye bağırıyor, kimileri de sevinç gözyaşları döküyordur. Yalnız teli çeken Başkâtip Kara Tahsin olduğu için Selim Sırrı onun adını vermeyi sakıncalı görmüştür. İbadullah ise üsteler:

- Telgrafı kim çekiyor.

Sonunda Selim Sırrı şunları söylemek gereğini duyar:

- Yurttaşlar, sizin evinizde bir uşağınız olsa, onun görevinden memnun olmasanız, yerine başkasını bulmadan, ona yol vermezsiniz değil mi? İşte Padişahımız da öyle yapıyor. İmza Tahsin Paşanındır.

Bu dört dörtlük mantık karşısında halk, ertesi gün yine aynı yerde buluşmak üzere dağılır. Ertesi gün Selim Sırrı'nın atının yanında bir ikinci beyaz at vardır. Üstünde de Rıza Tevfik. Aralıkta Se-

lim Sırrı şairimizi de işe bulaştırmıştır. Gerçi Rıza Tevfik:

- Selim, çok çetin bir işe girişiyoruz. Korkarım ki yarın, Köprünün bir başında seni, bir başında da beni sallandırırlar, demiştir ama alnının yazısını da görmek istemiştir.

Kalabalık onları daha uzaktan sezer sezmez: «Geldiler, geldiler» çığlıkları dört bir yanı kaplar.

İşbu uğurlu Temmuz ayının yirmi altıncı Pazar günü de ayak üzere gelmiştir. Alkışların bittiği yerde «Yaşa» sesleri başlıyor, yaşa sesleri bitince de alkış kopuyordur. Selim Sırrı'nın sesi bir gün önce karıldığı için, o ne diyorsa, Rıza Tevfik onu yineliyordur. Meşrutiyetçiler yola düzülüp de Beşiktaş Karakolunun önüne geldiklerinde halk arasında bir duraklama belirir:

- Bu karakolda Hasan Paşanın(Yedi Sekiz Hasan Paşa) sopası altında can verenler oldu.

Ortalık karıştı, karışacak. Selam onun üzerine ki Selim Sırrı atını sürmüş, kanlı bir olayın önünü almıştır. İçeriden de Karakol Muhafızı Vasıf Paşa önüne bakarak taşlığa çıkmıştır. Çok süt dökmüş kedidir. Durumu, daha doğrusu kendisini kurtarmak için söylediği sözler işe yaramamış iki kişi Paşanın kollarına yapışarak onu kalabalığın içine çekmiştir:

- Yürü Yıldız'a.

Halkı, Yıldız Camii önünde Mabeyn mızıkası karşılar. Ortada in, cin top oynuyordur. Silahşörler, padişah yaverleri, mabeyinciler, kâtipler yer yarılmış, yerin dibine geçmişlerdir. Ne ki, az biraz sonra Mabeyn Müşiri Nuri Paşa, Başyaver Şakir Paşa, İkinci Fırka kumandanı Müşir Şevket Paşa ve 31 Mart Olayından sonra asılacak olan Çerkez Mehmet Paşa -ona Kabasakal Mehmet Paşa da derler- Mabeyn kapısından çıkıp Meşrutiyetçilere doğru, selam kavisleri çizerek ilerlerler.

Mızıka susmuştur. Bir sarıklı hoca Arapça bir dua okur. Daha sonra Müşir Aptullah Paşa Mabeyn Dairesinin merdivenlerinde görünüp bağırır:

- Şevketmaap Efendimizin cümlenize selamları var. Selam-ı Şahane'lerini size iletmek için beni görevlendirdiler. Saygı dolu duygularınızdan çok memnun kaldılar. «Bu sıcak havada burada rahatsız olmasınlar, herkes gitsin işine gücüne baksın» buyurdular.

İbadullah tek ağızdan: «Padişahım çok yaşa!» temposuna geçmiştir. Tam o sırada, bando mızıka da yürüyüşe kalkıp Yıldız Yokuşundan aşağı inmeye başlar. Halkın bir bölüğü de, oh ne âlâ, ardlarına takılır.

Şu nokta da bilinsin ki, Ketenciler Hamamı'na değin inen Yıldız Yokuşu, Yokuşun başındaki iki sıra Hasan Paşa akaretleri, sağdaki ilk sokağın köşesini tutan Mazhar Paşa konağının bahçesi, bahçenin karşısındaki Trabluslu Şeyh Zafir Efendi tekkesi, daha ötede, dar sokakta, Ebülhüda'nın evi, Yıldız Camiinin karşı yakasındaki Serasker Rıza Paşa konağı ve Serencebey Yokuşu ile İhlamur dolaylarındaki bütün paşa konakları ne oluyor diye başlarını kaldırmış, dikkat kesilmişlerdir. Abdülhamit'in saltanatı ile birlikte ortadan kalkacak olan bu bendeler şehri hiçbir şeye akıl erdirememişse de belki bir önseziyle bu şap şap kalabalığın ayak seslerinin kendileri için hayırlı ve uğurlu olmayacağını çakmıştır.

A işte bu tuhaf, Meşrutiyetçilerin önemli bir bölüğü yukarda Mabeyn Dairesinin önünde kalmıştır:

- Biz 32 yıldır padişahımızın yüzünü özlüyoruz. Buraya onu görmeye geldik. Kahrolsun hayınlar, bize yine padişahımızın yüzünü göstermediler.

Halkta Padişaha öyle bir bağlılık vardır ki Selim Sırrı o insanları ardına takıp Yıldız'a getirdiğine bin pişman olmuştur. Herkes Padişahın günahsız olduğu, onu çevresinde üçkâğıt açanların aldattığı, Padişahın ulusu sevdiği, birtakım viranelik ısırganlarının ise Padişahla ulus arasına kundak soktuğu kanısındadır.

Gelgelelim ki gelgelelim Padişah kulak tutmayıp inadında direnmiş ve odasında yine guguk gibi kalmayı yeğleyerek halka yü-

zünü göstermeye yanaşmamıştır. Beyazıt'tan ta Yıldız'a daltaban yürüyen halk da söylene söylene oradan ayrılmıştır.

Yine uğurlu Temmuz ayının yirmi altıncı günü Pazar sabahındayız. Ama bu kez dışardan içeriye değil de, içerden dışarıya bakacağız.

O gün Vükela Meclisi, Babıâli'de, toplantı halindedir.

Selim Sırrı ile Rıza Tevfik'i Yıldız'a götürdüğü kalabalık Babıâli'den geçmiş olmalı ki Sadrazam Küçük Sait Paşa anılarında şu açıklamaya yer verecektir:

- Tıbbiye öğrencileri ve takım takım her sınıf halk Babıâli'ye gelerek teşekkür ettiler.Tophane görevlilerinden birtakım kişiler aşamalarının yükseltilmesiyle ilgili Padişah buyruğu yerine getirilmediği için gösteriler yaptılar. Tahsin, İzzet, Tatar Şakir Paşalar ve Ebülhüda ile Kabasakal'ın Padişah katından uzaklaştırılması konusunda halk adına Zat-ı Şahane'ye bir dilekçe verildi. Affın genelleştirilmesi görüşüldü. Öğleden sonra Vükela Meclisinde çalışırken derhal Saraya gitmekliğim için Ahmet İzzet Paşanın (Arap İzzet) teliyle Padişahın bir buyruğu geldi.

Tel gelir gelmez Sait Paşanın canı başına sıçramış ve parmakla gösterilecek bir basamakta olduğunu belli etmek için zıp diye Saray'a uçmuştur. Biz onun havalanmasına aldırmayalım da yeniden Vükela Meclisi'ne dönelim. Çünkü Şeyhülislam Cemalettin Efendi, kutsaldan kutsal bir görev üstlenecektir. Ama bunun için Babıâli'yi saran kalabalığın çağrısına uyup dışarı çıkması gerekir. Orada Halk kendisine şunları söyleyecektir:

- Dünkü öğüdünüzü doğru bularak Yıldız'a gitmekten vazgeçip size geldik. Hazırladığımız teşekkür mektubunu ulus adına Padişaha vermenizi sizden rica ediyoruz.

Şeyhülislam Efendi bizim anlattıklarımıza pek uymayan bu görevi övünerek yapacağını söyleyip uzatılan zarfı alır. Yeniden nazırlar kabinetosuna döndüğünde de -Sait Paşa daha ordan ayrılmamıştır- durumu vekillere anlatır. Topu da mektupta neler ya-

zıldığını merak ediyorlardır. Sonunda bu işin oluru olmazı kalmadı deyip zarfın açılmasına karar verirler. Mektupta Meşrutiyet'in kan dökülmeden ihsan buyurulmasına bin teşekkür yollanıyor, Padişahın dileğine, memleketin de çıkarına aykırı davranışları bilinen kalantor kişilerin Saray'dan uzaklaştırılması isteniyordur.

Vükela Meclisi, mektubu Padişaha Cemalettin Efendinin götürmesini uygun görürse de, Sadrazam Paşa, böyle bunluklu anlarda Şeyhülislamlık koltuğunda oturan bir kişinin, elinde mektupla, Padişahın karşısına dikilmesinin ne anlama geleceğinin tarihlerde yazılı olduğunu söyleyerek, Padişahın yok yere ürkütülmemesini ister. Ve de teşekkür mektubunun özel bir yazı ile Padişaha iletilmesini önerir.

İşte İzzet Paşanın Saray'dan çektiği tel de tam bu sırada Vükela Meclisi'nin toplandığı odaya girişini yapar.

Sait Paşanın gitmesinden sonra da toplantı son bulur.

Yağma yok, Sadrazamın arkasından Şeyhülislam da, Tanrı günah yazmasın, Saray'a uçmuştur. Padişahın huzuruna yalnızca çıkıp halkın mektubunu sunar. Ne ki bunu yapar yapmaz da tarih kitapları birbirine karışır. Çünkü Cemalettin Efendi'nin bu mektubu o günkü Pazar mı, yoksa 27 Temmuz Pazar günü mü verdiği pek belli değildir. Cemalettin Efendiye göre bu mektup Pazar günü sunulmuştur. Selim Sırrı'nın anlattıklarına inanmak gerekirse de mektubun Pazartesi gününe yerleştirilmesi gerekir. En iyisi biz Cemalettin Efendiyi 24 saat burada Abdülhamit yanında bekletelim de zamanı çarpıtmış olmayalım.

Pazartesi sabahı, Selim Sırrı askeri okullara, kışlalara hürriyet yemini ettirmeye gitmiştir.

Bu yeminin üçüncü kadehidir ki, tarihte ilk kez bir kadehin topluca havaya kaldırıldığını gösterir.

Aynı saatlerde Rıza Tevfik de çoğunluğu tıp öğrencisi olmak üzere büyük bir kalabalıkla yine Yıldız'ın yolunu tutar. Binbir rica, bin bir «Padişahım Çok Yaşa» sonunda bu kez Sultan Hamit'i bal-

kona çıkarmanın üstesinden gelirler. Padişahın yanında duran Başyaver Şakir Paşa kalabalığa sorar:

- Bir dileğiniz var mı?

- Sıhhat ve afiyet-i hümayundan başka bir dileğimiz yok.

Dönüş yolunda kimileri yine şöyle bağırıyordur:

- 32 yıldan beri kimi hayınlar sevgili padişahımızın yüzünü bizden kaçırdılar. Çok şükür, Meşrutiyet geldi de gördük. Padişahım çok yaşa.

Şimdi dönelim yine yirmi dört saat önce Abdülhamit'in yanında beklentiye aldığımız Cemalettin Efendiye. Şeyhülislam zaman bu zamandır diyerek Hünkârına tarihsel bir söz yumurtlamıştır:

- Sizin karşınızda söylev çekenler, Biraderin(Sultan Reşat'ın) parasıyla konuşanlardır. Bunlar hep kışkırtma sonucudur.

Ne ki, Hünkârın gözleri Şeyhülislamın üstünde ise kulakları dışardaki kalabalıktadır. Şeyhülislam bunu sezince Padişahın işkilini gidermeyi dinsel bir görev sayar ve dini namusu üzerine bir dizi yemin sıraladıktan sonra şunları söyler:

- Tanık olduğunuz bu taşkın coşku, ne Biraderinizin, ne de başka bir kimsenin kışkırtmasıdır. Ancak ihsan buyurduğunuz Hürriyetin meydana getirdiği sevincin sonucudur. Meşrutiyet'i kan dökülmeksizin ihsan buyurmuş olmakla ulusun kalbinde yeni bir yer ve sevgi kazandınız. Daha doğrusu bugün yeniden cülus buyurdunuz. Üstün görüşünüz ve düşünceniz gereği bu gerçeğe değer göstererek yeni yerinizi koruyunuz. Bu da Meşrutiyet'in oturması ve sağlamlaşması için iyi niyetli davranışınızın inandırıcı olacak biçimde kamuoyuna anlatılmasına ve halkla yeni baştan iyi ilişkiler kurulmasına bağlıdır.

Abdülhamit iyisinden coşmuştur. O güne değin yaptıklarını, Anayasayı askıya aldığını filan unutarak Şeyhülislama doğru patlar:

- İlk cülusta Anayasayı ulusun daha yeteneği olmadığını söyleyenlere karşın ben ilan etmiştim.

Hayırdır inşallah, bu uluorta çakıştırılan palamut üzerine odanın kapısı açılmış, Mithat Paşa ağır ağır içeri girip Abdülhamit'in tam karşısına düşen köşeye gidip durmuştur. Hallahallah, onun ardından 1888 yılında Sakız Mutasarrıfı iken şanlı ölüm köprüsünden geçen Şair Namık Kemal, onun ardından 17 Mayıs 1880 günü Adana'da ölmek zorunda kalan Şair Ziya Paşa, onun ardından Malatya'da 1904 yılında sürgün olarak ölen Andelip derler Şair Mehmet Esat, onun ardından 1902'de Sivas'ta sürgünde ölen Şair İsmail Safa, onun ardından yine sürgünde ölen Şair Şükufe Nihal'in büyükbabası ve V. Murat'ın doktoru Emin Paşa, onun ardından 18 Ocak 1903'te Bruxelles'de ölüm şerbeti içen, Asaf takma adıyla şairliğe de bulaşmış, Abdülmecit'in kızı Seniha Sultan'la evli Damat Mahmut Celalettin Paşa, onun ardından Mithat Paşa ile Tayf'ta aynı gece, aynı saat, aynı dakikada «Aman Rabbim! Allah Allah» çığlıkları içinde boğdurulan, Abdülhamit'in kızı Cemile Sultan'la evli öteki Damat Mahmut Celalettin Paşa içeri dalar.

Abdülhamit'te beniz diye bir şey kalmamıştır. Bir ara ayağa kalkıp kapıyı kapamak isterse de sevgili ölülerin arkası alınacak gibi değildir. Mahmut Celalettin Paşaların ardından Tayf yolunda aklını vırvır eden Damat Nuri Paşa -Abdülhamit en çok da damat düşmanıdır-, onun ardından yine Tayf kurbanlarından Yozgatlı Pehlivan Mustafa, V. Murat'ın ikinci mabeyincisi Seyit Ahmet Bey, Miralay İzzet Bey, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Binbaşı Necip Bey birer, ikişer dalışlarını bütünlerler.

Abdülhamit'in artık iliği, kemiği de kurumaya başlamıştır. Öyle bir ruh yıkımı içindedir ki Cemalettin Efendi'ye Meşrutiyet'i bir daha hiç mi hiç kaldırmayacağını ve sürgit olması için elinden geleni esirgemeyeceğini söylemek gereğini duyar.

Bu yeminin dördüncü kadehidir.

Çünkü sözün tam bu kertesinde Padişah kadehini kaldırmış ve

Meşrutiyet'e bağlı kalacağı üzerine bir «vallahi, billahi, tallahi» çekmiştir. Sonra da Şeyhülislam'a dönerek and içmenin vekillik kabul etmeyeceğini hesaba almadan:

- Siz de bu yemini, yemin ederek halka bildiriniz.

Abdülhamit yeminini bastırırken bir an için çağrılmadan gelen konukların, geldikleri gibi, Cemalettin Efendiye görünmeden çekip gidecekleri sanısına kapılmıştır. Oysa gelenlerin gitmesi şöyle dursun, 33 yıllık padişahlıkta edinilen öbür dostlar da ha babam içeri doluyordur.

Bu kez de Viyana Elçisi ve V. Murat'ın Başkâtibi Sadullah Paşa odaya bedenini salmıştır ki elinde bir de 2 metre boyunda lastik bir boru vardır. Bununla yurt özlemine dayanamıyarak -Abdülhamit onun memlekete dönmesini sürekli olarak engellemiştir- bir gece Viyana'da evinin hamam odasında, lastik borunun bir ucunu havagazı memesine, öbür ucunu ağzına yerleştirip bir koltuğa kurulmakla nasıl ölüme vardığını anlatmak istiyordur.

Sadullah Paşanın ardından da Camialtı zindanında iyiden iyi ömür tükettikten sonra Taşkışla'nın işkence kovuklarına atılan, orada ince öksürüğe yakalanıp sürgün gittiği Trablus'ta 28 Kasım 1897 günü ölen, Askeri Tıbbiye'den Tonyalı Vasfi, aynı yazgıyı paylaşıp 30 Ekim 1902 günü Trablus'un yakıcı kumlarına gömülen, Uşakiye tarikatı şeyhinin oğlu, yine Tıbbiye'den Hüsamettin, bir Jön Türk gazetesini, yasak olduğunu düşünemediği için, arkadaşlarına «Bakın ne güzel, ne doğru şeyler» diye açıkça övdüğünden palas pandıras Taşkışla'ya atılan ve sürgün yeri Zleytin'de tifoya yakalanıp, ilaçsız ve bakımsız bırakıldığı için, 9 Eylül 1899'da dünyamızdan göçen Tabur Kâtibi yardımcılarından Kâtip Ahmet gelip Mithat Paşanın yanındaki yerlerini almışlardır.

O yiğitler pas tutmaz. Onları Mehterhane işkence yerinin süsü olan ve 20 Şubat 1899'da yine Trablus kumlarına düşüp sonsuzluğa erişen Babıâli görevlilerinden Musa Şefkati, «Harbiye Mektebi kahraman evlatları»ndan Hayri, Fizan'dan Trablus'a giderken

yolda biten Doktor Halil, «Bahriye Mektebinin yetiştirdiği eşi bulunmaz gençler»den Kemal, Kocamustapaşa Bedevi Tekkesi Şeyhi Naili Efendi, Urfelle'den Fizan'a iki yüz kişilik bir birliğin eşliğinde götürülen Bab-ı Seraskeri Levazım Muhasebe Müdürü Hacı Ahmet Bey izler.

Onların ardından da odaya Şeref Kurbanları süzülmüştür ki Saye-i Şahanede Trablus Kale damını tanımışlar ve yıllarca körboğazlarını ördek çorbası derler ıslatılmış peksimetle doldurmaya çalışmışlardır. Onların ardından ise, bir gece içinde askerlikten atılan Serasker Yaveri Şefik Beyle Yıldız Sarayı, Beşiktaş Karakolu, Taşkışla, Harbiye Mektebi, Tıbbiye ve Tersane zındanlarına ve Zaptiye Kapısına ve Mehterhaneye kanlı ve titrek çığlıklarını serpmiş nice nice aydın ve yurtsever kişiler doluşmuştur. Abdülhamit'in tanıdığı ya da tanımadığı, adları bilinen ya da bilinmeyen her kurban, ha bre ha, ha bre ha, bir yerlerden kopup geliyor ve odaya girerken bağırıyordur:

- Yuha! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Vatan!

Ama biz Sultan Hamit'i bu kırk yıllık dostlarıyla baş başa bırakıp kameralarımızı Selanik Yaranına çevirelim. Onlar bizim bir Boğaziçi öyküsü anlattığımızı sanırlar. Buraya değin gelmişken onların çalımına da dokunalım ki bakalım biz sadece Boğaziçi mi koşturuyoruz, yoksa göz aydınlığı olmasına mı çalışıyoruz.

Jön Türklerin ya da İttihat ve Terakki'nin Selanik Şubesi merkez üyeleri 10 kişiden oluşuyordur. Bursalı Tahir Bey 1 numarada boy satmaktadır. İkinci ve üçüncü numaralı üyeler ise Naki Bey'le Talat Bey'dir. 4 numara, derneğin veznedarlığını üstlenen Mithat Şükrü Bleda'dadır. Öteki numaralar ise şu sıraya göre verilmiştir: Bursalı Hakkı Bey, Edip Servet Bey, Ömer Naci Bey, Kâzım Nami Bey, Rahmi Bey, İsmail Canpolat Bey. Bu on kişinin ardından derneğe girenlere 111'den başlayarak numara verilmiştir ki, böylece üye sayısının azlığı belli edilmemek istenmiştir. Derneğin bir de Yüksek Kurulu vardır. Talat, Rahmi, İsmail Canpolat Beylerden

oluşan bu kurul da derneğin günlük işlerini yürütüyordur. Derneğin tüzüğünü de bu kurul düzenlemiştir.

Meşrutiyet'in hemen hemen ilk günlerinde bu Selanik Yaranı'ndan kimileri, devlet kabuksuz bir yumurta durumuna düştüğünden, kapağı İstanbul'a atmış ve hükümeti denetim altına almıştır. Ahmet Bedevi Kuran bunların da Halil Bey (Paşa), Mustafa Necip, Hocapaşalı Şeref ve Dadaş Salim Beyler olduğunu söyler. O günlerde İstanbul'da işe başlayan Merkez-i Umumi de şu kişilerden oluşur: Ahmet Rıza, Talat (Paşa) Beylerle Şeyhülislam Hayri Efendi, Hüseyin Kadri, Mithat Şükrü Bleda, yüzbaşı Habip Bey ve Enver (Paşa) Bey. Doktor Nazım'la Doktor Bahattin Şakir de - onun da Wilhelm bıyıkları olmuştur- derneğin önde gelen üyelerindendir. Düşüncelerini Merkez-i Umumi'ye kabul ettirmekte güçlük çekmezler.

O tarihlerde İstanbul'daki sokaklar, meydanlar, millet bahçeleri adam adam üstünedir. Gösteriler, söylevler, cümbüşler gırla gidiyordur. Tarihçi Abdurrahman Şeref herkesin göğsünde kırmızılı beyazlı kokartlar, Avusturya boykotundan dolayı da başlarında fes yerine toprak rengi serpuşlar bulunduğunu yazar. Şehirde istif edilmiş binlerce kırmızı, yeşil bayrak vardır. Tütüncü ve attarlara varınca herkes rövelver satıyordur. Mahalle aralarında güpegündüz adam soyanlar ise hesapsızdır. Zorbalık çağının eli ve ayağı olmak suçlamasıyla nefret kazanmış, horlanmış, utanmış ve sinmiş polislere raslanıyorsa da hürriyet bayrağı kesilen eski hafiyeler de eksik değildir. Abdurrahman Şeref büyükten büyük görevler isteyerek dairelere saldıranların, günlük işleri aksatıp gözlere sıkıntı verenlerin varlığından da açar.

Selim Sırrı ile Rıza Tevfik işte bu ölü iken dirilmiş İstanbul'da tam 23 gün yalnız atlarıyla ordan oraya koşuşmuşlar, kendi kendilerini İstanbul'un komseri ilan etmişlerdir. Ne ki, bu iki kaplanın, halkın içinden fırlayıp sivrilmesi Selanik Yaranının alış-veriş dolabını bozmuştur. Hele 22 Ağustos 1908 gün ve 3417 sayılı İl-

lustration dergisinde Filozofla Selim Sırrı'nın birer fotografileri yayınlanıp altında: «İstanbul'da dirlik düzenliği sağlayan ve Padişah'ı korumayı üzerlerine alan İttihat ve Terakki komitesinin iki değerli üyesi» sözleri görülünce topu da par yanıp par tütmeye başlar.

Bir sabah, Selim Sırrı'nın Beyoğlu'ndaki odasına biri gelir.

- Sizi Merkez'den istiyorlar.

Meşrutiyet Kaplanı, çağrıya uyarak Merkez'e iner. Merkez-i Umumi üyeleri bir odada, bir masa çevresinde kümelenmişlerdir. Selim Sırrı, onların arasında, birkaç gün önce derneğe girmesine karşı çıktığı kişiyi de görür. Bu zıpçıktı der ki:

- Selim Sırrı Bey siz çok ileri gidiyorsunuz. Cemiyetin isteğine aykırı olarak aklınıza geleni yapıyorsunuz. Geçen gün Cibali'de Reji işçilerine anlamsız sözler vermişsiniz. Bu kez de Haydarpaşa işçisine Bağdat Hattı'nın Hükümet'çe satın alınacağını (Selim Sırrı bunu, demiryolu grevini bastırmak için yapmıştır) söylemişsiniz. Devletin dış politikasını güç duruma sokacak nitelikte konuşmuşsunuz. Size bu kez bir uyarıda bulunmayı uygun gördük.

Bin hayıf ki, 26 Ağustos günü Selim Sırrı, İttihat ve Terakki'den ayrılıyordur. Çekilme yazısını göndermeden önce Rıza Tevfik ona şu aşağıdaki sözleri söylemiştir ama hiçbir işe yaramamıştır:

- Budala mısın, gavura darılıp oruç bozulur mu? Yarın Meclis-i Mebusan toplanacak, Rumeli illerinin bir çoğundan bizi milletvekili çıkarmak isteyecekler. Canımızı gözümüze alıp bu kadar çalıştıktan sonra meydanı sonradan yanaşmalara bırakmak anlamsız olur. Vazgeç, öyle delilik etme!

Ey Zaman, sen daha ne kadar böyle?

Gel de biz Sultan Mecit ve Sultan Aziz çağlarının İhtisap Ağası Hüseyin Beyin mal babası ve hazine babası çalımlarını yukardan alıp aşağı verirken, sen de olayların yönetimini ve baskısını öyle tut ki öykümüzün anlatılması kâfir yüzlü kaltabanların kin dolu yüreğine kaçıp saklanmasın.

Hüseyin Beyin Vaniköy'deki yalısından başka, Topkapı Maltepe'sinde köşkü, Kadırga'da konağı, Küçükçekmece'de çiftliği vardır. Beykoz Kasrı ile Koşuyolu'ndaki Validebağı'nın tapusu da onun üstünedir. Dahası, Göksu Çayırı bile Beyimizindir. *İstanbul Şehreminleri* yazarı Osman Nuri Ergin şöyle diyecektir:

- Hüseyin Bey yalısının yerine sonradan Vaniköy'ün yarısı gelip konmuştur. Kadırga'daki konağın yerinde de bütün bir mahalle kurulmuştur.

Vaniköy'deki yalının denizle kavuşan bir havuzu da vardır ki içinde her türlü balık, canlı olarak bulundurulur. Bahçesi ise, postuna sığmaz dünya süsü ağaçlarla donanmıştır. Her ağacın üzerinde de adı ve türü yazılı bir tasma asılıdır. Vaniköy'ün krokisini çıkaranlar için iyi bir kerterizdir. Arka kesimde, koruda ise bıldırcınlarla öbür av kuşları beslenir.

Beyimizin iki kez de şehreminliği vardır. Birincisi, 20 Temmuz 1855 günü İhtisap Nazırlığının şehreminliğine dönüştürülmesiyle

son bulur.* İkincisi ise bundan dört yıl sonradır ve de altı buçuk yıl kadar sürmüştür. Ama o hep İhtisap Ağası diye bilinir.

Bunların tümü de Boğaz'ın derin sularında, sekiz rüzgâra karşı yazılmıştır. Esnaf arasında onun gölgesinden, adından korkmayan yoktur. Sokaktan geçerken bütün çarşı ayağa kalkar. Saygıda kırış tutanlar hemen cezalandırılır. Aman dikkat, Beyimiz sık sık kola da çıkar. Bir fırın önünde durdu da, ekmeklerden birinin tartısını eksik mi buldu, vay o hamşonun haline! Esnafı kulaklarından kendi dükkânlarının duvarına çivilediği ya da onları fırına sürdüğü söylenirse de -bunları eskilerde kola çıkan sadrazamlar yaparbu, doğru değildir. Hüseyin Beyin** cezaları çok değişik ve renklidir. Tam bir sanatçı işidir ki elden düşüp kırılmaması için dikkat gerekir.

Öykü:

Günlerde bir gün, İhtisap Ağası Hüseyin Bey'dir, Edirnekapı dolaylarında, yol üstünde, sırtında iki çuval yükle bir eşeğe raslar. Yularından bir ağaca bağlanmıştır. Sahibini sorar. Adamı oradaki bir kahveden bulup getirirler. Sorgu-soru üzerine sur dışındaki köylerin birinden yarım saat önce geldiğini, yorgunluk almak için kahvede kahve ve çubuğunu içtiğini söyler. Herkes sütten çıkmış kaşık olamaz. Beyimiz hemen eşeğin sırtındaki yükleri indirtip onları adamın sırtına yükletir. Eşeğin boynuna da yem dolu bir torba geçirtir. Adam yükün altında oflayıp puflayıp bağışlanmasına yalvar-yakar olursa da İhtisap Ağası bana mısın demez. Torbadaki yem bitinceye değin, adamı öyle tutar.

Bu alengirli cezalardan biri de satıcının meyve, sebze küfesini, ya da macun tablasını denize fırlatmak biçiminde beyaz perdeye

---

* İhtisap Ağalığı'nın İhtisap Nazırlığına dönüştürülmesi de 1826 yılındadır.

** İbnülemin Mahmut Kemal, Tevfik Fikret'in anneannesinin Sakızlı Rumlardan olduğunu ve İhtisap Ağası Hüseyin Beyin evine evlatlık olarak geldiğini, sonra da Mabeyn Kâtibi, Sakız dönmelerinden, Ahmet Hüsrev Efendiyle baş-göz edildiğini yazar.

gelir. Ne ki, bu tepeden inmeleri bir dolu armağan da izler. Hem de parası Beyimizin kendi cebinden çıkar.

Gelgelelim ki gelgelelim esnafın damarsız yezitleri de hiç eksik değildir. Bunlardan biri Beyazıt'ta sayılmıştır ki İhtisap Ağası ne vakit oradan geçse, hop kapının önünde yemeğe oturur. Bir, iki, üç... Sonunda Hüseyin Bey kurnazlığı çakar. Adam da cezasını yer. Ne var, bu, ayağa kalkmadığı için değil, sen hilecisin de Beyimiz değil mi, sokakta yemek yiyip ekmek kırıntılarını ayak altında bıraktığı içindir.

Salâh Bey Tarihi'nden bir öykü daha avanta edip geldi:

Hüseyin Bey, Ramazanlarda, esnaf loncası önde gelenlerini iftara gel gel etmeyi de savsaklamazmış. Lonca da içinden oluşturduğu bir topluluğu Kadırga'daki konağa, mevsim yazsa, Vaniköy'deki yalıya gönderirmiş. Bu gibi günlerde, özellikle sofraya oturup topun atılması beklenildiği sıralarda havadan sudan laflar doğranırmış. Genellikle de topa kaç dakika kaldığı sorulur, saati ileri ya da geri olanlar da sarakaya alınırmış. Hüseyin Bey böyle sebzevatlık saatler karşısında: «Saat değil enfiye kutusu», ya da «Onu saat diye kullanma, at gitsin» yollu sataşmalar fırlatmayı pek severmiş.

Öykümüz şimdi, şimdi başlıyor:

İftar sırası doğramacı esnafında olduğu bir günde, kalfalardan bridir, Hüseyin Beye bir oyun oynamayı aklına koyar. İftarcılar, ustalar arasından seçildiğinden, o da arkadaşlarının birinden bir şalvar, bir başkasından salta, bir üçüncüsünden de şal kuşak alarak usta kılığına girer. Altın suyuna batırttığı Piryol taklidi bir saati de kuşağının arasına sokuşturduktan sonra iftarcıların arasına katılarak Vaniköy'deki yalıya damlar. Vakit çatmış, sofraya oturulmuştur. Söz, şehirler, insanlar aşırı çavlanıp fırt döndükten, sırt döndükten sonra gelir top saatine dayanır.

Herkes saatini çıkarıp bakar:

- Beş dakika var.

- İki dakika var.

- Üç dakika var.

Sıra bizim kalfaya düşünce, o da yüksek sesle bağırır:

- Topa daha bir çeyrek var.

Salonda bir kahkahadır kopar. Hüseyin Bey de yine kendini tutamaz:

- O da saat mi, sen onu denize at.

Bu lafın söylenmesini bekleyen kalfa da hemen o dakka yerinden fırlar:

- Başüstüne efendim.

Herkes şapalaklaşmıştır.

Ama asıl şaşkınlık Hüseyin Beydedir. Böyle bir olaya yol açtığından ötürü kıpkızıl kesilir. İftar dönüşü, altın sandığı saatle kösteğin yerini tutmak üzere kalfaya bir saat armağan eder ki, insan elinden çıkmamıştır. Yani gerçek bir Piryol'dur.

İhtisap Ağasının Keçecizade ile de bir öyküsü olmuştur.

İlkin şunu açıklayalım ki, belediyelerin başlıca görevlerinden olan temizlik ve aydınlanma işlerini o vakitler Zaptiye Müşirliği yürütüyordur. Bina ve kaldırım işlerine ise Islah-i Tarik Yarkurulu bakmaktadır. 1864 Büyük Hocapaşa yangınından sonra Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa, Babıâli çevresiyle Divanyolu'nu genişletmek ister. Yeni cadde 25 metre genişlikte olacaktır. Nedir, çokları İstanbul'un bunca geniş yola gereği olmadığı basık düşüncesindedir. Hüseyin Bey de -oldu mu ya- bu kaşkavallardan biridir. Gelgelelim, cadde yapılıp bitince o da derecesiz memnunluklar getirir.

Şimdi-şimdi Beyimizi Divanyolu'ndan uçurarak Türbe'nin ordaki Belediye'nin önüne indirelim. Bu, onu, Peykhane Sokağında konak tutmuş Fuat Paşa ile burun buruna getirecektir. Gidiş gelişteki kolaylığa teşekkür etmek, hem de eski mızıklamalarını bağışlatmak için Beyimiz der ki:

- Saye-i Devletinizde caddelerle kaldırımlar pek güzel oldu.

Keçecizade hiçbir sözü alacakaranlıkta bırakmıyacak geniş fitilli ağır bir lambadır, yapıştırır:

- Evet bu kaldırımlar, bize atılan taşlarla yapıldı.

Hüseyin Beyi buraya değin, Milli Piyango gibi yük taşımadan ve havadan ilettik. Bundan sonra Belediye'ye mi dalar, Kadırga'daki konağına mı çekilir, ne yaparsa yapsın. Biz yüzümüzü Kokona Ali Paşa'ya çevirelim ki, o da sahneye çıkmak için karşıdan boyuna ağzını burnunu yamutup durmasın. Gerçi onun Hüseyin Beyle de, Vaniköy'le de bir girintisi çıkıntısı yoktur ama şehreminliği ile vardır. 1872 yılında 10 ay, 19 gün görevde kalmıştır. Bizim Hüseyin Beyi anlattığımızı işitince bütün şehreminlerini kucağımıza aldığımızı sanarak hendek dememiş, tepe dememiş Erenköy'den havalanıp üç kanat çırpışında Vaniköy'e yetişmiştir. Eyvah ki bu poyraza açık yolculuk sırasında, daha Haydarpaşa Çayırı üstünde iken adının başındaki Kokona sözü yerlere dökülmüştür. Ne ki, Hazret Zülüflü Ali Paşa diye de anıldığından hiç sıkıntı getirmemiş ve cebinden çıkardığı Zülüflü sözünü hemen adının külahına takmıştır. Hallahallah, bugün de ne oluyor, Ali Paşa, Karacaahmet'in üstünden geçerken bu kez de Zülüflü adını düşürmesin mi?

Bir öykü ne zaman gıcırdamaya başlar, bilmek gerek. Ali Bey de adının foslamaya başladığını anlar anlamaz cebinden bu kez Şarapçı Ali Paşanın adını çıkarıp başına geçirmiştir. Demek isteriz ki, bunların üçünden de dünyaya ünü gelmiştir. Şarapçı adına bulaşması da Erenköy'ündeki bağında şaraplık üzüm yetiştirmesinden ve de şarapçılığa kalkışmasındandır. Gerçeğini ararsanız, bu ortaklıkta bir sürü vezirin eli vardır. İşin, İstanbullularca öğrenilmesi, Kokona'nın şarapları halka duyurmaya kalkışmasıyla başlar. Biz Kokona'nın yanından ayrılmayalım. Hazret bir ilan hazırlayarak Tarik gazetesi sahibi Filip Efendi'nin karşısına dikilir. İlanın gazeteye kaydırılmasını ister.

Filip Efendi -ki Ahmet Rasim yazı parası alacağını sızdırabilmek için eski Köprü gazinolarında onu beklemekten ayyaş olmuştur- yayı kıvrak bir gazetecidir. Gazetenin yazarlarından Lastik Sait Beyden -ki o da yaz kış ayağından lastiklerini çıkarmadığı için böyle anılmıştır- konuyla ilgili olarak yarı alay yarı somurtuk bir fıkra döktürmesini ister. O da ne yapsın, ilanın altına şu sözleri oturtur:

- Eskiden vezirler çeşmeler yaptırarak berrak sular akıtırlardı. Şimdiki vezirlerin berrak suya karşı şarap akıtmaları zamanımızın acaip yeniliklerindendir.

Bu ilanla birlikte kıyamet de kopar ki ne kopar!

Ortaklık içindeki vezirler, kendilerini kurtarmak için, gazeteye ayrı ayrı mektuplar yazarak bağlarında ancak kendi çocuklarına yetecek üzüm yetiştiğini, şarap yapımına olanak bulunmadığını bildirirler.

Lastik Sait'in fıştıkları Kokona'yı Padişah katında da güç duruma sokmuştur. O günlerde Saraya giden Ahmet Mithat Efendi Hünkârın:

- Bu, bana da dokunur.

dediğini saptayacaktır. Bereket ki Padişah-ı Alempenah Efendimiz sonradan düşüncesini değiştirir:

- Böyle ortaklıklardan gazeteciler yararlanır, ben karışmayayım.

Ağzı burnu yerinde insanlar anlatmışlardır ki, Kokona vartayı atlatınca -bunların içinde Ahmet Mithat Efendi de vardır- ortaklıktaki vezirlerin Şarapçıyı yüzüstü bırakıp kaçmasına büyük ayıplar sallamışlardır.

Ey Zaman, sen kendini bilirsin!

Vaniköy, Bizanslılar zamanında, Nikopolis diye de nice yüz bin gün Boğaz'ın ortasında yürümüştür. İmparator Jüstinyen, Meryem Ana adına bir manastır da kondurmuştur ki dünyadan elini,

eteğini çeken kadınlar burada yaşamlarının son günlerini kılçıksız ve gıcıksız olarak soldurmuşlardır. Şu da gizli kalmasın ki, IV. Sultan Mehmet çağında (1648-1687) şehzadelerin öğretmeni olan, vaktin sayılı bilim adamlarından Vani Efendi'ye (Vanlı Mehmet Efendi) buraları armağan edilmiştir. O da, daha önce bostancıların yaptırttığı mesciti büyütmüş, on yedi de yalı kondurarak camiye vakıf eylemiştir. Bu arada kendisini de savsaklamamış, kendi kanı bol kafası için de dört dörtlük bir yalı yükseltmiştir. O vakitten beri Vaniköy diye bilinirse de XIX. yüzyıl ortalarında İmamlığa özgü mühürde «Karye-i Mustafaviyye» sözünün yer aldığı görülmüştür. Sonralarıda İmam Yahya Efendi, mührü yenilettirirken Vani Karyesi adını kazdırtır.

Sözün sırası budur ki Vani Efendiyi İstanbul'a getirten Köprülü Fazıl Ahmet Paşadır. 1683 yılında ortaya çıkan Nemçe (Avusturya) seferinde Hümayun Ordusu şeyhliğine de atanan Vanlı Bilgin için, Mehmet Raif Efendi *Mir'at-ı İstanbul*'da şunları yazar:

- Şeyh Mehmet Efendi sözü geçen biri olmakla 1665 yılında Mevleviler'in sema'larını ve Halvetiler'in tahta tepmelerini yasaklatmış ve Edirne yakınlarında Babaeski adındaki karyede kurulu Bektaşi tekkesini yıktırmış ve 1670 yılında İslam şehirlerinde şarap satılmaması üzerine yüksek buyruklar çıkartmıştır.

İncicyan'ın XVIII. yüzyıl sonlarında söyledikleri ise şöyledir:

- Kandilli'den sonra Papaz Bahçesi derler köy gelir ki burası Vani Efendi'ye verilmiş, o da orayı bayındırlaştırmış ve oraya ufak bir mescit kondurmuştur. Mescitin arkasında, Ayazma'nın yanında, Aya Theodoros Kilisesinin temelleri görünür. Bu köyde yalnız Türkler oturur. Aynı sırada bulunan ikinci burun da Zeytinburnu'dur. Zeytinburnu'ndan sonra da Narlıbahçe de denilen Kulelibahçesi gelir.

Vaniköy'ün arka yakasında denizden 130 metre yükseklikte İcadiye Tepesi vardır ki, ilerde Kuzguncuk'taki İcadiye'nin hesabı görülürken o da aynı şişe dizilecektir. Ama biz şimdi, buralara de-

ğin uzandığımıza göre, Çengel'de Sultan Vahdettin Köşküne yumuşak iniş yapalım ki biraz sonra, yani öbür bölümde, Yahya Kemal bir yük arabasının içinde Çengelköy tepesine çekilirken biz de orada hazır bulunalım.

Daha önce de köşk, neyin nesi, kimin püsküllü fesi, bir de ona göz atalım ki nice işler becerdik, bunu da becerip yüz aklığı edelim.

Bre hey paşalar, Çengelköy'de, Nazif Efendi'nin kıyıda bir yalısı varsa, arkada tepede de bir köşkü vardır. II. Selim tahta çıktığında Nazif Efendi ile babası Hacı Selim Ağanın başlarını vurdururken mallarına da el koydurur.

Anlatılmıştır ki, Ahmet Nazif Efendi, Birinci Abdülhamit'in şehzadeliği zamanında bir cariyeden olma kızıyla -İstanbul halkınca Ahretlik Hanım diye ün alan Dürrüşehvar Hanım Sultan- evlendiği için kaynatasının tahta çıkmasıyla birden büyük bir siyasal güç kazanmış, kısa zamanda masraf kâtipliğinden sadrazam kethüdalığına yükselmiştir. Durun hele, babasını Darphane Eminliğine, küçük kardeşi Mehmet Efendi'yi de kolay ve bol rüşvet alınabilecek bir göreve kayırmıştır. Nazif Efendi'nin babası Selim Ağa, Sultan Selim kafeste iken -yani şehzadelik yıllarında- Çuhadar Hüseyin Ağa ile sohbet etti diye Şehzadenin tek eğlencesi olan penceresini ördürdüğünden -Tuh bre, çokça ahmaklık etmişsin- Sultan Selim'in daha o zaman bu maddeden düşmanlık beslemesine çanak tutmuş biridir. Sultan Selim'in tahta oturur oturmaz, dakika sektirmeden baba ile oğulun başlarını omuzlarının üstünde alıvermesi işte buna dayanmaktadır.

Cevdet Paşa H. 1196 yılı olaylarını anlatırken şöyle der:

Çengelköy üstündeki Kasrı Hümayun ki o vakit Nazif Efendi yalısının köşkü olup aralıkta Sultan I. Abdülhamit (Abdülhamid-i Evvel) orayı şereflendirerek tenezzüh buyururlardı.

XIX. yüzyıl ortalarında yalı ve köşk ünlü Ermeni zenginlerden Köçeoğlu Agop Efendi'nin eline geçer. Köçeoğlu o zamanlar Ab-

dülmecit'in kilercibaşısıdır. Gümüşgerdan, sultanların terziliğinde nasıl el üstünde tutulursa, o da o denli sevgi ve güvenle sarılıp sarmalanır. Sultan II. Abdülhamit, babası Abdülmecit'in her hafta Köçeoğlu'nun Çengel'deki köşküne giderek yemek yediğini söyler. Köçeoğlu'nun eşi ve kızları da yaşmak tutunuyor, ferace giyiyorlardır. Ve de gelip Harem-i Hümayun'da kalıyorlardır. Köşk, çağın en görkemli, en ayva güllü yapılarından biridir. Kırım Savaşı sırasında da İtalyan yaralıların hastanesi olacaktır.

Köşk daha sonraları Sultan Mecit'in oğullarından Burhanettin Efendi için alınır. 1876 yılında ise II. Abdülhamit onu -Burhanettin Efendi o yıl ölmüştür- küçük kardeşi Vahdettin Efendi'nin oturmasına ayırır. 3 Temmuz 1918 Çarşamba günü saat yediyi on geçe Sultan Reşat ölüm atına bindiği vakit, Vahdettin Efendi de haberi burada almış, biraz sonra da Hâkipayi Şahanesine yüz sürmek ve cülusunu bildirmek üzere gelen Sadrazam Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşayı burada -küçük salonda- kabul etmiştir. Salon, sokak kapısından girildiğinde sağa düşmektedir. Şehsuvaroğlu'nun demesine göre de koruya ve Çengel tepelerine bakan üç penceresi vardır. Duvarlar kalem işçiliği ve çeşitli panolarla süslenmiştir. Krem üzerine kırmızı dallı bir kumaşla döşenmiş bir koltuk takımı dikkati çekmektedir. Ortada da yumurta biçimi bir masa, sağ yanda da üzüm yapraklı süslü bir ayna-konsol. Üstünde ise pembe çiçekli Saksonya bir saatle yine Saksonya işi beş kollu iki şamdan. Yerde güzel ve ince seccadeler. Altlarında hasırlar. Kapıdan girince sol kolda küçük bir masa üzerinde bir lüküs lamba. Odanın şurasına, burasına dağıtılmış yaldızlı, çiçekli cıgara masaları.

Vahdettin Efendi, cülusu haber vermeye gelenleri ayakta kabul etmiştir. Üstünde koyu renk bir kostüm vardır. Daha sonra -bunları Şehsuvaroğlu anlatıyor- köşedeki kanapeye oturmuş, Paşalar da ona yakın bir koltukla bir sandalyeyi doldurmuşlardır. Biat'tan sonra Talat Paşa, Sultan Reşat'ın mihri hümayununu öperek geri vermek istemişse de yeni padişah onu Talat Paşaya geri çevirerek

Sadrazamlığın yine kendisinde kalmasını söylemiştir.

Çengelköy Kasrı bir katlı yayvan bir binadır. Sonradan yapılan iki yanlı bir taş merdivenden büyük yumurta biçimi ve kubbeli bir sofaya girilir. Sofanın ilk kesiminde, üzerleri çiçekli camlı dolaplar, sağlı sollu, duvarları kaplar. Sofanın bitiminde ve sokak kapısının tam karşısında, yerkatına inen bir merdiven bulunmaktadır. Sofa, kenarları rengârenk kadife kumaşlarla çevrilmiş alaca bir koltuk takımı ile döşenmiştir. Ortada yaldızlı, büyükten büyük bir masa. Duvarlarda ikisi bir yanda, ikisi öbür yanda, yumurta biçimi dört ayna. Tavanda yine koskoca bir avize.

Sultan Vahdettin veliahtlığında köşkü yeni binalarla donatmıştır. Bahçeye de bir havuz yaptırılmış, dağlardan Kasrın bütün bahçelerine ve binalarına su getirilmiştir. Şehzademiz Yıldız Sarayına biraderini yoklamaya gittiği bir gün Rus Çarının Hükümdara armağan gönderdiği takma, kuleli tahtadan bir köşkü görüp beğenince tepeye o köşkün modelinde kuleli bir köşk de olsa kondurmuştur. Daha sonraları da, analığı Şayeste Hanım için, Kuleli Köşkün Üsküdar'a bakan yakasına iki katlı, beyaz boyalı bir köşk diker.

Ey Zaman, sen bu köşkte Sultan Vahdettin'in kızı Rukiye Sabiha Sultan'ın bir gün piyanoda babasının Suzidil makamında bir şarkısını çaldığını da duymuşsundur. Şarkının güftesi Filozof Rıza Tevfik'indir ki, o gün, o da orada bulunmuş ve:

Felaket bağını gezdim serseri
Feryad-ü zarımı duyan kalmamış

sözleri salonda uçuşurken, o da gökkubbe taraçalarında fırıl fırıl dönmüştür.

Bu şarkıya dikkat etmeli! Yıllarca sonra, Vahdettin de, İngiliz Bahram zırhlısıyla İstanbul'dan kaçıp giderken, Süveyş Limanında, geminin bir duraklama anında, bir kez daha onunla burun buruna gelecektir. Son Osmanlı Padişahı, denize değin sarkan büyük bir İngiliz bayrağının dalgalandığı gönderin önünde ve kıç

güvertededir. Ve de hurma liflerinden örülmüş, üzerine de kuştüyü yastıklar serilmiş rahat bir deniz iskemlesinde, yarı uzanmış bir durumda, gönlünün ahını ve vahını bastırmaya çalışıyordur. Şarkıyı okuyan da -genizden gelen yayvan bir sestir bu- mavi çuha şalvarlı, devetüyü maşlahlı, sırma iklilli ve ipek kefiyeli görkemli bir Arap şeyhidir. Vahdettin, şeyhi ilk gördüğünde onu tanıyamamıştır ama, şarkının sözleri birbirini izlemeye başlayınca karşısındaki adamın Filozof Rıza Tevfik'ten başkası olmadığını çakmış ve iki elini Filozofun kaslı omuzlarına koyarak:

- İlahi Rıza Tevfik Bey, bu ne kıyafet ayol?

demiştir. Sonra kendi perperişan durumu, yeniden akıl çanağında parladığından şu sözleri de yola çıkarmıştır:

- Bizim yüzümüzden sizler de bu hallere düştünüz, gurbet diyarlarını boyladınız.

Ey zaman sen, 1911 yılı sonbaharında bir gün Şehzade Vahdettin'in -o vakitler veliaht filan değildir- Çengelköy Köşküne pemperişan geldiğini görmüşsündür.

Dolmabahçe Sarayından dönüyordur. Orada, Sultan Reşat'tan kendisini ikinci veliaht ilan etmesini rica etmiştir. Bu, o günkü bir iş de değildir. Aylardan beri bu işin ardından koşmaktadır. Gelgelelim Veliaht Yusuf İzzettin Efendi de ona üçkâğıt açıyordur.

Sultan Reşat, Vahdettin'i huzuruna aldıktan sonra Başmabeyinci Lütfü Simavi Beyi de çağırtmış, onu da karşısına oturttuktan sonra Vahdettin'e demiştir ki:

- Şimdi sorunu bir de Başmabeyincinin yanında yineleyin ve gerekli açıklamaları yapın.

Bunun üzerine Vahdettin Efendi, ikinci veliahtlığın Osmanlıların geleneklerinden bulunduğunu, kendisi bunun için ayrıca bir aylık ve ödenek istemediğini, Veliaht Yusuf İzzettin Efendinin de buna karşı olmadığını yana yakıla anlatır.

Sultan Reşat bu kez de Lütfü Simavi'ye döner:

- İkinci veliahtlık konusunda Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin kimi karşı koymalarından, yakınmalarından söz etmiştiniz. Şimdi

durumu yeniden, enine boyuna anlatınız.

- Efendimiz siz padişahımıza da defalarca arzettiğim üzere, Yusuf İzzettin Efendi bendenize başvurup sizin Vahdettin Efendiye ikinci veliahtlık vermek niyetinde olduğunuzu duyduğunu, eğer böyle yapılacak olursa, bundan büyük bir güceniklik duyacağını ve bir daha protokola ve de hiçbir resmi törene katılmayacağını bildirdi. Böyle bir düşünce ve niyetin varolmadığı üzerine lütfetmiş olduğunuz güvenceyi kendilerine ilettim. Anımsayacağınız üzere, bu sorun arka arkaya birkaç kez yinelendi. Siz her defasında aynı güvenceyi verdiniz. Durum böyle iken Vahdettin Efendi Hazretlerinin şu anda: «Veliahtın bir itirazı yoktur ve olmayacaktır» biçimindeki sözlerini anlayamıyorum. Öte yandan, ikinci veliahtlığın tarihsel geleneklerimizden bulunduğu konusuna gelince: gerçi benim de tarihle biraz ilgim ve uğraşım varsa da, kuşkusuz Vahdettin Efendi Hazretleri benden daha iyi bilirler. Bendeniz Osmanlı tarihinde böyle bir şey bulunduğunu anımsamıyorum.

Son Osmanlı Padişahı, bir saat sonra, kayığına binip Çengel'e geçeceği sırada Başmabeyinciyi çağırtarak ona Veliahtın son ne vakit haber yollamış olduğunu sorar. Lütfü Simavi de şu karşılığı verir:

- Yusuf İzzettin Efendi, en son yine dün haber yolladı. Şimdiye değin, belki yirmi kez bu sorunla meşgul oldum. Ben saray adamı değilim, görev gereği buraya geldiğimden beri Hanedan üyeleri arasında geçtiğini duyduğum ve bir bölüğünü de kendi gözlerimle gördüğüm çekişmeleri, haddim olmayarak, gidermeye çalıştım. Yüksek müsaadelerinize sığınarak bir şey arz edeceğim: Niçin veliahtlık unvanını bu kadar ısrarla istiyorsunuz? Allah, Padişah Hazretlerinin ömürlerini uzun etsin, ama Şevketmaap Efendimize bir Tanrı buyruğu gelecek olursa, doğal olarak Yusuf İzzettin Efendi o yüksek makama geçeceği gibi, siz de hiçbir davranışta bulunmadan veliaht olacaksınız. Memlekette taht mirasçılığı yöntemini değiştirebilecek hiçbir gücün varolabileceğini düşünemi-

yorum.

- Evet, siz gerçekten saray adamı değilsiniz. Saray adamı olmadığınız için de saray entrikalarının (Yusuf İzzettin Efendi padişah olursa, oğlu Nizamettin Efendiyi veliaht yapacağı vıdı vıdısı yaygındır) neler olduğunu bilmezsiniz. Bundan dolayı kutlanmaya hak kazanıyorsunuz. Ben sarayda doğup sarayda büyüdüğüm için bu çevrelerin her türlü hallerini yakından bilirim.

Ey Zaman, bize 1913 yılından da haber sal!

Sal ki o yılın 14 Haziranında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Babıâli'de, otomobili içinde kurşunlanıp da cennet bahçelerine göç ettiğinde, Şehzade Vahdettin'de de yeniden dirlik dışlık kalmadığı ortaya çıksın.

Bu, Şehzadenin, Sadrazam Paşaya çokça ayılıp bayılmasından değil, Çengel'deki köşkün hafiyelerce gözetilmeye başlanmasındandır.

Şu gizli kalmamıştır ki, Sadrazamın öldürüldüğü gün sıkıyönetim önlemleri artırılmış, şehrin çeşitli yerlerine serpiştirilen silahlı kollardan başka, kimi yer ve kişiler de, gece-gündüz, göz kuyruğu ile izlenmeye alınmıştır. Vahdettin Efendi'nin köşküne girip çıkma açıkça yasaklanmamakla birlikte köşkü hafiyeler çevirmiştir. Gelip gidenlerin adları, kimlikleri saptanıyor ve her akşam İstanbul Muhafız Komutanı Cemal Beye -sonradan paşa- bilgi veriliyordur.

O günlerden birinde -Beyoğlu'ndaki Piremehmet Sokağında kimi suikastçıların yakalanmasını izleyen günlerdir bu- Serkl Doryan'da (Cercle d'Orient), arkadaşlarından biri Cemal Paşa'ya şu sözleri şavulluyordur:

- Gerçi Vahdettin Efendi'nin İttihat ve Terakki'ye düşman olduğunda kuşku yoktur. Ama bugün ikinci veliaht bulunuyor (Vahdettin Efendi bu unvanı kendi kendine yaymıştır). Şehzadenin bu kadar sıkı ve açıkça gözetlenmesi doğru mudur? Zaten Salih Paşa-

yı* tutuklamakla bilmem ki iyi bir şey yaptınız mı? Şimdi de Vahdettin Efendi'nin gözetlenmesiyle daha kötü yankılar uyandıracaksınız.

Hanedan ve Vahdettin Efendi hesabına ortalığı karıştırmak isteyen arkadaşın -gerçekte sağduyu dolunayının çabasını gütmektedir- sözleri karşısında Cemal Paşanın bütün büyük adamlar gibi tepesi atmıştır:

- Sen ne söylüyorsun azizim? İkinci Veliaht da kim oluyor? Hanedan, benim çizmemin altındadır. Hepsini çiğner geçerim. Sen, benim kim olduğumu biliyor musun? Ben istesem, yarın Padişahı görür, sadrazam olurum.

Cemal Paşa bu sözleri o kadar yüksek sesle söylemiştir ki orada bunları duymayan kalmamış ve başta Talat Paşa olduğu halde bütün İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi'ni telaşa salmıştır. Çünkü İttihatçılar, özellikle de Kabineto'dakiler başarıya ulaşmak için Hanedan'a ters düşecek bir durum almanın doğru olmadığı kanısındadırlar. O akşamdan sonra, Talat Paşa ile arkadaşları İstanbul Muhafızı'nın pervasızca sözlerini uzun boylu tartıp biçerler, sonunda Vahdettin'in işine yarayacak bir karara varırlar. Çengelköy'ündeki Köşkün gözetlenmesi işi sona ermiştir.

Son Osmanlı, Çengel'deki köşkü çok sever. Yusuf İzzettin Efendi 1 Şubat 1916 günü Zincirlikuyu Köşkünde usturayla damarlarını keserek -aynı işi babası Sultan Aziz de makasla yapmıştır- kendini öldürdükten sonra Vahdettin Efendi veliahtlığa el atınca veli-

*Tunuslu Hayrettin Paşanın oğlu ve Sultan Reşat'ın kardeşi Kemalettin Efendi'nin kızı Münire Sultanın kocası olan Damat Salih Paşa, Mahmut Şevket Paşaya yapılan suikastın içinde görülmüş ve ilkin tutuklanmış, sonra da Divanıharp kararıyla asılmıştır. Paşa, son dakikaya değin Fransız Elçisinin kendisini kurtaracağını sanmıştır. Doğrusu, Fransız Elçiliği Paşanın idamından sonra öfke atına binmiş, bu kez, hiç değilse Paşanın kardeşlerine dokunulmamasını sağlayacak girişimlerde bulunmuştur. Hükümet de, işi uzatmamak için, Tahir Hayrettin ve Mehmet Hayrettin adlarındaki kardeşleri İstanbul'dan çıkarmıştır.

aht dairesine taşınmayacak, Çengelköy sırtlarındaki köşkte kalacaktır. Dahası, Yusuf İzzettin'in intiharını izleyen ilk bayramın kutlamalarını da, Dolmabahçe Sarayında değil, büyük kızı Ulviye Sultan'ın Kuruçeşme'deki yalısında kabul edecektir.

Bizim burada yaptığımız, bir bakıma, belgesel-roman çitilemektir. Boyuna altta kalmış olay ve kişilere aleyk alıp aleyk vermemiz bundandır. Kuruçeşme'deki yalı da, hadi yine belgeselciliğimizi gösterelim, daha önceki bölümde sözünü ettiğimiz Mabeyinci Kocabaş Arif Beyindir. Sultan Reşat'ın oğlu Şehzade Ziyaettin Efendi'nin kızı Behiye Sultanın yalısına da bitişiktir. Ulviye Sultan'ın Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu kurmay Yarbay İsmail Hakkı Beyle düğünü de, 19 Ağustos 1916 günü -yani Tevfik Fikret'in ölümünden bir yıl sonra- o yalıda yapılmıştır. Damadın gelini Çengel'deki Köşk'ten alıp getirmesi sakıncalı göründüğünden -o günlerde düşman denizaltılarından biri Boğaz'a girip, Galata rıhtımına yanaşmış duran bir şilebi torpillemiştir- Ulviye Sultan birkaç gün öncesinden Behiye Sultan'ın yalısına getirilip konduruLmuştur.

Gelelim o bayram kutlamasına.

Ama ilkin, her zamanki gibi, herkeslere Vahdettin'in bir fotografisini dağıtalım. Yalnız, yanlışlık olmaması için bu fotografinin iki yıl sonra Nahit Sırrı Örik aracılığı ile çekileceğini de haber verelim ki okurlarımız, daha şimdiden onun üstünde Vahdettin'in yüzünü aramaya kalkmasınlar.

Dikkat etmek gerekir ki, Nahit Sırrı o resmi Sultan Abdülhamit'in cenaze töreninde çekmiştir:

- Vahdettin Efendi'yi, Sultan Abdülhamit'in tabutu, görkemli bir alayla, Topkapı Sarayından alınarak büyükbabası II. Mahmut'un türbesine gömülmek üzere, Divanyolu'ndan geçirilirken görecektim. İki yıldan beri veliahttı. Şehzadelerle damatların ve devlet büyüklerinin, yani herkesin önünde, sırtında askeri üniforma, vücudu öne eğik, yürüyordu. Orta boylu, kır bıyıklı, gözlük-

lüydü ve sırtı hayli kamburlaşmış bulunuyordu. Düşünceliydi. Derin bir iç murakabesi içinde sanki acılı, kendisine binlerce gözün bakmasına karşın sanki düşçül bir dünya içinde yürür gibi ve çevresindeki şehzadelerin tümünden uzak, sanki yapyalnız ilerliyordu.

Ey Zaman o kutlama gününü, sen de bilirsin.

Yeni Veliaht, kutlamaya gelenleri epey bekletmiş, konuklar iyiden iyiye arttıktan sonra topunu ufarak ve pancurları yarı yarıya inik bir odada kabul etmiş, herkese yer gösterip kendi de bir koltuğa oturduktan sonra bir süre, gözleri inik, öylece kalmış -bunlar da Nahit Sırrı'nın babası Rüsumat Müdürü Umumisi Sırrı Beyin anılarıdır- sonra da gözlerini kaldırarak şu süzme ve dökme sözlerin yakasını açmıştır:

- Affedersiniz, sizi beklettim, içeride sultanlar vardı.

Son Osmanlı, bunu ateşledikten sonra yeniden susmuş, odadakilerin estağfurullah'larına kulak kabartmış, sonra yine sessizliği bozmuştur:

- Sizleri Çengelköy'e kadar yormamak için burada kabulü yeğledim. Ama burası da pek mukassi, pek sıkıntılı.

Yeni estağfurullahlar, yeni susmalar.

Sonunda Efendi ağır ağır doğrulur.

Gözler hâlâ yerleri öpüyordur:

- Affedersiniz, içerde bekleyen sultanlar var.

Rüsumat Müdürü Umumisi Bey o akşam eve geldiğinde, evdekilere şunu açıklayacaktır:

- Herkese sanki rahatsız edildiği izlenimini aşıladı. Neme lazım, bir daha semtine uğramam.

Sırrı Bey gerçekten öyle yapmış, bir daha Son Osmanlı'nın yanına hiçbir biçimde yaklaşmamıştır.

Ama biz artık bu veliaht öykülerini bırakalım da Yahya Kemal'i Çengelköy sırtlarına halatlarla mı çekeceğiz, yoksa yük arabasıyla

mı çıkaracağız, ne yapacaksak onu yapalım.

Maşallah efendim, 1950 yılındayız.

Yahya Kemal, Vehbi-i Nalan (Prof. Vehbi Eralp), Salim Rıza Kırkpınar (Yahya Kemal'in özel kâtibi), Refet Sadettin Tok (Pertevniyal Lisesi Müdürü), Hadiye Hanım (Kemençeci), Ercüment Batanay (Yaylı Tambur Ustası), Yunus Kâzım Köni (Felsefe Öğretmeni) ile birlikte Çengel'e ayak basmış ve iskelede, su katılmamış Yahya'cı İhsan Kongar'la kardeşi Ekrem Kongar -ki alaturka okumakta büyük ustalıklar göstermiştir- onları karşılamışlardır.

Karşılayıcılar arasında İhsan Kongar'ın sonradan yazar ve profesör olacak olan oğlu Emre Kongar da vardır ama o daha sabisubyandır. Yalnız biz bundan sonra ne anlatacaksak onun gözlemlerine göre anlatacağız.

İhsan Kongar, hemen hemen her yaz, Çengel'deki Sultan Vahdettin Köşkü'ne kiracı gelmektedir. Eski yıllarda yapılmış o üç köşk yine ordadır ve de parmaklıklarla çevrilmiştir. Vahdettin yurttan kaçarken burayı Zehra adında bir cariyesine bırakmıştır. Zehra Hanım her köşkü üç bölüme ayırmıştır ki yazları onları kiraya vererek geçimini sağlamaktadır. Köşkten denize değin uzanan yerler hep çilek tarlası. Köşkün çevresinde bir de çam ormanı var ki Emre Kongar burası için şu lafları biçecektir:

- İçinde evcilikten saklambaça, düş kurmaktan, gerçek aşka değin her türlü oyunu oynayabileceğiniz, küçücük mağaralarıyla o çam ormanı içinde geçirilen bir yaz mevsimi, kimi zaman bir ömre bedeldir. Özel olarak yetiştirilmiş meyve bahçesi de cabası. Elma büyüklüğünde meyve veren ceviz ağaçlarından tutun da erik, armut, şeftali, ayva, incir, nar ağaçlarına değin her ağacı orada bulabilirsiniz.

Fıstık çamı, atkestanesi, ceviz ve erik ağaçlarına köşklerin öbür kesimlerinde de rastlanılır. Erikler ve cevizler çocuklararası savaşta cephane yerine geçer. Yabancı mahalle çocukları ile yapılan savaşlarda ise doğrudan doğruya atkestanesi kullanılır.

Ihlamurlara köşklerin önlerinde bile raslanılır. Bunların gündüz uykusu çekmek için kurulan hamaklara direk görevi görmesi de vardır. Hamaklar, dala bağlanan bir ipin çekilip bırakılması ile insana cennette uyuyormuş duygusu da verirler. Küçük Emre, bir komşu kızın yanağından devşirmiştir ki bu, ona daha sonraki yıllarda, taze aşkı hep ıhlamur kokusuyla birlikte düşündürtmüştür.

O yıllarda ilk köşkün önündeki havuz da artık doldurulmuş olarak bulunmaktadır. Üstüne, kiracıların çocukları voleybol ağı germişlerdir. Daha berideki küçük havuzda ise kırmızı balıklar - havuzun ortalık yerinde bir adacık da lengerendazdır- tıpış tıpış yüzüyordur.

Bahçenin çeşitli yerlerinde, ortasından demir geçen, ağaç taklidi çimento köprüler vardır. Birinci köşkün arkasında bir de kocaman bir kuyu görünür ki bu rakı şişelerinin soğutucusudur. Yalnız çocuklar -işte buna yanar yüreğim- şişeleri sarkıtır ya da çekerken ölüm korkuları geçiriyorlardır. Üçüncü köşkün bahçesinde ise derinden daha derin bir sarnıç yer almıştır. Yumurcaklar çokluk irice bir taş atıp taşın sarnıç suyuna cup diye düşeceği zamana göre derinliği hesaplamaya çalışırlar.

Oh, oh oralarda kocaman mı kocaman bir tünel ağzı da vardır. Öbür ağzının da Çengel'de olduğu söylenir ama o güne değin, kimseler içinden yürümeyi göze alamamıştır. Haa, üçüncü köşkün bahçesinde de bir aynalı havuz. Onun da suyu çekilmiş. Kristal aynası da kırılmıştır. Nedir, yine de eski güzelliğini korumaktadır.

İlk köşkte bir de telefon. Emre Kongar onun için: «Belki de Türkiye'nin en eski telefonlarından biriydi bu» diyecektir. Köşkte aydınlanma da gaz lambalarıyla sağlanıyordur. Daha sonraları bunların yerini lüküs lambaları almıştır. Basıncı biten lambayı pompalamak için çocuklar can atıyorlar, bunun için sıraya giriyorlardır.

Şimdi Fransa'da ve de bütün Avrupa'da yazar yetişmemesinin ve ulu yazarların hepten Türkiye'de kümelenmesinin nedeni daha iyi anlaşıldı mı, anlaşılmadı mı?

Şu bir gerçektir ki en kibar çayırlarla en tırandaz lahanalar Türkiye'de yetişir. Türk yazarları da daha küçük yaştan, en hıyrık işleri pompalamakta usta kesilirler.

Buraya eklenmesi gereken bir şey de döşemelerin Malta taşından olduğudur. Tavanlar ise resimler ve kabartmalarla süslüdür. Gemi ve meyve motifleri de çoğunluktadır. Küçükler, öğle uykusuna yattıklarında -geceleri hemen sızarlar- gözlerini tavanlardan alamazlar.

Emre'nin annesi Mediha Hanımla babası İhsan Kongar burayı, yazlığına 500 papa kiralamışlardır. İkisi de felsefe öğretmenidir. 500 lira onlar için büyük paradır. Ne ki, bütün paralarını safalı bir günlük yaşamla çoluk çocuğun üst başı yolunda harcamayı bir yaşama üslubu saymışlardır. Sofralarından konuk hiç eksik olmaz. En oruç bozduran konuk da Ataç'tır. Ama bu akşam burada yoktur. Bir kez o, yazlarını Ada'da geçirmektedir. Üstelik son zamanlarda Yahya Kemal'le de arası hiç yoktur. Yazılarından Yahya Kemal adını bile silip atmıştır. Aynı işi Orhan Veli'ye uygulamıştır ama onun bu akşam buraya gelmesi de söz konusu değildir.

İhsan Kongar'ın bu akşam burada bulunmayan bir konuğu da Cemil Meriç'tir. O da yaz-kış Kuzguncuk'ta oturduğu için -meraklanmayın onun öyküsü de gelecek- Çengel'e kolaylıkla süzülebilmekte ve ev sahibinden sık sık şu yargıyı almaktadır.

- Türkiye'nin en iyi Fransızca bilen üç kişisinden biri.

Şimdi yeniden iskeleye dönelim.

Yahya Kemal -o da son Osmanlılardandır- vapurdan karaya ayak atar atmaz ispinoz kuşu gibi düşünceye dalmıştır. Çünkü köşke çıkan yokuş dik ve uzundur. Köyün tek taksisi ise Yahya Kemal'i görünce:

- Ben o yükle, o yokuşu çıkamam.

sözünü yapıştırmıştır.

Yalvar yakarların hiçbiri beş para çalışmaz.

Sonunda bir yük arabası tutulur.

Şairiazam da içine küp gibi oturtulur.

Arabanın sıska atı bu işin üstesinden nasıl gelir demeyin, İhsan Kongar'la öbür konuklar da el birliği ile arabayı itiyorlardır.

- Çek bre ha, çek bre ha!

On dakikalık yol, yarım saatte aşılmış ve tepeye herkes cansız ve kansız olarak gelip kendini yere atmıştır. Bunların içinde en yorulan da Yahya Kemal olmuştur. Çünkü o bir yandan yokuşu tırmanıyor, bir yandan da arabanın sallantısına savaş veriyordur.

Anlattıklarımıza bir çizgi çizmek gerekirse, sonunda İstanbul görünümlerini haşır huşur çiğneyen bahçede kurulan sofrada kafalar dumana yatırılır. Bu da şu demektir ki az biraz sonra Yahya-Kemal suspusluğunu bir yana itip ağzını açacak ve elini ufuktan ufuğa, masanın bir ucundan öbür ucuna gezdirerek şöyle diyecektir:

- İhsan çektiğimiz sıkıntı bu güzelliğe deydi.

Gecenin ileri saatlerinde Yahya Kemal, İhsan Kongar'dan bir şiir okumasını isteyecektir. O da Yahya'nın Vuslat'ını okuyacaktır. Çünkü şairiazam da bu şiirini pek tutuyordur. Bir ara üstad şöyle bir şey de mırıldanır:

- İhsan ben bu şiiri sen okuyasın diye yazmışım.

Yokuşun aman vermezliği karşısında sofra kimi zaman da aşağıda, Çengelköy vapur iskelesi yanındaki gazinoda kurulur.

Çünkü, çünkü, kafanız karışmasın, Kariye-i Çengel meyhane demektir.

1837 yılında ölen Gaziantepli şair Hoca Ayni Efendi -ki Deavi Kesedarlığına atandığı günün akşamında görevinden palaspandı-

ras indirilen İbrahim Raşit Efendiye şiir kurallarını belleten odur bir şiirinde buradaki meyhanelerin yalnız varlığından değil, yangın belasına uğradığından da açar:

Kariye-i Çengel'de yandı ah kim meyhaneler
Nere atsun kendin ol sude olan mestaneler

Emre Kongar ise Çengel gecelerini şöyle anlatır:

- Toplantı, aşağıdaki gazinoda daha erkek erkeğe olur ve de kadınlarla çocuklar katılmaz. O zamanlar Boğaz vapurları oldukça seyrektir. Özellikle, gece geç vakit Köprü'ye vapur bulunmaz. Bu yüzden kimi zaman, toplantı sona erince, Üsküdar'a gidilir, konuklar karşı yakaya oradan yolcu edilir. Kimi zaman da kayık ya da motorla karşı kıyıya, genellikle de Bebek'e atlanır. Motorcu ya da kayıkçı Çengel'li olduğu için de, geri döneceği hesapta tutularak bu küçük yolculuğa Çengel'de yaşayanlar da katılır.

Unutmadan, bir defasında, dönüşte, kayık devrilmiş, içindekiler denize dökülmüşlerdir. Kaza, tam da karaya çıkarken olduğu için denize yuvarlananlar hemen kurtarılmıştır. Yalnız İhsan Kongar, yüzme bilmediği için, ölümle burun buruna gelmiş ve ancak iki kez suyun dibini boyladıktan sonra kurtarılabilmiştir. Sonradan oğullarına ve eşi Mediha Hanıma deniz dibi izlenimlerini şöyle açıklayacaktır:

- Bütün yaşanım bir anda gözümün önünden geldi geçti.

İhsan Kongar bir gece daha, denizin dibini boylar gibi olur. O gece Yahya Kemal'e şiirlerini nasıl yazdığını, esinini nasıl egavladığını sormuş Şairiazam da şöyle gürlemiştir:

- Kimi sabahlar, içimde bir melodi ile uyanırım. İşte bu, şiirin vezni olur. Sonra o melodinin içini sözcüklerle doldurmaya başlarım.

Ey zaman, bu bölümün kurdelasını kesmek için buraya Yoksul Salâh Birsel'in Yahyaname adlı şiirini kondurmaktan başka bir çaremiz yoktur. Gerçi kimi dizeler anadan doğma şairimizle ilgili

değildir ama onlar da Yahya Kemal'le kimi İngiliz Filolojisi kız öğrencilerine şaşırtmaca vermek için şiire katılmıştır:

Tanışmak var sonunda Yahyalarla
Rakı şişelerinin üstünde gazel çekmek
Uzatmak ayaklarını masaya doğru
Yaşamak ölmeden uzun atlamalarla

Hangi mezeye dokunursan dokun Yahyalı
Perende atmak bıçaklarla çatallarla
Koşmak var on bin metre tabaklarda
Gülmelerle geceye abanmak var

Kırk kadın sofrada çoğu İngilizceli
Zıplamak Yahyalarla gramofonda
Ulaşmak güç adımda gökyüzüne
Konuşmak var kristalli susmalarla

Yahyalarda var sarılmak yeni sevdalara
Atlamak 400 engellide yalnızlıklardan
Rüya görmek nanelerle Latinceli
Bir kadın Kilis'li otuz dokuzu Yahyalarla

1902 Haziranının sonlarında bir gün Atatürk'le Cebesoy Paşa Kuzguncuk'a gelir. İlkin Babanakkaş Yokuşu başındaki İsmail Fazıl Paşanın -Cebesoy'un babası- evine uğrarlar, onu orda bulamayınca Boğaz'a vururlar. Dönüşte İsmail Fazıl Paşa onları evde bekliyordur. Elini öpen Mustafa Kemal'e şöyle serzenişte bulunur:

- Oğlum burası senin evin sayılır, niçin sık sık gelmiyorsun?

Akşam yemeğinden sonra Atatürk gitmeye kalkışınca da bütün toplarını ateşler:

- Dünyada bırakmam, yarın Fuat'la birlikte dönersiniz. Hem sizi çok değerli bir erkanıharp mirlivasıyla tanıştıracağım. Kendisine senden birkaç kez açmıştım. İlgi gösterdi ve: «Bu çocuğu ben de görmek isterim.» dedi. Yarın bize öğle yemeğine gelecek.

Mustafa Kemal geceyi, kendisi için dertop edilen, birinci katta, Boğaz'ı ve Galata'yı gören odada geçirmekten başka çare bulamaz. Ertesi gün kuşlukta da Osman Nizami Paşa ile tanışır. Konuk Paşa biraz ters yaratılışlıdır. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Berlin'de Büyükelçilik, Birinci Dünya Savaşında da Sait Halim Paşa ministrasında Nafia Nazırlığı yapacaktır. Ama şimdi şu anda bunları aklından geçiremediği için şu sözlere demir bırakır:

- İstibdat yönetimi bir gün elbet yıkılacaktır. Nedir, onun yerine Batılı anlamda bir yönetim gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır? Ben buna inanmıyorum.

Atatürk'ün bu düşüncelere karşılığı şu olur:

- Paşa Hazretleri, Batılı anlamdaki yönetimler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen ulusumuzun çok yeteneği ve cevheri vardır. Ama bir devrim olduğunda bugün işbaşında olanlar, yerlerini korumaya kalkarlarsa, o vakit buyurduğunuzu kabul etmek gerekir. Yeni kuşaklar içersinde, her bakımdan güvenilmeye değer insanlar çıkacaktır.

1904 Aralığında Mustafa Kemal, Ali Fuat ile birlikte Harp Akademisini bitirip kurmay yüzbaşı olarak diploma aldığı vakit de Kuzguncuk'taki köşkte yine birkaç gün görünür. Yemeklerde İsmail Fazıl Paşa da onlarladır. Bir iki kadeh çakıştırmaya da ses çıkarmıyordur. Ata, bir süre sonra, 5 Şubat 1905'te genç Cebesoy'la Şam'da Beşinci Orduya atandığı vakit de burada bir gece konaklar. Onun Mütareke yıllarında da Kuzguncuk'ta kalmışlığı vardır. Ev sahibi, zekâsına hayran olduğu Mustafa Kemal'i bu kez de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenlerinden Mehmet Ali Beyle konuşturmak istiyordur.

Mehmet Ali Bey -bunları Cebesoy Paşa anlatıyor- Atatürk'le tanışmıyordur, ama onun üzerine çok iyi şeyler dinlemiştir. Onun zeki ve yetenekli bir komutan olduğuna inanıyor, hele Zat-ı Şahane ile Almanya'ya yolculuk etmiş olmasına -Vahdettin'in veliahtlığındadır bu- büyük değer gösteriyordur. Üstüne üstlük, Mustafa Kemal'le tanışmayı bir onur sayacağını da söylemiştir. Hazret'in İsmail Fazıl Paşa ailesiyle bir bağlantısı da olmuştur. Mehmet Ali Bey, üç gündür Ali Fuat'ın kardeşi Mehmet Ali'nin kayınpederidir. Yemekte söz yine memleketin yürekler acısı durumundan açılır. Mustafa Kemal'le Ali Fuat, Hükümete ulusal direnme yanlısı genç ve canlı kişilerin getirilmesini savunurlar. Kayınpeder de Tevfik Paşa yönetimindeki kabinetoya karşıdır. Genç subayların düşüncelerini gerçekleştirmek için elinden geleni yapacağına, Hürriyet ve İtilaf'taki kodamanların akıllarını çeleceğine söz verir. Zaten nasıl olsa seçimi kendi fırkaları kazanacaktır. Ama daha önce de yönetimi ele geçirme olasılığı vardır. Damat Ferit Paşa, daha şimdiden havadarlarıyla fıskos çalçeneye geçmiştir. Dik-

kat edin, kayınpeder bile kabinetoda yer alabilir.

Gelin görün, 13 Ocak 1919'da Hükümet çekilmiş ama onu kurmakla yine Tevfik Paşa görevlendirilmiştir. Gerçi iki ay sonra hükümeti Damat Ferit ele geçirecektir, ama bu onun ipliğini pazara çıkarmaktan başka işe yaramıyacaktır. Artık Atatürk'e Anadolu'da çalışmaktan başka seçenek kalmıyordur, kendisini Anadolu'daki bir göreve atandıramazsa, orada en güvendiği bir komutanın yanında ateşini tutuşturacaktır. Fuat Paşa, o vakitler, merkezi Konya Ereğlisi'nde olan Kolordunun komutanıdır. Kükrer:

- Paşam, ben ve kolordum, her zaman buyruğunuzdadır.

İsmail Fazıl Paşa da oğlundan geri kalmaz. O da yaşlılığına bakmadan elinden geleni yapacağına and içer:

- Mustafa Kemal Paşa, beni çağırdığı anda gelmez ve buyruğuna girmezsem namerdim.

Ey okur, Babanakkaş Sokağından aşağıya Beylerbeyi Caddesine inerken, sağda üç köşk görürsen bil ki bunlardan birinde İsmail Fazıl Paşa oturur. Sonradan Çarmıklılar'a geçecek olan bu köşkleri Müşir Mehmet Ali Paşa'nın eşi Ayşe Sıdıka Hanım yaptırmıştır. Ne var, biz size ilkin Mehmet Ali Paşa'nın kim olduğunu anlatalım ki hem öykümüz şenlensin, hem de dost, düşman herkesin içi kabarsın. Paşa 1834 yılında Magdeburg şehrinde dünyaya Alman olarak ayak basmıştır. On bir yaşında Ali Paşa onu Almanya'dan Türkiye'ye getirmiş ve Müslüman yapmıştır. Daha sonraları Harbiye'ye verilmiş ve de öğreniminin bütünlenmesi için Fransa ile Almanya'ya yollanmıştır. Paşa, Kırım, Bosna ve Karadağ savaşlarına katılmış, 1868 yılında da Yanya Komutanlığına konmuştur. 1877 Moskof Savaşında ise Sultan Abdülhamit onu serdarlığa yükseltir, Berlin Kongresi sırasında da, Almancasından yararlanmak için onu Karatodori ve Sadullah Paşaların yanına delege olarak katar.

Alman Başbakanı Bismarck, onun Almanlığından haberlidir. Karatodori Paşayı da hesaba alarak şöyle konuşuyordur:

- Türkler Kongreye bir buçuk gavur yolladı.

Ne ki Mehmet Ali Paşa burnundan kıl aldırtmıyordur. Hele fesini başından hiç mi hiç çıkarmıyordur. Bir gece, bir şölende, daha sofraya oturmadan Bismarck bir pundunu getirip ona der ki:

- Sanırım, siz Karl Detrois'siniz (Paşanın gerçek adı budur).

- Öyle bir söylenti var ama, gerçekle bir ilgisi yok. Benim bildiğim Karl Detrois çoktan öldü. Öyle birine hiçbir yerde rastlayamazsınız.

Sofrada Bismarck yeniden Paşa'ya sataşmaya yeltenir.

- Paşam siz çok güzel konuşurmuşsunuz. Güzel öyküler anlatırmışsınız. Bunlardan bizi de yararlandırmak istemez misiniz?

Berlin Kongresinde Türkler özel bir anlaşma ile Kıbrıs'ı İngilizlere bırakmak zorunda kalmıştır. Paşa ona dokundurur:

- Vallahi çok yedik, çok içtik. Üstelik Kıbrıs Şarabı da midemize oturdu. Öykü anlatacak neşe bırakmadı.

Berlin Kongresi dönüşünde Padişah onu bu kez de -soluklanmasına bile meydan vermeden- Arnavutluk patırtısını bastırmaya yollar. Arnavutlar Berlin kararlarından hoşlanmadıkları için ayaklanmışlardır. Eyvahlar bize ki, isyancılar bir baskın verip Mehmet Ali Paşa'nın ömür defterini mühürlerler. Ölüm haberi İstanbul'a gelince Sultan Hamit, Müşirin bütün kızlarını Saraya toplar. İlk kızı Hayriye Hanımdır ki en önde yürümektedir. İkinci kızı Leyla Kadriye Hanımdır ki Sare Okçu'nun annesidir. Üçüncü kızı Zekiye Hanımdır ki İsmail Fazıl Paşanın eşidir. Dördüncü ve en küçük kızı Adeviye'dir ki en arkada yürümektedir ve de ertesi gün Saray'da ortalığı kırıp geçirme hazırlıkları içindedir. Çünkü Padişah o gece onları orada konuk edecek, annelerinden ayrı düşürecektir. Ne ki anne, yani Ayşe Sıdıka Hanım da, ertesi sabahtan tezi yok, çedik pabuçlarıyla gelip Yıldız'a dayanacaktır. Alcıların, balcıların anlatması odur ki Ayşe Sıdıka Hanım, Hafız Paşanın kızıdır ve insana oruç bozdurur çakır-pençe bir kadındır. Sarayın kapısı önünde posta okumaya başlar:

- Kocamı aldı, versin çocuklarımı.

Çocuklar verilir. Maşallah onlara ki, Osmanlı Padişahı Şevketlu Sultan Hamit Han Hazretlerinin kendilerini her zaman koruması altında tutacağı sözü üstlerine kalır.

Dönelim yine köşklere.

Ayşe Sıdıka Hanım 1895 yılında onların bulunduğu arsayı satın almış ve bir köşk kondurarak Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşaya karşı Nizip'te savaş veren Çerkez Hafız Hüseyin Hüsnü Paşa -ki Salamankolar diye bilinir- ile evli kızı Hayriye'ye vermiştir. Oralar, eskilerde Rum mezarlığıdır. Evin temeli kazılırken bir tabut bile çıkar. Gelirler Ayşe Sıdıka Hanıma: «Ölü çıktı» diye haber salarlar. O da, yüreğini hiç oynatmadan şu karşılığı oturtur:

- Ben ölüden korkmam, diriden korkarım.

İki yıl sonra ikinci köşk de kondurulur. O da Zekiye Hanımın olur. Adeviye Hanımın evi ise -üçüncü ve sonuncu köşk- daha sonraki yıllarda yapılır.

Şimdi artık Kuzguncuk'u bırakalım da kendimizi Büyükada'ya yallah edelim. Çünkü Osman Nizami Paşanın Batılı yönetimden ne anladığını okurlarımızın ayakları dibine sermek istiyoruz.

1906 yılındayız.

Nizam Caddesinde Arap İzzet Paşa'nın köşkü önündeyiz.

Herkesin bildiğini niye buraya boca etmemeli? İzzet Paşa Mabeyin ikinci kâtibidir, Abdülhamit'in de, sıkıfıkısıdır. Padişah'ın kendisine gösterdiği güveni yele vererek, rüşvete ve tazılık işlere sık sık el atar. II. Meşrutiyet'in ilanından bir hafta sonra Maria adlı İngiliz bandıralı bir vapurla İstanbul'dan kaçacaktır. Bugünkü günde ise sesi cenk davulu gibi güm güm çıkıyor, ruhu hırs batağında, daha doğrusu Nizam Caddesinin iki yanındaki çifte köşklerden aşağıda olanında -üsttekinde ailesi oturur- fink atıyordur. Oraya: «İncelenecek önemli belgeler var» diyerek sık sık kaçamak yapmaktadır. Haa, ay ışıklı gecelerde de paytonuyla Ada'yı dört döner.

Osman Nizami Paşa -o sıralar o da Ada'da oturmaktadır- bugün alessabah gelmiş, İzzet Paşa köşkünün önüne dikilmiştir. Padişahın bir başka sıkı fıkısı Reşit Mümtaz Paşanın oğlu ve Arap İzzet'in de damadı, yazar Semih Mümtaz S. ise aynı saatlerde -vapura yetişecektir- kayınpederinin evinin önünde Osman Nizami Paşa'ya raslar. O da hazırbaş durumunu şöyle açıklar:

- Burada Paşayı (Arap İzzet) bekliyorum. Söz dinlemediğini bildiğim için beraber çatanaya bineceğim. Bu ilacı elimle ve zorla içireceğim. Evde hazırlattım. Sınanmış ve denenmiştir.

- O neyin nesi?

- Kiraz suyu. Böbreklere çok yararlıdır. Hele bira, içki kullananlar için birebirdir. Paşamız, bilirsiniz ya, biraz çakar. Onu tedavi etmek gerektir. Zavallının kendisine bakmaya bile vakti yok ki...

Semih Mümtaz, akşamüstü Ada'ya dönerken vapurda her zamanki gibi Osman Nizami Paşaya raslar. Yanında Amedi görevlilerinden Nizamettin Beyle Temyiz Mahkemesi üyesi Hafız Emin Efendi vardır ki ikisi de Arap İzzet'e çatkındır. Yine her zamanki gibi yazarımıza işaret çaktıkları için o da onlara yanaşmıştır. Nizami Paşa:

- Görevimi yerine getirdim. Paşamıza kiraz suyunu içirdim. 15 gün bunu sürdüreceğimi söyledim. Üsteleyip kabul ettirdim. Şimdi yarından başlıyarak her sabah bu işi kendi ellerimle yapacağım. Paşa'ya bir kür yaptırmış olacağım.

Ertesi sabah Paşa yine Arap İzzet'in köşkü önündedir. Semih Mümtaz, beklemenin bu biçimi ağırına gittiğinden, ondan bahçeye girmesini ya da aşağıya inerek çatanada oturmasını rica eder. Ama Paşaya söz dinletmenin olanağı yoktur.

Semih Mümtaz'a bakılırsa Osman Nizami Paşa Ada'nın bülbüllerindendir. İdare-i Mahsusa Müdürü Con Paşanın -ki onun kâşanesi de Nizam'dadır- kızıyla evlidir. Ama bu pek açığa vurulmaz. Nizami Paşayı herkes sever. Hazret yol yürümeye düşkün oldu-

ğundan şimdi İsatepe ya da Kostaki Çiçek Bahçesinde ise biraz sonra Yahya Kemal'in Viranbağ dediği Palyambelos'ta yahut Maden'dedir. Zeki bakışlı, az-biraz da sarakacıdır. Her işin üstesinden geldiği gibi, askerlikte de eşi menendi yoktur. Birçok yabancı dil bilir. Yalnız biraz varyemezdir. Ömrü boyunca birine bir fincan kahve ısmarladığı görülmemiştir. Paşa'nın düşkünlüklerinden biri de kotra safasıdır. Bu yüzden, paşalar, paşazadeler gibi çokluk vapura binmez, Maltepe'den Ada'ya gelmek için Con Paşanın kotrasına konuk olur. Paşanın bir de satranç merakı vardır ki bu da onun her zaman bir başka satranç meraklısı olan Reşit Akif Paşanın evinde boy göstermesine yol açar.

Öykü:

Günlerde bir gün, Osman Nizami Paşadır, orada satranç oynarken Abdülhamit'in başhafiyelerinden Kadri Bey gelir. Paşa oyunu bitirir bitirmez gitmeye kalkar. Bırakmak istemezler. Kadri Bey de takılır:

- Bizden mi kaçıyorsunuz?

- Hayır, sizden ne diye kaçayım? Ne korkacak bir şeyim var, ne de siz korkulu bir kişisiniz. Yalnız sokakta sizinle birlikte görünmek istemem. Halk acaiptir. Bana da bir hafiyelik konduruverirler.

- Dedikleriniz doğru. Dua edelim bu böyle sürgit olsun. Ben Hünkârın kölesiyim. Onun şahsına fenalığa katlanamam. Yoksa devlet işine karışmak, politikaya karışmak ne vazifem, ne haddim. Ama ufacık aklımla şunu söylememe izin verilmesini rica ederim. Bu devlet kötü yönetiliyor. Sorumlu kişiler hem çalışmıyorlar, hem görevlerini kötüye kullanıyorlar, hem keselerini dolduruyorlar, hem de Padişahı kandırıyorlar. Bunun sonu tehlikelidir ve günahı da sizler gibi Paşa efendilerimizin boyunlarına asılacaktır. Sizler, bana kalırsa, hafiyelerden sızlanacağınıza, Padişah'a, hafiyelerin yolundan geçirmeyerek, doğrudan doğruya maruzatta bulunursanız, Padişah'a ve ekmeğini yediğiniz ulusa hizmet et-

miş, bağlılık göstermiş olursunuz. Yoksa bizim gibi güçsüzlerden korkmanın anlamı yoktur.

Şimdi öykümüzün güç yanına geldik.

Çünkü Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'da, Kadıköy'de, Beyoğlu'nda, Bakırköy'de, Üsküdar'da her gün gösteriler birbirini izliyor, Tokatlıyan'da, Tepebaşı Bahçesi'nde ve daha başka gazinolarda, iskemle, masa üstüne fırlayan yurtseverler İstibdat Hükümeti ile Hünkârı aşağılayan söylevler çekiyorlardır. Öte yandan Kara Tahsin, Arap İzzet, Tatar Şakir, Kabasakal Mehmet Paşalarla «bol tükürük ve bol üfürük» Ebülhüda'nın dazıradazır görevlerinden alınıp sürülmeleri için Babıâli'ye ve Saraya dilekçe üzerine dilekçe yağdırılıyordur.

Vakit gelmiş, görünmüştür ki Arap İzzet'in Ada'daki köşkünün önünde de bir kalabalık birikmiştir. Öykümüzün güç yanı da daha bir belirginleşmiştir: Nizami Paşa sivil giysilerle ibadullahın arasındadır. Bu kez elinde kiraz şişesi değil, kiraz bastonu vardır. Havaya kaldırarak halka doğru bağırır:

- Burada ne duruyorsunuz? Gidin herifi yakalayın. Kaçıyor fellah.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bunları biz değil, o sırada biraz ilerdeki Sadrazam Küçük Sait Paşa'nın damadı İstinyeli Nuri Beyin köşkünde bulunan ve gürültüye koşan Semih Mümtaz anlatmaktadır. Ama onun da gerçeği mi dile getirdiği, yoksa kayınpederinin çabasını mı güttüğü pek belli değildir.

Belli olmayan bir başka şey de -Meşrutiyet'le de açılmadığına göre- Batı'ya dört dörtlük bir pencerenin ne zaman açılacağıdır.

Lafın önünü boş bırakmamak için -hazır Ada'ya da gelmişken- bizim bir de Dil'e uzanmamız ve uygarlık pamuklarıyla sarılıp sarmalanmış bir patak sahnesini filme almamız gerekir. Baş rolde yine bizim Ada Şairi Tahsin Nahit var. Alt rolü ise Yat Kulübün orda köşkü bulunan ablak yüzlü, kesesi dolu, çok zebella ve çok kadıncı bir et tecimeni yüklenmiştir. Tahsin Nahit'in evi de yine Yat

Kulübün üstünde, Yılmaztürk Sokağındadır ki karısı Şefika Hanım orada ona -sonradan Mina Urgan adıyla ün yapacak- bir kız çocuğu yapmıştır.

Gelgelelim ki gelgelelim, komşu kasap şairimizin suratından hoşlanmıyordur. Kamera çekime geçtiği vakit Tahsin'le, o gün Ada'ya konuk gelen Şahap -Şahabettin Süleyman- çamlar arasında volta atıyorlardır. İri kıyım tecimen ise bir tenteli sepet paytonda Dil'e doğru yaklaşmaktadır. Paytonun arabacısı ile ispir de izbandut oğlu izbanduttur. Bre diyavolo bu ne biçim iştir. Kasap, görüntü çerçevesi içine girer girmez Tahsin'le Şahab'ı ağzı açık sözlerle yıkamaya başlar. Öyle fırınlanmış küfürler döğruyordur ki Tahsin'in sinirleri bombozuk olur. Burnundan fosur fosur dumanlar çıkmaya başlar. Elindeki kalın bastonu kaldırdığı gibi arabadakilere -arabacı ile yamağı da bundan paylarını alır- veryansın etmeye başlar.

Tam işlerin sarpa saracağı, yani Tahsin Nahit'in soluğunun ve patağının kesileceği, arabadaki çam yarmalarının da yere atlayıp onu parmaklarının arasında unufak edeceği anda bir de ne görülsün?

Arabadakiler, atları dört nala kaldırmış, kaçmıyorlar mı?

Ey içleri, dışları apak insanlar, bu hengamede Şahabettin Süleyman'ın -ki 30 yaşında bile 60 yaşındaki bir adam gibi yaşamının olaylarla malamal olduğu söylenmiştir- ne yaptığını merak edersen, bilmiş ol ki, o da uzaktaki çamların arkasından olanları, bitenleri şapalak şapalak seyretmiştir. Nedir, üstündeki per-perişanlık, sepet payton gözden yitip gittikten sonra bile kalkmamıştır. Çünkü Tahsin Nahit bu kez de, hemen orada hiç bir şey olmamışçasına, -şairliğin gizlerinden biridir bu- yüksek sesle şiir yazmaya durmuştur:

Aşkı ta ezelden biz bilegeldik,
Âşıklar Yolu'ndan biz Dil'e geldik!

Hangi birini yazalım? Eski yıllar bir bir haraba varıp kuytuluklara çekilmekte, insanlar karga ve kuzgun gibi sinerek, yorganını, yastığını, tenceresini kaçırmaktadır.

Sizin bundan haberiniz var mı? Kuzguncuk'tan Beylerbeyi'ne doğru ilerleyip de sağ kolda büyükten büyük beyaz bir köşke toslanıldı mı bu, Cemil Molla Köşküdür. Sultan Hamit çağında Diesel motoruyla aydınlanan iki-üç yapıdan biri de odur.

Molla bir cübbe, bir sarık, bir de Atkinson lavantasıdır. O zamanlar piyasa da Eau de Cologne 411, Yardlay Lavander, Fougère Royale lavantaları adama feleğini şaşırtırsa da Molla, şişesi üç altına Atkinson'dan başkasına bakmaz. Cübbesinin altına giydiği giysileri ise Beyoğlu'nda Mir et Coutereau'da diktirir. Topu da İngiliz kumaşındandır. Mestlerini ise, Mercan Yokuşunda, Sultan Hamit'in Korpis derler bir kunduracısı vardır, ona ısmarlar.

Molla sarığını da başından hiç eksik etmez. Ne ki ondaki sarık kimsede yoktur. Enfiye mendilleri ise markalıdır. Çoğu da armağan. Gecelikleri ise ipekten. Bir kusuru varsa, kösedir. Çenesinde sadece dört kıl sayılmıştır. Haa, bir de badik mi badiktir. Bereket, göbek-möbek yoktur. Eli, ayağı da ufaraktan ise de en güzel yeri elleridir. Tırnaklarına o çağda bile manikür yaptırır. Gözleri ise elâdır.

Hazret, Şeyhülislam Esat Ahmet Efendi'nin (1813-1889) torunudur. Dede, Üryanizade diye bilinir ki Nakkaş'ta bir yalısı vardır.

İlk eşinden -Bican Paşanın kızı- bir oğluyla iki kızı kalmıştır. Oğlu Sudurdan Mehmet Halit Bey olup, babasından bir buçuk yıl sonra ölmekle, onun Eyüp'teki türbesine gömülmüştür. Şair Süleyman Celalettin Efendi de, Şeyhülislamın Sara adındaki kızını tutmuştur. Onun büyüklüğüne de bakın ki, o da tam 25 yıl inmeli yattığı halde bir gün bile vık dememiş bir şairdir. İki de oğlu vardır ki biri Sait Molla ise, öbürü bizim burada lazaratoya aldığımız Cemil Molladır.*

Hazretin zekâsına da diyecek yoktur. Bakışlarına cingöz sürmeleri çekmiştir. Sultan Hamit'in gözdesi oluşu da buradan kaynaklanır. Ama bu, 1908 yılında öbür Abdülhamitçiler'le birlikte Midilli Adası'na sürülmesini önleyemez. Ne ki, daha sonraları İtilafçılara katılacak ve 1919 yılında iki kez Adliye Nazırı koltuğuna oturacaktır. Aferin ona ki, İttihatçılar'la da arasını iyi tutmasını bilir. İsmail Fazıl Paşa ile bacanağı Hüseyin Hüsnü Paşanın canciğeridir.

Fransızcanın da elenikasını bilir. İngilizcede de çatpatı vardır. Arap şairlerinin şiirlerini ise ezbere okur. Ramazanlarda köşkün ordaki Üryanizade mescitinde teravileri de o kıldırır. İncelik, görgü de ondadır. Sare Hanıma -bu kadına dikkat edin, bundan böyle sık sık karşımıza çıkacak- adını bağışlayan da odur. Doğrusunu ararsanız, Molla'nın Sare adında bir dalga motoru vardır. O başak sarısı yavruyu beşiğinde zırıl-mırıl görünce, onu anımsamış -o da sarışındır- ve kulağına bilinen adı üflemiştir.

Bilge kişilerden biri anlatmıştır, bütün kadınlar Molla'ya yanıktır. Kızı Halet Hanımın düğününde: «Güveyi ne bekliyorsunuz hanımlar, ben geldim» diye salona öyle bir giriş yapmıştır ki -o düğünü de sırası geldiğinde anlatacağız- kıyamet kopmuştur. Altın

* Süleyman Celalettin Efendinin *Mevlidi Cenabı Ali*, *Devirname*, *Sakiname* adında üç yapıtı vardır. Bunlardan ikincisini Abdurrahman Sami Paşa şiirle karışık düzyazı ile, Sakiname'yi de Şeyh Osman Şems Efendi manzum olarak övmüştür. Hazretin babası da din bilginlerinden Ömerefendizade Salih Efendidir.

ve yakut yüzükleri parmaklarında, padişah nişanları da göğsündedir, onlar da çok alkış alır.

Lafımızı Sare Hanım üstünde tutacak olursak, Molla'nın ona büyük değer gösterdiğini de açıklamalıyız. Günlerde bir gün, Molla Beydir, Sare Hanımı mayo ile görür. O yıllar, Sare Hanım denizden çıkmıyordur. Boğaz'ı yüzerek geçiyor, bakır kırmızısı yanıyordur. Ona o günleri soracak olsanız şöyle anlatır:

- Biz Çöpçü İskelesi derdik, İtfaiye karakolunun ordan denize girer, Kuruçeşme'deki Galatasaray Adasına* yüzerdik. Ben o kadar iyi yüzücü sayılmam. Yanımda hep kayık bulunur. Boğaz'ı bir saatte filan geçerdim. Yeğenim Leyla ise 28 dakikada geçerdi.

Demek isteriz ki, Sare Hanımı mayo ile görünce Molla'da şafak atmıştır:

- Sana kimse âşık olmaz.

- Niye?

- Çırılçıplaksın. Nerene âşık olacaklar, her yanın meydanda. Çekil git burdan, görünmeyen yerin kalmamış. Sana şimdi bir şey anlatayım. Ben Sare'ye vurgundum. O zamanlar Gatasaray öğrencisiydim. Yeşilköy'e giderdim. Yeşilköy'de Sare'lerin bir yalısı vardı. Üstünde basit bir basmadan bir pembe tulum, yalının önünde denize girerdi. Yani gırtlağına değin örtülüydü. Başında da bir bonnet. Şu kadarcık saç çıkardı. Sarı bir saç. Ben bütün yaşamım boyunca o damla kadar saça âşık oldum.

Molla içki ve kumara da değer gösterir. Ama rakı içerken işi kararda tutmasını bildiği gibi, kumarda büyük paralar yitirmemenin yollarını da çakar. Akşam olduktan Beyler-Paşalar Molla'nın

* Kuruçeşme İskelesinin karşısındaki ada, eskiden Serkis Bey adası diye bilinir. Serkis Bey Sultan Abdülaziz Hanın başmimarıdır. Yıldız Sarayı ile Camii'ni, Aksaray'daki Valide Camiini, Maçka'daki silahhaneyi yapmıştır. Ada, 2400 metrekare olup sonraları Maliye'ye geçmiş, Şirketi Hayriye de onu kiralıyarak kömür deposu yapmıştır. Galatasaray'ın orayı deniz sporlarına elverişli bir duruma getirmesi daha sonradır.

evine damlar. Hacı Ali Bey -Kâmil Bey onun babası- Cebbareler diye bilinir. Baharat tecimenidir. Babanakkaş Yokuşunda oturur, ama bütün Çamlıca onlarındır. Vaniköy'de yalısı bulunan İsmail Cebbare onun oğludur. Hah işte anlayın, kumar gecelerinde erkenden bastıran Hacı Ali Bey olur. Tunus giyer. Kukuletalı. Kumara büyük yararlıkları dokunanlardan biri de Manizade'dir. Trabzon eşrafından. Sünnet sakallı, pancar yanaklıdır. Kırk yaşlarında var, yok. Avniye giyer, kurşuni renkte ki bunun da kukuletası vardır. Ama onda asıl konuşan fesidir. Arkaya doğru yatar ve yumuşakçadır. Yemen'e giden askerlerin fesi gibi hamur gibidir. Püsü de -İstanbullular püsküle püs der- fesin arkasındadır. Ona göre bir erkek, püsünü yana getiremez.

Kendisini aşağılamadır bu. Emine Sultanın kocası Damat Şerif Paşa, İsmail Fazıl Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa da elden geldiğince kumara arka verirler. Birinci Dünya Savaşı günleridir bunlar. İsmail Fazıl Paşa -Enver Paşa ile arası olmadığından- Savaşın ilk yılında emekliye ayrılmıştır. Ne ki, daha sonraları Osmanlı Meclisinde Yozgat Milletvekili olarak bulunacak, sonunda da Ankara'ya giderek Atatürk'ün yamacına -bir ara Nafia Vekilliği de yapacak- sığınacaktır. Hüsnü Paşanın Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki yeri ise büyük mü büyüktür. Herkese yardım elini uzatıyordur. Kuzguncuk'un bütün gençleri yaveridir. O zamanın modasına uygun olarak belinde kılıç değil meç taşır. Çokluk da beyaz kolalı gömlek giyer. Kravat siyah satenden. Üstünde Bağdat maşlahı. Önü simle süslü. Bağlanıyor. Ayağında siyah ipek çorap, rugan balo iskarpini. Boyuna ayak ayak üstüne atar. Onda da dünyanın en bedennur eli ve ayağı.

Kumarcılar Hüseyin Hüsnü Paşanın evinde toplandığı vakit -yaz aylarından açıyoruz- masa bahçeye kurulur. Köşkün bahçesinde cascade'lar yani çağlayanlar vardır. Biralar orada soğutulur. Kumarcılar bir yandan pokeri döndürürken, bir yandan da biraları devirirler. Birbirlerine de hep «Mirim» derler. Politikanın adı bile geçmez.

İşittim, şöyle anlattılar ki, bir kez bacanaklara piyano çalan bir paşa gelmiştir. Tuşları öyle bir konuşturuyordur ki, olsa bu kadar olur. Bizimkiler bir piyano bulmak gereğini duyarlar. Sare Hanım'ın annesi Leyla Hanım'ın bir piyanosu vardır. Mahalle bekçisi Ömer Ağa onu kıyıdaki yalıdan yukardaki köşke -inanmıyacaksınız- tek başına sırtlanarak çıkarır. Leyla Hanım çırpınıyordur. «Piyanom yere düşüp bin parça olacak.» Yazalım da okuyun, Ömer Ağa işinin ustasıdır. Sopasını yere vurduğu gibi sesi taa Üsküdar'dan işitilir. Üstelik de zifir bir İttihatçı.

Konuk Paşa o akşam dominantı çargâh, tonikası acem-aşıran perdelerine çokça vurmuştur. Unutmadan, alaturkayı da alafranga gibi çalıyordur. İmdi, neşesini bulmak isteyen gerektir ki başını pencereden uzatıp Yokuş'un aşağısına bir bakış fırlatsın. Bu kez de altın adını köşke taşıyan Tanburi Cemil Beydir. Dikkat ederseniz, yanında da Hanende Nasip Hanım. Düz entari beyaz başörtü. Sesi davudi. Yandım Memo şarkısını özel bir tınlıkta söyler. Söylerken de elinde tefi. Herkes Hafız Burhan'ı beğenir ama Nasip Hanım'ın yeri üst köşedir. Cemil Beyin -ölümü 1916 Temmuzunda- çengelinde kimi zaman da Arap Sıdıka Hanım bulunur. Onun sesi de yanık ve karık. Cemil Beyin pek sevdiği mansur ahengi ile okur. Bunu yapmak için de diapazon la'sını dügâh olarak alır.

Cemil Bey tambur çalmıyorsa kemençe çalıyordur. Kemençe çalmıyorsa lavta çalıyordur. Lavta çalmıyorsa klarinet çalıyordur. Klarinet çalmıyorsa zurna çalıyordur. Zurna çalmıyorsa ut çalıyordur. Ut çalmıyorsa rübap çalıyordur. Rübap çalmıyorsa, Kafkasya'da geçerakçe, acibüşşekil tar çalıyordur. Tar çalmıyorsa yaylı tambur çalıyordur. Yalnız Vasil'in bulunduğu yerde kemençeye dokunmaz. Ona saygısızlık sayar. Ne ki, bir kez, Vasil'in üstelemesiyle, şevkefza peşrevinin sadece iki hanesini çalmış, Vasil de, salya-sümük, eğilip Cemil'in gözlerinden öpmüştür. Tatyos Efendi de göklere uçabilmek için kendi karcığar peşrevini Cemil'in çalmasını gözler.

Oh, bir sürü insanı döküyoruz ortaya. Cemil Beyin tizlere inip çıkmalarda hiçbir falsosu sayılmamıştır. Taksimleri ve peşrevleri üzerine de gölge düşürülemez. Onun parmaklarındaki hız hiçbir sanatçıda yoktur. Lavtayı da tambur tavrında koşarcasına çalar. Andon ve Hristo gibi lavtacıları da eşekten düşmüş karpuza çevirir. Tambura, Küçük Osman Bey dakikada 5-6 mızrap vurursa, Cemil Bey 40-50 vurur. Kendisine niçin ağır çalmadığı sorulduğunda da: «Tambura yeni başladığım zamanlar ben de öyle çalardım;» karşılığını yapıştırır. Cemil Bey çokluk şöyle neşterlenmek istenmiştir:

- Tavrı, tambur tavrı değil.

Rauf Yekta bunların ağzını şöyle kapatır:

- Tambur tavrı deyiminden amaç, o zamana değin az çok ayrılıklarla, tamburcularımızın kabul ettikleri ve kullandıkları klasik tavır ise, kuşkusuz Cemil Bey'in tavrı «tambur tavrı» değildir. Öyle olsaydı, onun öbür tamburculardan bir ayrılığı olmaması gerekirdi. Oysa o, tamburda tam anlamıyla bir yaratıcı, bir yenilikçidir. Tambur üzerinde, kendinden önce kimsenin üstesinden gelemediği hızlı mızrap olayını, hiç zorlanmadan gerçekleştirmiştir.

Cemil Bey, Meşrutiyet'ten önce de Kuzguncuk'taki köşkte çok görünmüştür. O sıralar Hariciye'de şehbenderlik kaleminde görevlidir. Kaleme, ara sıra uğrar. Muhasebeci Tevfik Bey aylığını her ay düzenli olarak evine gönderir. Çağrılı olarak gittiği yerlerde de Fahri Kopuz kendisine eşlik ediyordur. Beylerbeyli Hafız Mustafa ile Harbiye Nezaretinde Kız Osman diye anılan Kâtip Osman Bey de hanendedir.

Cemil Beyle Fahri Kopuz, bir gece Hüseyin Hüsnü Paşanın köşkünde bulundukları sıra viyolonselle de alış-veriş ettiği ortaya çıkar. Paşanın oğlu Yüzbaşı Tahsin Beyin -onu gelecek bölümde Paris'e postalayacağız- bir yerden bulup buluşturduğu viyolonseli ustamızın kucağına verirler. Cemil o akşam fasıllarda viyolonseli iledir. Tanrısal taksimlerle dinleyenlerin canlarına ateş bırakır. Bir

ara ordakilerden biri viyolonselle oynak parçaların çalınma güçlüğünden açar. Cemil Bey:

- Ne gibi, köçekçe gibi parçalar mı? (Fahri Kopuz'a dönerek) Fahri Beyefendi, lütfen ahenk ediniz de bir köçekçe faslı yapalım.

Fahri Kopuz yıllarca sonra diyecektir ki:

- Bu faslı öyle ustalıkla, öyle kıvrak ara taksimleriyle icra ediyordu ki insan, üstadın bu saza yıllardan beri çalıştığını sanabilirdi.

Fahri Kopuz, İsmail Fazıl Paşa'nın evindeki bir toplantıyı da şöyle anlatır:

- O akşam, her nedense, üstad rakıyı beğenmedi. Paşa derhal küçük oğlu Mehmet Ali Beyi çarşıya göndererek Kuzguncuk'un sayısı kabarık meyhanelerinden dört çeşit rakı getirtti. Üstada olan aşırı sevgisi beni hayran bırakmıştır.

Cemil Bey uzun mu uzundur. Ve de kupkurudur. Çok geniş bir alnı ve Bektaşi bıyıkları vardır. Yakalıkları kolalı. Ceketinin yakası ise adamakıllı geniş. Ayağında da çizgili pantol.

Uslan artık ey gönül ihtiyar olmaktasın

şarkısını geçtiği vakit bütün evin kirişleri oynar. İsmail Fazıl Paşa ağlar. Baldızı Leyla Kadriye ağlar. Üç yaşındaki Sare ağlar. Cemil Bey de kimi zaman Küçük Sare'yi çizgili pantolun üstüne oturtur, ona: «Sen afeti devran olacaksın, ne canlar yakacaksın» şarkısını çalar.

Bu anlattıklarımızın urpu-turpu içindedir. Bir vakit gelir, Cemil Bey, Paganini diye ün salar. İşte o günlerde, Fahri Kopuz ile Cemil Beydir, İstinye'de Mısırlı Prens Yusuf Kemalettin Efendinin yalısında görünürler. Bir defasında, ordaki konuklardan biri Paganini'yi iyisinden küplere bindirir. Bak kerataya, Türk musikisini cin çarpığı yapmaya yeltenmiştir. Cemil Bey, biraz sonra, pundunu getirerek bir nihavent fasıl yapılmasını önerir. Faslın arasında tamburuyla öyle bir taksim geçer ki herkes güllü amber şerbeti iç-

miş gibi olur. Fahri Kopuz'un demesini kullanalım, accord'lar, kromatikler taksimi baştan başa kavramıştır. Bir konçerto parçasıdır ki gönüllere baş ve buğ atanmıştır.

Türk musikisini muştalayan boğuk balık der ki:

- Aman Cemil Beyefendi, bu çaldığınız hangi musikiden? Herhalde alaturka olmasa gerek.

- Hayır efendim bu bir nihavent taksimden başkası değildir.

Gecenin geri kalan bölümünde, aklı başından giden konuk - burnuna ruh da koklatılmıştır- Türk musikisine pohpohlar yağdırmaktan baş kaldıramaz.

Şunu da heybeye atın ki, Cemil Bey kendi avında ve kuşundadır. Birkaç dostunun, birkaç sanatçının dışında kalabalıklara katlanamaz. Bir kez, Sultan Hamit'in büyük kızı Zekiye Sultan'ın kocası Damat Nurettin Paşanın çağrısını atlatmıştır ki bu, her sanatçının kolayca göze alabileceği bir iş değildir. Bırakalım, bunu bize Mahmut Demirhan -ki Tanburi Cemil'in yay çekişleri babası Yanyalı Mustafa Paşa'nın kalbini yakmıştır- anlatsın:

- Nurettin Paşanın Boğaziçi'ndeki yalısında,* sık sık saz toplulukları olurdu. Nurettin Paşa, Gazi Osman Paşa'nın birlikte büyüdüğümüz büyük oğlu idi. Ramazan ve bayramlarda olduğu gibi, kimi salı akşamları da her zamanki sazımıza gelirdi. Musikiyi çok severdi. Birkaç şarkı güftesi de bestelemişti. O da Cemil Bey'e vurgundu. Yalıdaki saz topluluklarını Zekiye Sultan'ın dileği ile, ille de babam düzenlerdi. Başta Cemil Bey ve Vasil olmak koşuluyla Kemani Memduh ya da Bülbüli Salih, Kanuni Şemsi, Udi Nevres, Santuri Ethem Efendi gibi zamanın en büyük sazendeleriyle Nedim, Hafız İsmail ve Osman Beyler ve Lavtacı Hristo ya da Sarı Onnik çağrılırdı. Yine böyle düzenlenmiş bir topluluğa, -kafes arkasından dinlemek üzere-, başka sultanlar da çağrılmış bir geceye, Tanburi Cemil, haberi olduğu ve birçok kez buyur edildiği

* Ortaköy'de Lido'nun yerinde eskiden bulunan yalı.

halde gelmedi. Nurettin Paşanın canı çok sıkılmış, herkese bir neşesizlik çökmüştü. Sonradan işitildi ki, Cemil o gece iki arkadaşı ile birlikte Yenikapı'da bir yerde, gece yarılarına değin kemençe çalmış.

Lebbeyk, burada bir de Refik Fersan'ı sahneye çıkarmamız gerekir. Yıl 1905'tir. Bebek'te, Refik Fersan'ın kayınpederi Mabeyinci Faik Beyin yalısındayız. Yalının odalarına soracak olsak eskiden burada Hekimbaşı Abdülhak Molla -Abdülhak Hamid'in atası- oturmuştur. Yalı ondan sonra Sadrazam Mütercim Rüştü Paşaya, daha daha tarih sahibi Cevdet Paşa'ya geçmiştir. Şimdiki vapur iskelesinin sağında bir yerdedir. Refik Fersan bize bir anısını anlatacak ki Cemil Beyin tavrı, tambur tavrı mıdır, değil midir, daha iyi çakoz edilecek:

- O akşamki yalı komşumuz, Sultan Hamit'in ünlü kuyumcubaşısı Jak Harunaçi, Paris'ten yeni aldığı pek genç ve pek güzel bir Fransız kadınıyla bize gelmişti. Körpe madama haremde oturmuyor, selamlıkta erkeklerle bir arada şakıyordu. Musikiden açılınca Harunaçi, karısının piyano çaldığını söyledi. Kayınpederimin ricası üzerine, kadıncağız yarım saati aşkın bir konser vererek, birçok parçalar çaldı. Her parçadan sonra da alkış aldı. Kalkmak isteyince ricalarla yeniden oturtuluyordu. Gerçekten gradosu yüksek bir piyanistti. Hocam Cemil Bey o zamanlar çok gençti. Hiç sesini çıkarmadan, geniş salonun hayli uzağındaki piyanoya biraz yan oturmuş, önüne bakıyor, ama piyano başındaki güzel kadına ara sıra, sanki kolundaki bir tozu silker gibi, tatlı, gizli, kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Konser bitmişti. Faik Bey madamanın elini öptü. Alkışlar. Cemil Bey kadehinden bir yudum daha çekti. Ne kadar da sıkılgandı! Sonunda tamburu eline aldı. İki mızrap vurulduğunda topumuz silinmiş, başka bir evrene yollanmıştık. Nasıl başlayıp, nasıl bittiğini kimsenin akıl, sır erdiremediği tahirpuselik taksiminden sonra peşreve fatih gibi girdi. Hele dördüncü hane ile son teslimi, cennette nur yağmuru, billur merdivenlerde çağlayan sular gibi görkem ve pırıltılar içinde bitirdiği zaman ma-

damanın birdenbire yerinden kalktığı ve heyecanla kocasına giderek: «Mais c'est un grand artiste»* dediği ve kocasının düğün armağanı olan -bunu sonradan öğrendim- pek değerli bir yakut yüzüğü, parmağından çıkarıp: «Mösyö, bu ancak size layık küçük bir armağanımdır. Lütfen kabul ediniz. Yadigârım olsun.» dediği görüldü.

Bizim yeniden Babanakkaş Yokuşuna dönmemizde hayır vardır.

Orada Florinalı Nazım'a bir merhaba şarkıtmamız da yazımızın taze ve canlı olması gereğidir. O da Hüseyin Hüsnü Paşa köşkünün bir parçasıdır. Sabah akşam ordadır. Zaten Hacı Ali Beyin evi de yine Babanakkaş'ta, bacanak paşaların üst yakasında, bostana karşıdır. Florinalı da Hacı Beyin Emine adındaki evlatlığını alarak eve içgüveyi girmiştir. Ne ki, Emine Hanım, kızı Mediha'yı doğururken, dünyayı kalabalıklaştırmaya hakkı olmadığını düşünerek, kızını bırakmış kendisi ahrete göç etmiştir.

Kürklü, dantelli bir cekettir, sokağa çıktıklarında Florinalı kızına onu giydirir. Başına da örtü bağlatır. Mediha'nın ayağında da annesinin çorapları. Berberiazam adıyla İstanbul'u tavaya koyup kavurmuş olan Florinalı'ya da bir göz atacak olursanız, onu da redingotla posta edersiniz. Başında kulaklarını bastıran kepçe gibi bir fes. Ensede Rıza Tevfik gibi upuzun saçlar. Ama yüzde ne sakal, ne bıyık. Çene tam bir usturadır ki ağız açıldıkça uzamaktadır. Boy sırık, ama her zaman öne doğru eğik. El-ayak azmanlar azmanı.

Herkes gizliden, açıktan açsın gönlünü. Bir de var ki, dostluk onda, iylik onda, saygı onda, vefa ondadır. Şairlerin gömülme törenlerini hiç mi hiç aksatmaz. Dünya ölüm üzerine dönmekte, sarı bir deftere yazdığı özyaşamöyküsünü sık sık çıkarıp okuyan, okuyunca da mastorlaşıp göklere uçan şair İbrahim Cudi'nin cenazesine giden iki kişiden biri İbnülemin ise, öbürü de odur.

---

* Ama bu, büyük bir sanatçı!

Üsküdarlı Talat'ın ölümünden sonra, onun için yazılanları *Ebediyet Yolunda Bir Kitabe* adlı kitapta toplayan da Hazrettir. Özün özü, düzdüğü ağıtların hesabı yoktur. Yalnız, kimi zaman, biri için yazdığını, adını değiştirerek, bir başkası için de kullanmaktan çekinmez.

Abdülhak Hamit için yaktığı ağıt 206 dize tutar ki okuyanlar yunus balığı gibi dilsizleşirler:

Geçmişte eşin yok
Gelmişte de teksin
Ati öpecek çok
Parlak bir eteksin

Florinalı ağıtlarla da yetinmez. Yazarların yüzlerine karşı övgüler de döşenir. Bunun başka bir amacı da vardır. Sonradan bu gibi kişilerden, el yazılarıyla, kendi üzerine övgüler sızdırır. Ve de onları bastırdığı şiir kitaplarının ilk sayfalarında yayınlar.

Kazazadeler arasında Samipaşazade Sezai, Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin de sayılmıştır. Eyvahlar Florinalı'ya, Hamit bir gün, Servetifünun'a kaydırdığı ikiliklerle durumun hıncını çıkarır:

Maksuduna mevsul olur elbet edebiyat;
Hakka ki, F. Nazım gibi, bir rehberi vardır.
Hâyide sünuhatı tıraş etmeye memur
Allaha şükür, cümlemizin berberi vardır.

Berberiazam'ın bir özelliği de İbnülemin'e, hiçbir çıkar karşılığı olmaksızın, özel kâtiplik yapmasıdır. Güldestesine sağdan, soldan yaşamöyküleri devşirir. Ne var bu, her zaman yüzde yüz sonuç vermez. Ahmet Rasim'i Papazın Bağı'nda kıstırıp öyküsünü almıştır ama -Mirimiz Florinalı ile Kadıköy çarşısına da tıpış tıpış gelmiş ve gezici bir fotografçıda resminin çıkartılmasına da evetlik göstermiştir- taa Bulgurlu'ya gittiği halde Samih Rifat'ın yaşam haritasını ele geçirememiştir.

Buna karşılık, Hamit hem istenileni vermiş, hem de işin güveni-

lir ellerde olduğunu çaktığından, öykünün bir parçasını da, değiştirilmeden alınsın diye, İbnülemin'in ağzından yazmıştır:

- Abdülhak Hamit Beyin havacıvaya meyli çokça olduğundan bu durum geçinmesini çok büyük hasarlara uğratmıştır. O, kendini bildiği günden beri güzelliklere kul olmuş ve güzele taparlığı doğal bir mezhep gibi içinde bulunmuşsa da hiçbir vakit bir güzelle yetinmemiş ve bir güzele eriştiği vakit bir başkasının özlemiyle çığlıklar atmıştır...

İbnülemin, el gün şöyle dursun, güldestesini kendi gözünden bile sakınırsa da, ona Florinalı'nın şiirlerini de boca etmiştir. Pek övmemiştir ama, anlam, ölçü, uyak yanlışlarına rastlanılmadığını şandellemiştir. Aralıkta, yanlış bir kantarlama da yapmış gönderilen şiirlerin tümünü kitabına aktarmamıştır. Bundan da ayıbı, Hazretin şiir kralı oluşu üzerine de yeterince basmamıştır. Oysa şairimizin şiir krallığı -bunlar Florinalı'nın düşünceleridir- alay yüzünden doğan çok yüce ve edebi bir hakkın ödülü sayılabilecek bir addır. Tarihsel, onurlu ve uzatmalı bir nitelik gösterdiği gibi gerçeğin ölümsüz zaferini de taşımaktadır.

İnanmak gerekir ki, *Son Asır Türk Şairleri* yazarı helvanın tam üstüne basmıştır. Yıllarca sonra -Florinalı da artık toprakların malı olmuştur- kitabının sonuna şu sözleri ekleyecektir:

- Florinalı iyi adamdı. Manzumeleri de benzerlerinden üstündü. Ama şöhretin afet olduğunu düşünmeyerek üne kavuşmak emeliyle parasını, vaktini, kendini ve soluğunu telef ederdi. Manzumelerini, hangi nedenlerle ise, yayınlamayan gazetelere para vererek ilan sütunlarında yayınlatırdı. Öğütlerimize kulak vermezdi. Son yıllarda kendine «Şiir Kralı» ünvanını yöneltmişti. Bütün edebiyatçıların bu ünvanı kabul etmesi için yazı ve sözle uğraşırdı.

Halit Fahri'nin de Florinalı ile bir estepetası olmuştur. 1926 yılı Ağustosunda Berberiazam her yıl yaptığı gibi bir genç kafileyi önüne katarak Fikret'in mezarına götürmüş, orda, ihtifalin sonun-

da, *Rübab-ı Şikeste* şairi üzerine yazdığı bir kitapçığı dağıtmıştır. Gelin görün ki, her yıl biraz daha yozlaşan bu törenler Halit Fahri'ye akıl tasını attırmış, o da 19 Ağustos 1926 günü Servetifünun'a bir yazı yazarak büyük şairin mezarı başında, lokma dağıtır gibi, manzum kitapçıklar dağıtılmasını yermiştir. İmzasız bir yazıdır bu. Gazeteye üç gün sonra şairimizin yazısına karşılık olarak şöyle bir mektup gelir:

- Ey haberler sütununun garazkâr eleştirmeni! Sen kimsin? Maskeni çıkar yüzünden? Sen biliyor musun ki Florinalı Nazım Beyefendinin adı ve ünü doğudan batıya bir güneş ışığı gibi yayılmış ve çar aktâr-ı cihanda* bu dehayı tanımayan kalmamıştır? Bunu bilmiyorsan öğren ve bir daha dilini tut, böyle küstahça yazılar yazayım deme!

Bu mektupta da imza yoktur. Bozaya kapılmadan açıklayalım ki, o gün Servetifünun'a gelen Süleyman Nazif mektuptaki el yazısını tanımıştır. Duraksamaya meydan vermeyecek biçimde Florinalı'nındır.

Bu kral höngürtüleri ile dolup taşan bölümü de, kendi ayağıyla dama sokmak için şuracığa bir de Tanburi Cemil Beyin bir hüseyni devrihindisini sıkıştıralım ki böylece düzensizlikleri düzene, yaramazlıkları da yararlığa dönüştürmüş olalım:

Görmek ister gözlerim her dem seni
Yâd et Allah aşkına sen de beni
Çünkü söyler ağlarım ben seni
Yâd et Allah aşkına sen de beni

İşin bu noktasında belki bir Odeon plağı da döndürmek gerekecektir. Plağın duyurusunu, kimseler bilmez, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğlu, Mehmet Ali Aybar'ın babası Tahsin Bey yapmaktadır:

- Odeon, Tanburi Cemil Bey tarafından, Acemaşıran Peşrevi.

* Dünyanın dört bir yanında.

PAYLOT

Şimdi de değişik bir dikkat isterim.

Bu kez bir sokağa, bir köye değil, bir fotografinin ense köküne yumuşak iniş yapacağız.

Resim, *Yanık Saraylar*'ın öykülerini yazmış Sevim Burak'ın çocuk yaştaki kendisi ile çocuk yaşta olmayan, babası Seyfi Kaptan'ı göstermektedir. Sevim'in sırtında Orozdibak'tan alınmış bir pelerin, başında da çok ticani bir bere. Pelerinin altından eteklikle bluz fışkırmaktadır ki bu pelerinin omuzlara şöyle gelişigüzel bırakıldığını açığa vurmaktadır. Sevim'in ayakları da yara-bere içinde. Üstelik de bisiklet yağına belenmiş. Babasının durumu incelenecek olursa, Paylot'un (Sevim badi-badi yaşlarından beri babasına Paylot demektedir ki pilot yerinedir) son derece zom olduğu anlaşılabilir. Seyfi Kaptan'ı tanıyanlar zaten burnunun hindi gibi uzamış olmasından bunu çakmışlardır. Paylot, sanki çok çocuk delisiymiş gibisine sağ koluyla Sevim'i kuşatmıştır. Nedir, Öykücümüz, Paylot'un beş kapatması olduğunu ve annesinin yine Orozdibak'tan alınmış bir şemsiye ile onlardan birini dümdüz ettiğini biliyordur. Şunu da ekleyelim ki Sevim fotografide dünya harikası bir kız şıngırındadır. Marilyn Monroe kaç para!

Resmi çeken, her zaman, Kuzguncuk vapur iskelesi karşısındaki Surp Kirkor (Le Savorier) Ermeni kilisesi önünde pinekleyen fotografçıdır. Arka planda dörtgen tabanlı, moloz taşlı, çift sıra tuğla hatıllı ve de kubbeli kilise yer almıştır. Yalnız kubbeyi taşıyan dört

büyük ayak, teknik bakımdan resmin dışında, daha doğrusu altında kalmıştır.

Ayıbı ya da şanı bizim değil, Çarşı içinde Aya Pantelemion adında bir Rum kilisesi de vardır. 1866 yılında 500 ev ve dükkânı silip süpüren yangında kül olduktan otuz yıl sonra yeniden yaptırılan yapının çatısı tahtadandır. Ne ki, İcadiye Caddesi'nde bir ikinci Rum kilisesine daha rastlanır. Bu da çok eski bir Bizans kalıntısı üzerine kondurulmuştur. Kuzguncuk'ta iki de Yahudi sinagogu vardır. Bunlardan Ben Yakup adındakini İspanya'dan gelen Museviler yaptırmıştır. Bugünkü günde İsrailoğulları «Virane Havrası» diye bilinen Yakup Sokağındaki sinagogda toplaşırlar.

Kuzguncuk'ta iki de cami vardır ki Üryanizade diye anılanı 1899 yılında 76 yaşında ölen Şeyhülislam Esat Ahmet Efendi -ki Mithat Paşa ve arkadaşlarını yargılayan Yıldız Mahkemesinin idam kararlarını onaylayan şeyhülislam odur- yaptırmıştır. Şerefesi saçaklı tahta minaresi ile dikkati çeker. Öbür cami ise oldukça yenidir. 1952 yılında yapılmıştır. Minaresi sağında. Kapısının üstünde ta'lik yazı ile bir Besmele, sağ ve sol kanatlarda ise bir hadis. Kuzguncuk vapur iskelesinin karşı sırasındaki Ermeni kilisesinin üstündedir ki -dünyanın bundan başka bir yerinde bir cami ile bir kilise yanyana gelmemişti- Yenigün Sokakla köşe oluşturur.

Kuzguncuk'ta en çok göze çarpan şey arka sırtlara yayılan Yahudi maşatlığıdır. Dünyanın en büyük maşatlığı burasıdır. Şu bilinmeli ki Yakup tayfası Kuzguncuk'a Kudüs'e bağlı bir toprak gözüyle bakar ve buranın mezarlığını kutsal sayar. Ne kadar taş, ne kadar çok ölü! Sevim Burak'a soracak olursanız, en büyük Müslüman mezarlığı (Nakkaşbaba Mezarlığı), en büyük Rum mezarlığı, en büyük Ermeni mezarlığı da buradadır. Gerçi Karacaahmet, Nakkaşbaba yanında lenduhaoğlu lehduhadır ama o, daha çok bir lunaparktır.

İmdi, Küçük Paris'le burun buruna gelmek isteyenlere gerekir ki koşar adımla evlerinden avanta etsinler ve İcadiye Caddesinde-

ki Yani, İspiro ve Kiryako'nun gazinolarından birine dalsınlar. Yani'de kırma saçlı Lya de Putti ile Mis Avrupa'nın resimleri duvarlarda mostraya çıkarılmıştır ki bu sonuncusu dobişik, kabak gibi bir şeydir. Yalnız boynundaki inci gerdanlık pili bitmiş karının gradosunu yükseltiyordur. Unutmadan, burası yeşil çuhalı bilardo masaları ile de ünlüdür. Oyun sevmeyenleri bile tamaha düşürür. Şevket Bagana -ki biraz sonra onun da defteri dürülecektir- buranın gediklilerinden. Ama sadece bilardo oynamaya gelir. Ömrü boyunca rakının damlasını ağzına almamıştır.

Kiryako'nun gazinosu ise insana iç sevinci verirse kadife perdeleriyle verir. Tavandan yere değin inen bu perdeler içerde pilot olanları dışarının gözlerinden de korur. Buranın koltukları bordo kadifedir ve de kapitonedir. Paylot da bu gazinolardan hiç çıkmaz. En çok da Yani'de görünür. Sevim'in büyükbabası, deryalar aslanı Mehmet Kaptan da Yani'cidir. Yükünü alıp eve giderken de hep ceketini çıkarır. Kolun içinden yıldızları dikizler. Kaptanın söze sığmaz bir huyu da her şeyi üçlemesidir. Üstüne bir bardak su dökülse, hemen üçler. Rakı için de aynı şeyi yapar ama, kadehlerin içindeki rakıyı eksik tutar. Kaptan'ın annesi Döndön Fatma da -bu adı ona Sevim takmıştır- oğlunun akıl işportasını kullanır. O da üçlemese ölür. Bir kez Sevim'le Babanakkaş Yokuşunu çıkarlarken Sevim elindeki lahanayı düşürmüş, yaşlı kadın da bunu kendisine üçletince lahana aşağıdaki domuz ahırlarına -bunlar Türkiye'nin ilk domuzhaneleridir- değin yuvarlanmış ve hurdahaş olmuştur.

Sevim'lerin evi, tepede Delikoç Sokağındadır. Mehmet Kaptan, geceleri eve dönerken İcadiye Caddesini, yukardaki sokağa ulaştıran yokuşu izler. Küçüklerse patikadan, kestirmeden inerler. Dosdoğru da bostanın içine. Çünkü burada geçmiş yıllarda bir bostan vardır. Bir de dere. Kurumuş ama adı kalmıştır. Dere ağzının ötesi ise silme Yahudi evleri. Yani yoksul Museviler mahallesi.

Yokuş uzun mu uzundur.

Ama, dik olmadığı için sarhoşlar onu yeğler. Yukardaki yuvarlak tepeye vardıkları vakit de uzun bir dünya yolculuğundan dönmüş gibi olurlar. Yol, Rum ve Yahudi evleriyle pıtıraktır. Her evin önünde de mermerden dinlenme taşları vardır. Mehmet Kaptan her gece evine dönerken bunlardan -Sevim Burak: «O evler mola taşları gibiydi» diyecektir- yararlanmayı hiç aksatmaz. Erkekleri çileden çıkarıyorsa, ensesiyle çıkarıyordur. Şöyle işittim; bir gün Katina, Delikoç Sokağından geçerken Mehmet Kaptan kendisini pencereden görmüş ve hemen oğluna:

- Hadi şunun ensesine bir şaplak.

Seyfi Kaptan zilzurna.

Babasının çokça etkisinde kaldığı için de hemen sokağa fırlar.

Katina'nın yanına seyirterek ensesine, Tanrı'ya sığınıp dört dörtlük bir miralay oturtur. Sonra da ne olduğunu şaşıran Katina'ya:

- Bizde böyle, biz denizci usulü şaplak atarız.

Mehmet Kaptan'ın, Katina'nın orda mola vermesi, biraz da bir yudum rakı çekmek içindir. Çünkü meyhaneden çıktıktan sonra, gecenin topuk-çakıl havasını sürdürmek için, Yokuş'un başındaki evden son cephanelerini de kaldırmıştır. Burası Haham'ın evidir. Dört katlı ve tahtadan. Haham'ın İcadiye'de bir bakkal dükkânı vardır. Orayı erkenden kapadığından gecenin son sarhoşlarını nevalesiz bırakmamak için evinde şarap ve rakı bulundurur. Dünya iyisi, şeker şerbet bir adamdır. Müşteri geldiği vakit, en üst katta bile olsa, aşağı inmekten çekinmez. Mehmet Kaptan bilir ki buradan antifirizini almayacak olursa evde içkisiz kalacaktır. Çünkü karısı kavga çıkmasın diye evde gençliksuyu adına hiçbir şey bulundurmaz. Kaptanı elinde rakı şişesiyle gördüğü vakit de şöyle söylenir:

- Yine nerden buldun, bu saatte bunu?

Ama o da biliyordur ki bu Hahamın işidir.

Paylot'un, kimi geceler, saat on birlerde rakı alması için Sevim'i

taa aşağılara Hahamın evine koşturduğu da olur. Diyeceğim, babaya da, büyükbabaya da içki yetiştirmenin olanağı yoktur.

Bunlar yüze kir getirilerek edinilmiş bilgilerdir. Cüce Faik Paşa'nın çoktan yıkılmış köşkü de o yokuştadır. Paşanın oğlu, Kız Muallim Mektebi Fransızca öğretmeni Bilal Beyle kızkardeşi Şahende Hanım -o da Kandilli Lisesi'nde müzik öğretmenidir- da aynı evi paylaşırlar. On iki tane köpek, on iki tane kedi Şahende Hanım'ın arkasından gider. Ama Şahende Hanım çok çağşaklı piyano çalar. Faik Paşa'nın Leyla adında bir kızı da vardır ki o da Sevim'in amcasına varmıştır.

Sevim Burak, Bilal Beyi «Ah Ya'Rab Yehova» öyküsünde bıçak sırtında yürütmüştür. Bilal Beyin hanımı Zembul adında bir Romanya Yahudisidir. Müslüman olup Sümbül adının arkasına geçmişse de herkes onu kendi adıyla çağırıyordur. Öyküdeki adı da Zembul Allahanati'dir. Bilal'in oğlu Feridun da öyküde, İsrail dilinde «güzel gözlü» anlamına gelen Verdul adına bürünmüştür. Zembul'la, Şevket Bagana arasında çok sıkıfıkılıklardan söz edilir. Zembul onun karısıyla da pek sıkı-fıkıdır. Sevim bunu belli kılmak için öykünün bir iki yerine kuşku uyandırabilecek şipşak-resimler tıkıştırmıştır. Bunlardan biri Zembul Allahanati'nin, Şevket Beyle karısının kendisine yardım ettiğini kocasına itiraf etmesi, kocasının bu yardımla Şevket Beyin ne umduğunu sorması üzerine de kemküme kaçmasıdır. İkincisi de Şevket Beyin kapı önünde Ester'in eline -öykü burada tam bir suspens'ın kucağına düşmektedir- bir şeyler tutuşturmasıdır. Ne ki, mahalledeki gerilimi biraz da Bilal Bey fıştıklıyordur. Onun da birçok Yahudi kızından çocuğu olduğu söylenmiştir.

Bilal Bey sonlar dünyasına 22 Nisan 1931 günü göç eder. Karısının ölümü de onunkinden 76 gün sonradır. Mezar taşına da şu yazılmıştır:

Çabuk soldun ey gonce-i gül

Ne ki onun dünya urbacığını telef eden de kötü yüzlü bir yan-

gındır. Sevim öyküde Zembul'ün bütün dostlarını, bütün hınını, hısımını sahneye çıkarır. Ama başrol sopalı Tanrı Yehova'dadır. Evin dört bir yanından feleğini şaşırmış ateşler yükseliyordur. Şu bir gözlemdir ki Yehova'nın elinde de altın sırma ve inci işlemeli ateş vardır. Çünkü evvelden beri yasa ne ise, yine odur. Öyküde Zembul, yüzüm kızararak söyleyeceğim, kocası olmayan bir erkekle panimiçipanka olmuştur.

Hey aslan bacanak, İcadiye Caddesinden başını kaldırıp Delikoç Sokağına bakacak olursan, tepede sadece üç ev görürsün. En baştaki Kâzım Karabekir'in eşi Seniha Hanımındır ki o da Mehmet Kaptan'ın kızkardeşidir. Üstünde bir arsa. Ondan sonra da Paylot'ların evi. Üçüncü ev ise Şevket Bagana'nındır ve de Paylot'lardan bir bahçe duvarı ile ayrılır. Git, git bitmez bir bahçe. Ev ise sadece iki kat. Ama bodrum katında hamam ve çamaşırlık var. Şevket Beyin karısı Şaziye Hanım İmros Adası şarapçılarından birinin kızı. Şevket Bey onu besleme olarak aldığında 12 yaşında var, yokmuş. Bizden söylemesi, Yanya ağzına kaçak Türkçe konuşur. Saçları kol iriliğinde.

Evet Güneş Efendi, yine doğ bakalım. Şevket Beyin iki de kardeşi var. Biri Mazlum Bagana ki onun Kuzguncuk muhtarlığı da vardır. Kuzguncuk'a havagazı fenerlerini döşettiren de odur. Hazretin Kamuran adında bir de kızı bilinir ki küçüklüğünde Sare Okçu ile birlikte Abdülhak Hamit'in *Eşber*'ini oynamıştır. Sumru'yu (Sare Okçu) bir tülbentle astıkları vakit o da er rolünde sahneye dalmış ve oyuna pek uymasa da, Sumru'nun ipini keserek bütün salonun alkışını devşirmiştir. Söylenir ki o zaman Klara Fogel de sahneye atlamış ve:

- Yavruma ne oldu, rengi soldu

diye Sare'ye doğru koşmuştur. Koşarken de yerle göğün enliliğinde, Kaf der Kaf çığlıklar fırlatmıştır.

Merak üzre olmayın, Şevket Beyin öbür kardeşi de Tayyar Bagana'dır. Sevim, onun kulaklarında hep gri fare renkli kulaklıklar

görmüştür. Kırmızı ve titrek bıyıkları da, her an 100 metre koşusuna başlama tabancası bekliyor gibidir. Onun bir de, halk içinde üstün bir pelerini vardır ki akşamları, ev soğuyunca, sırtına alır.

Bizim bu tıkır-mıkırladığımız yıllarda üç kardeşin de pinpiriği çıkmıştır. Şaziye Hanım onlara bakmaktan iki kaşının arası açılmaz olmuştur ama onlar bir türlü kıkırdamamışlardır. Üçü de yüze merdiven dayamıştır. Yani üçü de Kırım Savaşı anısıdır. Ne diyorum, o yaşlarda bile Şevket Beyin Ester, Pırlanta, Raşel adında üç kapatması vardır. Şaziye Hanım biraz dırlanacak olsa göz kırpmaya meydan vermeden bağırır:

- Bu ev sana kalacak. Aylıklarım, kılıçlarım, sedef kakmalı masam sana kalacak.

Şaziye Hanım Nemse Böreğinde ustadır. Sofrada Şevket Beyin zoruyla şarkı da söyler:

Dizlerine kapansam
Kana kana ağlasam

Sevim, onlara gittiğinde Şevket Bey onu Fransızca salçalarla karşılar. Ada da Beauté aşağı, Beauté yukarı. Yazarımız çocukluğunda hep moruklarla arkadaşlık ettiği için tarihsel ve anıtsal bir yaratık olmuştur. Eskilerle ilgili pek çok öykü bilir. Sırp, Nemse, Selanik tatlılarının reçeteleri ondadır. Altı yaşında ise Nedim'in, Fuzuli'nin şiirlerini ezbere çekmek mutluluğuna erişmiştir. Bu yüzden vecizesiz konuşamaz. Appétit physique* uyandırmakta da üstüne yoktur. Sevim Burak o günlerin Sevim Burak'ını şöyle anlatır:

- Ben Kuzguncuk'ta yaratılan bir duygular örgüsüyüm. Büyük yalnızlıkların öyküsü. Yaşlılarla arkadaşlık etmek, yalnızlık getirir çocuklara. Çocuk arkadaşım olmadı benim hiç. Arkadaşlarımın topu da muşmulaydı. Babaannem, Büyükbabam tümü tılsımlıydı. Hepsinin delilikleri vardı. Onların deliliklerinin çok güzel

* Bedensel iştah, bedenin «gel, gel» diye çağlık atması.

olduğu kanısındayım.

Şevket Beye dönelim: o da gerçek bir edebiyat düşkünüdür. Genç kızlara boyuna Nedim'in şiirlerini okur. Sonra da onlara gıygıylı bir yaşam dersi verir:

- Tiğ-i sertiz-i zekâmız kırk yararken bir kılı, biz de mecnunsak eğer, kimdir cihanın âkili?*

En son da karısına seslenir:

- Haydi Nemse böreği, haydi Şaziyeeee!

Sevim, bu birbirlerini hiç anlamamış, hiç sevmemiş karı-kocayı da «Sedef Kakmalı Ev» öyküsüne sıfır gümrükle sokmuştur. Şevket Bey, Ziya Bey olmuş, Şaziye de Nurperi'nin arkasına gizlenmiştir. Yalnız Nurperi'nin değişik halleri de vardır. O, Ziya Beyin bonjurunu, konçlu potinlerini, kılıçlarını, kalpaklarını, nışanlarını, saat kordonlarını boyuna dışarı taşır. Ziya Bey: «Nurperi saat kordonum nerde?» diye sorduğu vakit de kızarır, bozarır, kayınlarının duymayacağı bir biçimde: «Üsküdar Çarşısında, Üsküdar Çarşısında» der.

Nurperi'nin Fahri adında samur bir kedisi de vardır. Ne ki, onun ağaçlara tırmanmasına, damlarda-bacalarda dolaşmasına karşıdır. Boyuna pencere içinde pineklemesini ister. Bu yüzden onu kasaba götürüp hayalarını aldırmıştır. Kedinin de -kısırlaşır kısırlaşmaz- tüyleri uzamış, pataları kocamanlaşmıştır. Artık sabahtan akşama tembel tembel yatıyor, Ziya Bey gibi sadece yemek ve uyku saatlerini kolluyordur. Gerçekte Fahri bir simgedir. Nurperi'nin sevdalısından başkası değildir. Nurperi, kocası evde olmadığı zamanlar onu içeri alır.

Yanık Saraylar yazarı bu simgeye neden başvurduğunu şöyle açıklar:

- Öyle yapmasam bayağı olur.

Şevket Beyin ömrü ve alın yazısı yiterken Şaziye Hanım evin

* Kılıçtan ince zekâmız kılı kırk yararken bize kaçık derlerse akıllı olan kimdir?

kendi üstüne çevrilmesi sırası geldiğini düşünmüştür -kırk yıldır aklından çıkmıyordur bu- ama Şevket Beyin belleğinde, ev mev hiçbir şey kalmamıştır. Topu da uçup gitmiştir. Kendisi de nerden çıktığı belli olmayan bir asker kaputuyla pencerenin önüne çökmüş, bir daha da oradan kıpırdamamıştır. Ölümünden sonra da, şimdi söyleyeceğime kulak verin, Şaziye Hanım, ona inat olsun diye, saçlarını kendi kendine alagarson kesmiştir.

Sevim Burak sözcüklerle bütün saraylara ağızlarının perhizini verebileceğine inanır. Ama büyük duyarlık'tan da heybesinde bir şeyler bulunmalıdır. Bir de bir odaya kapanıp, orda haftalarca, aylarca kalması gerekir:

- Hapiste olmak isterdim, bir yere gizlenmek, orada yaratmak.

Sevim, öykülerini yazarken sık sık aynanın karşısına geçip kendi yüzünü dikizlemeyi de savsaklamaz. Bunu, ilginç ve çarliston marka bir yazar olduğunu belli etmek için değil, onun gereğine inandığı için yapar. Çünkü öykülerindeki kişilerle kendisini her dakika karşılaştırmazsa, onların yaşantılarını kendi yaşamazsa, kalbini sıcak tutamaz. Bunun için de Ziya Beye, Nurperi'ye, usunu yitirme deneylerine girişen Bilal'e ölümlü Bayan Zembul'a, ölü evine Danube Bleu, Danube Bleu çığlıkları ile gelen Madam Nuvart'a, Fortuna ve Domna'ya ve onların nonalarına, odanın badanalı duvarına, Bağlarbaşı-Kısıklı tramvayına, aslan yakalı koltuğa, konşimento, manifesto ve çimentoya günün 24 saati çağrı çıkarır.

Mach 1 öyküsünü de böyle kantarlamıştır.

Daha doğrusu, onu 1972 yılında yazmaya başlamış, daha da yazıyordur. Mach 1 o yılın en son model bir Amerikan arabasıdır. Bağdat Caddesi'nde bir o yana, bir bu yana kuyruk sallıyordur. Ford'un Mustang arabalarının yerine çıkmıştır. 550 beygir gücündedir. Triumoh'lar, Ferrari'ler, Mazda'lar kaç para! Onunla boy ölçüşse, ölçüşse bir Barraküda ölçüşebilir ki o da 499 beygir gü-

cündedir.

Sevim ilk işe Mach 1'e gönül kaptırmakla başlar.

Sonra da Bağdat Caddesine.

O zamanlar Bağdat Caddesinin ne olduğunu hiç bilmiyordur.

Ama görmüştür ki Mach 1, dört kaşlı bir Bağdat Caddesidir. Kodamanların, yağlıların, kalantorların ve de kalınların saçıdır. Caddeye çıktığınızda sadece eldiven görürsünüz, uçan eldivenler. Bir, beş, on değil, binlerce uçan eldiven. Aşk ateşi ciğerini kavurduktan sonra Sevim şöyle düşünür:

- Ben Mach 1'i nasıl yüceltebilirim? Ben küçük eşya yazarı değilim. Beni büyük şeyler coşturur.

Sevim yavaş yavaş Mach 1'leşmeye de durur.

Varsa, yoksa Mach 1.

Günlerden birinde arabayı kıskanmaya da başlar.

O zaman da arabayı bırakıp kendini anlatmaya girişir. Artık kendi acıklı laflarına kavuşmuştur. Ne ki, arabanın da kendi acıklı lafları vardır. Ve bunlar kendininkilere hiç mi hiç benzemiyordur.

Ne yapsın, o acıklı lafları daha yakından duyabilmek için evinin bütün eşyasını satıp bir Colver alır. Bir de, yaşamadığı şeyi yazmak içinden gelmiyordur:

- Çok pahalıya oturan bir şey, yazarlık bana. İncelemeden, bir şeyler yazmak istemedim. Yarışlara katıldık. Arabayı soktum o kervanın içine. Ben de girdim o kervana. Ankara Asfaltı var ya, sabaha karşı dörtte orda buluşulur. Fenerbahçe'de «düüt, düüt» yapılır. Gece saat dörtte. Herkes birbirine haber verir. Anadolu'dan çilek, kiraz gelir ya, kabzımal kamyonları bir kenara çekilir. Arabaları dövüşe hazırlamak için lastikleri şişirilir, kıçları kaldırılır. Suratları, gladiyatör suratlarına benzetilir. Onlar milyonerler. Başlarında Mach 1. Tak, tak, tak. Öbürü Barraküda. Yarışırlar.

Mach 1 Tanrı benim gözümde. Bütün ziller, miller, gökler açılır. Mach 1 gelir. Korkunç bir yarıştır bu. Bir dakika sürer. 1 kilometre. Hangisi bir burun ayrımıyla yarışı alırsa, ötekinden bir de Murat ya da Renault kaldırır.

Mach 1 sonunda roman olmuştur. Çok büyümüş, insan olmuştur. Sonra yeniden otomobilliğe dönmüştür. Yeniden insan. Yeniden eşya.

Şimdi bu pek oyuncu, pek düzenci Mach 1 giyinir, kuşanır, küpelerini, helhellerini takar, «Hah, hah, hay!» diye kahkahalar atarak Caddeye gelirken biz de bu bölümün sonunu yine Sevim'in sözleriyle bağlayalım:

- Arabaların insanlardan bir ayrılığı, gayrılığı yok. Kasıntıları da daha güzel. Coşku veriyorlar insana çünkü. Yarışlara girebiliyorlar. Çünkü onlar güçlü. Çünkü onlar makine. Onları anlatmak içimi açıyor. Mach 1'le olmak çok güzel. Mach 1 her şeyi, her şeyi, eski soylulardan kalmış döküntü eşyaları da yok ediyor.

Hayda be maşallah!

Sare Hanımın yaşamı başlıyor.

1914 yılında, Birinci Dünya Savaşının ilk aylarında, Kuzguncuk vapur iskelesinden Beylerbeyi'ne giden caddede yürümüşseniz orda, sonradan 38 numarayı üstlenecek olan yalının yapılmakta olduğunu görmüşsünüzdür.

O sizin gezintiye çıktığınız gün orda, sübek kadar yüzü, Boğaz'ın karşısında Hüt dağı kesilmiş bir Frenk de didon sakalını sıvazlayarak dinelmekte bulunmuşsa, bilin ki o da yalının mimarı Mösyö Baruh'tan başkası değildir.

Sare Hanım, şimdiler bu yalıda oturur ama gözlerini ilk yukardaki, Hüseyin Hüsnü Paşa köşkünde açmıştır. Asker bir ailenin kızıdır. Dedesi Mehmet Ali Paşa şehitse, büyükbabası Mustafa Celalettin Paşa da şehittir. Babası ise Volos Kumandanı diye bilinen Ferik Enver Paşadır. Büyükannesi Ayşe Sıdıka Hanımın ağbeysi Sadettin Paşa da yaverler yaveridir. Bir teyzesinin kocası Hüseyin Hüsnü Paşa, bir teyzesinin kocası İsmail Fazıl Paşadır. Bu sonuncusunun iki oğlu da askerdir. Mehmet Ali adında olanı -ona Raprap Ali Bey de derler- Küçük Zabit Mektebinde Von Rabe'nin çevirmenliğini yapmışsa, öbürü, Ali Fuat Cebesoy adıyla Türk kurtuluşunu gerçekleştirenler katında yer almıştır. Bir başka Mehmet Ali -Sare Hanımın ağbeysi- ise Çanakkale şehididir. Harbiye Nazırı Âlisi Enver Paşa onun için şöyle diyecektir:

- Eğer, her Türk, Mehmet Ali kadar yiğit olsaydı, bütün dünya-

yı fethederdik.

Kısacası, bu ailenin raconu rapraplıktır.

Bir ikinci raconu ise özgürlükçülüktür.

İçlerinden biri -Ekrem Dayı- Abdülhamit'in Selanik'e, Alaitini Köşküne götürüldüğü gecenin ferdasında Hüseyin Hüsnü Paşanın damına çıkıp horoz gibi ötmüştür. Çünkü kimse Abdülhamit'i zırnık kadar sevmez. Ekrem Bey de tenorluğunu çok önceden haber vermiştir:

- Abdülhamit tahttan insin, ben dama çıkar horoz gibi öterim.

Hayda be, küçük Sare cin mi cindir. Mavi göz, Sarı saç. Fistolu entari. Keçecizade İzzet Paşa -ki ömür mumu 1926 yılında sönecek, ama o ünlü kitap kurdu Muallim M. Cevdet haberini üç yıl sonra alacaktır- kendisine «Küçük Matmazel» der. Bir gün enişteyle gidilen Çırpıcı Çayırı'ndaki bir yarışta Keçecizade yere mendil sermiş, küçük yavruyu oturtarak eline bir dürbün vermiştir. O gün Paşa, Küçük Matmazele uzaktan babasını da gösterir. Duruşu, yürüyüşü Sare Hanım'ın bütün çevresindekiler gibi aslan oğlu aslandır. Tanrı övmüş de yaratmıştır. Küçük Matmazel fırlar babasının yanına koşar.

- Ben senin kızınım.

Volos Kumandanında ne tas, ne tıs.

Minik kız, yüreği yüz bin parça, gelir enistesine sığınır. Diyeceğim, Sare Hanım enistesi İsmail Fazıl Paşanın kanadı altında büyümüştür. Daha sonraları İbrahim Efendi adında, Darülfünun hocalarından biri eve gidip gelmeye başlar. Sare 7 yaşında. Öğretmen 20. Hoca Efendi ona nasıl ders versin? O, dünyanın en yaramaz, en haşarı çocuğu. Üstelik de okumakta gözü yok. Öğretmenin ondan çekmediği kalmaz. Ama işte İbrahim Efendi ayrılıp gidiyor. Matmazelimiz düşüncelerde kalır. Hocasına anı olarak ne versin?

- Saçımı keser veririm.

Son gündür. İbrahim Efendi.

- Hay şeytan, seni yaramaz seni! Canımı çıkardın.

Sare bu son serzenişleri işitmez bile. Cebinden çıkardığı kesik saçını ona uzatır. İbrahim Efendi bu saçı cüzdanında tam kırk yıl taşımıştır. Kırk yıl sonra -artık torunlara morunlara karışmıştır- onu Sare Hanım'a gösterir:

- Bak saçın hâlâ bende.

İttihat ve Terakki Almancayı günün modası durumuna getirince Sare'ye bir Alman mürebbiye de tutarlar. Fransızca'yı ise yine evde öğrenir. Kendisinden 27 yaş büyük ablası Celile Hanım -Nazım Hikmet'in annesi- Fransızcayı ana dili gibi biliyordur. Gabrielle yengesi -Mustafa ağbeysinin eşi- ise Fransız olduğu için o da Türkçeden çok Fransızca konuşuyordur. Yani evin içinde Fransızca trafiği yoğun mu yoğundur.

Sare bir ara Taşmektep'te okursa da Mütareke'de Kuzguncuk'taki Musevi Alyans Okulunda görünür.

- Sara Salamon.

- Sara Avramaçi.

- Sara Mizrahi.

- Sara Pitto.

Bir sürü Musevi Sara'dan sonra da bir Türk:

- Sare Hanım.

- Burda.

O yıllarda piyano dersi de alıyor ve piyanoda Fascination'u koşturuyordur:

Je te crois comme un bonheur suprême, tu seras
toujours mon amant
Je te rapporterai simplement et tu n'as rien fait
*chercher â me plaire**

* Sana yüce bir mutluluk gibi bağlandım. Benim her zaman sevgilim olacaksın. Bunu sana açıkça söylüyorum. Sense benim hoşuma gitmek için hiçbir şey yapmadın.

Bu fascination'un üstünden gözlerinizi ayırmayın.

Biraz sonra başlayacak olan Şevket Bey serüveninde ona da rol vereceğiz. Ama biz, ondan önce Şevket Bey kimdir, Kazanova satrancında yeri nedir, Küçük Matmazel'in ardından -ya Sare de artık 14 yaşındadır- kimler koşar onları anlatalım.

İlkin şunu açıklayalım ki Kuzguncuk biraz da Don Juanlar şehridir. Şevket Bey de sırsıklam bir Don Juan. Mahallenin bütün kızları -bunların içinde utanma ve sıkılma incileri de vardır- onun ardından koşar. O ise, ay parçası Nezihe Hanımın yörüngesine çökmüştür. Mütareke yıllarıdır bu. Şevket Bey Birinci Dünya Savaşında Galiçya'da çarpışmış, büyükten büyük yararlıklar göstermiştir. İstanbul'a dönünce de ayağının tozunu silmeden, bir soluk dinlenmeden Mısır Cephesine postalanır. Orda ise İngilizlere tutsak düşer.

Aman yazıklar ona, savaşta yara almamış, İngiliz tutsak kampında almıştır. Bir Türk arkadaşı ile kavga edince, gözü işlemez duruma düşer. Kampta bulunan bir Ermeni patlak gözü iyileştirmek için elinden geleni yaparsa da bir sonuca varamaz. Ne ki, gözün pörtlemişliği Don Juan'ımızın güzelliğine gölge düşüremiyecektir.

Özün özü, Şevket Bey 1919 yılında bir yandan Kuzguncuk'un hazinemandesi Nezihe Hanımın karşısında, kalafatlanmış bıyıklarla pala sürtüyor, bir yandan da savaş sakatı pozları atıyordur. Kılık: yarı asker, yarı sivil. Kamçısı sık sık çizmesinin üstünde şaklıyor. Kuzeni 1900 Rauf ise -ondan ilerde de söz edeceğiz- onun aklını çelmeye, Sare'nin yalımını parlatmaya çalışıyordur:

- Sen ne yapacaksın Nezihe Hanımı? Burada ince ay gibi bir kız var: Sare. Gel ona gidelim.

Sare ha?

Peki bu Sare ne yapar?

Bir kez, Rauf çapkınını bir daha evlerinin önünden geçmemesi için hortumla sulamıştır.

Başka?

Başkaa, hı Avukat Mehmet Ali Cimcoz'un kardeşi Şerif Cimcoz'u da evden kovmuştur:

- Gelme bizim eve, kısmetimi kapatacaksın.

Ah, bunları ben anlatmıyacağım, gelsin kim isterse anlatsın, kısmetinin kapanmasından korkan bu kız 14 yaşındadır. Annesi Leyla Hanım ona hâlâ bahriye giysileri giydiriyordur. Ayaklarında ise Volkhoover potinleri. Peki ya süs? Annesinin karşılığı külünk gibi iner:

- Kocaya varırsan alırsın.

Bağlarbaşı Sineması'nda Hâkimi Cihan oynuyor. Eddie Cantor Ali Baba ve Kırk Haramiler de bütün Kuzguncukluları gülmekten yerlere yatırıyor. Peki annesi, bu kız sinemaya da mı gitmesin?

- Evlenince kocası götürür.

Aylar, yeller gibi esip, burunlarından alevler fışkırtarak geçip gider. Bir gün, nasılsa sinemaya izin çıkmıştır.

Küçük Matmazelin üstünde yine zibidi bir entari. Baldırı nah böyle açık. Annesi, kızının daha uzun çorap çağına ulaşmadığı kanısındadır. Başında düttürü bir maşlah. Hay aksi şeytan! Kazanova Şevket de tam gişenin dibine demir atmamış mı? Küçük Matmazel yeldirmesinin yakasını kaldırır, boyunu kısar, öylece geçer. Gelgelelim Şevket Bey, tut-kap kalabalığı arasında bile bu zırh ve piştov ve tüfek ve palyoş ve yatağan ve gaddare ile donanmış yaratığı görmüştür. 1900 Rauf'a sorar:

- Bu ne?

- O işte, o güzel kız.

O günlerden birinde Sare Hanım Şevket Beye har, har, canavar gibi harlayan Boğaz vapurunda da rastlamıştır. Çarşaf; yüzünde de peçe. Bir pundunu getirir peçesini kaldırır bütün dolunayını Don Juan'ınıza gösterir. Bu kez 1900 Rauf'a Küçük Matmazelin güzelliğinden açan Şevket. O günden sonra da Don Juan'lar Don

Juan'ı fenerini yakıp Küçük Matmazel'i izlemeye başlar. Nezihe Hanım gündemden düşmüştür.

Şimdi geldik yine bu yana.

Şevket Bey -hadi soyadının da Mocan olduğunu açıklayalım- İngiliz Sait Paşa'nın torunudur. Paşa ise Kuzguncuk'taki o ünlü Pembe Yalı'nın sahibi Damat Fethi Ahmet Paşa'nın damadı. Fethi Ahmet Paşanın iki kızından, Güzide Hanımı -öbürü Yegâne Hanım- tutuyordur. Sait Paşa -ona Eğinli Sait Paşa da derler- Edinburgh Üniversitesinde mühendislik ve matematik öğrenimi yapmış, üstüne üstlük Woolwich Topçu Okulunda okumuştur. Heybeli Bahriye Mektebi Müdürlüğünde, Mabeyn Müşirliğinde, Bahriye Nazırlığında bulunmuş, daha sonra da gözden düşerek Konya Valiliği ile sürgün edilmiştir. İngiliz yaşantısına, görenek ve geleneklerine karşı aşırı bir tutkunluğu vardır. İngilizlere toprağın tuzu gözüyle bakar. En çok hoşuna giden de kendisinin bir İngiliz centilmenine benzetilmesidir. Woods Paşa onu şöyle anlatır:

- Kendine özgü dinsel inanışları vardı. Bunlar «Boş laf yerine iş», «Adalet sevgisi için iş» ilkeleriyle özetlenebilir. Doğu kiliselerine bağlı papazlara karşı içinde hep bir öfke taşırdı. Heybeli'de Bahriye Okuluna egemen tepe üstünde Yunan İlahiyet Okulu vardı. Bahriye Okulu penceresinden bakıp da tepedeki çam ormanı içinde papaz adaylarını gördüğü zaman bana derdi ki: «İşte hiç de yararlı olmayan Orman Beyleri, pis böcekleri, yeryüzü fesatçıları».

Biz olmuş olayları anlatıyoruz, olmamışları değil.

İngiliz Sait Paşa her gece yatmadan önce üç elma yer.

İlk çocuğu bir kızdır: Ayşegül Mediha. Onun arkasından Memduh, onun arkasından Sait gelir. Onlardan sonra yine bir kız: Saide. En sonuncusu da Yegâne. Paşanın zekâsına en yakın duran da büyük kızdır. İyi piyano paralar. Pembe Yalı ondan çok Beethoven dinlemiştir. Ama bütün aile piyano tıngırdatıyordur.

Şimdi dinleyin: O zamanlar o ünlü Von Der Goltz Paşanın,

Remzi Paşa adında Çerkez bir yaveri vardır. Kimi kimsesi yoktur ki tam bir çöpsüz üzümdür. Deli Remzi Paşa adıyla ün salmıştır. Ayşegül Hanımı bu adama verirlerse iyi mi? Yalnız Çerkez, İngiliz Sait Paşanın kızını alıyorum diye süvari giysileri içinde dimdik dolaşıyor, afurlar ve tafurlar satıyordur. Düğün gecesi damadı sırmalar, ipekler, ıstufalar, dibaçlar, sündüsler içinde yüzen saray gibi bir odaya alırlar. Kimseye göstermezler. Remzi Paşa öyle öfkeye biner ki içeri girerken ayaklarındaki lastikleri bile çıkarmaz. Vakti saati geldiğinde de dayatır:

- Ben koltuğa girmem.

- Aman Paşam, zaman Paşam.

- Yok girmem.

Yatsıdan sonra Ayşegül'ü karşısına aldığı vakit de Paşa içinin daraldığını duyar gibi olur. Çünkü, laf aramızda, gelin hanımın öyle güzellikle, müzellikle pek alışverişi yoktur. Yalnız, saçlarını çözdüğü vakit kocasının aklı az-buçuk kamaşır. Bu arada Paşanın bakışları gelinin gözleriyle göğsüne rastlayınca odada bir sıcaklık doğuverir. Paşanın keyfi, getirilen kahveyi yudumlarken iyisinden bütünlenir ve bilgiçliğini göstermek yolunda, dünyanın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğu incisini larpadak gelinin önüne atıverir.

Yoo, işte bu olmaz.

Ayşegül Hanım nikâhlısının kendisine burun kıvırmasını umurlamamıştır ama, dünya ile ilgili bir safsatanın başköşeye oturtulmasına ses çıkarmıyacak insanlardan değildir.

Alır kalemi eline. Anlatır, anlatır, anlatır. Son sözcüklerin belini büktüğü vakit bir de ne görsün? Gün açılmamış mı? Doğrusu, Yalnız Çerkez de gökyüzünün zarpadak aydınlanı vermesine pek bozulmuşmuş. Ne var, onu gerçekten anabadula eden dünyanın güneş çevresinde dönmesi olmuş.

Demek isteriz ki, Ayşegül Hanımın bilmediği şey yoktur.

Kim öldü, kim kaldı, kim evlendi, kim rüşvet aldı, kim içini çek-

ti? Bunların topu onun bilgi alanı içindedir. Çerkez Hasan'ın Serasker Avni Paşayı vurmak düşüncesiyle Mithat Paşanın Tavşantaşı'ndaki konağının odasına dalıp da: «Serasker davranma!» demesini öyle bir anlatır ki, dinleyen herkes, olayın geçtiği anda Ayşegül Hanımın da orada bulunduğunu sanır. Sonunda gürbüz bilgi avcısı hanım kocasına Şevket ve Hadi adında iki oğul verir ki bizim Küçük Matmazel'in şimdi işi bu ilk oğulla, Kazanova Şevket'ledir.

Bre hay maşallah, Mütarekenin bir yerinde, bir harıltı, bir gıcıltı, Sare Hanım yalısı üstünde bir gazino açılır. Diyarbakırlı Aptullah Çavuş'un işi. Tombalacı Rusları tutmuş, bir de saz takımı celp etmiştir. Rakılar fıçılarla devriliyordur. Don Juan'ın küçük bir kayığı var: Ecel Beşiği. Kürekte Deli Rıza. Şevket Bey her akşam onunla süzülüp geliyor gazinoya. Sare Hanımın yalısı önünden geçerken de bir sürü beyaz Viktorya gülü -Pembe Yalının bahçesinden koparılmıştır- atıyordur rıhtıma. Ama dedik ya, Sare Hanım rapraplardan. Sıkı duruyor. İçi titriyor, ama renk vermiyor. Annesi de o canım gülleri -hiç yapılır mı bu- tutup tutup denize fırlatıyor.

Bir gün çat kapı.

İranlı bir kız. Şevket'in mektubunu getirmiştir Küçük Matmazel'e. Abdülhak Hamit'in sevgililerine yazdıkları kaç para? Sare bir papatyadır. Şevket gece uykuda bile onu yakasında taşıyor. Ay, aye, ay kızcağızın yüreği kopacak.

Sır sahibi ister saklasın, ister açığa vursun, biz şunu fıslayalım ki Sare mektuba hemen o gün karşılık yapıştırır. Onun yazdıkları da çok Alfred de Musset'dir. Fascination'dan da kimi dizeler sızdırılmıştır. Aman Allah Kazanova Cenapları vartaya uğrar ki bu kadar olur:

- Bu ne kız, bu ne kız!

Artık Şevket'i kimsenin durdurması beklenmemelidir.

Hayhayla oturup, vayvayla kalkıyordur.

Annesine varıp Sare'yi istediğini söyler. Gelgelelim ki Ayşegül Hanım o bestelerde değildir:

- Hiç açma, ben onların dostuyum. Sare daha bacak kadar çocuk. Aklından çıkar onu.

Şevket iki büklüm, süklüm püklüm savuşur gider.

Bu kez babasının kapısını çalar. Ama o da karısının çabasını gütmektedir:

- Hadi oğlum, git işine.

Son umut Aptullah Çavuş. Kazanova onu bir yandan okşayıp, bir yandan sırrına ortak edince Diyarbakırlı'nın yüreği göğsüne sığmaz olur:

Hay bu dertlere nerden çattım? Paşa oğludur, darda kıstırdı, güler yüzlülüğü de, derdi de iyi bastırdı. Yürü çaresiz Aptullah yürü diye söylene söylene doğru Leyla Hanımın huzuruna tenhada varır. Nedir, o da kepenklerini çoktan indirmiştir:

- Aptullah Çavuş, deli diyorlar adama. Gerçek deli. Kız okula gidecek, koleje. Ben vermem kızı o deli dumana.

Şevket Bey bakar ki, bu işi bir düzenle karşılamaktan başka çare yoktur. Hemen kendi kafasına el atar:

- Ya, öyle mi, ben sana bir oyun edeyim de, bakalım kızı verir misin, vermez misin?

Artık mektupların biri geliyor, biri gidiyordur.

Aralıkta bir sakatlık olur.

Mektupları taşıyan kız yakalanır.

Bu kez hacı-hoca, tavandan taba örtülü yaşlı bir hanım bulur Kazanova Cenapları. Sare, denetim altında ise de, yaşlı, içi kurumuş kadından kimseler işkillenmez. Günlerde bir gün, Şevket'tir, bir dileğini kıstırır bir pusulaya:

- Bir kez konuş benimle.

İtfaiye karakolunun karşısında bir bostan vardır.

İki yaralı kuş orda buluşur.

Karşılıklı iki iskemleye oturmuşlardır.

Bir kız, bir erkek.

Şevket'in başında sıfır numara fes. Bileğinde altın saat. Tırnaklar boyalı. Eller minik mi minik.

Bir kız bir erkek. Kızda aşk-maşk yok. Şimdi şu anda yürekceği de gevşemiş ve sölpümüş. Öylece oturuyor.

Şevket kozunu öne sürüyor: kendisini kaçıracaktır.

Haa? Evet, olabilir. Ama bunun da koşulları vardır. Sare onları sıralıyor:

- Uzun ökçe alacak mısın bana?

- Vallahi, billahi.

- Nikâh kıyacak mısın?

- Vallahi, billahi.

- Beni okutacak mısın?

- Vallahi, billahi.

Gönlüm istemiyerek söylüyorum, sonunda akşam bastırır. Sare eve döner. Bostanda Don Juan'la buluştuğu haberi de kapının altından süzülüp içeri girer. Leyla Hanım deliye dönmüştür. İşin eskisini de, olup gittisini de sezmesi, bilip çıkarması zor olmamıştır. Hemen oracıkta başına bir ağrı saplanıp Nono Bey'e koşar. Nono Bey -onun kim olduğu da zamanı geldiğinde açıklanacaktır- o yıllarda 27-28 yaşlarında, çiçeği ve öfkesi burnunda bir delikanlıdır. Hemen kuşanır ve dünyayı Sare'nin başına tenk etmek için yalıda görünür. Leyla Hanım yolda: «Tanrı yolunda cihada» diye çığlıklar da atmıştır.

Biz bu olayları dakikası dakikasına anlatmıyoruz. Ama bütün bu söylediklerimiz bir bir olmuştur.

- Sen ne zaman büyüdün de cihan pehlivanı kesildin? diyerek Nono Bey, Sare'nin üstüne varmış ve belinden çıkardığı kayışla onu dövmeye başlamıştır.

Ey benim gözyaşlarım yine nerelere saklandınız? Gelin, gelin

de Nono Bey falakacıbaşısının kalbini yumuşatıp Küçük Matmazel'i elinden kurtaralım. Ne ki Nono Bey, önüne, ardına, yanına, yöresine durmadan akın tazeliyordur. Hızını alıncaya değin küçük sevdalının kemikleri birbirine geçer.

Bostandaki buluşmada Sare: «Düşüneyim, sonra karşılık veririm,» demiştir. Bu ölüm-kalım savaşından sonra haberi uçurur:

- Beni öldürüyorlar. Kaçırsın beni. Yarın kaçırsın.

Kazanova, aferin o da sıkı durdu, der ki:

- Yalının önünden geçeceğim. Yakamda kırmızı gül görürsen Cami Sokağına gel.

Şevket geçer. Göğsünde kırmızı gül. Oldu. Küçük Matmazel evden çıkar. Daha önce, annesinin çekmesini -annesini sevmiyordur artık- kırar. Altın bilezikler, tahviller. Hiçbirine dokunmaz, yalnız nüfus kâğıdını alır. Kendisinin bir jarse çarşafı vardır, onu içine giyer. Üstüne de yün maşlahını çeker. Yalnız Gabrielle yengesinin uzun çorapları ile yüksek ökçeli iskarpinlerini de yürütmüştür. Yengesinin büyük kızı Leyla -sonradan İpekçiler soyadı ile Galatasaray'da Fransızca öğretmenliği yapacaktır- sır ortağıdır. Ona olduğu gibi açılır:

- Ben Le Beau Monsier'ye kaçıyorum. Sen yukarda annemi oyala.

Cami Sokağındaki bir evde Çerkez bir kadınla Deli Rıza, Küçük Matmazeli bekliyordur. Kadın onu görünce şapalaklaşır:

- Ayol bu çok minik.

Kıyıda bir Rum kayıkçı alestadadır.

Sare'yi getirip kayığa bindirirler.

Pembe Yalının önünden geçiyorlardır ki Ayşegül Hanım, akrabadan Tevfik Beye şöyle laflar doğrar:

- Bu deli Şevket kız kaçıracakmış. Başımın etini yiyor.

- Kaçtı bile bak kayığa.

- Aaaa, kız gitti.

Kızı, Sultan Reşat'ın ikinci haznedarı Keresteci İbrahim Beyin Fındıklı'daki evine götürürler. Le Beau Monsieur gidip geliyordur. Ama kızı ona göstermiyorlardır. İki genç ancak, tık-tık, tıkatık, sopa ile haberleşiyorlardır. Kızın babasına haber salınır.

- Ben kızı Leyla Hanıma bıraktım, karışmam.

karşılığı gelir. Sare'nin ise içi-dışı, günü-gündüzü pişmanlık gözyaşları içinde yüzüyordur:

- Ben ne halt ettim?

Kazanova bakar ki kırk kirpinin derisi, dikenlerin irisi ile sarıp sarmalanmanın sonu yoktur, yeniden kendi gücüne sığınır. Eve imamı çağırtır. Mahalle bekçisi de gelir. O gün kurban bayramıdır. Dışarda da davullar gümbür mü gümbür. Sare saçlarını açıp sallandırmıştır ki nikâhı kıyılır.

Bunlar burada dertlerini savıp saatlerini mutlulukla geçire dursunlar o gece rap.aplar -teyzeler çokluktadır- Pembe Yalıyı basar. Remzi Paşa karşılarında:

- Ayıptır Efendiler, bu Çerkez usulü. Böyledir bu. Kız kaçar. Biz sağlam bir aileyiz. Kızın nikâh olduğunu da duyduk. Artık bundan sonra yapılacak bir şey yok.

El sıkışılır. Şerbetler, kahveler içilir. Rapraplar öfkelerden teker meker aşağı iner. Kuzguncuk âşıkları da, yeniden düğün dernek kurulup çalgılar, çengilerle evlenirler.

Bu düğüne bir piyano çeşnisi katabilmek için burada Santuri Ethem Efendi'ye de Hacı Kirami Efendi'nin -ikinci beste devri kebir- bir Kürdilihicazkârını çektireceğiz.

Bunu biraz da, öbür bölümlerde parlatacağımız Elmas Boğaziçi'nin mehtabiyelerine bir başlangıç olsun diye yapıyoruz.

Ethem Efendi cümbüşlere kattığı bal-bademlerle ünlüdür.

Bunun için ilkin hüseyni, acem, gerdaniye, muhayyer, tiz kürdi gösterecek, sonra yine muhayyere el atıp acem, hisar ve nevada kalacaktır. Daha sonra da acem, gerdaniye, sümbüle gösterip ger-

daniye, acem, hisar, neva, çargâh, kürdi, zirgule, rast, pest acem ve rastta dolaşacaktır. En son da, bunları unutmayın mehtabiyeler başladığında işinize yarayacaktır, yine zingule göstererek rastta demir bırakacaktır:

Sanmayın maziyi der hatır ederken ağlarım
Sevmeyi sevmem demem ancak severken ağlarım.
Ta dir ten tel lel le te tendir na yel lel
Le le le le le lel li vay

SERGÜZEŞT-İ NONO BEY

Ham, gam, hem.

Gözün kapa gel, özün aç gel, bu anlatacaklarımız Nono Bey'in tılsımlı öyküsüdür.

Masanın üstünde Elventi Kuzguncuki'nin bir fotografisi vardır ki Salahattin-i Eyyubi kuşağındandır. Üstüne de bir muska yazılmıştır. Biz buna akrostiş deriz. Üç sözcükten oluşur: ham, gam, hem. Gerisi tamtakır, kurubakırdır. Ham, sevgi terazisini gösterir ki sevgilinin yüreği açık -Doktor Barnard onun kalbini yarmış, sonra dikmeyi unutmuştur-, çorabı da kaçıktır. Hem ise iki yüreğe nışandır. Birinin içinde kaf harfi - sevgilinin kalp temizliğini gösterir -, öbüründe de nun harfi -Nono Beyin adıdır- zıngıldar. Gam, günlerin, saatlerin aman zamanla geçmiyeceği, onun mecnunluk sahrasının aşkla kükreyen aslanına yürek yağı olduğu anlamınadır.

Ama biz Nono Beyin kim olduğunu küttedek açığa vurmayalım da bir kez daha Babanakkaş Yokuşu'nun ipini çekelim. Bakalım, gizli menekşe açarsa, bu kez de nasıl açar?

İsmail Paşa köşkünü solda bırakıp sağa döner dönmez sağ kolda Marko Paşa Konağı ile burun buruna gelinir. Burası dört katlı kunt bir yapıdır ki duvarları 70-80 cm. kalınlığındadır.

Tarihin adı bunları anlatırsak çıkar. Marko Paşa Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Müdürüdür. Herkes içindeki ve dışındaki ayıba çare bulmak için ona koşar. Paşa ise, dertliyi uzun uzun dinledikten

sonra:

- Anladık, anladık ama ne?

sözleriyle bezirgânlık bilimi gösterir. Çokları bu tepeden inmeden sonra, şaşkın şapalak, oradan sıvışırsa da kimi piyasa finoları Paşaya asıldıkça asılırlar. İşte o zaman, zihni bozulan Paşa da, bu yapışkanların elinden kurtulmak için Başkâtip Muhtar Efendi'yi - Doktor Celal Muhtar ile Akil Muhtar'ın babası- çağırtır. Ona kimsenin duymayacağı bir biçimde şunları gırgırlar:

- Canım Efendi, yaz buna bir sudan kalafat.

Paşa Rumyozdur. Gerçek adı da Apostol Marko. Sırtında açık yakalı bir general ceketi vardır ki Gary Cooper Kahraman Çavuş filminde o ceketi kullanmıştır. Pampin Efendi'nin başında da Aziziye fes. Belde kılıç, elde şemsiye. Çok zeki, çok tilki. Çalınıp çalınmadığını anlamak için boyuna paracıklarını sayar. Geçmişte kalan yıllarına kimsenin el sürmiyeceğini bildiğinden de onların toplamacasına yanaşmaz. Ölümü 1889 yılında Kıbrıslı Mehmet Paşanın ilk sadrazamlığındadır. Konakta kuşpalazı salgını belirmiş, eşini ve yedi çocuğunu silip süpürmüştür. Kendi ömrü ve alın yazısının yitmesi de bu yelpir yelpir uçuşan acılar yüzündendir.

Mirasçılar konağı satmak isterlerse de satamazlar. Bir söylenti çıkmıştır, konak uğursuz diye. Sözde alan ölüyordur. Daha uzundur bu öykü, söz uzamasın diye kısa tutuyoruz. Derken ortaya Selami Bey atılır. Hazret, Sare Hanımın teyzesi Adeviye Hanımın ikinci kocasıdır. Birincisinin aklı ürkekse, bununkisi de titrektir. Yanınıza 95 evet almadan karşısına çıkamazsınız. Selami Bey, Marko Paşanın koskoca konağını bin liraya, tapulu olarak alır. Ama kendine değil, Süleyman Şefik Paşaya. Paşa, 1919 yılında Harbiye Nazırlığında bulunmuş ve Kuvayi Milliyecilerin Anadolu'da ezelenmesine büyük hayınlıklar göstermiş biridir. Millicilere karşı Halife ordusunu İzmit'te örgütleyen de odur. Ne var, bu işi Yavuz zırhlısından yapmaya çalışmış, karaya çıkmayı göze alamamıştır. Özün özü şudur ki Paşa, su katılmamış yüzelliliklerden-

dir.

Buraya bir ara söz de atalım ki Süleyman Şefik Paşanın şöhret ve şanla başını nerelere vurduğunun resmi de çekilsin. Hazret, Konya Valisi Derviş Ali Kemali Paşanın oğludur. Nazırlığı sırasında Sadrazam Ferit Paşa onun tavını kabartmak düşüncesiyle, kendisine yaver-i ekrem ünvanının verilmesi için elinden geleni esirgemez. O sıralar yaver-i ekrem'lik Ahmet İzzet Paşanın üstündedir. Bir de var ki bu ünvan bir kişiden başkasına verilmiyordur. Padişah, bu durumu öne sürerek, Sadrazam'ın önerisini geri çevirirse de Ferit Paşa kimi oldubittilerle -bu arada yaver-i ekrem'lik sınırı da bir padişah buyruğu ile genişletilmiştir- Süleyman Şefik Paşanın onu elde etmesini sağlar.

İşlerin yürütülmesi sırasında Sadrazamın şavulladığı bir söz vardır ki onu da beyazcamda yansıtmamız pek şıngırlı olacaktır:

- Bu Arnavut Eşkiyası (Ahmet İzzet Paşa) gece-gündüz fesatlıklarla düşüp kalktığı halde yaver-i ekrem ünvanını aldıktan kelli, bu adam (Süleyman Şefik Paşa) bunca çaba gösterdiği ve kendisi bir vali oğlu olduğu halde neden almasın?

Süleyman Şefik Paşa, Babanakkaş'taki konağa ilkin ilk karısı Hatçe Hanımı taşır. İkinci karısı Vedat Hanımın orada afikesmesi ise daha sonradır. Yaverler yaveri, Vedat Hanımı, Halep'te iken almıştır. Vedat Hanım da kocasına Rabia, Belkıs, Sahamettin ve Perizat adında dört çocuk yapar. Aile zamanla Babanakkaş'taki konağı kiraya vererek, yine Yokuştaki küçük bir eve taşınır. Daha sonra da Arnavutköy'leri Bebek'leri dolaşırlar. Sonunda yine Kuzguncuk'a dönüp bu kez postu bir yalıya sererler.

Yaver Paşa yüzelliliklere karışınca, Arabistan'a gitmiş, İbnissuud'a sığınmıştır. Onu daha önceleri güney-doğuda iken tanımıştır. Selami Bey'le canciğerliği de oralardan -Selami Beyin Kut'ül Amare'de mutasarrıflığı vardır- başlar. İbnissuud, Paşaya büyük yakınlıklar göstermiş, Paşa da bundan yüz bularak ailesini Cid-

de'ye aldırmıştır.

Yüzelliliklerin bağışlanmasından sonra Paşa da İstanbul'a koşar. Bu kez -artık ilikten de düşmüştür- ilk karısının evine yerleşir. Ölümü de onun yamacında olur.

Üçler, yediler, kırklar bize çıtlatmışlardır ki Marko Paşa konağının* üstünde de Beylikçiyan'ın evi vardır. Evin bir kesiminde, -çünkü o da bir lenduhadır- Mazlum Paşa oturur. O da çağın vükelası. Yani, Boğaziçi dediğin vükela tarlası. Beylikçiyan'ın iki de kızı var. Vartenik ve Satenik. Bir gün Hüsnü Paşa, Yokuşun yukarsında oturan Damat Şerif Paşaya giderken, Beylikçiyan'ın evinin önünde, kızlarına raslar. «Matmazeller» diyerek onları selamlar. Matmazeller de Hüsnü Paşayı içeri çekerek kahve pişirirler. Kahveler içilirken, Mazlum Paşa da ortaya çıkar. Daha başka bir şey de yapar. Laf arasında şöyle bir söz uzatır:

- Burada boş bir kesim var. Onu niçin tutmuyorsunuz?

1894 yılıdır. Yokuşun başındaki köşkün yerinde daha yeller esmiyordur. Mazlum Paşanın uyarısı hemen söz kesmesine yeter. Ertesi günden de tezi yok, hemen eve taşınır.

Nono Bey** de 1910 yılında orada dünyaya gelir. Deprem yılıdır o. Depremde *Nono Bey* 40 günlüktür. O gün hamamlarda yıkanmakta olan İstanbullularla tellaklar sokaklara birer peştemalla çıplak olarak fırlamışlardır.

Artık sanırım Nono Beyin kim olduğu da anlaşılmıştır. Bunu açıkladık, çünkü Nono Beyin serüvenlerini sergileme saati de yaklaşmaktadır. Ne ki, Hüsnü Paşayı Beylikçiyan'ın konağında bırakıp biz yine Yokuşu tırmanalım. Üstte Vali Reşit Paşa'nın eşi Zümrüt Hanımın evi. Daha üstte, Birinci Dünya Savaşı zenginlerinden Sadık Beyin Çinili Köşk'ü. Hazret «Değirmenci Sadık Bey» diye ünlenmiştir. Paşalimanı'nda un değirmeni vardır. Pembe Yalı'nın

---

* Bu konak şimdiler ilkokuldur.

** Nono, *sağdıç* anlamına gelir.

ordaki Çukur Yalıların bir bölüğü de onundur. Sadık Bey bodur mu bodur. Ama yine de yüz işportası yerli yerinde. Kadıngözlülüğü, paragözlülüğü ile yanbaş durur. Boyuna Beyoğlu'na fırlayıp sarhoş kaşığı karılarla cehennemin finnarına heyamolalar çeker. Gelgelelim, eşi Emine Muzaffer Hanımın bir dediğini iki etmez. Ona Sultan Hamit'in Başkâtibi Kara Tahsin Paşanın bütün cevherlerini almıştır ki konu komşunun ciğerlerini ağızlarına getirmiştir. Hani, karısı da gönül insanıdır. Kimsenin kürkünü yıkmaz. Yani Darülmuallimat'ı bitirmiştir. Bu yüzden cevherlerini de yanından hiç ayırmaz. Misafirliğe bile gitse, onları, bir kutu içinde, beraberinde götürür. Leman Hanım adında bir sıkıfıkısı vardır ki, o da yanında olur hep. Gittikleri evlerde, soyunup döküneceğiz, diye bir odaya girerler. Emine Muzaffer orada cevherlerini takıp takıştırdıktan sonra insan yüzüne çıkar. Dönüşte de aynı odada, cevherler yerli yerine yerleştirilir.

Ey okur, şıngır-mıngırlar nerde kaldı, dersen, var var, burada da iki pay kaymaklı bir öykü var. Çünkü Emine Muzaffer, Cemil Molla'nın kızı Halet Hanımın düğününe gidecek, Gidecek ama nasıl? Mayışık ve mıymık entarilerini giyecekse hiç gitmesin daha iyi. Ne yapacağız, öykümüzü bırakıp Emine Muzaffer Hanımı mı donatacağız? Cemil Molla'nın küçük kızı Mehire Hanıma bin teşekkür ki savaş zenginin hanımını yerden kaldırmış, Terzi Efiyeni'ye götürmüştür. O da, orada ilkin eskiden öğretmenlik yaptığını fıslamış, sonra da Efiyeni'nin kambur-zambur ellerine baktığını görünce:

- Bu eller bilim yolunda çürüdü.

açıklamasını yapıştırmak zorunda kalmıştır. Sözün kestirmesi ölçüler alınmış, modeller seçilmiştir. Muallime Hanım çıkarken terziye şu tembihi de geçer:

- Bana bak Madama, öyle bir elbise dikeceksin ki düğün, geline değil bana bakacak.

Gerçekten Efiyeni, sanatını öyle bir döktürür ki giysiyi gören-

ler: «İşte dünyanın sonu budur,» derler.

Emine Muzaffer'in saçları simsiyahtır. Leman Hanım der ki:

- Hiç düğüne siyah saçla gidilir mi?

- Ya ne yapacağım?

- Sarıya boyayacaksın.

Muallime Hanım önde, Leman zittiriği arkada, Beyoğlu'ndaki Bonmarşe'nin yolu tutulur. Kırmızı mukavva kutuda, çifte şişede, biri açık renk, öbürü koyu ve gudubet kokulu bir boya, avuç dolusu paralar dökülerek, alınır. Mahmutpaşa Yokuşunda dükkânı bulunan Tekgöz Agob'un çeyreğe sattığı boya da budur ama, burası Mahmutpaşa değil Perapaşa'dır.

İlacın tanımı da içinde. İki kadın eve gelirler. Bir hamam yaparlar. Leman Hanım'ın çamaşırdan ağarmış elleri bir yandan, Emine Muzaffer'in bilim yolunda eprimiş elleri bir yandan, iki şişenin içindeki suyu Muallime Eskisi'nin başına boşaltırlar. Bir saat durduktan sonra yine kurna başına gelirler. O ne, a a a, sularla birlikte bizim imrenik hanımın saçları da akıp gitmiyor mu? Başta tek tel kalmaz: kel.

Vah onlara, vahlar onlara, Emine Muzaffer şimdi ne yapacak? Arada düğün de var. Mehire Hanım yeniden imdat vaveylalarına yetişir:

- Ben çaresine bakarım.

Giderler yine Beyoğlu'na. Bu kez işleri Berber Merkom'ladır. Parayı gösterip bir peruka alırlar. Düğün günü de Muallime Hanımın başına güzelce geçirirler. Emine Muzaffer de onun üstüne bütün cevherlerini, tacını macını kondurur. Düğüne gelen bütün yahni yanak karılar başını dikizlemiyorlarsa, tırandaz mı tırandaz entariyi topa tutuyorlardır. Hoş, bütün bunlar, eşyaların doğal düzeni içinde Halet Hanımın fırınlanmış çalımını gölgeleyecek güçte değildir. O, yeryüzüne inmiş, çıkmış kadınların en görkemlisi. Billie Dow gibi güzeller güzeli. Molla'nın bütün zekâsını da

hıp diye almış. Yalnız dişleri Osmanlı Hazinesi gibi bombozuk. Seksen yaşındaki bir kadının ağzı sanki.

Gelin üzerine bu bilgiyi verdik ya, şimdi düğünümüze bakalım. Halet Hanımı bugün İsmail Paşanın oğluyla evlendiriyorlar. Damat oldukça curcunalı. Çenesinin üstünde bir ben var ki bütün hoppala beylerin iliğini kurutur. Halet Hanımı yere baktıracağız ama söyleyelim, daha önce Hasip Paşanın -ki onun yalısı da Beylerbeyi'nde olup son yıllarda yanacaktır- yeğeni ile evli durmuştur. Gönül uyuşmazlığı yüzünden ayrılmışlardır. Bu kez Dişçi Sami Günzberg, Halet Hanımı yeni güveye hazırlamak için, ağzındaki bütün dişleri sökmüş, alta, üste protez döşemiştir. Zifaf odasında güveyle yalnız kaldığı vakit kaşarlanmış gelin bütün ağır silahlarını ortaya döker: kocasının karşısına çırçıplak çıkar. Aman Allahım, o ne kaş, o ne göz, o ne boy, o ne pos. Damadın gözleri kamaşır ki sabahın geldiğini sanır. Halet Hanım:

- Bunlar benim.

der ve durur. Sonra ağzından takma dişlerini çıkarıp konsolun üzerine bırakır:

- Bunlar benim değil, sonradan başıma kakma.

Doğru konuşup doğru yatan anlatıcılar anlatmışlardır ki, düğüne Saray Bandosu gelmiş ve çok şadımanlık türetmiştir. Cemil Molla kızına bir de ev donatmıştır. Gran-mastorlara yakışır. Eşyalar tüm Lui Kenz. Tavanların işlemesi bile Hereke halısı.

Bunlar bir kez yazılıyordur, bir daha yazılmaz. Onları Salâh Birsel'den başka yazacak da yoktur. Bütün yazarlar çekti gitti. Bir o varsa, bir de Tuzsuz Deli Mithat'la Sarhoş Rasim ve Paşazade Sermet vardır.

Cemil Molla'nın Adnan ve Feyyaz adında iki de oğlu sayılmıştır. Ramazanlarda Molla hastalanırsa Uryanizade mescitinde kılınan teravinin imamlığı Adnan'a geçer. Caminin kadınlar bölümünü tahta bir kafes ayırıyordur. Kuzguncuk hatunlarnn topu da ordadır. O çağda ne kadar güzel kadın varsa, artık kitabımızın sonu-

na da yaklaştığımıza göre açığa vuralım, Kuzuncuk'tadır. Bağdat bilezikleri, Bağdat maşlahları. Bütün kadınlar takıp takıştırır, namaza öyle gelirler. Görenler söylemiştir ki Adnan Bey'in tavrı padişah tavrıdır. Babası Atkinson sürünürse, O Fougère Royale'e yatar. Çapkın mı çapkındır. Namaz kılarken, olacak iş değil, gözü yukardadır. Kadınlar da kıkır kıkır üzerinedir:

- Vay çapkın bize bakıyor.

Cemil Molla'nın küçük oğlu Feyyaz da tahta perdenin öbür yakasında. Erkekler kesiminde. Kadınlar arasında kim var dersiniz? Bizim Sare Hanım. O da öyle bir yerde ki, Feyyaz'ın bütün söyledikleri kulağında. Feyyaz kendi ailesinin kibarlığını şakkışefe ediyordur. Sare Hanım mı altta kalacak? O da anasının, babasının soyluluğunu sürer öne.

Birden ne olsun beğenirsiniz? Tahta perde gümbür mümbür yerde değil mi? Bir çığlık, bir kargaşa. Haydaaa... Adnan Bey yukarı fırlar. Yaralananlar var mı, yok mu anlayacaktır. Bu arada kendi yöntemini işletmeyi de savsaklamaz. Geçici de olsa birtakım mutluluklar devşirir.

Ham, gam, hem.

Tahta perdeyi yıkan Feyyaz'ın ta kendisidir. Bu iş için ağbeyinden bir mecidiye almıştır. Birkaç gün sonra, serüvenin içyüzünü Küçük Matmazel'e açıklamaktan çekinmez:

- Senin baban paşaymış, müritmiş bana ne? Ben ağbeyimden alacağım paraya bakıyordum.

Bu öykünün tılsımı denenmiştir.

Adnan Bey kumraldır. Karanfil bıyıklıdır. Boy ibresi ortayı gösterir. Karaköy'de, Tünel'in orda, Lacivert Han'da avukattır.

Ey tarih, o handa bir yaşayan yok mu?

Gelsin de Adnan Beyin yazıhanesindeki o renkli havuzu, o renkli ampuller bize anlatsın.

Bu arada Adnan Beyin: «Sen benim havuzu gördün mü?» kan-

dırmacası karşısında merakı kalkıp Lacivert Hanın merdivenlerini tırmanan soydan, soptan hanımefendiler de -dünyanın değişmez yasası budur- o günleri çığırıp söylesinler.

Onlar bunu yapmazsa, hiç değilse Linda çıtı pıtısı, Nakkaştepe'deki köşkü -Molla'nın ordaki dört köşkünden biridir bu- dile getirsin.

Kadınlardan birinin sırtında parça samur, öbürünkinde kubur samur varsa, üçüncüsünde sırt samur aleyk alıp aleyk veriyordur.

Nah sana guguk, bu işleri gerçekte örgütleyen Linda kuyruklu yıldızıdır. Beyaz Rus'tur. Kuzguncuk vapur iskelesinin orda bir yalıda oturur. Kocasının işi Ankara ile olduğundan, çokluk evde kaynanasıyladır. Karlos adında bir köpeği de vardır ki, önceden hesaba almak gerekir. Linda sorar:

- Bu akşam örgütü harekete geçirelim mi?

- Geçirelim.

Feyyaz:

- Bak Linda, bu akşam kimseye söz vermeyeceksin. Benimle kuzu kuzu oturacaksın. Ya da hiç gelme.

Akşam, selam kavisleriyle bastırır.

İki örgütçü Nakkaştepe'deki köşkte buluşup midelerini ateşlemeye başlarlar. Biraz sonra tak tak kapı. O da kim? Kim olacak taze tutulmuş hamsi gibi kıpır kıpır Nono Bey. İyi bildiniz, Nono Bey yavaş yavaş sahneye çıkmaktadır. Elinde bir şişe şarap, dört de elma ile antresini yapar. Tak tak, bu kez Kuzguncuk'un pırpırı delikanlılarından Mukbil. Onun da elinde bir binlik, dört elma. Takatak tak. Kuzguncuk'ta bir Kıbrıslı var. Bu kez de o. Tak tak. Kapının her açılışında elinde bir şişe ve bir kilo elma ile bir Mısır Sultanı dalıyordur. Linda tüm Kuzguncuk'u oraya çağırmıştır.

Feyyaz-Nono Bey-Mukbil üçlüsü bu ipi açık balodan hoşlanmamışlardır. Linda'yı aldıkları gibi hop, pencereden dışarı. Gel-

gelelim ki Linda görgüsüzü atlar atlamaz kendisini foseptik çukurunun içinde bulmuştur. Boğazına değin pisliğe saplanır. Bu durum üç ahbap çavuşun üstündeki yürek yarıklığını artırır. Ama Linda'yı bu durumda evine gönderemezler. Onu köşkün altında soğuk suya tutarlar. Hem yıkıyorlar, hem de kızgınlıklarından, gereken yerlere şaplaklar indiriyorlardır. Bilmem öykünün burasında zemheri akşamlarından birinde olduğumuzu da söylemeli miyiz? Çıtpıtı Hatun yalıya gelir ki, Şafii köpeğinin titremesi kaç para?

Salâh Bey bir lisan-ı Arabi müntesibi olmadığından buraya açık bir Türkçe ile şunu da kıstıralım ki vaktin birinde, işte tam o vakit örgütçüler, Adnan Beyin köşkünü çatır çatır yakarlar. Boş bir şişenin ağzına yerleştirdikleri mumu söndürmeden bırakmışlardır. Mum da devrilince zebani kılıklı ateş bütün köşkü kül etmiştir.

Yuf kaytarıcıların başına ki Feyyaz okumamıştır. Cemil Molla'nın bütün çabaları tantuna gitmiştir. Ama Feyyaz'ın on parmağında on marifet vardır. Bir kez, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın evine bir kalorifer döşenmiştir ki bağlantıları ters yaptığından, ocak yanınca, çatapat-pat çat, evi gürültüler boğmuştur. Hayriye Hanım da, -kulağı biraz ağır işitir- şöyle demiştir:

- Nedir, bu zamansız öten ağustosböcekleri?

Ham, gam, hem.

Saat çaldı. Nono Bey sahnedeki yerini almak için, babahindi gibi guluklanıp merdivenleri çıkıyor.

Biz de yazımızın başına dönelim ki saçlarımıza toplam çekelim.

Masanın üstündeki fotografinin iki ayağı arasında bir kesik kelle ile bir anahtar yatmaktadır. Kesik kelle deli çıplak Rudolphe Valantino'dur. Ne ki, bir saçlı Ferhat Beyin, bir Evlenti Kuzgunucuki'nin -o da an azayı edebiyat Beşir Fuat Beydir ki onun da sergüzeşti başka bir kitabımızda bol kantaşı ve bol gözyaşı ile anlatıla-

caktır-, bir Zaloğlu Rüstem'in suratı da az-çok budur.

Anahtar ise, murat köşkünün kapısını açmak içindir. Yalnız, Nono Beyin daha önce ateşin üstüne basması ve üç «Aman yandım, seninim senin hu» süresince ateş üstünde yürümesi gerekir. Yani burada gam, hem vardır, hem yoktur. Aşk belasının yaptığı iyliği başa kakmayan on parmağı hem vardır, hem yoktur. Anahtarın altında ise Nono Beyin künyesi yazılıdır.

Künyedir ki:

Nono Beyin adı Muhsin'dir.

Babası Hüseyin Hüsnü Paşa ise, anası Hayriye Hanımdır ve ikisinin de adı öbür bölümlerde ve de bu bölümde bir sürü kalabalık arasında geçmiştir.

Aman bu kalabalıklar da çok çabuk yitiyor. Bizim bu anlattığımız insanları, zamanları cebinize indirmeyecek, sokakları katlayıp kaldırmayacak olursanız, bir daha onları hiçbir yerde bulamazsınız.

Ey okur, burada bize düşen şey bir de Sare Hanım, Nono Beyin pasaportunu ne biçim verdi , onu size göstermektir:

- Hüseyin Hüsnü Paşa eniştem çok yakışıklı adam. Endamına baksanıza, selvi gibi. Teyzem de çok güzel. Şu iri lacivert gözlere bakın. Nono Bey mahallenin en şehlevent Don Juan'ı. Ona âşık olmayan kadın yok. Ama onun gözleri çöpluklerde. Sonunda Hayriye Hanım derler bir akrabasıyla evlendi. Hayriye Hanım ona bir yemekler, bir yemekler yaptı. Nono Bey kalbinden hastalanıp Sigorta hastanesine yattı. Ben ağlıyorum. Burada, Kuzguncuk'ta bir Fazıl var. Tunalı Fazıl. Onunla hastaneye gittim. Nono Bey yatakta. Yanında da bir hemşire. Ateşine bakacak. Nono Bey kulağını hemşirenin göğsüne uydurmuş kaşınıyor. Hastaneden çıkarken Fazıl dedi ki: «Bu adamın öleceği filan yok, bu, kız sıkıştırıyor.»

Bundan sonraki tümceyi lütfen okumayın, Nono Bey o hastalıktan sonra daha 10 yıl yaşadı desek iyi mi?

Beyimiz, Fransa'da, Nancy'de tarım okulunu birincilikle bitir-

miştir. Ama enişte Rahmi Beyin -ablası Nimet Hanımın kocası- İzmir dolaylarındaki çiftliğine tarım uzmanı olarak gelince, bu gibi işlerin adamı olmadığı meydana çıkar. Bütün gün vaktini İzmir'de, Kordon'da, Şehir Kulübünde geçiriyordur. Ressam İhap Hulusi'nin onu kıstırıp Kulüp rakısı etiketi için yüzünün planını çıkartması da -şişenin üstündeki öbür resim de Sait Çelebi'dir- burada olur.

Nono Beyin şeker pembesi bir bahtsızlığı da çalışmaya hiç yanaşmamasıdır. Annesinden para alır, ablasından para alır. Ama marangozlukta üstüne yoktur. Bir de flavta çalar ki, onun çalışına bizim anlatmamız kısa düşer. Sesi de Tino Rossi. *Un peu d'amour*'u her söyleyişinde kızların şekeri artar.

Cemil Molla'nın bir muşu var. Bu, Nono Beyin elinde salapuryaya dönüşür. Adı da Hammal. Hammal aşağı, Hammal yukarı. Gündüzleri İstanbul'a yük götürür, yük getirir. Yazın, ay ışıklı gecelerde de, deniz safasına çıkılır. Bütün Kuzguncuk salapuryaya üşüşür. Kaptanlık Nono Beyde. Adnan Bey de çokluk muşun kıçında namaza durur. Hammal'ın bir mazot motoru vardır, çatır da pat pat, Boğaz'ı fışkırışlar, haykırışlar delik deşik eder. Ay ışığı çeşitlemesine Amerika karaları (zenciler) Musa'lar da katılır. Bunlar 150 kişilik bir Amerikalı Müslüman topluluğudur ki Mütareke yıllarında Osmanlı Padişahının, dolayısıyle de Halifenin kanadı altına sığınmak için taa öbür dünyadan İstanbul'a gelmişler, Sultan Vahdettin bunlara yüz vermeyince de Yenicami basamaklarında sersefil olmuşlardır.

Musa'ların Kuzguncuk'ta görünmeleri onlara acıma musluklarını açan Cemil Molla yüzü suyunadır. Molla, onlara boş duran köşklerinden birini de vermiş, tarım yapmaları için de bağ-bahçe göstermiştir. Karaların aralarında Musa adında altı yaşında bir çocuk da vardır ki ilk öğrenimini Kuzguncuk'ta yapacak ve göçmenlerin Musa'lar diye anılmasına yol açacaktır. Rıza ve Mehmet de onun gibi çocuk yaşta gelenlerdendir. Bunlar kan akımının hızlan-

dığı yaşlara erişince Molla Bey -1930'dan sonraki yıllardayız artık, öykümüzün adı da Zenci Şarkıları'na dönüşmüştür- Handan adındaki Habeş cariyesini Rıza'ya verir. O da Handan'ı ve kendisine yaptığı çocuğu sırtlanarak Amerika yolunu tutar. Ne ki, yavrucağız yolda ölür.

Daha sonraları, Musa da Amerika yolcusu olur. Bir süre sonra yine gelip, buradan Perihan adında bir Türk kızı alacaktır. Aynı şeyi Rıza, Amerika'da karısı kanserden bitince yapar, Ey Türk, yaşamının bir vaktinde New York'a gitmişşen Musa seni limanda Türk bayraklarıyla karşılamıştır. Çünkü Musa yıllardan beri Türkleri New York limanında bekler. Onun orada olmadığı zaman bile uzakta, yalnız Türklerin görebildiği bir ışık yanar, bu Musa'nın yüreğindeki ışıktır.

Dönelim biz yine kendi memleketimize.

Karalardan biri, Hammal'da ağız mızıkası çalarsa Musa da zenci şarkıları söyler. En çok ırlattığı şarkı da Paul Robeson'un «Old Man River»ıdır. Musa'nın salapuryada görünmesi de bir spor fanilasıyladır. Fanilanın üstünde de bir Amerikan eltopu takımının adı yazılı: Blue Jays. Sinema yönetmeni Martin Ritt'in Great White Hope (Büyük Beyaz Umut) filmini seyredenler bu formaların orada da hazırbaş olduğunu görmüşlerdir. Gerçi kurdela, John Arthur Johnson adındaki ilk renkli dünya şampiyonunun yaşamöyküsüdür ama sekansın birine Blue Jays formaları da sıkıştırılmıştır.

Olayları dengede tutabilmek için buraya Nono Beyin «Sev sen beni, sevdim seni» şarkısını da boca etmemiz gerekir. Ama yapmayacağız. Öyle davranmış olsak, Nono Bey de bir sürü Fransızca sözcüğün belini bükmüş olur:

Si l'aventure est venue aujourd'hui
Tu m'aimes
Moi, je t'aime
Si demain l'aventure est finie.

Biz burada, Tanrı günahlarımızı bağışlasın, dünyanın kımıltısına, ya da kımıltısızlığına bel bağlamanın dokuncalı bir bilim olduğunu söyleyen, 1810 yılında fevt olmuş, Magrib bilginlerinden Kintavi Muhtar Efendi gibi, bir kenarda suya sabuna dokunmadan duran, bu yüzden de bütün sokak köpeklerini hırlatan Yoksul Salâh Birsel'in Üsküdar üzerine cilaladığı bir şiiri okurlarımızın ayak dibine fırlatacağız.

Böylece hem Kuzguncuk'u, hem de Üsküdar'ı anlatmış olacağız ki, bunu sulu zırtlak işler çeviren her insan yapamaz. Yaparsa benbenlik bozuk düşüncesine kapılır. Hoş Salâh Birsel'in şiiri de Üsküdar üzerine mi, yoksa Pakistan üzerine mi, o da pek belli değildir ya... Kaldı ki şiirin adı da «Pakistan» dır.

İyi haber alan kaynaklara bakılırsa, şairimiz bu şiiri daha çok, bir konuyu dile getirmek için hemen destana sarılan ulu şairlerimize küçük bir ders olsun diye yazmıştır. Yani şiir, küçük bir şiirin, destandan daha semiz ve daha domuz olabileceğini anlatmak yolunda kesilmiştir.

Burada bir de: «Bu şiire ne gerek vardı?» diye soracaklar çıkacaktır. Onlara da karşılığımız şudur: Bu kitabın başı Salâh Beyse; sonu da Salâh Beydir.

Giderek, şunu da açıklayalım: Şairimiz bu şiiri zırıl-zırıl âşık olduğu bir hengamda yazmıştır. Onun için kendisi mi yazmıştır, yoksa para vererek, Mısır Çarşısının önündeki dilekçecilere mi yazdırmıştır, o da kesin olarak anlaşılamamıştır.

Çıt çıt çıt Güzin demek buzlu viski
Siz bilmiyorsanız ben biliyorum
Ben içki seviyorum
Güzin'i de seviyorum sıcak olursa
Haziran olursa bütün esmerleri topluyorum
Ama nerden şimdi aklıma geldi
Güzin varken haziran

Akşam olursa Güzin'leri selamlıyorum
100 bin Güzin bir o kadar da dudak işte
300 dudak iyi kötü eğilip öpüyorum
Ben çiçekleri esmerlere boyuyorum
Üsküdar'ı boyuyorum kalabalık olursa
Ama nerden şimdi aklıma geldi
Güzin varken Üsküdar

Çıt çıt çıt bütün esmerleri ben övüyorum
Güzin'i öpüyorum esmer olursa
Güzin demek düğün dernek
Siz inanmıyorsanız ben inanıyorum
Ben Pakistan'ı seviyorum
Ama nerden şimdi aklıma geldi
Güzin varken Pakistan

PEMBE YALI

Bu bölüm onu anlatır ki Ofelya Beyhan Paşalimanı Caddesinde ne yaptı, Fethi Ahmet Paşanın çeşmibülbülleri denizin dibini nasıl boyladı ve Pembe Yalı nasıl yandı onu bildirir.

Bizim bütün bu bon-bon fişeklerine toplam çekmek için Kuzguncuk'taki İtfaiye Karakolundan yola çıkarak Pembe Yalı'ya kadar uzanan yolu bir kez daha arşınlamamız ve kıyıyı taramamız gerekir. İşte şurada babahindi gibi guluklanan 40 odalı yapı Behice Sultan'ın kayınpederi Behçet Beyin yalısıdır. Behçet Bey İstibdat Çağının son yıllarında, yalının arkasına, caddeye doğru, lenduha bir tahta perde çekmiştir ki Babanakkaş'taki köşklerin bütün manzarasını guguğa getirmiştir. Ne ki, Tırınk Galata ile Kırmızı Horoz mağazalarının reklamlarını -yazıların yanı sıra koskoca bir horoz resmi de vardır- taşıyan pano Meşrutiyet'te alayı vala ile yıktırılacaktır.

Söz sultanı kişiler anlatmışlardır ki yalı bir süre sonra da yanacak ve onun yerine Madenci Hafız Bey -Zehra Bilir'in kayınpederi- yepyeni bir yalı konduracaktır. Ne ki, o da daha sonraları Mehmet İnce'nin olacaktır. Geldik mi şimdi de Aslanlı Yalı'ya. Onu da Diyarbakırlı Aptullah Çavuş yaptırmıştır. Yalının adından ve kapının iki yanına oturtulan minik mi minik iki aslan heykelciğinden başka aslanla bir ilgisi yoktur. Yapı dört katlı olup hiçbir özellik taşımaz. Aptullah Çavuş böyle birtakım anlamsız yapıları Kuzguncuk'a serpiştirmekten çekinmemiştir. Aslanlı Yalının arkasında,

Beylerbeyi Caddesindeki o somurtuk evi de o yaptırmıştır. İskelenin üst yakasındaki 5 numaralı -şimdiler 64 numara- Şen Apartmanı da onun anısını yaşatır. Bu bina Kuzguncuk'un ilk apartmanıdır. Bizim Ayhan Hünalp'ın teyzesi orada, üçüncü katta, iskeleye bakan dairede, 1935'ten başlıyarak tam 18 yıl oturmuştur. Ayhan'ın babası Nurettin Bey de -görüyorsunuz ya, gerçeğin en hurda kırıntılarını bile savsaklamıyoruz- 1955-1959 yıllarında, Paşalimanı Caddesinde, Pembe Yalının arkasındaki sette, yedi yalıdan Üsküdar'a giderken en uçtakinde tam dört yıl yaşamıştır. 1960 yılında dünyamıza bir «Hoşça kal» çektiği vakit de -bu kez İcadiye Caddesi çıkışlı Çınar Sokakta oturmaktadır- ölüsüne tüm Kuzguncuk koşmuştur. Gerçi o, en az 20.000 saat ünlülerle şakafeke etmiş biri değildir, ama yıllarca elinde zembil, çarşıda, iskele önünde görünmüş, kıyıdaki sıralarda Boğaz'dan geçen vapurları seyretmiş, onların göklerden apansız inen dev yapılı bir albatros kuşu gibi, kanatlarını indirmiş, pençelerini de gövdesinin altına çekmiş olarak süzülüp gittiğini izlemiştir. Akşamları da işten dönen Kuzgunculuların vapurdan çıkışlarına karışmıştır. Bu da, bunlar da Kuzguncuklulara insanları payidar kılmak için -onlar her Kuzguncuklu'nun ölüsüne ayni saygı ve sevgiyi gösterir- yeter de, artar da...

Bilmem söyledik mi, Sare Hanımın yalısı da Aslanlı Yalıdan sonradır. Daha üstte, bitişik düzende, üç yalıya da raslanır ki bunlar eskiden Aleksanyan Yalıları diye anılır. En baştaki sonradan Eczacı Rauf Şahin'e geçmiş, ondan da Emekli Albay Halim Çağlar almıştır. Ortadaki ise, bugünkü günde bir Hafız Hanımın elindedir. Üçüncüsü ise üç Vanlı kardeşindir. Her biri bir katına kurulmuştur. Çünkü bu yalıların üçü de üç katlıdır. Bunlardan sonra ise Hahambaşı Ancelo'nun yalısı ile Agavni Muratyan'ın yalısı gelir. Aynalı Yalı dedikleri Karakaşlar'ın yalısı ise daha üsttedir.

İskelenin öbür yakasında ise Vefa Lisesi Kimya Öğretmeni Sıfırcı Tahsin -1950 yıllarından söz ediyoruz- lengerendazdır. Hocanın, Gencay adındaki kızı geceleri piyanoda Schumann çalarsa,

gündüzleri resim yapar. Bu yalının üstünde ise Emekli General İhsan Aksoley ile eşi milletvekillerinden Mebrure Aksoley oturur. Onların berisinde de şimdiler Şevket Mocan'ın kızının oturduğu Pembe Yalı vardır.

Bu yalının ilk bilinen sahibi Damat Fethi Ahmet Paşa'dır ki onun da Mihrimah Sultan'ın torunlarından birinin kocası bir şeyhülislamdan aldığı söylenir. 1840 yılında Sultan Mahmut'un kızı Atiye Sultan'la evlenip damad-ı şehriyariler arasına katılan Paşa* Rodos'tan gelme bir büyük yeniçeridir. Enderun'da okumuş, pırıltılar göstermiştir. Zekidir, hırs taşıyıcısıdır ve ticaretseverdir. Sakız Dökümü'nde kalyoncuların oradan getirdikleri kara kaşlı, kara gözlü, Nathalie Wood bozması küçücük bir kız çocuğu almış, onu eğitip büyütmüştür. Anlatılmıştır ki Şemsinur -odalığın adı budur- tavı kabarmaya yüz tutunca Paşanın annesinin kıskançlığını da üstüne çekmeye başlamıştır. Kadın onları bir araya getirmemeye çalışıyordur hep. Fethi Ahmet Paşa bakar ki olacak gibi değil -yürekceğizi iyisinden Şemsinur'a kaymıştır- kızı aldığı gibi Beylerbeyi'nde, İstavroz Çayırındaki bir eve aşırır, annesine de götürüp Tunus Paşasına sattığını söyler. Ne ki, Nathalie Wood'dan ayrı düşünce, Paşanın annesi de onu özlemeye başlar. Boyuna, oğluna odalığı soruyordur. Oğlu da bu sorulardan kurtulmak için, tutar Şemsinur'un denizde boğulduğunu söyler. Anne buna çok üzülür ve irice-dirice yaşlar akıtmaya koyulur. Konunun can alacak noktası şudur ki Paşa hemen o gün annesine gerçeği açıklar ve Şemsinur'u yine yalıya getirir.

Eyvah ki, Şemsinur'un çektikleri bitmemiştir. Bir süre sonra yanı-yöresi yeniden zifir kesilir. Paşa, Saraya damat oluyordur. Gerçekte o, Atiye Sultan'la, padişah zoru altında evlendiriliyordur, evli olduğunu yeni eşine çıtlatmaması için de kendisine tembih geçilmiştir. Ama o kocaman ve mutlu günler sona ermiştir. Pa-

* Bk. Boğaziçi Şıngır Mıngır.

şanın Salıpazarı'nda da bir konağı vardır. Damad-ı Şehriyari, arada bir, oraya gidiyorum diye, yalıya bir kaçamak yapıyorsa da, gönlünün çektiği anda Şemsinur'u görmesine olanak yoktur. Demek isteriz ki, Atiye Sultan kocasına göz açtırmıyordur.

Günlerde bir gün, Atiye Sultan'dır, Pembe Yalıdan kuşkulanır. Hanım iğnesi bir kayığa atladığı gibi doğru yalıya. Ey okur, bil ki bunları hiçbir kitapta okuyamazsın. Bunları biz değil, Boğaz'ın kendi anlatıyor. Yalıda Karsi adında bir Rum emektar vardır. Bir dürümü tilki ise, bir dürümü cin-fistir. Dazıradazır işlerin karışmak, Şam işi olmak kertesine geldiğini sezer. Atiye Sultan'ın: «Kim var yalıda?» sorusunu, «Kimse yok» diye çeler.

- Yalıyı gezebilir miyim?

- Anahtar yok.

Koca Yeniçeri, 1843 yılında ikinci kez Tophane Müşiri olmuş - damadı şehriyariliğin gavamızı burdadır- ve bu görevde 1857 yılında, 56 yaşında ölünceye değin yuvarlanmıştır. Aralıkta çeşitli ellerde kalmış eski silahları toplatmış, temizletmiş, bir Türk silah müzesinin -Askeri Müze- temelini atmıştır.

Bunlar müzede bu minval üzere olsunlar, Paşa bir billur ve cam yapımevini de gövertmiştir. Pembe Yalının aklı uykuya yatıran, eşi bulunmaz vazolar ve kâselerle dopdolu olması bu yüzdendir. Ama Paşa, Avrupa'da elçiliklerde bulunduğundan, yalısını seçme Avrupa eşyası ile doldurmayı da savsaklamamıştır. Paşanın bu gibi işlere yakın durduğunu bilen Sultan Mecit de, Dolmabahçe Sarayının döşeme ve süsleme işlerini Damad-ı Şehriyari'ye bırakmıştır. O da, Mösyö Karapen'in aracılığı ile, Avrupa fabrikalarına siparişler yağdırmıştır. Adının Bezirgân Paşaya çıkması da o yıllarda başlar.

Paşa'nın ölümünde, bir başka Damad-ı Şehriyari, yani Mehmet Ali Paşa da -o da Atiye Sultan'ın küçüğü Adile Sultan'ın kocasıdır- şunu diyecektir:

- Hamdolsun, şu Bezirgân Paşa'dan kurtulduk.

Şöyle bilmiş olun ki, Mehmet Ali Paşanın böyle bir söz şavullamasının nedeni, 1854 yılında, Kastamonu'ya sürüleceği söz konusu olduğunda, Koca Reşit Paşa'nın düzenlediği yazıya Fethi Ahmet Paşa'nın mühürü vermekten çekinmemiş olmasıdır. Oysa Bezirgân Paşa'nın o sıralar Sadrazamla (Reşit Paşa) da arası yoktur.

Anlattıklarımızı aralamak gerekirse, III. Selim çağında Mehmet Dede adında bir Mevlevinin Beykoz'da açtığı bir cam yapımevinde -Hazret, işi İtalya'da öğrenmiştir- gönül menekşelerini açtıran camlar ve billurlar kestiğini söylemeliyiz. Adları Beykoz'dur ki bardak, sahan, şişe ve billur kâse kılığında görünürler. Süt rengi ya da boyalı-çiçekli bardaklar da vardır. İnsanı baygınlıklarda yatıran laleliklerle gülaptanlar da çok alkış alır. Antika eşya üzerinde bin uzmanlık gösteren Nurettin Rüştü Büngül Beykoz şişelerinin 5, bardak ve laleliklerin 15, yaldızlı kâselerin 100, leğen ve ibriklerin de 500 papele -bunlar II. Dünya Savaşından önceki günlerdir- satıldığını söyler.

Mehmet Dede Kırılmaz adı verilen sütbeyaz tabaklar, beyaz ve menevişli boncuk tespihler de yaratır ki sonunda şu ikiliği göğsüne takmak gereğini duyar:

Akıbet Beykoz denen gayet güzel bir yerde de
Marifet meydana gelmiş, aferin Mehmet Dede

Mevlevi'nin bir de çeşmibülbülleri vardır ki camı ince mi incedir. Çizgileri, menevişleri ve hareleri oluşturan renkleri de, Fransızların deyişine uygun olarak selamalekler çeker. Çeşmibülbüller, Sultan Mecit buyruğu ile Paşabahçe'de açılan işyerinde de yapılır. Bunların da kâseleri, bardakları, testileri, yemişleri ve vazoları saptanmıştır. Nurettin Büngül'e soracak olursak, çeşmibülbül büyük testilerinin 200, kâselerinin, bardaklarının 50-100, -o zamanlar iki bin liraya ev de alınabilmektedir- arası müşteri bulduğunu söyleyecektir. Çeşmibülbüllerin bir de çok ince, kabartma çiçekli avizeleri ve renkli tespihleri de yapılır ama bunlara pek binde bir

rastlanılır. Renkleri açık mavi, yani sütsuyu olan çeşmibülbül bardaklarına da az rastlanılır. Bunlar da ince mi incedir. Kapakları da yakut, zümrüt ve lâl renginde kabartma çiçeklerle süslüdür. Çizgisiz ve yanardönerdirler. Ayn-ı Şems denilen saydam taş rengindedir.

Damat Fethi Ahmet Paşa'nın çeşmibülbüllerine gelince, pappapaa, onlar insanın içini değiştirir. Paşa en çıtkırıldımlarını piyasaya sürmeye bile kıyamaz. Münevver Ayaşlı bu konuda bir öykü anlatır ki yeri ve zamanı burasıdır:

- Paşa, Kuzguncuk'taki o güzel yalısında Allah'ına kavuşunca, yalıda bir vaveyladır kopmuş. Ahların ve vahların sayısı yokmuş. Hele Çerkez Kalfalar: «Ah, Efendimiz bunları ne kadar severdi, o gitti, bundan sonra bunları görecek göz kimde kaldı?» diyerek yalıdaki o eşsiz sanat eserlerini, çeşmibülbülleri kocaman çamaşır sepetlerine doldurmuşlar, sonra da sepetleri olduğu gibi, denize atmışlar. Geriye bir tek çeşmibülbül bile kalmamış. İmdi, bu gördüğümüz çeşmibülbülleri bir de düşte görmek niyetiyle uykuya yatalım, uyandığımızda Pembe Yalı'yı anlatacağız ki bütün dikkatlerimiz de alesta olsun.

Pembe Yalının Üsküdar'a dönük harem dairesi, 1920 yılından sonra -5 odalı uşak dairesiyle birlikte- yandığı için şimdiler yalnız selamlık bölümü vardır. O da iki kat üzerine 16 oda ve iki büyük hayattan oluşur. Üstkat sofası hiçbir sütuna dayandırılmamıştır. Bu, insana büyük bir gönül ferahlığı verir. Üstkatlar, yalının deniz yüzünde, iki başta ve ortada çıkıntı yapar. Çıkmalar dörder büyük konsol üzerine oturtulmuştur. Kuzguncuk yönündeki çıkma ise kocaman payandalarla beslenmiştir. Bunların altındaki kapıdan da selsebillerle süslü bir taşlığa girilir. Heykel ve nilüferlerle dolu bahçenin deniz yakası ise yüksek bir duvarla kapatılmıştır. Burada, eskiden havuz üzerinde, direkler üstüne kondurulmuş bir oda da sayılmıştır. Harem dairesi yangınında, alevlerin selamlığı da sarmaması için aklı işler itfaiyeciler onu yıkmışlardır. Eskiden,

Kuzguncuk kesiminde kocaman bir mutfak da vardır. Yüz bin eyvah ki, o da yangında kül olmuş, geriye sadece dev gibi bir baca kalmıştır.

Haluk Şehsuvaroğlu da yalı için şunları söyler:

- Binanın kapıları, pencereleri çağının mimari özelliklerine uygun bir biçimdedir. Ve çoğu oldukları gibi korunmuştur. Tavan ve duvarlarında ayrıca göze çarpan bir özellik görülmektedir. Yalının Fethi Paşa'dan evvelki sahibinin İsmet Bey olduğu kestirilmektedir. Yalı, Paşaya geçtikten sonra aslı bozulmadan esaslı bir onarım görmüştür. Son zamanlarda, 1959-1960 arasında, Paşanın torunlarından Şevket Mocan, boyaları baştan başa dökülmüş yalıyı beyaza boyatmış ve aslı, hiç mi hiç bozulmadan restore edilmiş, içini de çağının eşyası ile döşetmiştir.

Fethi Paşa'nın kızı Güzide Hanım, kocası Eğinli Sait Paşa ile Pembe Yalı'nın selamlık kesiminde oturmuşsa, öbür kesiminde de kızkardeşi Yegâne Hanım oturmuştur. Yegâne Hanım, Sırkâtibi Mustafa Paşalardan Bekir Beyle evlenmiş -Mustafa Paşa'nın oğlu Hüsnü Paşa da Atiye Sultan'ın kızı Seniye Sultan'ı tutuyordur- ve dünyaya Ferhunde adında bir dünya güzeli getirmiştir. Kızda lacivert gözler ki nah bu kadar. Adanavî bir Ömer Paşa, gençliğinde bu Ferhunde'yi bir kez Göksu'da yaşmaklar, feraceler içinde görmüş -o gün bütün Mekteb-i Harbiyeliler ordadır- ama izini sürememiştir. Adanalı Paşamız şair ruhludur, şiir yazar, mızıka meşkeder. Göksu'da çakan lacivert şimşekler onu Ferhunde'ye zilzurna âşık etmiştir. Sonradan annesine tüm İstanbul'u taratmış ama kalbini dağıtan kızı bulduramamıştır.

Dünya bir masaldır ey okur! Mahmut Celalettin Paşa da -Yegâne Hanımın ağbeysi- Mekteb-i Harbiyeyi yeni bitirmiş Yüzbaşı Ömer Beyi görüyor, ona büyük bir değer gösteriyordur. Aklından yeğeni Ferhunde'yi ona vermeyi bile geçiriyordur. Her masal gibi bu öykünün sonunda da Ferhunde'yi Ömer Beye verirler. Ama gerdeğe girinceye değin, genç subayın, Göksu'da vurulduğu

sevgilisine kavuşacağından haberi olmamıştır.

Yazımızın bu noktasında, Mahmut Celalettin Paşa'nın oğlu Sakıp Beyin -öbür oğlu Celalettin Beydir ki serüvenleri *Boğaziçi Şıngır Mıngır*'da anlatılmıştır- kızı Emine Hanımın 1905 yılında Pembe Yalı'ya gelin geldiğini de açıklamalıyız. Emine Hanım'ı İngiliz Sait Paşa'nın küçük oğlu kurmay subay Sait Beye almışlardır. Gelin Hanım bir süre sonra Müfide adında bir kız getirir dünyaya. Ama evde, Güldeste adındaki bir Çerkez halayık da Sait Beye Şehime adında bir kız doğurmuştur. Bir gerilim ki anlatılamaz. Şimşekleri Emine Hanım'ın babası Sakıp Bey de hoylamaktadır. O, hastadır. Beyoğlu dansözlerinden birinden bir hastalık kapmıştır. Yıllardır evde, yorgan-döşek yatmaktadır. Uzun lafın kısası, Emine Hanım kayınvalidesini üzüm üzüm üzmüş, dibeklerde dövmüştür. Güzide Hanımın ölümü de onun yüzünden olur. Bunun üzerine yalıdakiler Sait Beye dayatırlar:

- Bu kadını boşayacaksın!

Aman etmeyin, eylemeyin, Sait Bey utangaçtır, musiki düşkünüdür, opera aryaları besteler, bu işin adamı değildir.

-Boşayacaksın, hem de talak-ı selase ile.

Sait Bey sıkıla sıkıla şişer, ama karısını da boşar.

Ey okur, bunları biz, sana anlatıyoruz, sakın kimseye söyleme. Sonraları Emine Hanım çok perişan olmuştur. O milyonlar değerindeki mücevherleri öldüm pahasına satmıştır.

Pembe Yalı, birçok yerli filmlerin içinde çekildiği bir yalıdır. Ayhan Hünalp, setin üstündeki evlerinden, oyuncuların -bunların içinde Cahide Sonku da vardır- giysi değiştirmelerine değin filmlerin en hurda ayrıntılarını izlemiştir.

Bunlar yaz aylarıdır. O yıllar Türk sinemacılığı yedi ay kış uykusuna yatarsa, mayıs-eylül arasında, dünyanın alamıyacağı kadar çok film çevirir.

Ayhan, kimi yaz geceleri de Boğaz'ın karşı kıyısında, Ortaköy çıkışında, Lido gazinosu cazından gelen şarkılara kulak verir. Ha-

ni Ayhan ve akranları, 1955'lerde La Paloma'ları, Jalousie'leri dinleyerek büyümüşlerdir. Kuzguncuk delikanlıları, kimi gecelerde de, kıyıdaki kayalıklara oturup, Arnavutköy'ü, Bebek'i dikiz geçerler. Palamutları kovalayan orkinosların korkunç hışırtısından ürkerek yerlerinden fırlayıp kaçtıkları da çok olur.

İmdi de Kuzguncuk vapur iskelesine yanaşalım.

Akşamın saat altısıdır.

Denizden çıkan her şeyi öperek yiyen Ayhan'ı burada da bulacağız. Ne var, Kuzguncuk'un tüm jön'leri, girl'leri de burda. İskelenin sağ köşesinde -sol köşe kahvedir- pastacı Alyanak Mığırdiç Usta onlara dünyanın en güzel pastalarını pişirmiştir. Delikanlılar da tezgâhın, ya da dükkânın önünde sevgililerine daha bir sokulmak, onların soluklarını daha bir yakından içlerine çekmek olanağı elde ederler.

Ayaküstü mutluluklara elverişli bir yer de Paşalimanı Caddesi ile İcadiye Caddesinin birleştiği köşedeki Bulgar kökenli sütçü Yorgi Şumbas'ın dükkânıdır. Doğrusu, burada yenilen dondurmanın -külahı beş kuruşa- tadı bir burda vardır, bir de İzmir'de Hisar Camiinin ordaki Mennan'da.

O yıllar İnci Çayırlı da yukarı sokaklarda oturur. Kuzguncuklular geceleri onun, evinin balkonundan verdiği konserlerle ciğerlerini şişirerek başka ülkelere uçmaya çabalarlar. Dedik ya, yaz gecelerindeyiz. Köşe bucak tehlike içindedir. Karadeniz uşaklarının doluştuğu takalardan yükselen yanık ve oynak türküler herkeslerin uykusunu böler.

Haydaa, gerçek curcuna Paşalimanı Caddesinde kopar.

Bütün gençler, hiç değilse bir kez orada görünebilmek için Bereketli Sokaktan -ki İcadiye Caddesinin orda durup aşağıdan yukarı baktığınızda evlerin pandantif gibi sallandığını görürsünüz-, dünyanın bütün altınını saklayan Babanakkaş Yokuşundan, Yenigün, Bican Efendi, Tenekeci Musa ve İcadiye Hamamı sokaklarından ve daha, ne bileyim, Ayçiçeği ve Simitçi Tahir sokakların-

dan kopup gelmişlerdir. Kadife pantolonlu Debra Yıldız, Ofelya Beyhan, Nana Nükhet, Anita Ekberg Ayten, boylarını hep orada dolaştırırlar.

O parke taşlarda ayak tepen onlardır. Biz işi görüp de anlatanların ulaklığını yapıyoruz. Adam... gençlik bir vardır, bir yoktur. Kış geldi mi bızdıklar uçurtmalarını, sapanlarını sandıklara kaldırır, delikanlılar, tezgâhtar kızlar evlerine kapanır. Kuzguncuk köpüren dalgalara, yırtıcı bir kuşu andıran rüzgârlara, ansızdan indiren yağmurlara kulak vermeye başlar.

İşte o zaman Manav Aleksandr, sokaklarda rakısını susuz olarak yudumlayan Çımacı Hulki -bunlar Ayhan Hünalp'ın gözlemleridir-, ömrü boyunca küçüklere redingotla Hayat satan Emekli Memur Yaşar Bey, Bakkal Vitali, Tütüncü Recep, atıyla sebze dolaştıran Foti, kilise zangoçu Todori biraz daha yaşlandıklarını çakarlar. Bunların içinde belki, Musevi olduğu halde Kürt'ten ayırt edilemiyen, Wilhelm bıyıklı Bekçi Baruh bu kuralın dışında kalır. O yıllar gelip geçse de yaşlanmak nedir bilmez.

Ama o da yılları yaşamışsa bir kez yaşamıştır.

O yıllarda -1940'lara doğru inelim- üç katlı bir yalının aylık kirası 17 liradır. Yaylılar da Kuzguncukluları Üsküdar'a 25 kuruşa taşıyordur.

Maşallah, maşallah, Fethi Ahmet Paşa Korusu da vip vip ötmeye başladı.

Oraya Arapzade Korusu da derler. İçinde bir köşk de vardır ki onu İngiliz Sait Paşa Konya valiliğinden döndüğünde yaptırmış ve Sultan Hamit'in buyruğuna uyarak, başını korudan dışarı uzatmamıştır.

1930'dan sonraki yıllarda Sait Paşa'nın torunu Nazan Hanımla kocası İsmail Hami Danişment de o köşkte oturmuştur. Nazan, Memduh Bey'in kızıdır. Bunlar üç kardeştirler ki en büyüğü Rauf'tur. 1900 yılında dünyaya geldiği için de «1900 Rauf» diye ün salmıştır. Koşucudur ve de yüzmetrecidir. Ağzından piposunu hiç düşürmez. Sevim Burak, onun kışları palto giymediğini, zemheride bile yandan yırtmaçlı Skoç kumaşından bir ceketle dolaştığını söyleyecektir. 1900 Rauf, kadın tayfasına mudara etmez. Bir kez Bulgaristan'dan bir gelin getirmiş, sekiz gün sonra da gerisin geriye göndermiştir. Nazan'ın küçüğü de Alime'dir. Nazan ortada. Memduh Beyin hanımı Deli Fuat Paşa'nın kızı olduğu için Nazan ve kardeşleri aynı zamanda Deli Fuat Paşa'nın torunudurlar. Köşk, uzun yıllar, haraba uğramadan yaşamını sürdürmüş, sonra da mirasçılar onu, daha gözü kaşı yerinde iken yüreği soğuk yıkıcıların ellerine bırakmışlardır.

İsmail Hami'nin fermanferma olduğu yıllarda köşkte sık sık

edebiyat toplantıları da yapılır. İsmail Habip'le Ahmet Hamdi Tanpınar orada tartışmalara ve çekişmelere girerler ki işin patağa dönüştürülmesine ramak kalır.

Abdülhak Hamit de bir kez orada akşam yemeğinde bulunmuştur. Nazan Danişment, Hamit'in zengin sofradan hoşlandığını ve sofrada ne yoksa onu istediğini bildiğinden aklına gelebilen her şeyi hazırbaş etmiştir. Sofraya oturuyorlardır ki Hamit yemekleri sorar. Hepsi birer birer sayılır. Oh, oh, oh, neler yok neler. Kılçıklı meftune bile unutulmamıştır. Yalnız ortalarda makarna diye bir şey görünmüyordur. Hamit'in kaşları çatılır:

- Kızım bir makarna da mı yok.

Makarna vardır. Çünkü çarçabuk pişirilip önüne getirilmiştir.

Ne ki Hamit'teki yaş sekseni çoktan geçmiştir. Bu da onun başını çevirip makarnaya bir göz atmasını bile engeller.

Ertesi yıl, 1935'te, buna benzer bir şey Yeniköy'de Hamit'in kiraladığı güzel bir yalıda da geçer. Sofrada yine, Hamit'in huysuzluklarını karşılamak üzere, her çeşit meyve alesta tutulmuştur. Nedense karpuz unutulmuştur. Hamit gelir, sofraya bir göz gezdirir, Lüsyen Hanıma lafını diker:

- Dünyada bir karpuz da mı kalmadı?

Dünyada değil, evde bile karpuz vardır. Hemen kan-kırmızı bir tanesi kesilip getirilir. Hamit:

- Ben kırmızı karpuz istemem, sarı karpuz isterim.

Manava adam koşturulur. Birçokları bıçaklandıktan sonra bir misket bulunup getirilir. Pinpirik bebek tek gözlüğü ile masaya canhıraş bir bakış fırlattıktan sonra içinin alacasını gösterir:

- Bunun çekirdekleri sarı. Ben siyah çekirdekli misket isterim.

Bunlar yalnız yaşın değil, bir de ilginin doğurduğu şımarıklıklardır. İsmail Hami onu eşyalar ve olaylar karşısındaki bu mızgalanmalarını, insanlar önünde göstermediğini söyler. Ona göre Ha-

mit hem kibirli, hem de yüzü yerde bir kişidir.

Ve biz ki sahib-i Eşber ve sahibi Tezer'iz
Münekkidini hatamızla çiğneriz ezeriz.

dediği vakit, bu benbenlik en doruk noktasına varır. Ama:

Bir aşk-ı daimi bana mevhuptur hemen
*Yoktur serimde ayrıca bir fazl-ı müktese!**

sözlerini yola çıkardığında da alçakgönüllüğün, yani gönülsüzlüğün kapısı taşlanmış olur.

O yıllar Boğaz'ın en eli açık yıllarıdır.

Nermin Menemencioğlu, 1935 Temmuzunda, Lüsyen Hanımın sofralarını tablo boyar gibi meyvelerle donatmasını görmüştür.

O gün, öğle üzeri, Yeniköy'deki yalıya yemek içmek etmeye çağrılıdır. Sofra bahçeye kurulmuştur. Tarabya'nın Frenk üzümleri sofranın şurasına burasına yakut yüzükler gibi serpiştirilmiştir. O gün orada Müfide Ferit Hanımla Nusret Sadettin Bey de vardır.

Nermin Hanım, yıllarca sonra o aylar için:

- O ne yazdı?

diyecektir. Ağustos ayında babası, annesi ve kardeşleriyle Çiçerin vapuruna binip TASS Ajansının çağrılısı olarak Rusya'ya gideceklerdir. Konuklar dört kişilik duvarı aştığından onlara delegatzya diyorlardır. Müzeleri gezdiklerinde de Rus halkı dışarda bekletiliyordur. Sabah kahvaltısında da havyar hiç mi hiç eksik değildir. Ne ki, onları taa Rusya'lara çağıran Bay Doletski bir süre sonra -biz her şeyi yazarız- Sibirya Kamplarında ömür defterini kapatıp kara topraklara girecektir.

*Bana sürekli bir aşk bağışlanmıştır. Kafamda, ayrıca, sonradan olma bir erdem yoktur.

Eylül ayı da Bayan Nermin'in «O ne yazdı!» sözüne uygun düşer. Bu kez de Nermin Menemencioğlu, tek başına, oh oh maşallah, üç bacalı bir gemiye -Cunard- binip yüreğindeki kütkütlerle New York'a çengel atar. Colombia Üniversitesi'ne gidiyordur. O zamanlar yüksekokullarda bomba, makineli ve de coca-cola bulunmadığı için de, o da, herkes gibi bol bol kitap paralayacaktır. Daha sonra da İspanya Savaşına, -dünya artık yüzüne aşağı ağlamaya başlamıştır- bir hasta arabası yetiştirmek için, arkadaşlarıyla aralarında para toplayacaklardır.

Şimdi yeniden Fethi Ahmet Paşa korusuna dönelim. Bu kez de orada Cemil Meriç'e Victor Hugo'yu çevirteceğiz. İlkin de, Üsküdar'la Kuzguncuk arasındaki Nacak Sokaktan yukarı vuralım. Pembe Yalı'dan 300-400 metre ötedeki sokak, gerçekte bir nal biçimindedir. Dönüp, dolaşıp, sokağın öbür ucundan yine Paşalimanı Caddesine çıkar. Hemen orada, köşede de, iki kız bir erkek, üç kardeş oturmaktadır ki Vanlı oldukları söylenir. Ev üç katlı ve bilabehçe'dir. Yokuşu -Nacak Sokağı- tırmanıp sağa sapmadan önce karşınızdaki bahçeye dalacak olursanız bir köşkle burun buruna gelirsiniz ki Cemil Meriç, 1950-1960 arasında tam on yıl orada oturmuştur. İstanbul Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Berke Vardar ile İstanbul Şehir Tiyatrosu Müdürlüğü'nde bir süre olaylar rüzgârına göğüs germiş İzzet Tanju Bey onun öğrencileridir ki bir kez, 1953 yılında -Oktay Akbal, İskender Fikret, Salâh Birsel ve de İskender Fikret'in Alpha-Romeo'su, Cemil Meriç'i yoklamaya geldiklerinde, yani balıkla rakı içtiklerinde- onlar da orada bulunmuşlardır.

Köşk, Gümrük Sıddık Beyindir ki o da onu eski Üsküdar Mutasarrıfından almıştır. Nadire adını taşıyan kızını da Şevket Mocan'ın kardeşi Hadi Bey tutuyordur. Sıddık Beyin öbür iki kızından biri de eski İzmir Valisi Kemal Beyle evliyse, ikincisi de İstanbul Vali Yardımcısı Tahiroğlu'na varmıştır. Korunun bir köşesinde de albay emeklisi Vanlı Şefik Beyin -ki boşluk dünyasına

doksanında uçmuştur- köşkü vardır. Sıddık Beyin bir başka köşkü ise yine Yokuş'un bittiği yerdedir. Nemize gerek, köşklerin en baratalısı emekli albayındır. Bahçe de Fethi Ahmet Paşa Korusunun bir uzantısı ya da kendisidir. Koru, yukarda İcadiye Mahallesi'ndeki Yakartepe'ye değin uzanır. Şevket Mocan 1946 yazında orada bir açık hava balosu vermiştir. Baloya Suzan Yakar, Müzeyyen Senar da gelmiş, tepe de, o geceden başlayarak Yakartepe diye anılmıştır.

Ey okur, yazarlar, sanatçılar ve sevdalılar dünyanın düzenclerıdir ki hiçbir şeyin, hiçbir sözün yerde kalmasını istemezler. Gemileri azgın denizlerde batmaktan kurtaran bunlardır. TV antenının ayakta dimdik durmasını sağlayan da bunlardır. Galata Kulesi'nin yıkılmadan durması da bunların işidir. Dememiz odur ki, o gece baloya çağrılanlar arasında, Mısırçarşısındaki ünlü lokantacı, gerçek sanatçı ve büyük ehlikeyf Pandeli de vardır. İçmiş, içmiş, Suadiye'ye geç vakit motorla dönmüştür.

Tepeden Boğaz'a bakıldığında sağda Hisarlar, solda Sarayburnu ve Marmara görünür. Karşıda da Dolmabahçe, Çırağan ve Feriye Sarayları. Tepede, Mocan'ın ahırları da vardır. Hazret, at koşularına çıkardığı atları burada eğitime tutar. İcadiye Mahallesi'nde, 57 bin liraya «Paşanın Konağı» derler bir köşk de almıştır ki - 1944 yıllarında- burası eskiden Karabet Dalyan'ın konağıdır. Yalnız dikkatli olun, şimdiler Polis Koleji olan yapıdan içeri girip de kapıyı kapadınızsa onu bir daha bulmakta çok güçlük çekersiniz, bina öyle berhane bir şeydir.

İcadiye'de ün salan köşklerden biri de Minoşçiyan'ın olmuştur. Şimdiler, yine ayakta duran köşkün salonu Taksim Meydanıdır. Orada, zamanında 33 çiftin, bir kez birbirlerine çarpmadan, vals ettiği söylenip durmuştur. Minoş'un bir tek kızı vardır ki, şimdiler köşkte oturan odur. Ünlü horozculardan Manuel Dolmacı'nın - onun da öyküsü bir yerlerde anlatılmıştır ya da anlatılacaktır- evi de buralarda Hacıbakkal Sokağındadır ki karısı Rebeka Ermeni

pilakisi pişirmişse parmaklarınızı yediniz demektir. Manuel Usta burayı Kılıççıyan'dan almıştır. Bahçesi horoz ve tavuk üzerine çalışır. Sultan Hamit çağında Hacıbakkal Sokağının üstündeki Sıvayıcı Sokağında Miralay Morses Beyin de bir evi vardır. Sonradan önündeki arsayı satın alarak görünümünü genişletmiştir.

Ve Osmanlı Hanedanının otuz altıncı hükümdarı, İstanbul tahtına oturan Türk padişahlarının yirmi sekizincisi, Abdülmecit ile Gülnihal Kadının oğlu II. Abdülhamit büyük kardeşi V. Murad'ın yerine tahta geçtiği ve bir Pendibuhara yol halısı üstünde yürüdüğü günde Kadıköy'de Berberyan Özel Okulu da açılmıştır. 1878 Kasımında ise gelip İcadiye'ye konacaktır. Okulun kurucusu ve başöğretmeni Reteos Berberyan da Amerikan Koleji yanındaki Ekmekçibaşı Noradukyan'ın evine gelip yerleşmiş, beş yıl sonra da Zaruhi Panosyan adında bir kızla evlilik kurmuştur.

Ünlü sarraf Eseyan'ın kayınpederi Agop Beyleroğlu da Berberyan Okulunun yanında lengerendazdır. Beyleroğlu ya da Beyleryan, gaygaylı sarraflar yetiştirmiş Kayserili bir Ermeni ailesidir. Sarraf Aleksan Beyleryan ile "Hacı Aleksanyan Sarrafı İstepan Beyler" diye anılan sarraf da bu ailedendir. Bunların Beyleroğlu adıyla ışık saçan İcadiye'deki bahçelerinde, yazları tiyatro kumpanyaları oyun sergiler. Burası, sonraları sinema olarak da kullanılmıştır. Mehmet Raif Efendi *Mir'atı İstanbul* adlı kitabında Beyleroğlu Bahçesi'nin seyiryeri olduğunu (1898) yazar ve İcadiye'de Üsküdar Su Şirketinin havuzlarının bulunduğunu da belirtir.

Kestirmecesi, İcadiye Tepesi, o vakitler, Ermeni yurttaşlarımızla dudaklara değin doludur. Nışastacıyan, Borzakyan, Papazyan'ın evleri de ordadır. Bundan 50 yıl önceki Selamsız yangınında İcadiye'ye pek çok çivi de yağmıştır. Topu da yangın belasındandır. Alevler, daha sonra İcadiye'ye de sıçramış ve ancak Papazyan'ın, inanılır şey değil, evinin önünde zınk diye durmuştur.

Dalkavukluk edip nimet ardında koşmayan, nimetleri kuşku

ve kan olmayan ve yolda giderken uykuya yatmayan yaşlı kişiler de söyleyip demiştir ki İcadiye İlkokulu'nun yerinde de eskiden Topalyan'ın konağı vardır. Bahçesinde de, pençeli bir limonluk. Topalyan öyle evirip çevirmiştir ki limonluğun altına yerleştirilen ocaktan dumanlar çıkıyor, iki duvar arasından geçip, içinde bir de havuzu bulunan limonluğu doğal bir biçimde ılındırıyordur. Ah, ah yine yüz bin vah ki, konak sonraları yanmış, bahçesi de, İcadiye İlkokulu yapılmadan önce, uzun bir süre sebze bahçesi olarak kullanılmıştır.

İcadiye Tepesinden açmışken, bugünkü Kandilli Rasathanesi'nin bulunduğu tepeye de İcadiye Tepesi denildiğini şuracığa kıstıralım. Bunu Vaniköy'ü anlatırken de yapabilirdik -biraz çıtlattık ya- ama biz burası için sakladık. Tepeye Vaniköy'ün bugünkü Yamaçlı Sokağı'ndan kolayca çıkılabilir. Kaldı ki bu sokağa da, eski yıllarda, İcadiye Yokuşu denilmiştir.

Tepe, XIX. yüzyılın ilk yıllarında «Kenan Efendi Çiftliği» diye de bilinir. 1814 yılı Bostancı Defterlerinde, aşağıda, deniz dudağında, caminin hemen üstünde -bugünkü Koç'ların yalısının yerinde- Kenan Efendi yalısı bulunduğu belirtildiğine göre çiftlik sahibi ile yalı sahibinin aynı Kenan Efendi olabileceği düşünülebilir. Kenan Efendi tepeye bir köşk kondurmuş ve onu Sultan II. Mahmut'a armağan etmiştir. Yapıya da İcadiye Kasrı denilmeye başlanmıştır. Biz gördüklerimizi ve duyduklarımızı yazıyoruz. Kendi düş dünyamızdan bir şeyler katmıyoruz. Yalnız Türkçe'nin haddeden geçirilmişini veriyoruz. Üstüne de yergi ve saraka tozları serpiştiriyoruz. Onun için, ey okur, bu kasrın daha sonraları Hekimgirmez Kasrı diye anıldığını söylersek şaşırma. Çünkü Sultan Mahmut, bol güneş ve bol hava harcı ile yoğrulmuş köşkten içeri adımını atar atmaz, burası için: «Hekimgirmez Kasrı» damgasını kondurmuştur.

Yüzümüz tutmuyor ama söylemek zorundayız, buraya Çengelköy Kasrı da denir. Gelgelelim bu adla anılan iki padişah kasrı

daha vardır. Bunlardan birinden, Abdülhak Molla *Tarih-i Liva* adlı yapıtında söz eder. Sultan Mahmut'un oraya sık sık onur verdiği de bilinmektedir. İkincisi de, yine Çengelköy'de tepede Köçeoğlu Agop Efendinin Kasrıdır. Bu sonradan -ama onu biz size anlattık- Sultan Vahdettin Köşkü adıyla anılacaktır.

Sıkılmazsanız, İcadiye Kasrı 1854-1855 Kırım Savaşında, İstanbul'daki İngiliz subaylarının buyruğuna verilmiştir. Onlar da savaş süresi boyunca orda güzel güzel oturmuşlar, savaş bitince de, kendilerinden bir anı bırakmak bozuk düşüncesiyle onu yakıp külünü havaya savurmuşlardır. Bereket ki, köşkün bahçesine hiçbir şey olmamıştır. Fıstık ağaçları olduğu gibi kalmıştır. Doğrusu, buradan görünen Boğaz bizim bildiğimizin çok başkasıdır. Emirgan, Hisarlar, Bebek, Defterdarburnu ve Çengelköy arasına sıkışmış olan deniz suları, ağıraksak ve büyükten büyük bir fil gibi şaşkınlıklar saçarak kıvıldanır. Mehmet Raif Efendi burası için şunları tespihe dizecektir:

- İcadiye Tepesinin güney-doğusu Kayışdağı'nın kuzeyine doğru yayılan genişten geniş araziyi kucaklar ki bakışların uzaklara değin uzaması göz yorgunluğuna neden olur. Ne ki, buraların yadsınamaz güzelliği de, bir parçacık olsun bu pelteliği alır. Hele kuzey-doğu, yani poyraz yakası, Göztepe ve bunun dolaylarındaki tepeler bakışları kısa mesafede, az-çok uzatmakla gözlere rahatlık, düşünceye de dinginlik verir.

Mehmet Raif Efendi İcadiye Tepesine ayak bastığı vakit, İstanbul'daki yangınları haber veren bir top bataryasıyla da karşılaşmıştır. Çünkü tepe, 1840 yılından başlayarak yangın habercisi görevini üstlenmiştir.

O vakitler Üsküdar, Galata ve Eyüp semtlerinde yangın çıktığında halka hemen haber salınması için Harbiye Nezareti -şimdiler İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi- bahçesinde bulunan yangın kulesine fener asılıyor ve maytap yakılıyordur. Kenan Efendi Çiftliği tepesinden ise 5 top atılmaktadır. Zamanla top atışı

yediye de çıkarılmıştır.*

Gelgelelim ki Abdülhamit Han Efendimiz işlerini kuruntu üzerine kurmuş bir padişahımızdır. Kendisine haber verilmeden top atılamaz. Bunun için, yangın çıktığında ilkin Beyazıt Kulesinden

* Osman Nuri Ergin *Mecelle-i Umur-u Belediye* adlı kitabında yangınların duyurulması konusunda şu bilgiyi verir: «Top atılması için İcadiye'ye Beyazıt Kulesinden gündüz bayrak ve sepetle işaret verildiği gibi, geceleyin de maytap yakılır. Beyazıt Kulesi'nin İcadiye'ye bakan yüzünde maytap yakılması için özel bir yer vardır. Yangın Boğaziçi'nde olursa İcadiye'den de Beyazıt'a işaret çekilir. Hava sisli olduğunda da bir duyuru topu atılır. Yangın Rumeli kıyısında olur ve geceye rastlarsa tabyadan beyaz, Anadolu yakasında olursa kırmızı maytap yakılır. Beyazıt Kulesi de maytabı gördüğünü haber vermek üzere aynı renkte bir maytapla karşılık çakar. Daha sonra da işaret fenerlerini sallandırır. Gündüz ise, İcadiye, Anadolu için bir kırmızı sepet, Rumeli için iki sepetle kuleye işaret verir. Yangın İstanbul yakasında olursa, Beyazıt Kulesinin gündüzün bir yanına iki, öbür yanına da iki olmak üzere dört adet ve Boğaziçi, Üsküdar ve Beyoğlu yakasında olursa, her yana birer adet sepet asılır. Galata Kulesinde ise, yangın İstanbul yakasında olur ve gündüze rastlarsa biri sarı, biri kırmızı olmak üzere çift bayrak ve geceleyin altlı-üstlü çift fener ve şayet Beyoğlu, Üsküdar ve Boğaziçi dolaylarında olursa gündüz bayrak ve geceleyin, Anadolu Rumeli yakasına göre, beyaz ya da kırmızı renkte tek fener çekilir. Sepet ve bayrakların diline gelince, Beyazıt Kulesinin her yakasına çift sepet çekilmişse İstanbul'da yangın olduğuna işarettir. Kulenin bir tarafına çift, öbür tarafına tek sepet çekilmişse bu da Beyoğlu'nda yangın çıktığı anlamınadır. Kulenin her iki yanına tek sepet çekilmişse yangın Üsküdar'dadır. Kulede sepet işaretinden biri varken, başka bir bölgede yangın çıkarsa, bu kez de o bölgeye özgü bayrak -kulenin tepesindeki direğe- çekilir. Sepet işaretlerinden biri varken, bir başka bölgede çıkan yangına özgü işaret de çekilmiş iken yine aynı bölgede ya da öbür bölgelerde bir başka yangın çıkarsa her bölgeye özgü bayraktan bir tanesi eklenerek çekilir. Yalnız bu, Kule çanaklarının altındaki yatay sepet direklerine asılır. Sepetlerden başka, çekilen bayrak işaretleri İstanbul için kırmızı bayrak işareti Yeşilköy bölgesine kadar olan kesime, bir tarafta çift, öbür tarafta tek sepetler ya da aynı yerle ilgili sarı bayrak işareti Boğaziçi'nin Rumeli kıyısının Kavak bölgesine kadar ve tek sepetlerle yeşil bayrak işareti ise Boğaziçi'nin Anadolu kıyısı ile Pendik'e kadar olan kesimine aittir. Adalar da bunun içindedir.

telle Mabeyn-i Hümayun'a durum bildirilir. Padişah buyruğu çıktıktan sonra da Kule'den İcadiye'ye işaret kaldırılır. Orası da işareti alır almaz topları konuşturur.

1911 yılında ise İcadiye Tepesine Kandilli Rasathanesi konduruluştur Onu kuran da Fatin Hoca (Fatin Gökmen)'dır. Yangın bekçilerinin kaldıkları kule genişletilerek -Meşrutiyet'ten sonra telefon İstanbul'da yaygınlık kazandığından artık yangın işaretleşmelerine gerek kalmamıştır- onarılmış ve rasathaneye dönüştürülmüştür. 1968 yılında bütünlenen 15 m. yüksekliğindeki bir güneş kulesi, 20 m. uzunluğundaki optik laboratuvarı gözlem ve değerlendirmelerde kullanılmaktadır.

Biz yeniden, ayıp kaçıyor ama, Fethi Ahmet Paşa Korusuna dönelim. Koruda bir de büyükten büyük bir yapma çağlayan vardır ki iki yanında, korunun aşağılarını yukarıya bağlayan merdivenler lök durmuştur. Cemil Meriç, sabahları gözlerini açar açmaz, kapağı o gizemli ve görkemli bahçeye atmaktadır. Bugün de burada Hugo'nun *Hernani*'sini çeviriyordur.

Koruda hemen her ağaç vardır. Çınarlar, köknarlar, ıhlamurlar, ayvalar, armutlar, elmalar, dutlar her köşe bucağı kaplamıştır. Hele boyları gökyüzünü tutan çamlar buraya büyülü bir görünüm katıyordur. İlkyazda ayvaların pembe-beyaz, elmaların da kırmızı-beyaz çiçekleri koruyu gülücüklere boğuyordur. Haziranda ise ıhlamurlar o bayıltıcı kokularını bütün korunun içinde dolaştırırlar.

Ağaçlar arasında erguvanlar, gri-yeşil lavanta çiçekleri, şarı ve dört yapraklı çiğdem çiçekleri, çılgın turuncu tuvaletli nergisler, leylaklar, mor salkımlar, civanperçemleri, beşparmaklar, gazelboynuzları, geyikgöbekleri ve de peygamberçiçekleri her yanı ışık ve renge boyarlar. Leylak ve kartopu duvarları köşklerin sınırlarını belli ediyordur. Korunun sarhoş-kaşığı bitkilerinden biri de kalikantoslardır. Üç-dört metreye yükselen kalikantoslar yazın taflana benzer yapraklar üretir. Kışın yapraklarını döker ama bu kez

de kupkuru dallar üstünde kavruk çiçekler belirir. Bunların da öyle bir kokusu vardır ki koruya lavanta serpiştirilmiş duygusunu verir. Çançiçekleri ise Cemil Meriç'in kızı Ümit'in balerinleridir. Onlara, köşke çıkan merdivenlerde Kuğu Gölü'nü oynatır. Koruda mandilyalar düğünçiçekleri de her köşeden yem çıkarmaya bakar.

Bunlara bizim usumuz kısa düşer. Koruda bülbüller, isketeler, filuryalar, ishakkuşları da ibadullahtır. Gün açılırken konsere geçerler ki burada ilk kez konuk olanları hemen uyandırırlar. Ateşböcekleri de çoktur. Küçükler -Ümit'in Mahmut Ali adında bir erkek kardeşi de vardır- yaz gecelerinde Maestro Cemil Meriç'in yönetiminde, ateşböceği-ışıkböceği avına da çıkarlar. Gündüz de, küçüklerin ilgisini gıcıklayan çılgın kelebekler olur. Kırmızı-siyah, beyaz, turuncu-siyahtırlar çokluk. Bir de küçük mavi bir kelebek vardır ki her zaman yüzünü göstermez. Korunun gerçek sahibi bu kuşlar, bu böceklerse, bir sahibi de sarı-siyah kareli Skoç kumaşına düşkün kaplumbağalardır.

Cemil Meriç, klasikler çevirirken, Ümit'le Mahmut Ali de boş durmaz. Boyuna kendi kendilerine oyun sergilerler. Kimi zaman komşu köşklerden meraklı seyirciler de sökün eder. Bir defasında Anne Fevziye Hanımın pembe organza entarisi de oyunda rol almıştır. Ümit, -o vakitler sekiz yaşlarındadır- kimi zaman da Tarzan'ın eşi Jane'e imrenik çalımlar savurur. Onu canlandırmak için çam ağaçlarına sarmalanmış sarmaşıklara tutunarak hemen ordaki, içinde 25-30 cm su bulunan havuza yumuşak iniş yapar.

Eğer şimdi-şimdi Koruyu gezmeye kalkar da: «Sana vermek isterdim benim olsa kâinat / Ne bedbaht insanım ben, bir şeyim yok ki, heyhat.» sözlerini işitirseniz bilin ki vakit ikindiye gelmiştir. Hernani'nin bu sözlerinden sonra Dona Sol da: «Benim aslanımsınız, heybetli ve civanmert... Sizi seviyorum» diyerek Hernani'nin boynuna atılacak ve üçüncü perde, dördüncü sahnenin sona ermek üzere olduğunu haber verecektir.

Bu, Tanrı'ya bin şükür, bizim de yârim ile soyunmuş kitabımızın perdelerini yavaş yavaş indirmemize yol açacaktır. Nedir biz, ondan önce, yine yukarıya, Beyleroğlu seyir yerine çıkalım ki Ahmet Hamdi Tanpınar'ın saldır saldır döktürdüğü «Bir Gün İcadiye'de» adlı şiirine kulak kabartalım.

Haydi Beyler yukarı, yukarı:

Bir gün İcadiye'de veya Sultantepe'de
Bir beste kanatlanır birden olduğun yerde
Bir kâinat açılır geniş, sonsuz, büyülü
Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü
Dağılır yaprak yaprak hayalindeki suya
Bir başka gözle bakarsın ömür denen uykuya...
Belki en hülyalısı duyduğun masalların
O şafak saltanatı korularda dalların,
Her ufku tek başına bekleyen eski çamlar
Bir sır gibi ömründen sızdırılmış akşamlar,
Ardıçla kestanenin her yıllık macerası
Harap mezarlıklarda ölülerin rüyası
Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka
Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka!

İşte sırtım, vurun.

Bu öyküler, onları bilenlerin ağzından çıktığı gibi yazılmıştır.

Muallim Naci: «Arz-ı hakikat eyledim, efsane sandılar» demişse de, burada söylenceye yorulabilecek en küçük fırdalar bile öykü dışı tutulmuştur. Belki zaman zaman -o da yazarlık belası- sözcüklerin gözü çıkarılmıştır ama, gerçeklerin gözü çıkarılmamıştır. Diyeceğim, biz boş kuyuya taş atmıyoruz, kalemi elimize aldığımızda da kafamızı bir yerlerde bırakmıyoruz.

Uzun lafın yakışığı, bu kez de Boyacıköy'ü kıpırdatacağız. Bunu Mütareke yıllarında kalmak için yapıyoruz. Kuzguncuk'ta karıntılı işler can verip baş alırken bakalım orda fesleğenin yaprağı kaç!

Aklınıza yazın ki, Boyacıköy Yokuşunun karşısındaki iskeleye -o vakitler orda Şirketi Hayriye'nin bir vapur iskelesi vardır- kapağı atar atmaz Köprü'den yedi mil uzakta olursunuz. Köyde 350 Rum, 50 Ermeni evi boy. verir. Türklerinki ise otuz sayılmıştır. Bunların çoğu da yalıdır. Buraya, Boyacıköy denilmesinin nedeni şayak, fes ve benzeri kumaşları boyamak, bu sanatı memlekette yaygınlaştırmak için 1806 yılında Kırkkilise'nin ordan, Kafkariyodis adında bir ailenin İstanbul'a göçerek, burada yerleşmiş olmasıdır. Dersaadet'e ilk geldiklerinde Sultan III. Selim onlara bir yer seçmelerini buyurmuş, onlar da her yeri didik didik ettikten sonra Boyacıköy'e gönül kaptırarak 40 ev olarak burada oturak olmuş-

lardır.

Şimdi biz Boyacıköy Vapur İskelesi'nden Emirgan'a doğru yürümeye başlarsak yağlıboya birtakım yalılar görürüz ki bunlar, sonradan Yalılar Caddesi genişletilirken, toptan yıktırılacaktır. Ne ki, şimdiki şu anda denize 5 metredirler ve blan blan pırlantası gibi ışıldamaktadırlar. İlk yalı da Ragıp Beyindir. Beyimizin Nigarin, Bihzat ve Rihvet adında üç kızı vardır ki yüzlerine bakmaya kıyılamaz. En güzelleri de Nigarin'dir. Çünkü yeşil gözlü ve esmerdir. Şair Hüseyin Siret'le evlenmiştir. Rihvet ise tarımcılıkla uğraşan ve Cafer Dikmen'in -ressam Şükrü Dikmen'in babası- pek sıkı fıkısı olan Ali Rıza Beye varır. Bihzat'a gelince, onu da Tanrı övmüş de yaratmıştır. O da esmerdir, üstelik baygın gözlüdür. Söylemesi ayıp kaçar mı, kaçmaz mı, Nurullah Berk'in onunla bir vazgeçtisi olmuştur. Birbirlerine: «Ben seni seviyorum, sen beni sevmiyorsun. Dün akşam neden gelmedin?» yollu serzenişler yazıp gönderiyorlardır. Nurullah Berk o zamanlar 18 yaşında bir delikanlı. Tanrı, onu da özene bezene yaratmış. O da Ragıp Beylerin üstündeki Kuleli Yalı'da oturuyor. Hemen hemen her gün Bihzat'lara damlıyordur. Çünkü Kurt Rıza, Bihzat, Nigarin ve Rihvet'in kardeşi ise Nurullah'ın da canciğeridir. Ressamımız yıllarca sonra onu şöyle dile getirecektir:

- Kurt Rıza bir zamanlar İstanbul'da iyisinden ün salmış bir kişidir. Galatasaray Sultanisinde okudu. Türk gençlerini bilirsiniz, içlerine kapanık. Onların içinde, sivrilen bir tiptir Kurt Rıza. Neden Kurt Rıza denmiş bilmiyorum. Oraya, buraya gider, bir sürü insana aleyk çeker. Yalnız, kurtluğu para kazanmak bakımından olmasa gerek. Daha çok açıkgözlülüğünden gelmeli. Çünkü hiçbir iş tutmamıştı. Sonra Fransa'ya gitti. Ecole des Mines'de, Saint-Etienne'de çalıştı. Orda pek bir şey yapamadı. O sıralar -1924 ile 1928 arası- ben de Paris'te Ecole des Beaux-Arts'da idim. Rıza ile hemen hemen her gün buluşurduk. O maden okulunda söktüremeyince Paris'e damlamıştı. Para da var. Artık her akşam Saint-Michel'de eğlenceden eğlenceye, kumardan kumara koşardı. Genç öldü.

Kuleli Yalı, Ziraat Nezareti Madenler Umum Müdürü Ziya Beyindir. Yalının arkası set set bahçedir ki Hazret burada kendi elceğiziyle çiçek yetiştirir. Mayısgülleri, kuşburunları, hintgülleri, okkagülleri, kayısıgülleri, yediverenler ve de tabakgüllerinin üstüne gül yoktur. Yalının önünden geçenler Ziya Beyi, çokluk çiçeklerini sularken görürler. Yanında da oğlu yazar Saffeti Ziya vardır. O da hep elinde fotograf makinesi ile dolaşır. Orta boylu ve siyah saçlıdır. Gözünden monoklunu, ayağından da getrlerini hiç eksik etmez. Fransız edebiyatını, Sully Prudhomme külüstürüne varınca, yalamış yutmuştur. Konuşurken iki Türkçe sözcük kullanırsa, üç de Fransızca şavullar. Bir özelliği de çıplak kadın resimleri koleksiyonu yapmasıdır. Nedir, bunların Paris'teki kibar fahişelerin mi, Beyoğlu'nda bednam otellerdeki karıların mı, yoksa kendi kapatmalarının mı fotografileri olduğu pek belli değildir. Özet söylemek gerekirse, çok çapkın ve çok Avrupa'dır. Karısı Suphiye Hanımın ondan ayrılması da bu yüzdendir. Burada süslü bir balık var ki oltamızı ona atmazsak okurlarımızı eğri boyun bırakmış oluruz.

Suphiye, Sadrazam Küçük Sait Paşa'nın kızıdır. Güzellikle hiçbir alışverişi olmamıştır. Yalnız kızı Duşize -bunu da Şükriye Dikmen söylemiştir- çok hoştur. Saffeti Ziya karısı ile bozuşunca, arayı düzeltmesi için, arkadaşı İstinyeli Uncu Mehmetefendizade Nuri Beyi görevlendirmiştir. Ne ki, Nuri Bey, karı ile kocanın arasını bulmaya çalışırsa da hiçbir elverişli sonuç alamaz. Yalnız, nasıl olursa olur, kendisi, bir süre sonra Suphiye Hanımla dünya-ahret evine girer. Şopur Sait Paşa anılarında bu konuya şöyle değinecektir:

- Büyük kızımın eşi olan Nuri Beyi o zamanlar tanımıyordum. Evvelki damadım Saffeti Beyin yanıma kabulüne aracılık etmek için bir kez gelmiş ve bu konu üzerine bir de pusula getirmişti. Ben: «Beni görmeyi niçin istiyorsa, bunu yazılı olarak bildirsin» karşılığını vermiştim. Bunun üzerine Saffeti Beyin benimle görüşmek istemekten amacının benimle arayı düzeltmek olduğunu

bildiren bir mektubunu daha getirdi. Ama onunla ilişkimi yenilemek istemedim. Kızımı genç yaşta dul bırakmayı da istemediğimden ve şiddetle gözetlenme -hafiyelerin işidir bu- herkesi benden uzaklaştırdığından kızımı bu Nuri Beye vermeyi tasarlayıp hakkında gerekli incelemeler yapma işini bizim Hüsnü Beye* verdik. Uygun cevap getirdiğinden ve emrolunan izin alma zorunluluğu, -bu da Sultan Hamit'in leğen örtüsü- bulunmadığından, artık hayırlı ya da hayırsız çıkmasını, çocuğun alın yazısına bırakarak kendisini akrabalığa kabul ettim.

İstinyeli Nuri Bey Galatasaraylı ve Hariciyecidir. Sait Paşa'ya damat olduktan sonra Dahiliyeci olmuştur. Bileğinde bir ben vardır ki, çokları önünde sancaklarını indirir. Beyimizin enfiye düşkünlüğü de hastalık derecesindedir. İpekli enfiye mendillerinin en küçüğü de çarşaf kadardır. Semih Mümtaz onun enfiyeyi çekmediğini, sanki yuttuğunu söyler. Nuri Bey bol bol şölen göstermeye, devlet büyükleri ile sevgili dostlarını sık sık evinde toplaştırmaya da pek düşkündür. Bir özelliği de öykü ve menkıbelerle dolu süslü konuşmaların ayaklarına yatmaktır.

Suphiye Hanım yeni evliliğinde, kocasına, Duşize dışında iki de oğul vermiştir. Biri Şefkati İstinyeli'dir ki 1960 yılında Rio Elçisi olarak görünmüş, daha sonraki yıllarda ise Azrail hırtlambosunun tuzağına düşmüştür. Mehmetefendizade'nin küçük oğlu Hasan İstinyeli ise -anlatıcılar onu bize böyle yetiştirmiştir- şimdiler Kazablanka'da oturuyordur. Ordaki yaşamının sürekli olması için bir ev de almıştır.

Dönelim biz yine Kuleli Yalıya.

Saffeti Ziya bütün bu höngürtülere karşın, çok açık düşünceli bir insandır. Annesi İzzet Hanım, Nurullah Berk'in dedesinin -annesinin babası- hemşiresidir. Yalıda dede, kız ve torun bir arada oturuyordur. Buraya dikkat edin: Ragıp Bey eskiden bir Fransız

* Hüsnü Bey, Sait Paşa'nın özel kâtibidir ki Sadrazam Hazretleri ona kimi zaman pohpo, kimi zaman da zılgıt verir. Ama çokluk akını sarısına karıştırır.

kadınıyla evlidir. Ondan da Nesrin adında bir kızı vardır. Sarı saçlı, mavi gözlü bir mahpeyker. Saffeti Ziya: «Nesrin'i Nurullah'a alacağım» diye tutturmuştur. Oysa Nurullah, Paris'e gidip Güzel Sanatlar'da okuyacaktır. Saffeti Ziya:

- Nesrin'i al, ikinizi birden göndereyim.

Bunları vızık vızık gözyaşlarıyla anlatmalı: Nurullah, Ragıp Bey Yalısı'na gidiyor. Bir yanda Nesrin, bir yanda Bihzat. Ressamımız Nesrin'e bitiyordur. Ama Bihzat'a da bitiyordur. Sonradan Avrupa'ya Bihzat'sız ve Nesrin'siz olarak gidecek ve yıllarca sonra, 1981 Mayıs'ında -işte asıl gözyaşı akıtılacak yer- içini çekerek yüreğine arka arkaya vuruşlar yapacaktır:

- Güzel kızlar da böyle kaçıyor!

Kuleli Yalıda, Saffeti Ziya'nın Nezihe Veli adında bir kız kardeşi -ki uzun yıllar Hilaliahmer başkanlığında bulunmuştur- ile onun Besime ve Nimet adında iki kızı da soluk alıp soluk veriyordur. Bilmem, ailenin pek alafranga olduğunu söylemeye gerek var mı? Bunlar o zamana göre büyük bir olay olabilecek bir şey yapıyorlar, yalının kocaman taraçasında baş açık oturuyorlardır. Onları Nigarin, Bihzat, Rihvet de yalnız bırakmıyorlardır. Bunlara bir de Nurullah Berk'in annesi Naciye Hanımı katmak doğru olur. O da her akşam kızların yanındadır. İşin üzünçlü yanı, Boğaz'dan geçen bütün o kayıklar, o sandallar gözlerini denizin burnuna değin sokulan taraçadan -Saffeti Ziya oradan balık tutar- ayırmıyorlardır. Kızlar bunları genellikle pula saymaz ama çağın sadrazamı -zaman ibresini üç yıl geriye kaydırdık- Fehametlu, Devletlu Prens Mehmet Sait Halim Paşa Hazretleri, Yeniköy'deki yalısına gitmek üzere muşla geçerken topu da çil yavrusu gibi dağılır. Çünkü Kabineto Başkanı, yaldır yıldır giyinenlere çokça bozuluyordur.

Sözün kendisi budur ki aile süslü mü, süslüdür.

Nurullah Berk'in dedesinin adı bile Alafranga Asım Bey'dir.

Onun da oturuşu, kalkışı, yürüyüşü, fincan tutuşu çok satışlı-

dır. Mavi gözlüdür ve Saffeti Ziya gibi monokl takar. Boyuna Fransızca romanlar okur. İleri yaşlarında bile yanında hep *gouvernante* bulundurmuştur. Son gouvernantlarından biri de Aleso adındaki bir Rumyozdur ki kitabımızda sözü edilen tüm kadınlar gibi dünya yakışığıdır. Asım Beyin de gözdesidir. Yeşil Çam Sokağı'nda, bugünkü Emek Sineması yerindeki Skiting Palace'a gittiklerinde Aleso patenle kayar, Asım Bey de, ağzı sular içinde, onu seyreder.

Alafranga Asım Bey uzun zaman Reji Nazırlığı yapmıştır. Bu yüzden de Anadolu'da çok dolaşmıştır. Bir ara Beyrut'ta da konak tutmuştur ki Nurullah'ın annesi de Fransızcayı orada öğrenmiştir. Asım Bey'in, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile aralarından su sızmaz. Kışları Sadrazamın Şişli'deki konağının -şimdiler onun yerinde Hüseyin Hilmi Paşa Pasajı lengerendazdır- tam karşısındaki evde otururlar. Nurullah da -o zamanlar daha çocuktur- Paşanın çocukları ile oynar.

Mütareke yıllarında Kuleli Yalının taraçası pek çok réception da görmüştür. Konuklar da hep Fransız subayları. Türk olarak bir ev sahibi, bir de Muhittin Sadak vardır. Onun yaptığı, viyolonseli ile Fransızları hazır ola getirmektir.

Hey benim babam, alafranga Saffeti Ziya, Cumhuriyet çağında da Protokol Genel Müdürlüğüne getirilecektir. Ne ki -öykümüzü mutlu sonla bitiremediğimiz için okurlarımızdan özür dileriz- 25 Temmuz 1929 günü Büyükada'da, bir baloda -ki onu da Cafer Dikmen eseleyip peselemiştir- 54 yaşında, kimseye haber vermeden pattadak düşüp ömür suyunu devirecektir. Baloya da yarım saat ara verilerek *Salon Köşeleri*'nde yazarının taze ölüsü camiye taşınacaktır. Şrub-ı duhan'a yani cigara içmeye değer bir gözlemde de bulunalım: ölü, camiye götürüldüğünde Hazret'in monoklu hâlâ gözündedir.

İşte sırtım, vurun.

Bunlar gerçeğin de gerçeğidir.

Şimdi de Boğaz'daki mehtabiyeleri ürkütelim ki çabalarımız yerde kalmasın. Ama ilkin, Şirketi Hayriye'nin bir vapurunu Köprü'den Yukarı Boğaz'a doğru uzatalım.

Yine Abdülhamit'in cülus günündeyiz.

Boğaz'ın iki kıyısı da -bunu *Boğaziçi Şıngır Mıngır*'da da anlattık- süs ve püs içinde. Vapur da donatılmış ki eh, bu kadar olur. Donatan da Nafia Muhasebecisi Sadi Bey. Salonlar ve güverteler hıncahınçsa sazende ve hanendeler başı çekmekte.

Oh, oh bu akşam kimler yok ki...

Musikinin gavamızlarını çok iyi bilen Kemancı Mike burada. Lemi Atlı da onun tam karşısındadır ki Mike'ye doğru eğilmiş ona deniz gibi büyük lakırdılar etmektedir:

- Sen kemanındaki ses zenginliğini her zaman gösterirsin. Taksimde yayını, hiçbir kemancının tavır ve edasına benzemiyen doğurgan ve zengin namelerle ve de ağır ağır çekersin.

Mike ile omuzbaşı yürüyen Kemancı Aleksan Ağa da onların biraz ötesinde. Daha ötede ise kemancılarla yayını bir arada oynatmaya başladığında, ortada tek keman varmış duygusunu veren Kemancı Şeref. Onun yanında Santuri Ethem Efendi. Onların berisinde Fener'de Filburnu Gazinosu'nda çalan Kanuni Solak Mihal der ki her duruşu ve kalkışı fasılları işlek ve yumuşak mızraplarla süslediğini haber vermekte. Fasıl parlatmaktaki ustalığı ile bilinen Giriftzen Rıza Bey de gelmiş, kendisine ayrılan yere geçmiştir. Kemancı Garbis ise, etraf kemancıdan geçilmediği için, tamburunu sırtlanıp damlamıştır. Bakın, bakın Kanuni Şemsi de burda. O da Direklerarası'ndaki berber dükkânını erkenden kapatıp buraya koşmuş. Fasla daha bir saat var ama o daha şimdiden -ki mızrabını kimse taklit edemez- kanununu akort etmeye başlayacak. Onun huyu da, husu da bu. Uzun boylu akort etmeden kanununu konuşturmaz. Saz başladıktan sonra bile akordunu sürdürür.

Bu akşam burada hanendeliği ile de pek tutunan Tanburi Hacı

Kirami Efendiyi de görürseniz şaşmayın. Veliaht Reşat Efendi'nin müezzinliğinde bulunduğundan -bu kez yine 1900 yılına çıkarma yaptık- mimlenmiş ve tek başına yaşar duruma düşürülmüştür ama Sadi Bey -Sultan Hamit'e yakınlığından olacak- buna kulak asmamış, onu da bu akşam buraya çağırmıştır. Eyvah, eyvah ki, Kirami Efendi, Sultan Reşat'ın cülusunda, başmüezzin olma umutlarının ayaklarına yatacak, olamayınca da kendisini evinin bahçesindeki dut ağacına asacaktır. Ama siz ona hiçbir şey belli etmeyin de, bırakın o tatlı sesiyle Boğaziçi'nin sintinesini rahatça çökertsin.

Nedir, burada bu akşam hanende olarak -Lemi Atlı'yı saymazsak- asıl Kaşıyarık Hüsamettin Bey vardır. Domates Ahmet Beye de -ki piyasa hanendesidir- boşluk doldurmak için çağrı çıkarılmıştır. Ama bir ara, pundunu düşürerek, kendi bestesi olan suzinak ağır-aksak bir şarkıya yuvarlayacaktır.

Etmiyor hiç merhamet canan benim efganıma

Kaşıyarık Hüsamettin Bey ise Muzika-i Hümayun'dandır. Bu akşam altmış yaşında olduğu halde şarkılar fırlatacak hem kendini, hem de dinleyicileri zırlatacaktır. Çünkü, bizden duymuş olmayın, kendisi de çok gözü yaşlıdır. Sinirlerine gem vurmasını bilmez. Bu yüzden ona «Deli Hüsamettin Bey» diyenler de vardır. Ayrıca inatçı mı inatçıdır. Anlatırlar ki, Sultan Aziz, padişahsal kayığı ile Boğaziçi'nde gezmeye çıktığında onu da yanına alır. Nedir o, çokluk Padişahın istediği şarkıyı okumamakta direnir. Sultan Aziz de onu Boğaz'ın en tenha noktasına çıkarır.

Pertevniyal Valde Sultan ise, Deli Hüşam der de başka bir şey demez. Okuyucumuz, Padişahın öfkesinden de, genellikle, bu sevgi yüzü suyuna kurtulur. Ama bir defasında Padişahlar Pehlivanı onu Saraydan kovmuştur. Bir hafta geçmiş, geçmemiş Hüsamettin Bey Üsküdar İskele Camiinde okuduğu ezanla Padişah ve Sultanı uyandırınca yine bağışlanmış ve yeniden Saraya alınmıştır.

Lemi Atlı onun için şunları söylecektir:

- Tatlı bir sesi vardır. Mansur ve mabeyn akortlarında tiz gerdaniyeyi su içer gibi basar. Kendisine özgü dağı ve bağı eserler okur. Dinleyenleri şaşkınlığa, hayranlığa ve coşkuya düşürür. Muzika-i Hümayun'da iken Müezzinbaşı Rifat ve Hacı Arif Beylerin evlerinde talim edilen fasıllarda kayıtsız kalır, kendi beğeni ve meşrebinin rüzgârına kapılarak repertuvarını korur ve ancak onları okuyarak dinleyenleri mest bırakırmış.

Buraya bir öykü de kondurmamız gerekir.

Ne var ki bu bölümün saati de tamam oldu.

Kafamızın da düğümü çözüldü.

Hadi sizler de inin tahtıravandan.

Gidelim yemek kuralım. Sonra yine gelir, rüzgârları uçurur, kavakları eğdiririz.

Sizin anlayacağınız «Kuleli Yalı ve Elmas Boğaziçi» işin bu noktasında, yarım saat mola almıştır. Çünkü, kitabımız da sonun sonuna, iyisinden yaklaşmıştır.

Ey okur, bu anlattıklarımızın değerini bil, kitabımız az-biraz sonra son bulacaktır.

Dünyanın en sıkıcı olayı da kitap bitip gölgeliklere çekildiği halde okurların bunu sezinlememesi, kitabı yine de okumayı sürdürmesidir.

Ey Salâh Baba sen de kendine gel! Kitabın sözleri ve iflahı kesildiği halde bunu çakmaz yine laf doğramaya, turp tarlasıyla yıldız ormanını birbirine katmaya kalkarsan, okurlar katında onurun beş para çalışmaz.

Ama burada, sana her şeyden önce düşen şey, okurların daha çok merakta kalmaması için, geçen bölümün sonunda anonsunu yaptığın öyküyü anlatmaktır. Böylece varını yoğunu savurup kafanı sinek kâsesine döndürmüş olursun ki ölmüş Kamberi kölelikten kurtarmaya çalışan her yazara, önünde sonunda yakışan da budur.

Öykü:

Hayal Olmuş Hakikatler yazarı Semih Mümtaz S., Mabeyin İkinci Kâtibi Arab İzzet Paşanın kızıyla Bebek'te -babası Reşit Mümtaz Paşanın yalısında- düğünlenirken, o gece Padişah, özel bir sevgi belirtisi olmak üzere, Kaşıyarık Hüsamettin Bey yönetimindeki Muzika-i Hümayun saz takımını göndermiştir. Perşembe akşamına, yani cuma gecesine denk getirilen düğünde yalı sahibinin sevdiği hicazkâr faslı öyle bir maşallahla çalınıp söylenmiştir ki Paşa-

nın bütün gönül telleri kopmuştur. Hele Deli Hüsam ona bir de havaleli bir taksim indirince zavallı adam nereye konacağını bilemez. O akşam Lemi Atlı da ordadır. Paşanın gevşediğini ve kendinden geçtiğini görünce hemen ellerine sarılır. Sultan Aziz Bülbülü diye ün salan Hüsamettin Beyin, aşamasının yükseltilmesi için, Padişah katında aracı olmasını rica eder. Paşa da mırın-kırına yatmadan -aferin ona ve aferin Lemi Atlı'ya-, bir yazı yazıp yaveriyle Saray'a gönderir. Bir saat sonra -Padişah'a da aferin- Hüsamettin Bey'in görevinde bir üst kata çıkarıldığının buyruğu gelir. O dakikadan sonra saz takımının zırzıplığı ile Sultan Aziz Bülbülünün dağilerinin ve bağilerinin yarattığı hava burada anlatılamaz. Anlatılması da ayıp kaçar.

Kaldı ki biz burada asıl mehtabiyeleri haydalamak üzere bulunuyoruz. Mehtabiyeler yaz mevsiminin haziran, temmuz ve ağustos aylarına rastlayan dolunayında -12, 13 ve 14. geceler- bütün Boğaziçi'ni ayağa kaldırır, toptan bal tavasına döndürür. Bu ay ışıklı curcunaların onuru da ünlü okuyucu Nedim Beydir. Üsküdarî'dir. Sesinin olağanüstü genişliği ve tatlılığı yanında, anadan doğma tavır ve edası, dinleyenleri kendine kalebent eder. Gençliğinde Hacı Faik Beyin rahlesinden geçmiştir. Rumelihisarı'nda Şurayı Devlet üyesi Seydabeyzade Ali Beyin hanegisidir. Akrabası olduğunu söyleyenler de vardır. Lemi Atlı der ki:

- O zamanlar biz de Rumelihisarı'nda Tophane Müşiri Zeki Paşanın, sonradan taş olarak yenilenen tahta yalısında -yaz aylarında- kiracı olarak bulunurduk. Ali Rifat Beyin oğlu Süleyman, komşumuz ve okul arkadaşımız olduğundan hep birlikte eğlenir ve Nedim Beyi dinlemek mutluluğuna erişerek canımıza can katardık. Geniş, yani mansur perdesinden muhayyer faslını okurken yüzünde hiçbir kıpırtı görülmez ve okuduğu parçalar, yansız olarak yaptığı düzeltmelerle, dinleyeni kendinden geçirir, hele taksimlerinde iç içe bastığı meyanda dokunduğu tiz perdelerin pürüzsüzlüğünü korumada gösterdiği güç, biraz musikiden anlayanları ispazmozlara düşürürdü.

Nedim Bey, Mısırlı Prens Halim Paşa'ın büyük kızı ve Sadrazam Sait Halim Paşanın kız kardeşi Zehra Hanımın (Hanımefendinin) kocasıdır. Hazret, 1910 yılında öldükten sonra karısı Hanımefendi de ünlü besteci Ali Rifat Çağatay'la evlenecektir. Şu var ki, Nedim Beyden önce de Nurettin Beyin eşi olmuştur.

Fasıllarda Nedim Beyin yanında Darülaceze Muhasebecisi Hafız İsmail Efendi ile Kaşıyarık Hüsamettin Bey de görünür. İsmail Efendi, Dahiliye Nazırı Memduh Paşanın havadarıdır. Şarkıya çok elverişli bir sesi vardır. Sait Halim Paşanın mehtabiyelerinde okurken hiçbir parçayı kusurlu okumaz.

Bu üç kafadar, ay ışıklı âlemlerden önce Sait Halim Paşa meşkhanesinde günlerce meşk ve talim ederler. Onların yanı sıra fasla katılan sazendeler şunlardır: Kemani Ağa, Santuri Ethem Efendi, Neyzen Aziz Dede, Kemençeci Vasilaki, Kanuni Şemsi ya da Âmâ Nazım.

Ulunay Nedim Beyin sesini şöyle ulular:

- Birden bir gazel, Kanlıca Koyunun ağzındaki bir sandal kümesinden sanki doğaya meydan okuyan bir ses zenginliği içinde çıktı. Yükseldi, yükseldi, uzayda dağıldı. Yamaçlar sesi yinelediler. Deniz-dudağı denilen temel rıhtımlarının üzerine kurulmuş yalıların hasır döşeli divanhanelerinde hayal gibi sessiz akan gölgeler, kafesleri fora edilmiş açık pencerelere doluşarak bu sesi dinliyorlar... Nedim Bey gazel okuyor! Yalılardakiler pek güzel biliyorlar ki Nedim Beyin bütün bu gazelleri Gülnaz Hanım için okunmaktadır. Gülnaz Hanım, dalgaların şahnişinlerini öptüğü yalının büyük salonunda, gümüş kalptanlı sedire bir ay ışığı Tanrıçası gibi uzanmış, bu insan bülbülünün aşk melodilerini sonsuz ürpertiler içinde dinliyor. Nedim Bey gazele şehnazdan giriyor. Kanlıca Koyunun ağzındaki sandal kümesi yavaş yavaş büyümektedir. Nedim Bey ara verdiği zaman sandaldakilerden, kıyıda dinleyenlerden takdir sesleri yükseliyor: «Var ol, nur ol.» Hele makamdan makama atlayarak işitilmemiş bir nağme ile mahmur'da karar ve-

rince, alkışlayanların: «Allaaah!» diye haykırışları sekiz yankıyla sürgit olan gazeli yamaçlarda kovalıyor. Gülnaz Hanım salonun yere kadar inen geniş penceresi önündedir. Nedim Bey, iki ses üstten: *Sana takdir-i hâle mecalim yok, ey keremkârım* dizesinde sanki insan gücünün de üstüne çıkıyor. O zaman yalının penceresinden gölge gibi beyaz bir hayal uçuyor ve boşlukta beyaz bir iz bırakarak suların gümüş çalkantılarına gömülüyor.

Lemi Atlı da on beş yılını elmaslar elması Boğaz'da gezdirmiştir. Rumelihisarı'nda değilse, Kanlıca'da Nevres Paşa yalısındadır. Nedim, Hafız İsmail ve Kaşıyarık Deli Hüsam'ın karşısına çıksa çıksa o çıkabilir. Lemi Atlı çokluk eniştesi -Şefik Beyin Sultan Mecit vükelasından Sait Muhip Efendi'nin oğlu ve Fatih Belediye Muhasebecisi- balıkçı kayığı ile mehtabiye fırlatır. Kemani Garbis, Hafız Yusuf Efendi, Nısfiyezen ve Kemani Kirkor, Kanuni Mihal, Tanburi Garbis, Üsküdarlı Alaycı Tevfik Beyin oğlu Fuat Efendi de donanmaya katılır. Kayık, Emirgan kıyısındaki Sarayı Hümayun doktorlarından Saip Beyin yalısının önünü merkez tutar. Çünkü Paşa Lemi Atlı'nın sesine vurgun olanların en önde yürüyenidir ve donanmış kayığın kendi yalısından pek uzaklaşmamasına yalvar-yakar oluyordur. Hani o yıllarda da Lemi Atlı'nın sesi en dilrüba (gönül kapan) çağındadır. Hele Şevki Beyin hicaz-aksak'ını alçaktan atıp yüksekten tutmaya başladığında bütün Boğaz'ı dibeklerde dövmüş olur:

Zannım bu ki cana beni kurban edeceksin
Verdim sana can işte ne ferman edeceksin
Derdim büyüdü dilde ne derman edeceksin
Verdim sana can işte ne ferman edeceksin

Hicr ateşine sinemi yakmaz deyu sandım
Vadeylediğin vuslata gerçekten inandım
Canım bana rahm ile fırakından usandım
Verdim sana can işte ne ferman edeceksin

Suratımıza son bir kez ışık tutalım.

Biz yeryüzünde olup biten fırdaları alt alta dizmekten başka bir şey yapmıyoruz. Ama onları süllüm-sako'lu, bidi-bidi-bako'lu elekten geçirdikten ve sirke, sarmısak ve ince çekilmiş cevize yatırdıktan sonra fıştıklıyoruz. Bir de yeni bir çeşni, yeni bir ağız katıyoruz ki bu, on yüz bin yıl geçse kimsede kolay kolay görülmez.

Dönelim yine mehtabiyemize: Lemi Atlı bu akşam burada, düşmüş yaprak rengi saten giysisiyle hayranlarını yıldız ışığında yürütecektir. Yalnız onunla Nedim Beyi -ki o da Boğaziçi Bülbülü diye ünlenmiştir- dinleyenlerin kayık ya da sandalları çokluk ikiye ayrılır. Bir bölüğü Nedim Beyi, bir bölüğü Lemi Atlı'yı kovalar. Ama kimileri de, saz takımına Kemençeci ve Klarnetçi Vasilaki'nin başkanlık ettiği Kanlıca pazar kayığının ardına takılır.

Vasilaki eski biçim setre giyer. Düğmelerini de, Lemi Atlı gibi hep ilikli tutar. Suratı abusluk üzerinedir. Az konuşur, gevezeliğe kayık yanaştırmaz. Hele sazın başına geçti mi, Şûrayı Devlet'te toplantı halindeki bir Yarkurul Başkanı ağırbaşlılığına bürünür. Kemençe elinde tir tir titrer. Çok düz ve uzun yay kullanır. Akort yoluyla yapılacak faslın girişini göstermeyi sever. Yayla bir dügâh ya da segâh perdesi üstünde kararımsı bir gösterişi vardır ki Lemi Atlı, yalnız bu sesi bile, fasla yeğ tutar.

Konaklarda ve yalılarda aranan bir sanatçıdır. Ne var, piyasadan da hiç çekilmemiştir. Yıllarca kendi takımını Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesi'nde ve Divanyolu'nda Raufpaşazade Sait Bey Gazinosu'nda -burada daha sonraları Sanayii Nefise Okulu açılacak, daha sonra da yerini Sağlık Müzesi alacaktır- dolaştırdığı gibi yine Fevziye Kıraathanesi'ndeki Kemani Andon, Lavtacı ve Hanende Hristo, Aleksan (Kemani Ağa) ve Tanburi Kapril'den oluşan Lavtacı Civan takımında da yay çekmiştir.

Mesut Cemil onun ince ruhlu, çelebi bir insan olduğunu ve kimsenin yüzüne kara çalmadığını söyleyerek şu açıklamayı yapar:

- Ne Tanburi Cemil'den, ne Vasil'den birbirine karşı söylenmiş

bir söz ve eleştiri işitmiş değilim. Vasil onu pek çok sevdiği gibi, o da Vasil'e bayılırdı. Çok değer verdiği bir adamdı. Onun kendine özgü ağırbaşlı ve kibar bir tavırla, makamların gerçek seyirlerini yaptığı taksimleri dinsel bir coşku ve saygıyla dinlerdi. Gözlerini kemençeden, yay çekişlerinden ayırmaz, bütün dikkati ile her tavrını ve parmaklarının kirişler üzerindeki hareketlerini incelerdi. Cemil Bey, Vasil'in peşrev ve çalış ve taksim ediş tarzlarından çok yararlanmış, sonra bunları kendi deha ve tanrısal duygu potası içinde eriterek zarif ve yepyeni biçimlere sokmuştur. Buna karşılık Vasil'de de Tanrı'nın büyük evladı Cemil'den kimi parçalar bulunabilir. Cemil Bey, Vasil'in kürdilihicazkâr peşrevini yapmakla musikimize ayrıca bir fasıl kazandırdığını söyleyerek buna ve şimdi hiç çalınmayan oya gibi şevkefza peşrevine çok değer gösterirdi. Birer menekşe demeti gibi ince ve özgün şarkılara uygun olarak düzenlenmiş ara nağmelerine bayılırdı.

Vasil'in başkanlık ettiği Kanlıca pazar kayığını donatan da Kanlıca'da yalısı bulunan Kadripaşazade İsmail Beydir. İsmail Bey, her yaz, bir kez de olsa, bir mehtabiye parlatmadan yapamaz. Ağzında düdük, kayığın burnuna kurulur ve kayığın durması ya da yürümesi için düdükle buyruklar savurur.

Işıkları yakıp söndürün.

İyiden iyiye kitabımızın sonu göründü.

Hadi, hadi biraz daha: Hidiv İsmail Paşa da -İstanbul'da bulunduğu zamanlar- Padişahın doğum ve cülus günlerinde Boğaz'da mehtabiyelerin dik görkemlisini dolaştırır. Ama onun Tokmakburnu'ndaki yalısından da her vakit, şahrem, şahrem Üsküdarlı Dürdane'nin civankaşı, kızperçemi, aldudak, narçiçeği, şeytanyolu, çarkıfelek oyaları fırıldaklanıyordur. Saz takımı Notacı Melekset'in (Mustafa Nuri) topladığı sanatçılardan oluşur. Üsküdarlı Fuat, Harbiye Nezaretinden Küçük Osman ve Hafız Şaşı Osman Efendi de hemen hemen her yıl fasıl heyetini sesleriyle boyarlar. Tarihçi Yılmaz Öztuna bu sonuncusunun tiz acem'e rahatça basan

davudi bir sesi olduğunu ve Kur'an tilavetinde büyük bir başarı sağladığını ve gerçek ününün de gazellerden geldiğini söyler. Ona göre Hafız, gazellerinde bir kez kullandığı bir motifi bir daha kullanmaz, güfte taksimini de çok iyi ayarlar. Pestlerde ise çıldırtıcı güzellikte dolgun ve olgun sesler çıkarır. Cemil Bey plaklarında, ses sanatçısı olarak onu kullanırmış, ses-saz karşılıklı taksim ederlermiş.

Hafız, Anadoluhisarı'nda oturur. Musikiye adını yazdırdığı yıllarda Kaşıyarık Hüsamettin Beyin tavrına öykündüğü, sesinde eriştiği tiz perdelere çengel atmaya çalıştığı için arkadaşları ona Küçük Hüsam adını takmışlardır. Onun emekleme yıllarıyla ilgili bir öyküsünü de şuracığa boca edelim ki bakalım Elmas Boğaziçi'nin dibine geldik mi, gelmedik mi?

Bir yaz günü, Kaşıyarık Hüsamettin Beydir, ailesiyle Sütlüce'de yalısının önünde, tepsisini kurmuş rakısını çekiyordur. Cuma dolayısıyla, arkadaşlarıyla birlikte Kâğıthane'ye gitmiş olan Hafız Osman, utanması ve terbiyesi olsa, kendi varlığını duyurmaması gerekir ama, hayır o kayık ve sandallardaki sarhoşların bağırıp çığrışmalarını özellikle susturup Hüsamettin Beye meydan okurcasına, şah makamından, hem de falso olarak tiz gerdaniye perdesine basmıştır. Aklınca Kaşıyarık'ı bir yarışa çağırıyordur. Deli Hüsam Beyin sinirleri adamakıllı birbirine girift olmuştur. Bir yutkunur, iki yutkunur, sonunda sandalını indirip geceliği üzerine maşlahını çeker, oğlunu da küreğe oturtup yalıdan açılır.

Biz bu öyküyü Lemi Atlı'dan dinledik, o da Hafız Yusuf Efendi'den tutmuş. Öyle ki, bir tek sözcüğü aralayıp geçmedik, sonunu da tulumdan, hiç bozmadan çektik:

Halk sandallarının arasına girdikten sonra Deli Hüsam ilkin şah makamından bir taksime başlayıp tiz gerdaniye perdesine pek çok el atarak, «Bu perdeye böyle basılır» dercesine taksimi Hafız Şaşı Osman'ın başına çarpmıştır. Sonra da buna bir şarkı ekleyerek durumu halkın anlayışına bırakmış ve Şaşı Hafız'ı utançtan utanca

fırlatarak Unkapanı'ndan geriye dönmüştür.

Ey okur, bundan sonrası için biz hiçbir sorumluluk almayız. Öykümüz şakkadak kesilirse bil ki bu bizim değil, dünyanın işidir. Çünkü her şeyin bir başı varsa, bir de sonu vardır. Biz bari buraya Nedim Beyin bir mehtabiyesini daha kıstıralım ki üstümüze laf getirmeyelim.

Hayda bre Boğaziçi, Nedim Bey daha Mısırlı Prenses Zehra Hanım'la evlenmemiştir. Biz o ay ışıklı gecede orada bulunmadık, ama bulunanlar anlatmışlardır ki Nedim Beyin sandalında Kemani Ağa Aleksan, Santuri Ethem Efendi, Kanuni Şemsi, Tanburi Cemil Bey, Lavtacı Andon, Kemani Tatyos da yer almıştır. Haa, Ali Rifat Çağatay da ordadır. Udzenlikte onun üstüne kimse olmadığı için çokları onu Udi Ali Bey diye bilir. Boğaziçi'nin bütün elmasına karşın Hazret -ki Semih Rifat ile Cevat Rifat Atilhan'ın kardeşidir- 1935'te kalp illetinden boşluk dünyasına göç edecektir ama bu akşam, bu ünlü mehtabiyede o da, sandal tam Baltalimanı'ndan Emirgan'a doğru süzülürken şevkefza makamından ut ile insanın vidalarını gevşeten öyle bilgice bir taksim döktürecektir ki bir başka kayıkta, onun mızrap vuruşlarıyla şapalaklaşmış olan Lemi Atlı dayanamayacak ve taksim son bulur bulmaz -çünkü taksimlerin de sonu vardır- kayığın devrileceğini umurlamadan ayağa kalkacak ve şöyle bağıracaktır:

- Bu taksim bir ömre bedeldir.

Haydi yakın artık ışıkları!

Mehtabiyeler de, Elmas Boğaziçi de bitti.

Okurlarımız belki dikkat etmişlerdir, etmedilerse haber verelim ki 2.338 gündür deniz üstündeyiz. Galata Kulesinden yola çıktığımızdan beri bir sürü yalıyı, bir sürü insanı harlı kor parçası durumuna getirdik. Belli bir çağda, sokak ve evdeki kadınların, mühimme defterleri'nden önemli vezirlerin, denizsel, düşüncelere dalmış sanatçıların, kırk dağdan ot yolmakla görevli yoksulların işlerini, topal köpek gibi sinerek bütünledik. Güneşin doğduğu

yerden, battığı yere değin hiçbir ülkede bu kadar çok oyun fıştıklanmamıştır. Yazmaktan ve bakmaktan gözlerimizin akı döndü.

Hadi, hadi yakın ışıkları!

Boğaziçi bir elmas öyküdür.

Onu sevailer, selimiyeler, hâreler, şetariler, hurşidiyeler, atlaslar ve dibalar altında tutmayın. Kaldırın, kaldırın yukarı. İçinin bütün kirazı taa Bağdat ilinden görülsün.

Sizin gibi kaç taneler ayağımızı öptü, ama biz anlatmadık. Onu yine, ey Türk okuru, Françeliyi, Rusyaluyu, Engürüslüyü, Nemçeliyi, İngiltereluyu çiğneyip senin ayaklarının dibine serdik.

Fi evaili Nisan.

Yıl 1982.

Tevarih-i meşhure-i Türkiye'den işbu Salâh Bey Tarihi'nin dördüncü kitabı burada son bulmaktadır.

DÖRDÜNCÜ KİTABIN SONU

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref. *Tarih Muhasebeleri.* İstanbul: Matbaayı Amire, 1339.

Ahmet Mithat. *Avrupa'da bir Cevelan.* İstanbul, 1307.

Ahmet Rasim. *Şehir Mektupları. 4 cilt.* İstanbul: Dersaadet Kütüphanesi, 1328-29.

Ali Haydar Mithat. *Hatıralarım.* İstanbul: Güler Basımevi, 1946.

Ali Rıza (Balıkhane Nazırı). *Bir Zamanlar İstanbul.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 11, tarihsiz.

Ali Rıza-Mehmet Galip. *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 108 ve 109, 1977.

Anonim. *Boğaziçi-Şirketi Hayriye.* İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekası Mat. 1330.

Arıburnu, Kemal. *[illegible] İstanbul Mitingleri.* Ankara: Yeni Desen M. 1975.

Ata, Tayyarzade Ahmet. *Tarih-i Ata.* İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası ve Basiretçi Ali Bey Matbaası 1293.

Atlı, Lemi. *Hatıralar* (Canlı Tarihler, cilt: 6) Türkiye Basımevi, 1947.

Banoğlu, Niyazi Ahmet. *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı.* Milli Eğitim Bakanlığı, 1973.

Burak, Sevim. *Yanık Saraylar.* İstanbul: Türkiye Basımevi, 1965.

Cebesoy, Ali Fuat. *Sınıf Arkadaşım Atatürk.* İstanbul: İnkılâp ve Aka Kit. 1967.

Cemal Paşa. *Hatıralar.* İstanbul: Selek Yayınları, 1959.

Cemalettin Efendi, Şeyhülislam. *Siyasi Hatıralarım.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 119, 1978.

Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. 4. cilt.* İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.

Devrim, İzzet Melih. *Hüzün ve Tebessüm.* İstanbul: Sabah Matbaası, 1922.

Ekrem Reşat-Osman Ferit. *Nevsali Osmani.* İstanbul: Şems Mat. 1327 ve 1328.

Eldem, Sedad Hakkı. *Boğaziçi Anıları.* İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1979.

Eremya Çelebi (Kömürcüyan). *İstanbul Tarihi.* İstanbul: Kutulmuş Basımevi, 1952.

Ergin, Osman Nuri. *İstanbul Şehreminleri.* İstanbul: Şehremaneti Mat. 1928.

Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-i Umuru Belediye.* İstanbul: Evkaf Matbaası, 1924.

Eşref Edib. *Mehmet Akif.* İstanbul: Asarı İlmiye K. 1938.

Farrère Claude. *L'Homme qui Assassina.* Paris: Flammarion, 1968.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Kuyrukluyıldız Altında Bir İzdivaç.* İstanbul: Kütüphanesi Askeri, 1328.

Howard, Frederick-William George. *Türk Sularında Seyahat.* İstanbul, Tercüman, 1001 Temel Eser: 117- 1978.

İlyas, Hafız. *Letaif-i Tarih-i Enderun.* İstanbul: Matbaa-i Amire, 1276.

İnal, İbnülemin M. Kemal. *Son Asır Türk Şairleri.* Milli Eğitim Bakanlığı, 1969.

İnal, İbnülemin M. Kemal. *Hoş Sada.* İş Bankası Yayınları, 1958.

İncicyan, *XVIII. Asırda İstanbul.* İstanbul: Baha Matbaası, 1976.

Kopp, Georges. *A Bord du Goeben,* 1914-1918. Paris, Payot, 1931.

Kuntay, Mithat Cemal. *Mehmet Akif.* Semih Lütfü Kit. 1939.

Kuntay, Cemal. *Bilinmeyen Tarihimiz.* Cilt: 3. İstanbul: Dizerkonca Mat. 1974.

Kutlu, Şemsettin. *Bu Şehr-i İstanbul Ki.* İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1972.

Lamartine, Alphonse de. *İstanbul Yazıları.* İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1971.

Mehmet Galip-Ali Rıza. *XIII. Asrı Hicride Osmanlı Ricali.* İstanbul, Tercüman, 1001 Temel Eser: 108 ve 109 - 1977.

Mehmet Raif. *Mir'atı İstanbul.* İstanbul: Alem Matbaası, 1314.

Mesut Cemil. *Tanburi Cemil Bey.* Ankara: Sakarya Basımevi, 1947.

Moltke, Helmuth von. *Türkiye Mektupları,* İstanbul: Remzi Kitapevi, 1969.

Morgenthau, Henry. *Mémories de l'Ambassaduer Morgenthau,* Paris: Payot, 1919.

Muller, Mrs. Max *İstanbul'dan Mektuplar.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 131 - 1978.

Naum-Duhani, Sait. *Vieilles Gens Vieilles Demeures* İstanbul: Üniversite Mat. 1947.

Naum-Duhani, Sait. *Quand Beyoğlu's appelait Péra.* İstanbul: La Turquie Moderne, 1956.

Neave, Dorina L. *Eski İstanbul'da Hayat.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 128.

Nevsal-i Milli (Edebiyat Yıllığı). *Dersaadet:* Asarı Müfide Kütüphanesi, 1330.

Ozansoy, Halit Fahri. *Edebiyatçılar Çevremde.* Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1970.

Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Ansiklopedisi.* 2. cilt. Milli Eğitim Bakanlığı, 1969-1976.

Pardoe, Miss Julia. *125 Yıl Önce İstanbul.* İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1967.

Rambert, Louis. *Gizli Notlar.* İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser: 75. Tarihsiz.

Rona, Mustafa. *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi.* İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1970.

Sait Paşa (Küçük). *Sait Paşanın Hatıratı.* İstanbul: Sabah Mat. 1328.

Saz, Şair Leyla. *Haremin İçyüzü.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.

Semih Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler.* İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.

Simavi, Başmabeyinci Lütfü. *Osmanlı Sarayının Son Günleri.* İstanbul: Hürriyet Yayınları, tarihsiz.

Slade, Adolphus. *Kaptan Paşa.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1973.

Sperco, Willy. *İstanbul Paysage Littéraire.* Paris: La Nef de Paris.

Sperco, Willy. *İstanbul İndiscret.* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, tarihsiz.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y. *Tarihi Odalar.* İstanbul: Yeni Matbaa, 1954.

Tahsin Paşa. *Abdülhamit ve Yıldız Hatıratı.* İstanbul: Ahmet İhsan Mat. 1930.

Talat Paşa. *Talat Paşanın Hatıraları.* İstanbul: Bolayır Kitabevi, 1958.

Tarcan, Selim Sırrı. *Ömrümün Kitabı.* Yeni İstanbul Gazetesi, Tefrika: 1-32.

Tokgöz, Ahmet İhsan. *Avrupa'da Ne Gördüm.* İstanbul: Alem Matbaası, 1891.

Tokgöz, Ahmet İhsan. *Matbuat Hatıralarım.* İstanbul: Ahmet İhsan Mat. 1930.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Kırk Yıl.* İstanbul: İnkılap ve Aka, 1969.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Sanata Dair.* Cilt: III. Maarif Vekaleti, 1955.

William, George-Howard Frederick. *Türk Sularında Seyahat.* İstanbul, Tercüman, 1001 Temel Eser: 117 - 1978.

Woods, Sir Henry F. *Türkiye Anıları.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976.

İÇİNDEKİLER

Esmer Ve Sarışın, *5*
Gizli Menekşe, *16*
Sal Üstünde Bir Hanende, *33*
Her Genç Kız Neler Bilmelidir, *45*
Çıplak Ayaklı Kontes, *59*
Summer Palace Hotel, *70*
Ey Dizim Ey Bacağım, *83*
Tarabya'da Gençlik Var, *93*
Boğaz'a Gel Ey Şekermande, *103*
Bir Mehtabiye, *114*
1914 Yazı, *129*
Yavuz Geliyor Yavuz, *141*
Damatlar, *152*
Nezim, *165*

Mösyö Turist Türk, *174*
Beyaz At, *187*
Kokona Ali Paşa, *204*
Son Osmanlılar, *215*
Batıya Bir Pencere, *227*
Bir Şiir Kralı, *236*
Paylot, *249*
Hikâye-i Sare Hanım Yahut Küçük Matmazel, *260*
Sergüzeşt-i Nono Bey, *273*
Pembe Yalı, *288*
Çılgın Kelebekler, *298*
Kuleli Yalı ve Elmas Boğaziçi (I), *310*
Kuleli Yalı ve Elmas Boğaziçi (II), *319*
Kaynakça, *328*

SALÂH BİRSEL'in Kitapları

Bütün Şiirleri

Şiirin İlkeleri

Sen Beni Sev

Dört Köşeli Üçgen

Fransız Resminde İzlenimcilik
(tükenmiştir)

Goethe
(tükenmiştir)

Seyirci Sahneye Çıkıyor*

Geceyarısı Mektupları

*SALÂH BEY TARİHİ**

Kahveler Kitabı

Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu

Boğaziçi Şıngır Mıngır

Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi

İstanbul - Paris

GÜNLÜKLER

Hacivat Günlüğü

Yaşlılık Günlüğü

Aynalar Günlüğü

Bay Sessizlik (1989)

Nezleli Karga (1990)

Yalnızlığın Fırınlanmış Kokusu (1991)

1001 GECE DENEMELERİ

Kurutulmuş Felsefe Bahçesi

Yapıştırma Bıyık

Paf ve Puf

Şiir ve Cinayet
(tükenmiştir)

Halley Kimi Kurtarır

Amerikalı Tolstoy

Bir Zavallı Sarı At
(tükenmiştir)

Şişedeki Zenci*

Asansör
(tükenmiştir)

Kediler

Hafiyeler Önde Gider*

Gandhi Ya Da Hint Kirazının Gölgesinde

---

* Nisan Yayınları

9 789757 496359

ISBN 975-7496-35-9